Dan Grigorescu

ÎNAINTE ȘI DUPĂ COLUMB

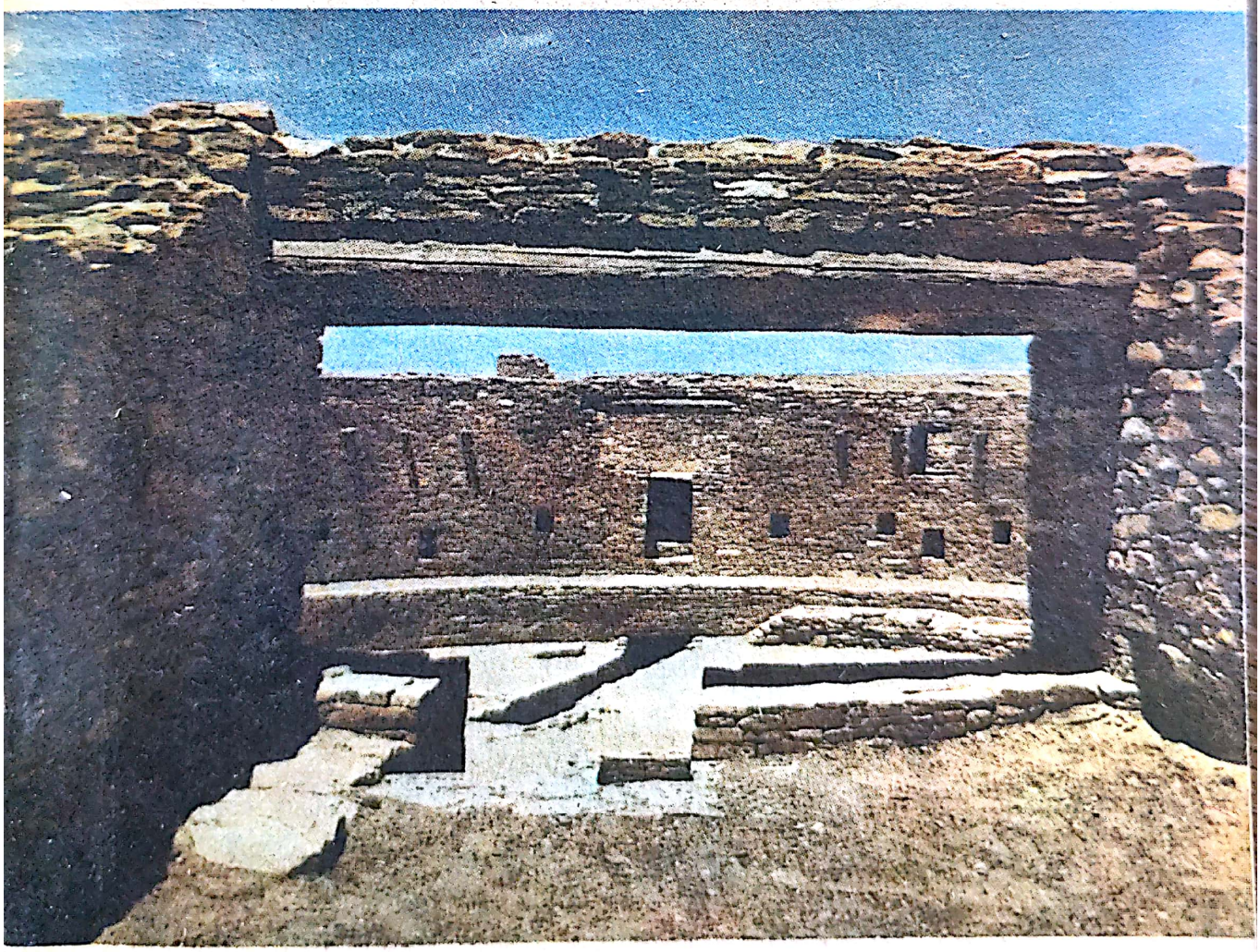

Editura Eminescu

Scanned with OKEN Scanner

DE ACELAȘI AUTOR
LA EDITURA EMINESCU

Direcții în poezia secolului XX, 1975

Marile canioane, 1977

Istoria unei generații pierdute : Expresioniștii, 1980

Scanned with OKEN Scanner

DAN GRIGORESCU

ÎNAINTE ȘI DUPĂ COLUMB

1987

Editura Eminescu

București, Piața Scînteii 1

Scanned with OKEN Scanner

ÎNTÎLNIREA CU AMINTIRILE

Drumurile pe care umblasem cîndva se înfăşuraseră în ghemuri mari şi nu mai puteam să le găsesc capătul. Priveliştile, scenele pe care le văzusem cu ani în urmă, uneori chiar figurile oamenilor se suprapuneau, adunîndu-se în amintire ca un teanc de cărţi cu filele tăiate la întîmplare. Îmi venea greu cîteodată să aşez la locul lor unele lucruri din casele în care locuisem pe Coasta de Vest, la New York, la Aspen sau la Princeton. În schimb, un chip, un colţ de peisaj privite din mersul autobuzului se iveau pe neaşteptate, cu o claritate aproape nefirească ; dar oricît mă trudeam, nu izbuteam să le plasez într-un spaţiu care să poarte un nume.

Nu descoperisem decît lucrurile pe care le ştiam dinainte. Dar ce puteam *redescoperi* ? După zece ani, locurile care au făcut parte (unele dintre ele — vreme destul de îndelungată) din viaţa mea zilnică se amestecaseră într-un amalgam capricios şi nu îmi mai dădeam seama ce ştiam cu adevărat şi ce nu. Traversarea Atlanticului fusese o călătorie printr-o lume lipsită de culoare : aproape tot timpul, sub noi au lunecat leneş nori mari, de un cenuşiu monoton al miezului de toamnă. Rareori, printr-o despicătură în stratul pufos, se întrevedea oceanul. Tot cenuşiu. Am zburat pe deasupra Islandei şi a Groenlandei fără să zărim altceva decît platoul de nori, aproape lipsit de relief. Din cînd în cînd, mai mult intuiam decît vedeam cioburi albe, cu forme ciudate, irizate de razele piezişe ale soarelui — gheţarii.

Şi apoi, pe negîndite, norii au rămas în urmă şi dedesubtul nostru au izbucnit ruginiul şi verdele pădurilor, lucirile metalice ale lacurilor înconjurate de brunul munţilor din Terra Nova. Şi, cu cît coboram spre sud, începeam

Scanned with OKEN Scanner

să recunosc. Nu locurile — pentru că eram încă prea sus ca să deslușesc contururile —, ci culorile. Albastrul palid al golfurilor, verdele întunecat al pinilor, reflexele luminii în rîurile și în lungile canale de irigație din Maine ; apoi, galbenul și purpuriul fastuos al pădurilor din Noua Anglie (peste cîteva zile, aveau, probabil, să se scuture în căldura molcomă a sfîrșitului de vară indiană). Și, în cele din urmă, cînd avionul a început să coboare, lăsînd în urmă rotundele spinări ale Munților Catskill și valea largă a Hudsonului, am început să disting, mai întîi lagunele cu sute de bărci și, după aceea, casele mărunte, cu două caturi, atît de asemănătoare între ele, înșirate de-a lungul unor străzi ce se întretaie monoton în unghiuri drepte și apoi se strîng în spirale în jurul unor mici piațete. Intram în periferiile New Yorkului.

Din depărtările memoriei, imaginile au venit brusc spre mine. Le-am recunoscut, înainte de a le fi văzut mai de aproape ; de altminteri, se lăsase amurgul și nu mai puteam distinge, prin geamul în care se reflecta lumina puternică dinăuntrul avionului, decît culorile violente ale firmelor de neon. Și ele familiare : nume ale rețelelor de stații de benzină, de restaurante și, cu sclipiri de un verde foarte deschis, al unui celebru stadion de *baseball.* Orașul era pe partea cealaltă și, din pricina înclinării avionului care se rotea căutîndu-și drumul spre aeroportul Kennedy, nu îl puteam vedea.

Totul începuse să semene cu unele lucruri de care îmi aminteam bine. Rezervoarele albe și portocalii din capătul pistei, zgomotul roților ieșind din trupul uriaș al aeroplanului, luminile alergînd pe sub noi, intrînd repede sub aripi, atingerea — cam energică — a pămîntului, aplauzele (rituale în avioanele americane de cursă lungă) cu care cei aproape două sute de pasageri salută îndemînarea pilotului. Apoi minutele lungi în care abia înaintăm în spatele altui avion, nevăzut de noi, urmați de alte multe siluete cu ferestrele luminate. Stewardesele apar pe ușa din capul cabinei, surîzînd profesional cu același surîs ritual bine învățat la cursurile de specializare, apoi invitația de a nu ne părăsi locul înainte ca avionul să se fi oprit, melodia dulce risipită peste forfota celor care își strîng bagajele.

Dar, de aici încolo, nimic nu mai avea să semene cu amintirile mele. De îndată ce pășim pe covorul de material

Scanned with OKEN Scanner

plastic al aerogării Panamului, sîntem întîmpinați de doi domni : ne surîd, graficianului Mihai Stănescu (cu care făcusem tot drumul de la București pînă aici) și mie, ne strîng mîinile, ne cer cupoanele de bagaje, le înmînează unui tînăr la fel de surîzător și ne grăbesc ca nu cumva să pierdem avionul de Washington. Sub protecția lor, trecem pe lîngă privirile deloc surîzătoare ale vameșilor în cămăși albe cu cravată albastră, ale grănicerilor (și mai puțin surîzători) în cămăși albe cu cravată albastră, pe lîngă lungile cozi ce s-au înșirat în fața vameșilor și a grănicerilor și, jenați de privilegiul de a nu aștepta împlinirea formalităților, ieșim aproape în fugă spre holurile mai mici ale aerogării pentru zboruri locale.

Cînd ne urcăm în avionul de Washington e aproape ora 10. La București e 4 dimineața. Și noi am plecat la 8 și jumătate, în dimineața din ajun.

Din nou ritualul : zîmbetul stewardeselor, demonstrațiile cu aparatul de oxigen, mîna întinsă elegant spre ieșirea de alarmă din dreapta, apoi spre cea din stînga, gestul la fel de elegant cu care e scos un ciocănaș din teaca de plastic și se apropie de unul din hublouri, semn că, dacă ne vom prăbuși, asta va trebui să facem dacă vrem să scăpăm cu viață : să spargem geamul și să ieșim, simplu și firesc, pe fereastră. Cîndva, grația acestei gimnastici mă înspăimînta, pentru că era un comentariu gesticulat, foarte sistematic, într-o ordine strictă, a ceea ce se cuvine să știm *cînd vom cădea*. Mai tîrziu, cînd mă deprinsesem, zîmbeam amuzat. Acum m-am surprins privind concentrat și încercînd să văd dacă îmi mai aduc aminte de ordinea figurilor acestui scurt program, al cărui înțeles lugubru nu îl mai simțeam.

După aceea, din nou așteptarea în spatele unui alt avion, în vreme ce, în urma noastră, cu ferestrele luminate, se înșirau altele, vreo zece sau douăsprezece. Zvîcnirea de pe pista de beton direct spre apele întunecate ale Atlanticului pe care plutesc cîteva luminițe ale unor bărci. Un ocol larg și aducerea aminte scoate la suprafață privelișteа care se ridică în dreapta noastră : dincolo de East River însemnat de luminile marilor poduri — Brooklyn, Manhattan, Williamsburg, Triboro, 59th Street —, geometriile clădirilor din New York, transparente parcă, dematerializate în albăstriul neonului, sub luna suspendată, inutilă, deasupra orașului.

Scanned with OKEN Scanner

O jumătate de oră plutim pe urmă deasupra unui ținut în marginea de răsărit a căruia se vede, din cînd în cînd, întunericul oceanului ; în rest, șiruri lungi de lumini, rețele — unele mai dese, altele cu spații mai mari între ele. E ceea ce americanii numesc „Megapolis", un oraș aproape continuu, de 600 de kilometri, de la Boston la Washington. Aveam să aflu mai tîrziu că s-a prelungit — mai spre nord, pînă dincolo de Salem, și pînă la Norfolk, în Virginia — cu peste 300 kilometri. Încerc să calculez cam cîți oameni trăiesc pe această fîșie întinsă pe țărmul Atlanticului, lungă aproape cît distanța de la Berlin la Paris. Ajung la 30 de milioane și renunț ; nu am de unde să aflu numărul locuitorilor unor comunități mărunte, risipite pe lîngă largile autostrăzi și care, încetul cu încetul, au devenit suburbii ale marilor orașe.

Probabil că un asemenea drum, prin noapte, poate sugera mai bine decît orice statistică sau descriere geografică dimensiunile Statelor Unite. Peste cîteva zile, zburam de la Washington la Tulsa, în Oklahoma, distanță aproape egală cu aceea care separă, de-a curmezișul Europei, Parisul de Atena. Trecea multă vreme pînă cînd între povîrnișurile munților din Virginia de Vest, din Kentucky, pe podișul Ozark de la răsărit de Mississippi sau în cîmpia din Arkansas, se ivea cîte o casă singuratică. Adunate pe două sau trei străzi, orășele despărțite de lungi minute de zbor. De sus, se vedeau pămînturi pe care nu le străbăteau decît drumuri înguste, cu foarte rare răspîntii : fire nesfîrșite, furișîndu-se pe sub munți golași, cu înfățișare neprietenoasă. Eram sigur că, dacă aș fi călătorit noaptea, m-ar fi întîmpinat un întuneric pe care luminițele rare l-ar fi făcut și mai adînc. Un întuneric larg cît Europa de la Paris pînă la Atena.

Deasupra Megapolisului, după ce am lăsat în urmă New Yorkul, am început *să redescopăr* America. De acolo de la cîteva mii de metri deasupra acelor lumini care păreau aglomerări de microorganisme fosforescente plutind pe suprafața unei ape nemișcate. Înainte ca pilotul să anunțe unde ne aflăm (îndatorire pe care piloții americani o respectă cu orgoliul și cu dezinvoltura unor ghizi turistici foarte bine informați), recunoșteam petele mari de neon : Trenton, Philadelphia, Wilmington, Baltimore. Memoria începuse să lucreze : recunoșteam locurile fără să am sub ochi imaginea lor concretă, reală.

Scanned with OKEN Scanner

ORGOLIILE PROVINCIALULUI

O carte care să transcrie impresiile adunate după o lună de călătorie într-o țară unde realitățile sînt atît de complexe și contradictorii ar reflecta o prezumție dacă ar declara că înfățișează lucruri necunoscute cititorului. Într-un răstimp atît de scurt, călătorul observă, desigur, numai aspectele cele mai pitorești, cele care i-au atras mai repede privirea. Dacă a avut cumva prilejul să întrevadă unele fapte cu adevărat importante, nu e totdeauna sigur că le-a înțeles pe deplin semnificația și, cu atît mai puțin, resorturile complicate care le-au produs.

În urmă cu mai bine de o jumătate de secol, D. H. Lawrence putea să constate că, în ținuturile — atît de exotice pe atunci — ale Noului Mexic (unde a stat, de altminteri, multă vreme), lucrurile noi, nebănuite îi ieșeau mereu în întîmpinare. Între timp, ele au învățat să se ascundă, să ia înfățișări înșelătoare, să se dea drept altceva. Sarcina unui explorator e azi incomparabil mai grea decît a predecesorilor lui, să zicem, de la începutul secolului, pentru că trebuie să cunoască bine biblioteci imense, muzee și depozite înțesate de obiecte încă necatalogate, înainte de a fi sigur că a găsit fapte realmente noi.

Aflăm, evident, mai mult din călătoria lui Xavier de Maistre în jurul odăii sale decît din aglomerările — chiar și candide, deși nu o dată pretențioase — de amănunte despre ținuturi îndepărtate ale unora care cred că *tot* ce au văzut ei e la fel de interesant și pentru ceilalți. Poate că nu le-ar prinde rău ca, înainte de a începe să scrie, să citească o carte care are cu puțin peste 200 de pagini — *Poetica spațiului* a lui Bachelard, să afle cîte semnificații sînt cuprinse în mărunțișurile risipite între pivnița

și mansarda unei case. Probabil că acela care nu știe să călătorească în propria casă, care nu descoperă zilnic cîte ceva nou în umbra familiară a copacilor de pe propria stradă nu e un călător adevărat.

Din acest punct de vedere, nici cartea de față nu are intenția să devină un jurnal de voiaj. Așa cum nu a intenționat nici predecesoarea ei, *Marile canioane*, publicată în 1977, tot la Editura Eminescu. Aceea ținea doar să consemneze cîteva amănunte dintr-o comparație între realitățile americane, descoperite pe rînd, în cei aproape cinci ani cît stătusem acolo, și imaginea conturată de lecturi și de filmele adolescenței. După aceea, fenomenul s-a produs în sens invers : tentația comparației s-a păstrat, dar, de data aceasta, mă îndemna mereu să raportez cărțile și filmele la ceea ce aflasem în contactul direct cu lumea americană. Și trebuie să recunosc, bucuria estetică se diminua mult.

De data aceasta, lucrurile sînt și mai complicate. Pentru că, nu încape discuție, într-o călătorie de o lună nimeni nu poate să-și dea seama nu numai de semnificațiile lucrurilor întîlnite în drum, dar nici măcar de cele ale schimbărilor pe care le poate constata — dacă le poate — în faptele cunoscute dinainte. Am invidiat siguranța cu care, în zborul de întoarcere spre țară, doi muzeografi norvegieni care stătuseră și ei o lună în Statele Unite puneau diagnostice mișcării artistice contemporane și artei din muzee — nu numai din cele opt sau zece pe care le văzuseră, ci din toate instituțiile americane de acest fel. Simptomatic, cînd i-am întrebat despre arta de astăzi din țara lor (și sînt convins că o știau bine), mi-au răspuns într-un glas că problema e foarte complicată. Și, fără îndoială, aveau dreptate.

Mai mult : împrejurările recentei călătorii au fost atît de diferite de cele ale drumurilor mele de odinioară, încît adesea m-am simțit mai curînd într-o vizită. Și încă uneori într-o vizită protocolară. Dacă nu eram așteptat la aeroport de foști colegi de la universitatea din oraș (la Los Angeles, la Seattle) sau de cineva din partea Comitetului local de ospitalitate, ghidul meu, domnul Eric Ruth, se îngrijea de taxi sau știa precis unde își are stația microbuzul hotelului la care făcuse rezervația înainte de plecarea din Washington. Nu trebuia să întreb nimic

Scanned with OKEN Scanner

pe nimeni, nu aveam cum să mă rătăcesc. La muzeele, la bibliotecile, în rezervațiile indiene unde eram invitați, ne întîmpina întotdeauna un reprezentant al conducerii oficiale. Orice asperitate era netezită cu grijă, iar domnul Ruth, cu zîmbetul lui larg, veșnic optimist, era fericit să se poată dovedi util.

Și-a demonstrat de atîtea ori această vocație de a fi util, încît nu știu cum m-aș fi descurcat fără el în drumul de la Albuquerque la Santa Fe și la Jemez, apoi la Taos sau de la Marele Canion la Flagstaff și înapoi, pe drumurile acelea unde autobuzele trec foarte rar, pentru că extrem de puțini sînt cei care nu au un vehicul cu motor sau nu au carte de credit la una dintre companiile de închiriat automobile. Sau, la Seattle, orașul unde îmi era cîndva atît de ușor să aștept autobuzul care circulă din cartierul universitar spre centru, dar acum trebuia să fiu la ore fixe la muzeu, la galeriile de artă indiană, la Centrul de cultură amerindian, nu mi-ar mai fi rămas timp să caut locurile amintirilor, dacă Jim Augerot, colegul meu de altădată de la Universitatea Washington, nu ar fi stat întotdeauna în preajma noastră, cu automobilul lui încăpător, în care chiar și silueta masivă a domnului Ruth avea un aer degajat.

Așa încît nu am stat de vorbă prea des cu oamenii de pe stradă, cu funcționarii companiilor aeriene, cu hamalii din aeroporturi, cu recepționerii hotelurilor ; nu aveam de ce să întreb de adrese, să îmi confirm biletele, să îmi transport bagajele, să îmi iau cheia camerei. De toate se ocupa, zîmbind, glumind gălăgios, mirîndu-se cu tact, reproșînd și mulțumind cu aceeași însuflețire, domnul Ruth. Își cunoștea perfect meseria și am impresia că și-o făcea cu multă plăcere.

Era preocupat de un singur lucru : să am amintiri frumoase despre țara lui. Lucid, nu-i ignora slăbiciunile, dar, tocmai pentru că o iubea cu adîncă sinceritate, nu i le trecea cu vederea și socotea că nu e decent să le ascundă. Avea, însă, convingerea că merită să vorbească și despre ceea ce e frumos în vastele ei întinderi, în orașele atît de diferite între ele și, mai ales, la oamenii ei. Am recunoscut la tînărul acesta înalt și puternic o calitate pe care am admirat-o și altă dată la mulți americani : naturalețea cu care recunoștea, fără complexe, că sînt lucruri pe care nu le știe, și curiozitatea de a afla altele.

Scanned with OKEN Scanner

De fiecare dată, la hotel ne așteptau plicuri voluminoase cu hărți, cu prospecte turistice de tot felul, cu broșuri privind istoria locurilor, cîteva date statistice și nelipsita listă de „oameni de seamă originari din orașul nostru". Dar, de fiecare dată, domnul Ruth obținea date suplimentare — mai ales referitoare la istoria culturală, despre care știa că mă interesează — și mi le înmîna fără nici un fel de ostentație :

— Poftim, uite de ce am mai făcut rost. Te rog să-mi spui dacă mai ai nevoie de ceva.

De obicei, aveam. Niciodată nu s-a uitat mustrător la mine, reproșîndu-mi că îl sîcîi prea mult. La Colorado Springs nu am stat decît o zi și jumătate. Știam că, la poalele Muntelui Pikes Peak (înalt de peste 4 200 de metri), Camera de Comerț din oraș (nume pe care îl au în America instituțiile similare cu oficiile noastre de turism) patrona un muzeu, organizat cu sprijinul financiar al primăriei ; erau adăpostite aici, așa cum citisem cîndva, vestigiile unei așezări rupestre preistorice a indienilor. Programul nostru era încărcat, muzeul departe, eram în noiembrie, cînd orarul de vizitare se scurtase, așa încît nu am ajuns pînă acolo. Îmi părea rău. După o săptămînă (ajunsesem între timp la Phoenix, în Arizona), cînd domnul Ruth a luat cheia camerei de hotel, i s-a înmînat și un plic care îl aștepta, a spus recepționerul, de patru zile. L-a luat, a dat din cap, semn că știa despre ce e vorba, și mi l-a întins, zîmbind :

— Poftim, uite descrierea muzeului de la Manitou Cliff !

Înainte de a pleca din Colorado Springs, telefonase la direcția muzeului și și-a dat adresa la Phoenix ; din prudență — mi-a spus el — ca nu cumva poșta să-i joace vreo festă și să sosească după plecarea noastră din orașele unde ajungeam mai curînd decît în Arizona. Din nefericire, am înțeles foarte clar din prezentarea amplă, frumos colorată, că așezările indiene erau doar un punct de atracție turistică : fuseseră amenajate în 1948. Așa că nu avea de ce să-mi pară rău că nu le văzusem, deși — mă asigura broșura — fiecare detaliu fusese reconstituit sub supravegherea antropologilor. Dacă nu ar fi fost perseverența lui Eric Ruth, aș fi rămas cu regretul că am ratat o întîlnire cu civilizația străveche a celor care mă interesau atît de mult.

Scanned with OKEN Scanner

Îi datorez, însă, domnului Ruth una dintre cele mai frumoase amintiri din Colorado Springs. Era în seara plecării, ghidul meu comandase un taxi cu aproape două ore și jumătate înainte de decolarea avionului. Ceea ce m-a cam surprins, pentru că știam că în cel mult douăzeci-douăzeci și cinci de minute puteam ajunge la aeroport. Dar, în loc să pornească spre est, automobilul a cotit spre sud, apoi spre vest și, în cîteva minute, ne-am aflat în afara orașului, pe o șosea abruptă, urcînd în serpentine scurte, spre creasta munților Cheyenne dinspre care venea mireasma proaspătă a zăpezii. Se înserase și, spre apus, pe culmi, lumina se stingea în reflexe roșii și violete. Treceam printre pîlcuri de mesteceni cu frunzișurile surprinzător de verzi încă pentru începutul lui noiembrie, sub care se vedea cîte o casă acoperită cu țiglă, lucru neobișnuit pentru arhitectura din Munții Stîncoși.

Am intrat în umbra munților, siluetele brazilor abia se deslușeau în întuneric. Cînd, peste cîteva minute, s-au aprins luminile de pe marginea șoselei, tocmai treceam prin dreptul Grădinii zoologice, în fața căreia o tăbliță indica înălțimea de 6800 de picioare (cam 2250 de metri). De aici, drumul s-a îngustat, în locul asfaltului sub roțile automobilului am simțit piatra cubică. După vreo doi sau trei kilometri, am ieșit pe creastă și am întîlnit din nou amurgul. Spre răsărit, un platou aproape neted se întindea pînă spre orizontul de unde se ridica noaptea, cu strălucirea primelor stele; în dreapta, de-a lungul unei văi tăiate în munte, se mai zărea marginea de sus, roșie, a soarelui. La cîțiva pași în fața noastră, se înălța un zid de piatră, înconjurînd un parc cu brazi, pe ramurile cărora sticleau turțuri de gheață. Ceva mai departe, o clădire ciudată, ceva între donjon și turn de telegraf din secolul al XVIII-lea. L-am privit întrebător pe domnul Ruth. A clătinat din cap, zîmbind. Nu, nu pentru asta mă adusese pînă aici. S-a simțit, totuși, dator să explice :

— Altarul Soarelui. În memoria lui Will Rogers.

Mi-am amintit că la Tulsa văzusem o casă memorială și un parc dedicat acestui foarte iubit actor al anilor '20 și '30 care, în 1935, s-a prăbușit cu avionul în Alaska, un avion mic, de două locuri, și a pierit împreună cu pilotul. Mi-am adus aminte. Văzusem colecții vechi de ziare, cu pagini întregi de relatări și comentarii patetice la moartea lui Rogers.

Scanned with OKEN Scanner

Mașina a virat brusc la stînga și s-a oprit. De aici se deschidea un canion larg de numai cîțiva metri ; era seară, tîrziu, pereții abrupți nu se vedeau, ci numai sus de tot, parcă ivite de niciunde, cîteva stele. Mă întrebam de ce m-a adus ghidul meu aici, la ora asta. Și, dintr-o dată, în defileul lung de un kilometru și jumătate au izbucnit lumini colorate — roșii, albastre, verzi, galbene. Atunci mi-am dat seama ce însemna vuietul pe care îl auzeam, foarte deslușit, de un timp încoace : aproape de noi, șapte trepte imense, cristal lichid deasupra căruia se învîrteau aburi colorați, o scară tăiată în unghiuri drepte, coborînd dinspre mijlocul canionului și dispărînd dedesubtul terasei de pe care privim spectacolul. Pe neașteptate, luminile s-au stins și, după cîteva secunde de pauză (se auzea numai zgomotul apei care se prăvălea pe acest jgheab de stîncă), s-au aprins altele, în laturile canionului, reflectate de pereții de mică, de cuarț, cu stalactite contorsionate ca niște stîlpi ciudați.

Nu am putut rămîne prea mult : se apropia ora plecării avionului. Dar imaginea celor șapte cascade de pe valea rîului al cărui nume nu l-am aflat îmi stăruie, cu o precizie uimitoare, pe retină.

Tinerii americani nu prețuiesc defel asemenea amenajări ale monumentelor naturii. Protestul lor nu are violența celor organizate de ecologiștii de acum un deceniu și jumătate ; atunci, aproape sigur, instalația dirijată de calculatoare ar fi fost distrusă. Așa s-a întîmplat, îmi aduc aminte, cu o platformă turnantă montată pe povîrnișurile unui munte din Peninsula Olimpică, nu departe de Seattle. E adevărat că proiectanții nu fuseseră prea inspirați, că adăugaseră structurii metalice ornamente complicate, turnulețe și creneluri de un gust cu totul îndoielnic.

Era, pe atunci, o campanie împotriva prostului gust, susținută zgomotos (într-un limbaj din care nu lipseau expresii dintre cele mai, să zicem, suculente) de presa radicală studențească. Una dintre victimele de care îmi amintesc a fost firma unui restaurant unde se pregăteau *hamburgeri* și *hot-dogs*. Adevărat, stridentă și fără haz ; dar ceea ce i-a indignat cel mai mult pe tinerii protestatari era risipa de material plastic, declarat de ei „vulgar" și „neigienic". La un colegiu din New York, elevii din ultimele clase au „confiscat în numele sănătății publice"

Scanned with OKEN Scanner

toate pungile de plastic din restaurantul școlii și le-au dat foc. Mobilierul unui bufet de lîngă Universitatea de Stat din Portland a fost jupuit. Aproape zilnic citeam știri despre asemenea proteste care, orice s-ar spune și oricum s-ar justifica, erau pur și simplu vandalisme.

Se pare că, între timp, tineretul s-a împăcat cu asaltul maselor plastice. Sau, mai curînd, generația anilor '80 gîndește și acționează altfel decît aceea cu zece ani mai vîrstnică. Aveam să mă conving după ce trecusem prin campusurile universităților din Albuquerque, Phoenix, Los Angeles, Berkeley, Seattle, de la Columbia, în New York, că, de fapt, acesta era adevărul.

Oricum, amenajările din parcurile publice nu mai sînt amenințate de fanatismul ecologist. Nici materialele plastice nu mai par să stîrnească mînia tineretului ca acum un deceniu și jumătate : nu mi-a mai fost dat să asist la scene de felul celei pe care o văzusem cîndva, într-un drum de-al meu la Akron, în Ohio, cînd un băiețandru de vreo 16—17 ani și-a adus farfuria la masă, în restaurantul cu autoservire, și s-a așezat pe jos, ca nu cumva să se atingă de plasticul cu care era tapițată bancheta. Unele efecte ale campaniei de atunci par, totuși, să se deslușească : să fie, de pildă, numai capriciile modei răspunzătoare pentru disprețul cu care sînt privite jachetele și — cîndva atît de admiratele — fuste sau pantaloni de plastic imitînd pielea ? S-ar zice că, pentru tinerii americani de azi, ele au devenit semnul sigur al lipsei de gust.

Parcurile naționale nu sînt simple locuri de recreație ; de cele mai multe ori, aici sînt protejate specii de plante și de animale primejduite în alte părți de modificarea condițiilor naturale. Centre de cercetare își duc aici activitatea, iar publicația organizațiilor ecologiste, *Mother Earth News* (care a ajuns la un tiraj de aproape un milion de exemplare) le popularizează statornic rezultatele.

Într-o seară, în drum spre camera mea din hotelul de la Denver, am luat de la recepție mai multe broșuri dintre cele care, distribuite gratuit, prezintă regiunea și evenimentele artistice și sportive ale săptămînii, în localitatea respectivă. Una dintre ele s-a întîmplat să conțină o statistică a terenurilor publice administrate de diversele agenții federale. Am aflat că parcurile naționale au un total de peste 60 de milioane de acri (un acru fiind ceva

Scanned with OKEN Scanner

mai mult de 4 000 de metri pătraţi). Şi că, împreună cu pămînturile administrate de Serviciul forestier şi de cel al protecţiei peştelui şi animalelor sălbatice, se ajunge la un total de aproape 300 de milioane de acri. Adică aproape cît suprafaţa Alaskăi sau de trei ori cît Franţa. (Suprafaţa rezervaţiilor naţionale, peste 21 de milioane de acri, era calculată separat).

Un calcul exact e foarte greu de dus pînă la capăt : cu obsesia lor de precizare a categoriilor incluse în statistica generală, funcţionarii Departamentului de Interne — care administrează domeniul public federal — adaugă rezervaţiile cu semnificaţie istorică (şi acestea împărţite în şase sau şapte tipuri), cele naturale de pe ţărmurile oceanelor, ale lacurilor, ale rîurilor, drumurile pitoreşti şi încă alte vreo cîteva. Ceea ce se cuvine semnalat e numărul mare de locuri care au căpătat statut de rezervaţie sau de parc naţional în anii '70 şi '80. În broşura de la Denver (sper că era completă) am numărat 105 asemenea teritorii care poartă ca an al intrării sub protecţia legii federale o dată ulterioară lui 1970.

Evident, nu am găsit oraşul american mai puţin aglomerat, nu mi s-a părut că febrilitatea de altădată ar fi lăsat cumva locul unei eventuale visări romantice, îndemnîndu-i pe orăşeni să-şi caute liniştea în mijlocul pădurii sau pe un ţărm singuratic de rîu, renunţînd pentru totdeauna la confortul locuinţei moderne pe care să-l schimbe cu sănătatea frustă a cabanei construite din buşteni groşi, de felul celor locuite cîndva de pionierii Marilor Cîmpii şi ai ţinuturilor de dincolo de Munţii Stîncoşi. Dar un fenomen îndeajuns de amplu se produce acum în sensul părăsirii treptate a unor uriaşe cetăţi de aluminiu şi de sticlă şi al populării unor zone pînă de curînd mulţumite cu toropeala lor provincială.

Într-un deceniu, între 1970 şi 1980, populaţia New Yorkului a scăzut cu 850 000 de locuitori, cea din Philadelphia cu peste 100 000, din San Francisco cu 140 000, din Boston cu 130 000, din Detroit cu 80 000. Dar o concluzie clară nu se poate trage ; pentru că la Los Angeles trăiesc azi cu aproape o jumătate de milion de oameni mai mulţi decît în urmă cu un deceniu şi jumătate, la Washington cu 150 000 şi la Dallas chiar cu un milion şi jumătate. Phoenix e acum cu 50% mai dens populat decît în 1970 şi la fel Albuquerque, de exemplu.

Scanned with OKEN Scanner

E limpede că nu e o încercare de evadare din civilizația betonului. Cel care pleacă din oraș se instalează într-o casă înzestrată cu toate înlesnirile tehnicii moderne, bineînțeles automobilul cu care se duce la cumpărături, la supermagazin și, eventual, la cinematograful *drive-in*, la ghișeul bancar *drive-in*, la meciurile de fotbal american sau de *baseball* (ce păcat că nu s-au pus încă la punct stadioane *drive-in !*). Nici urmă de influență a doctrinei *hippie* din anii '60 — pe care, de fapt, am văzut-o cum apunea, chiar din primi ani ai deceniului următor.

Sînt multe așezări rurale sau orășele care s-au dezvoltat spectaculos. Dover, capitala statului Delaware, avea în 1970 17 000 de locuitori și după un deceniu 23 000, adică aproape cu o treime mai mult (în schimb, cel mai mare dintre micile orașe ale acestui stat, Wilmington, a scăzut de la 80 000 la 70 000). O așezare care acum 15 ani nici nu era luată în calcul de statisticieni, El Toro din California, a ajuns la 10 000 de locuitori, iar o alta, Hercules, tot din California, de la 252 a sărit la 6 000. Un orășel din Louisiana, River Ridge, încă nici nu a primit cartă de recunoaștere a existenței lui, nu e, deci, considerat o comunitate de-sine-stătătoare, s-ar putea deduce că în 1970 nici nu exista, și la sfîrșitul lui 1980 cînd s-a publicat statistica avea 17 146 de locuitori. Altul, Clinton, din Maryland, așteptîndu-și și el carta de recunoaștere, a ajuns la 16 438, iar Smithtown din statul New York, despre care putem crede, la fel, că nici nu exista la începutul deceniului trecut, numără acum 30 906 locuitori. Și sînt convins că pot fi găsite și mai multe exemple.

Dar iată că, la sfîrșit de secol al XX-lea, au apărut, ca în plină epocă romantică a eșecului goanei după aur, orașe-strigoi. Orașe pustii, părăsite de toți locuitorii lor. (Sau, cel puțin, așa le declară statisticile.) N-am întîlnit nici unul, dar sînt convins că arată foarte diferit de atracțiile turistice cu aer de decoruri vechi, bine întreținute, ale Hollywoodului, cu geamurile bine spălate ca nu cumva să protesteze vizitatorii că, pentru prețul biletului, li se oferă prea puțin, că nu pot vedea și pe dinăuntru orașul-strigoi. Tîrgurile moarte ale secolului nostru sînt moarte cu adevărat. Pustii, ruinate, invadate de bălării. Sau, poate, dărîmate ca în locul lor să se așeze cine știe ce instalație sau un supermagazin sau un imens parking lot. Unde au plecat cei 6 659 de locuitori din Fort Hua-

Scanned with OKEN Scanner

chuca, orășelul din Arizona ? Miile de oameni din Luke, tot din Arizona ? S-o fi întins deșertul, au secat puțurile — cum, de altminteri, se întîmplă adesea în aceste ținuturi ? Din Bunche Park sau Oakland Park, din Florida ? Să fie chiar adevărat, așa cum susțin tabelele statistice, că nici unul din cei 23 442 de locuitori din Brown Village, tot în Florida, nu a mai rămas în casa lui ? Nici unul din cei 19 453 ai lui Sweetwater Creek, tot din Florida ? Și nici atîția alții care, în Massachusetts și New York, în Noul Mexic, Pennsylvania și New Jersey, au pierit din statistici ? Să fie reală dispariția lor, sau cumva au neglijat sau au refuzat — *in corpore*, ceea ce ar avea aerul unei rebeliuni — să răspundă recenzorilor ? Nu cumva birourile de statistică au pierdut fișele ? Greu de crezut, știută fiind pedanteria funcționarilor americani.

Atunci ? Nu îmi vine să cred că doar mobilitatea — fără îndoială, reală — a americanului ar fi explicația acestui fenomen. Pentru că impulsul care-i îndeamnă pe urmașii pionierilor să se mute dintr-un oraș sau dintr-un stat în altul, dintr-o casă în alta, uneori pe aceeași stradă, nu e neapărat consecința unui neastîmpăr romantic, a dorinței de a schimba mereu orizontul existenței zilnice. Ori de cîte ori am încercat să aflu cauzele acestei mișcări necontenite, a ieșit la iveală un motiv de ordin practic : o slujbă mai bună, o chirie mai mică, o bursă școlară sau o universitate la care se poate studia o disciplină mai apropiată de preocupările viitorului licențiat. Am întîlnit, e drept, și mulți orășeni care se refugiau, obosiți de zgomot, de înghesuiala străzilor, de aerul poluat, de tot ceea ce denunțau ecologiștii anilor '60 și '70 drept „nenorocire a ucenicului vrăjitor", a omului modern, devenit victimă a propriei tehnologii sofisticate.

În noiembrie 1984, într-o singură lună de zile, programul pe care mi-l fixasem, de cercetare a muzeelor antropologice — dintre care multe se află în așezări mici — m-a purtat în zone rurale pe care nu le cunoscusem mai înainte. Evident, într-o oprire de o zi sau două, nu ai cum să cunoști (nici măcar să intuiești) ce se petrece într-o asemenea comunitate pașnică, unde în jurul caselor cu un cat sau două oamenii au sădit ronduri de flori și brazde cu legume (în Noul Mexic, bineînțeles, cu porumb de diverse soiuri), în pragurile cărora dorm cîini lățoși, eliberați de obsesia pedigreurilor, iar pe străzile liniștite

Scanned with OKEN Scanner

nu sînt parcate mașini, pentru că e destul loc în curte. Stivele de lemne de foc răspîndesc o atmosferă de liniște domestică și ferestrele deschise dovedesc că nimeni nu se teme de aer.

Să fi fost, oare, numai pentru aceste bucurii simple dar esențiale, că familia la care am dormit o noapte în Red Hook, pe valea Hudsonului, se mutase aici din New York ? Nu, fără îndoială. Tatăl căpătase la Poughkeepsie (un orășel de vreo 30 000 de locuitori, la vreo douăzeci și ceva de kilometri de Red Hook) o leafă mai bună decît avusese, pentru aceeași muncă, în marea metropolă. Impozitele erau mult mai mici. Se simțeau foarte bine, mai ales copiii, firește : loc de joacă, colinele care înconjurau satul de peste tot, și urcau, apoi lin, acoperite de păduri de arin, Munții Catskill, chiar prin ținuturile romanelor lui Fenimore Cooper. Nu, nu puteau spune că nu au probleme. Drumul pînă la Poughkeepsie ? Nu, într-o jumătate de oră era acolo, pe o șosea incomparabil mai puțin aglomerată decît străzile New Yorkului ; nu-i lua mai puțin timp în oraș. Dar în Red Hook e o singură școală, nu ai cum să alegi o programă pe măsura interesului copiilor care au, poate, alte înclinații decît ce oferă școala. Biblioteca publică e mică, de multe ori trebuie să-i ia pe copii, sîmbăta, la Poughkeepsie, să-și aleagă din bibliotecile de acolo cărțile de care au nevoie.

Apoi, spectacolele. Sînt doar două cinematografe cu filme așa și-așa. Dar ca să vadă o piesă trebuie să meargă pînă la Rensselaer, unde studenții dau spectacole săptămînale, sau la Albany, cale de 70 de kilometri, unde e un teatru cu repertoriu permanent. A mai fost, în anii trecuți, o trupă la Kingston, foarte aproape, la mai puțin de un sfert de oră de Red Hook ; dar juca piese de avangardă și copiii nu le puteau înțelege. Se pare că nici oamenii mari, de vreme ce, după vreo două stagiuni, teatrul a plecat, nu se știe exact unde. E adevărat — Kingston e o comunitate mică, de numai 25—30 000 de locuitori, nu are cum să întrețină o asemenea instituție ; dar aflu de la gazda mea că veneau spectatori de peste tot, din toată regiunea. Acum e foarte greu. Sînt, e adevărat, cîteva trupe de amatori, oameni talentați și cu mult suflet, dar joacă mai mult piese de divertisment, ceea ce nu poate înlocui o activitate permanentă, cu un repertoriu solid.

Scanned with OKEN Scanner

Cu muzica e și mai complicat. Festivalul anual de la Lake George e excelent, dar drumul pînă acolo e lung și încă și mai lung pînă la Lewiston, unde se organizează de asemenea un festival, pînă la Buffalo, Rochester, Syracuse, Hartford, New York, unde sînt companii de operă și filarmonici faimoase (în New York City activează două mari filarmonici, una dirijată pe atunci, cînd stăteam de vorbă cu gazda mea, de Zubin Mehta, cealaltă de Giuseppe Patane, și vreo zece companii de operă și de balet) ; toate sînt departe. Sigur, îți poți pune la punct o colecție bună de discuri, dar atmosfera unei săli de concert e altceva, iar pentru copii e foarte important să se deprindă de timpuriu cu gravitatea unui concert pe care nu-l poți asculta stînd tolănit pe pat.

Aproape peste tot pe unde am trecut, localnicii îmi vorbeau cu multă mîndrie despre instituțiile culturale din orașul lor. La Tulsa, în Oklahoma, am fost invitat într-o seară în casa unui agent de bursă, după obiceiul comitetelor de ospitalitate. (Intenția declarată e aceea „de a le înfățișa vizitatorilor aspecte ale vieții de fiecare zi din familiile americane" ; nu știu dacă vreodată cineva a putut trage o concluzie cît de cît lămuritoare din serile petrecute în conversații amabile, punctate de exclamații politicos surprinse, din explicațiile gazdei care îți atrage atenția asupra calității anghinarelor „din grădină proprie", dar foarte asemănătoare pentru un biet profan ca mine cu toate anghinarele „din grădină proprie"). Am făcut un ocol mare, pentru că amfitrionul meu ținea să-mi arate noul Centru al Artelor Spectacolului. Și e adevărat că merita să-l văd. Ca atîtea alte construcții noi ale orașelor americane, e opera unui arhitect japonez, Minoru Yamasaki ; o structură clară, coerentă, sticlă și metal, înaltă de șase etaje, a cărei fațadă amintește întrucîtva de Centrul Kennedy din Washington. Aceeași plasă de păianjen, luminată de reflectoare savant plasate în micul parc din jur, aceeași senzație că totul plutește, transparent, în aer. O sală de concerte de 2 400 locuri, un teatru de 450 locuri și două săli mai mici, pentru spectacole experimentale.

A doua zi aveam să-l văd cu de-amănuntul : covoare moi, cu motive în gri, negru și verde-pal, culorile rafinatelor țesături ale indienilor Creek din Oklahoma, lambriuri

Scanned with OKEN Scanner

decorate și ele cu motive creek, lampadare de alamă cu picior, ca niște felinare de la începutul secolului, vaste picturi murale și mozaicuri, cele mai multe executate de artiști indieni. În seara cînd automobilul gazdei mele, agentul de bursă, s-a oprit în fața clădirii, am simțit pentru un moment că detest această clădire. Pentru că, după ce am fost întrebat dacă îmi place (întrebare în care, dincolo de politețe, se deslușește orgoliul, răspunsul fiind întru totul previzibil), a venit completarea :

— E o construcție admirabilă : a costat 20 de milioane de dolari...

Din nou, e aceeași unitate de măsură a valorii. Același superlativ criteriu pe care nu l-am uitat niciodată, de cînd un bogătaș, colecționar de artă, văzîndu-mă că privesc o copie, foarte bine făcută, a capului unui cal din friza Parthenonului, m-a asigurat că e o operă excelentă, fiindcă l-a costat nu mai știu cîte zeci de mii de dolari.

Probabil că domnul din Tulsa a băgat de seamă că argumentul mă cam irită, poate că a vrut să-mi demonstreze că are cultură artistică ; a adăugat :

— Opera din Tulsa e foarte bună. A cîntat și *Boema* și *Vînzătorul de păsări*...

După asemenea precizări, cine ar mai fi avut vreo îndoială privitoare la calitatea operei din Tulsa ?

În schimb, nu peste multă vreme, m-am oprit la Opera din Santa Fe. Capitala statului Noul Mexic e unul dintre cele mai vechi orașe din întregul Sud-vest (se înțelege, fără să ne referim la așezările indienilor, la *pueblos*, în unele dintre care arheologii au descoperit mărturii ale existenței neîntrerupte a oamenilor, vreme de 1 500 sau de 2 000 de ani). Din parcul cu pini Ponderosa și cu tufe de yucca, legănîndu-și ciorchinii de flori albe, se vedeau, pe deasupra zidului (de chirpici, așa cum sînt majoritatea împrejmuirilor de aici), casele cu olane roșii din Barrio de Analco, cartierul de dincolo de rîulețul Santa Fe, bisericile clădite din *adobe*, lut amestecat cu paie, un chirpici ars de soarele sudului. Intrasem în dimineața acelei zile într-o asemenea casă, de fapt un bordei construit de strămoșii indienilor despre care se spune că e cel mai vechi din Statele Unite : analizele cu carbon-14 au datat-o în secolul al XII-lea (cu o tristă ironie, bordeiul indian se află pe strada De Vargas, purtînd numele celui care, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, a recucerit Noul Mexic,

Scanned with OKEN Scanner

după ce răscoala indienilor Pueblo din 1680 îi alungase pe ocupanți). Alături, tot din chirpici, biserica misiunii San Miguel, două paralelipipede de un brun-gălbui în care fereastra largă a încăperii clopotelor (de o clopotniță nu poate fi vorba) lasă să se vadă cerul, de pe partea cealaltă, încît se pare că întreaga structură stă aninată printre tufișurile de jnepeni ce-i acoperă partea de jos.

Toate acestea se vedeau clar de aici, de pe înălțimea care domina orașul la ieșirea dinspre nord a șoselei ce duce spre Tesuque, un mic pueblo, și apoi spre Pojoaque, Nambe și San Ildefonso, vestite pentru meșterii indieni, olari, giuvaergii și țesători. De pretutindeni, eram înconjurați de semnele unei istorii străvechi. Dar, printre ramurile pinilor, se zărea un zid înalt, de același brun-gălbui ca al caselor indiene. Ne-am dat jos din automobil și am pornit pe o cărare presărată cu prundiș albăstrui adus, am aflat, dintr-un pîrîu, Tecolote, la vreo 50 de kilometri spre răsărit de Santa Fe. Opera a fost inaugurată în 1957, un amfiteatru cu 4 000 de locuri al cărui acoperiș, despărțit în două de o amplă deschidere, îl face să semene cu două tribune de stadion așezate față în față — scena și, de cealaltă parte, stalul și balcoanele dispuse semicircular în jurul parterului. Acustica e excelentă, m-a asigurat domnul Ruth, care asistase aici la mai multe spectacole.

În mica sală a bibliotecii, răsfoiesc programele stagiunilor trecute : Licia Albanese, Alexander Kipnis, Teresa Berganzo, Leonard Bernstein, Pierre Boulez, Nicolai Gedda, Jerome Hines, Robert Merrill, Mario del Monaco, Martha Graham, Franco Corelli, Blanche Thebom, Beverly Sills, Seiji Ozawa, Morton Gould, sînt cîteva dintre numele pe care le notez în grabă. Multe premiere mondiale ale operelor compozitorilor americani. Compozitori ce se reprezintă azi rar pe scenele lirice ale lumii și pe care îi întîlnesc în stagiuni succesive — Monteverdi, Purcell, Haydn (cu *Philemon* și *Baucis*), Lully (*Alcesta*), John Gay, Ravel (*L'enfant prodigue*), Haendel (*Iuliu Cezar*)...

Prima întrebare care îmi vine în minte e : cîte spectacole poate da într-o lună un teatru cu 4 000 de locuri într-un oraș care nu are nici 30 000 de locuitori ? Nu cumva e o extravaganță să construiești opera aici (și nu, de pildă, la Albuquerque, oraș mare, cu o dezvoltare impresionantă — o creștere de 36% a populației într-un deceniu —, cu două universități, cu aeroport mare) ? Mi

Scanned with OKEN Scanner

se arată, drept răspuns, lista abonaților și, evident mai important, aceea a întreprinderilor cotizante : adrese nu numai din Noul Mexic și din statele învecinate (deși „vecinătate" e un termen care nu spune mare lucru, pînă la Denver, cel mai mare oraș din statul învecinat Colorado, fiind cam 500 de kilometri în linie dreaptă, pînă la Pheonix, în Arizona — cam la fel, pînă la Salt Lake City, în Utah — 800, pînă la Dallas, în Texas, tot stat vecin, aproape 1 000), ci și din California, Florida, Chicago, New York sau Boston. Se înțelege, biletul la un asemenea spectacol înseamnă, pentru melomanul de pe Coasta de Est, și un bilet de avion dus-întors echivalent cu drumul de la Londra la Karachi. Ceea ce nu e, orice s-ar spune, la îndemîna oricui. Și totuși, cele 4 000 de locuri sînt ocupate cu multe săptămîni, uneori cu luni de zile înainte.

A devenit de mult un semn de distincție al americanului cu bani, diploma — de obicei, scrisă cu multe litere de aur — de *patron* al unei instituții culturale — filarmonică, muzeu, teatru. Ca pe vremuri, cînd fiecare familie de vază trebuia să-și aibă și abonamentul la o lojă, la teatru, și invitația la balul de Anul Nou al garnizoanei locale. Dar, îmi explică tînărul responsabil cu relațiile publice al Operei din Santa Fe, biletele nu pot acoperi cheltuielile instituției. E adevărat că se adaugă stipendiile statului, ale primăriei și, ceva mai substanțiale, ale guvernului federal ; dar, mi se repetă un lucru pe care l-am auzit la fiecare muzeu unde m-am oprit pînă acum (inclusiv la cele universitare, ale căror cheltuieli sînt acoperite, în principiu, din bugetul universității), instituțiile culturale ar fi confruntate cu dificultăți insurmontabile, dacă nu ar exista donațiile firmelor industriale și comerciale. Și aici nu e vorba de un orgoliu cultural, ci de o soluție practică de diminuare a sumelor impozabile.

La început, cînd am aflat de mecanismul acesta ce pune cultura în relație cu cîștigul companiilor de detergenți, cînd am văzut piese de Shakespeare pe care le oferă spectatorilor rețele ale restaurantelor sau fabrici de lame de ras, totul mi s-a părut reprobabil. Și, trebuie să recunosc, în drumurile pe care le-am făcut prin continentul american în toamna tîrzie a lui 1984, am constatat că nu reușisem să mă obișnuiesc cu gîndul că un concert de muzică preclasică de la San Francisco „a devenit posibil datorită unei donații" făcute de un domn, proprietar al

Scanned with OKEN Scanner

unui magazin de mașini vechi ale cărui reclame umpleau programul de sală, alungînd biografiile compozitorilor și comentariile muzicologice în două pagini, culese cu caractere mici. Dar, obiectiv vorbind, dacă există o lege care încurajează sprijinirea instituțiilor culturale (asimilîndu-le, însă, nu foarte lăudabil, cu acțiunile de binefacere, cu daniile făcute sinistraților, căminelor de bătrîni și de orfani, spitalelor de săraci și așa mai departe), ea e, totuși, un semn de bunăvoință față de cultură.

Să fie, așa cum mi s-a sugerat, și un mod de reclamă ? Posibil. Am notat, dintr-o revistă de la mijlocul lui noiembrie 1984, sumele pe care, în precedentele douăsprezece luni, le-au cheltuit pe reclamă cîteva dintre marile firme americane. Le compar cu cele pe care le notasem dintr-o statistică privind anul 1971. Rezultatul e halucinant : creșterile sînt atît de mari, încît am impresia că s-a declanșat o adevărată obsesie pornind de la vechiul dicton — pare-se, tot de origine americană — care punea reclama în legătură cu sufletul comerțului.

De pildă, constat că în fruntea celor care cred în valoarea sus-amintitului dicton se află tot firma de săpunuri și detergenți Procter & Gamble, aceea care — cu inventivitate, mărturisesc — intervenea în programele de știri, în filme, în transmisiunile sportive, făcîndu-ne martori la exclamațiile fericite și recunoscătoare ale gospodinelor salvate, datorită produselor ei, de chinul veselei prost spălate, al feței de masă pătate, al parchetului prost lustruit, care le-ar fi putut face de rîs în fața musafirilor. Dar în urmă cu un deceniu și jumătate, ea investea în reclame 120 de milioane de dolari, iar în 1984 de șase ori mai mult : 726 de milioane, adică 5,8% din totalul vînzărilor. (Cifra e mai mare decît produsul național brut al multor țări din lumea a treia.) Un alt insistent participant la programele de televiziune din anii '70, Colgate-Palmolive (cîte fete fermecătoare, cîți băieți cu înfățirare de actori de cinema nu ne-au surîs atunci, cu danturi impecabile, lăudînd virtuțile miraculoaselor paste de dinți !), nu se mai află, constat, pe locul al doilea. A ajuns pe al 18-lea. Dar asta nu e indiciul vreunui eventual scepticism față de avantajele reclamei : pentru că, de fapt, în anii aceia ea cheltuia ceva mai mult de 58 de milioane, iar în 1983—84 — 268 de milioane de dolari. În 1971, General Motors era cea ale cărei cheltuieli pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru reclamă o așezau pe primul loc între companiile fabricante de automobile : 41 de milioane de dolari ; în 1984, și-a păstrat întîietatea (a și suit, în clasamentul general, de pe locul al șaptelea pe al treilea), însă aceasta înseamnă acum 550 de milioane. E adevărat, numai 49% e investit în cheltuieli la rețelele de televiziune, dar și așa ajunge la o cifră uluitoare — peste 220 de milioane.

Oare cîte s-ar putea face cu miliardele de dolari rezervate acestei teribile publicități ?

Nu încape îndoială, tarifele reclamelor au crescut imens. Dar, chiar și așa — să cheltuiești pentru publicitate peste 10% din cifra totală a vînzărilor, cum proceda, în 1984, firma Unilever, producătoare de detergenți, iată o politică financiară care poate părea bizară. Un fapt care merită reținut de oricine încearcă să-și contureze o imagine cît de cît lămuritoare a psihologiei consumatorului american : marea majoritate a anunțurilor de reclamă continuă să îi fie transmise prin televiziune. Celebra rețea de restaurante McDonald's, a cărei cifră anuală de vînzări se apropie de 8 miliarde de dolari, cheltuiește mai bine de 250 de milioane pentru reclamă, dintre care 96,6% investite în anunțurile de televiziune și în acordarea unor subsidii pentru difuzarea unor programe culturale, unor filme pentru copii sau programe sportive pe micul ecran. Iar Procter & Gamble, cu uriașa cifră de 12 miliarde și jumătate a desfacerii, investește 93,5% din reclame tot la televiziune. Însăși administrația federală a Statelor Unite are mai multă încredere în efectul psihologic al micului ecran : 44,6% din cele peste 200 de milioane de dolari pe care le plătește pentru anunțuri ajung în conturile de bancă ale companiilor de televiziune.

Simptomatică mi se pare, însă, scăderea foarte accentuată a sumelor investite în marile panouri publicitare așezate la marginea șoselelor și a căilor ferate. În călătoria mea din 1984 a trebuit să străbat lungi distanțe (cam 14 000 de kilometri, după calculele mele, destul de aproximative) într-o lună de zile și nu am mai avut răgazul drumurilor cu automobilul. Totuși, în Noul Mexic, unde relieful frămîntat nu a permis decît o singură construcție de aeroport mare, am străbătut aproape 400 de kilometri pe șoselele cu asfaltul înroșit de nisipul fin adus de vînt din deșert și de pe povîrnișurile munților. La fel, în Arizona, între Flagstaff și Marele Canion, în

Scanned with OKEN Scanner

California, de la San Francisco peste golf, la Berkeley, și — se înțelege — pe autostrăzile Los Angelesului, unde nimeni nu își poate imagina cum să ajungă în orice punct al orașului altfel decît cu automobilul. Evident, și drumurile de la aeroport pînă în oraș, în cele douăsprezece escale ale călătoriei.

Cam puțin, e adevărat, în comparație cu miile de kilometri de la începutul anilor '70. Dar tot am putut să-mi dau seama că pădurile de reclame de altădată s-au rărit și că au devenit, parcă, mai scunde. Odinioară, revistele radicale (de felul celei care a purtat campania împotriva firmei de prost gust a restaurantului din Seattle) denunțau aceste „răni de pe retina americanului", „urîțiri ale priveliștii" și își însoțeau violentele articole cu fotografii elocvente. Fără îndoială, și azi s-ar putea ilustra cu multe exemple o asemenea campanie împotriva panourilor de reclamă care ascund peisajul și nici măcar nu pot fi citite din goana mașinii, cu atît mai mult, cu cît, în aglomerația de imagini colorate și de semne, totul pare uneori că se învălmășește într-un vîrtej fără înțeles.

Oricum, nu știu dacă e urmarea atacurilor revistelor din deceniul trecut sau o concluzie a psihologilor angajați de companiile de publicitate sau a celor din serviciul marilor firme comerciale, dar reclamele din marginea drumurilor sînt astăzi mai puține și, aș spune, mai modeste. Doar la intrarea în orașe se mai înghesuie mari pancarte în culori vii (cîteodată prea vii), oferind serviciile hotelurilor și restaurantelor, ale vreunui agent de tranzacții imobiliare (mai ales în comunitățile mai mici), anunțînd un film nou — dar cu ceva mai multă sobrietate decît odinioară. La New York, în Time Square, a dispărut și reclama electronică a ceasurilor Bulova, cu omulețul alergînd sacadat, cu pași de beculețe colorate, și a țigărilor Kent în care un personaj cu figură fericită scotea, din cînd în cînd, pe gura larg deschisă, colaci de fum. Și portretul înalt de șase etaje al lui Raquel Welch, în foarte sumarul ei bikini.

În schimb, am regăsit îmbietoarea reclamă de la intrarea în Hollywood care te invita să te înmormîntezi într-un anume cimitir, de unde ți se oferă cea mai frumoasă priveliște din tot orașul. Și, în același registru de sensibilitate, entuziasta recomandare a unei întreprinderi

Scanned with OKEN Scanner

de pompe funebre din San Francisco, care te asigura că vei avea parte de un tratament de neuitat.

Multe, foarte multe reclame coşcovite. Îndemnuri trunchiate ale companiilor Kellogg (de *cornflakes)* şi Carnation (de produse lactate). Tinerele modele ale firmelor de pomezi pentru bronzat, care au rămas fără picioare. Alte panouri goale, sau conţinînd numai înştiinţarea că sînt disponibile şi că te poţi adresa la un anumit număr de telefon, dacă vrei să nu scapi această ocazie avantajoasă. Numai reclamele ţigărilor par mai bine întreţinute. E şi normal : de cînd o lege federală le-a interzis publicitatea la televiziune, au fost obligate să se refugieze în zone incomparabil mai puţin prielnice ale publicităţii. Şi, totuşi, din aceleaşi amănunţite tabele statistice, am aflat că firma R. J. Reynolds se află pe locul al patrulea între giganţii publicităţii americane, loc pe care îl ocupa şi în 1971 ; dar atunci cu 50 de milioane de dolari, iar acum cu 530 de milioane. Celebrele Philip Morris plăteau, în 1971, 32,5 milioane pentru a-şi menţine celebritatea, şi în 1984 — 501 milioane, ajungînd de pe locul al 11-lea pe al 5-lea. Derutant e, însă, că Reynolds continuă să investească 25% din totalul costurilor reclamei în anunţuri şi în patronajul unor programe de televiziune, procentul fiind chiar mai înalt la Philip Morris : 33,6. Cu toate astea, nicăieri nu am mai văzut apărînd pe ecrane laude în mici scenete comice (ca acum 15 ani, pentru Winston), pe fond de cîntece *country* (Marlboro), pantomime (Benson & Hedges), muzică rock (Virginia Slims) sau poetice voaluri mişcate de vînt (Salem). Constat, de exemplu, că B.A.T. Industries (după cum înţeleg, o firmă mai nouă) nu cheltuieşte decît 9,1% pe anunţurile la televiziune şi numai 0,1% pe cele de la radio.

Să fie, oare, un semn că radioul nu mai reprezintă un loc sigur de investiţie ? Aşa s-ar părea. Doar două companii cheltuiesc la radio mai mult de 10% din sumele alocate reclamei : reţeaua de magazine K. Mart şi o fabrică de bere, Busch. E limpede : asaltat de televiziune, el a intrat într-un con de umbră din care se salvează mai ales datorită automobiliştilor ce străbat lungile, foarte lungile drumuri şi vor să scape de singurătate sau doar să afle noutăţile politice, cursul bursei, previziunile meteorologice sau rezultatele sportive. Simptomatic, în nici o statistică a nivelului de trai din cîte am avut la dispoziţie

Scanned with OKEN Scanner

nu se mai rezervă o rubrică posturilor de radio-emisie sau aparatelor de recepție.

Și totuși, oriunde am ajuns, în orașe mari, la New York, Washington, Los Angeles, San Francisco, Phoenix, Denver, Albuquerque, Seattle, Tulsa, în orășele izolate în munți, cum erau Flagstaff, în Arizona, sau Taos, în Noul Mexic, scala radioului era înțesată de posturi cu muzică de tot felul, nostalgice amintiri despre cei patru băiețandri, Beatles, despre idol, Elvis Presley, despre Karen Carpenter, care murise de curînd ; despre cei și mai de demult — Nat King Cole, Duke Ellington, Armstrong ; contemporanii ; country ; rock ; jazz ; altele, greu de plasat într-un gen anume ; muzică simfonică ; muzică de cameră ; operă ; teatru ; lecturi din literatura clasică ; lecturi din contemporani ; comentarii politice ; comentarii culturale ; comentarii sociale ; glume ; interviuri. Fiecare stație e specializată într-un anume tip de program și localnicii — care au preferințe precise — știu unde, în ce punct al scalei să o găsească.

Lumea, însă, e mai atrasă — mai mult decît de radio și de televiziune — de casetofon. Peste tot se ascultă muzică. Nu, însă, cu zgomotoasa pasiune de acum 10—15 ani. Pe stradă, în metrou, în autobuz, în restaurantele ieftine, cu autoservire, pe aleile campusurilor universitare, bagi de seamă că, în jurul tău, casetofoanele funcționează ; dar nu le auzi, pentru că toți folosesc căștile, unul dintre obiectele de tehnologie electronică pe care America le binecuvîntează, unanimă. Cîndva, tinerii radicali îl priveau cu suspiciune ; pentru că socoteau că „nu-ți îngăduie să te exprimi total“ ; pe atunci, exprimarea totală nu se putea imagina decît cu aparatele la maximum. Și, după cum am băgat de seamă la vecinii mei de la Seattle, în cartierul universitar, dorința unei asemenea exprimări era capricioasă, și se producea în momente imprevizibile ale zilei și ale nopții.

Cine sînt cei de care își mai aduc aminte americanii ? Indicele cel mai sigur e Premiul Discului. În fiecare an, cum se știe, Asociația producătorilor de discuri acordă Premii de aur pentru acele *singles* care ating cifra de un milion de exemplare la vînzare și de platină celor care ajung la două milioane. Un premiu de aur primește orice album (și caseta sau banda de magnetofon echivalentă), dacă s-au vîndut 500 000 de bucăți și de platină — pen-

tru un milion. Am sub ochi lista premiilor din 1983, decernate, firește, în primăvara lui 1984. Nume care îmi sunau cunoscute din deceniul trecut : Crosby, Stills & Nash, Paul McCartney și... cam atît. Cărora li se adaugă, bineînțeles, Elvis Presley (o platină și șapte aururi) și Michael Jackson (o platină și trei aururi). Unde sînt, însă, cei despre care studenții mei îmi spuneau că înseamnă America, „adevărata Americă" ? Blood, Sweat & Tears („sînge, sudoare și lacrimi"). Rolling Stones („vagabonzii"), Jimi Hendrix, Mamas & Papas, José Feliciano, Johnny Cash ? Unde e chiar John Travolta care, la începutul anilor '80, înflăcărase generația tînără cu a sa *Febră de sîmbătă seara* ? Unde e Olivia Newton-John ? Bee Gees ? Dionne Warwick ? Manhattan Transfer ? Stevie Wonder ? Ca să nu mai vorbim de cei pe care, încă din anii '70, tineretul nu-i mai asculta, pentru că îi socotea reprezentanți ai Americii mic-burgheze : Frank Sinatra, Doris Day, Dean Martin, atît de iubiți de generația de dinainte.

Am impresia că, de data asta, motivul pentru care nu mai pot fi regăsiți pe listele celor mai populari cîntăreți e altul : au fost uitați, pentru că, pur și simplu, s-a modificat gustul și pentru că s-au ivit alți cîntăreți, alte grupuri care exprimă mult mai exact mentalitatea tinerilor de azi. Clar, banal, fără echivoc. E ceea ce spunea, lucidă, într-un interviu de acum cîțiva ani, Barbra Streisand : uitarea e, aproape întotdeauna, destinul cîntărețului, chiar și atunci cînd discul sau banda magnetică încearcă să-l apere. Probabil că așa trebuie să fie. Filmul pune, cred, probleme diferite, e o operă de artă care poate fi judecată, ca oricare alta, în perspectivă istorică. Pe cînd cîntecul e rostirea directă a unei stări de spirit și, dacă nu e gîndit ca o creație complexă, apune o dată cu mentalitatea care a creat-o și întoarcerea spre ea e doar nostalgică. Poate că nu e așa, că e nevoie de o cercetare mai profundă în care să se folosească instrumentele psihologiei și ale sociologiei culturii.

Totuși, e greu să ne explicăm dispariția — și nu numai de acum, ci și din listele mult mai vechi pe care, cînd a aflat că mă interesează, mi le-a procurat domnul Ruth — unor nume care, în deceniul trecut erau echivalente cu însăși „contracultura", cum își spunea atunci latura cea mai radicală a culturii americane : Bob Dylan, Joan Baez, Pete Seeger. Cei ale căror concerte de pe stadioanele uni-

Scanned with OKEN Scanner

versitare se încheiau întotdeauna cu o apoteoză a spiritului contestatar. Să aibă dreptate Barbra Streisand ?

S-ar spune că, în comparaţie cu oamenii mari, copiii au o memorie mult mai bună ; din cele 47 Discuri de aur ale anului 1984, 17 sînt înregistrări ale unor poveşti după care s-au făcut filme celebre : printre ele, *Albă-ca-Zăpada, Cenuşăreasa, Frumoasa din pădurea adormită, Peter Pan, Bambi, Doamna şi Vagabondul, Mary Poppins, Pinocchio, E.T.* sau încîntătorul cîntec *La urma urmelor, lumea e mică...*

Acelaşi lucru mi se pare adevărat şi pentru piesele de teatru. În urmă cu un deceniu şi jumătate, un critic cu prestigiul lui Clive Barnes, temutul cronicar dramatic al lui *The New York Times,* îşi începea astfel un articol de bilanţ : „Teatrul nu a avut niciodată stagiuni bune, ci numai stagiuni proaste. Dar unele sînt mai proaste decît altele şi stagiunea newyorkeză 1969/70 va însemna una dintre cele mai proaste din ultimii ani". Analiza lui era necruţătoare şi concluziile sumbre : pe Broadway, drama serioasă a murit. Cea mai semnificativă operă dramatică reprezentată aici era *Indienii* lui Arthur Kopit (dar, în treacăt fie spus, premiera ei avusese loc la Londra). Singurele succese de casă (dar nu şi de critică) erau *musical*-urile ; pînă şi celebrul Teatru al Festivalurilor Shakespeare trebuia să recurgă la montarea cîtorva piese de acest gen pentru a-şi putea susţine spectacolele (admirabile, preciza Barnes) cu cele trei părţi ale lui *Henric al VI-lea* şi cu *Richard al III-lea.* Publicul primea cu răceală piesele grave de la *American Place Theater,* de la *Negro Ensemble Company* şi de la *Circle in the Square,* trei dintre cele mai bune scene newyorkeze.

Întristător era că şi piesele cu adevărat serioase din *Off-Broadway* (al cărui prestigiu s-a constituit pe temeiul spectacolelor de avangardă) se pierdeau între prea multe comedii uşoare şi însăilări de un gust cu totul îndoielnic. În privinţa lui *Off-Off-Broadway,* unde opoziţia faţă de teatrul convenţional era (şi a rămas) programatică, unde regia se îndrepta (şi se îndreaptă) spre soluţii noi şi îndrăzneţe, doar trei instituţii — *The Roundabout Theater, The Theater Repertory Company* şi *La Mama* — au rămas neatinse de morbul comercialismului.

În toamna lui 1984, stagiunea era abia la început, comentariile criticii mai prudente şi nu se putea trage,

Scanned with OKEN Scanner

firește, o concluzie. Am avut, însă, impresia că se deslușea o perspectivă mai puțin sumbră, că opiniile erau mai puțin drastice. Festivalul Shakespeare, care se încheiase nu de mult în Parcul Central din New York, fusese (în termenii majorității criticilor) un triumf. Pe Broadway, printre spectacolele cele mai bine primite au fost, semnificativ pentru ceea ce mi s-a părut a fi o nouă orientare a publicului, și cîteva opere importante ale dramaturgiei acestui secol : *Luna dezmoșteniților* a lui O'Neill, *Moartea unui comis-voiajor* de Arthur Miller (cu Dustin Hoffman), *După cădere*, tot a lui Miller, *Menajeria de sticlă* a lui Tennessee Williams, *Casa inimilor sfărîmate* a lui Shaw (cu Rex Harrison), un spectacol cu trei piese scurte ale lui Beckett, *Sfîrșit de partidă*, tot al lui Beckett, o biografie a lui Kipling de Brian Clark, *Ridică-te și cîntă* de Clifford Odets, o piesă de Noël Coward în regia lui George C. Scott, marele actor. Multe reluări : *Bizonul american* de David Mamet (cu Al Pacino), *Timpuri de demult* de Harold Pinter (cu Anthony Hopkins), *Grînele sînt verzi* de Emlyn Williams, un spectacol alcătuit din douăzeci de poeme despre pisici ale lui T. S. Eliot. Și de data aceasta, *musical*-ul ocupa un loc important ; dar, fie că reprezenta un clasic al genului (*Mame* a lui Jerry Herman sau *Fantastic !*, ajuns la sfîrșitul lui noiembrie 1984 la 10 212 reprezentații), fie că pornea de la un text celebru (*Oliver* de Lionel Bart, dramatizare a lui *Oliver Twist* de Dickens, *Vrăjitorul* după *Vrăjitorul din Oz* al lui Frank Baum). Dar *musical*-ul care a provocat cele mai însuflețite discuții a fost *Zorba ;* toți criticii recunoșteau memorabila performanță a celor doi actori care se apropiau de 70 de ani — Anthony Quinn și Lila Kedrova — și relevau marea artă cu care amîndoi (dar îndeosebi el) făceau să nu se bage de seamă că vocile nu au sunetul melodios cerut de exigențele partiturii, ba, mai mult, dădeau acestei inabilități un farmec incomparabil.

O altă personalitate proeminentă a cinematografului, Ed Kingsley (cu un an înainte i se decernase Oscarul pentru rolul principal din *Gandhi*), obținea un mare succes în *Edmund Kean ;* un lung monolog scris de Raymond Fitz Simons, temerară confruntare cu textul clasic al lui Alexandre Dumas-père revăzut în 1954 de Sartre. Se pare că spectacolul transmitea o tensiune tragică și trans-

Scanned with OKEN Scanner

forma biografia patetică a marelui actor romantic într-o inteligentă dezbatere existențială.

Mai rezervate erau părerile privind *A zecea a lui Beethoven* de Peter Ustinov (care juca și rolul principal), reproșîndu-i-se ostentația calamburului și a situațiilor comice. Ca de obicei, Peter Brook deruta : în viziunea lui, *Carmen* a lui Bizet restituia eroinei lui Merimée tulburătorul amestec de perfidie și de candoare, de cruzime și de blîndețe pe care le atenuase libretul lui Meilhac și Halévy și îi punea în lumină, cu intensitatea unei tragedii antice, pasiunea epurată de sentimentalisme, pe care o admira Nietzsche. Aș fi vrut să văd spectacolul, dar biletele erau vîndute pînă în februarie (eram la sfîrșit de noiembrie) și, de data asta, domnul Ruth, după mai multe încercări, s-a dat învins.

Aproape toate spectacolele cu a căror longevitate se mîndreau teatrele de pe Broadway la începutul anilor '70, au rămas o amintire a vremurilor de odinioară. E, fără îndoială, un fenomen firesc. Și, totuși, nu poate fi o coincidență că tocmai acele piese care pătrundeau în încrîncenatul deceniu trecut purtînd surîsul unei Americi încrezătoare în destinul ei (excepție face, desigur, excelenta dramatizare a lui Jack Kirkland după *Drumul tutunului* de Caldwell) nu au mai văzut lumina rampei de cincisprezece ani — uneori a trecut chiar și mai multă vreme de la ultima lor reprezentație.

În toamna lui 1970, *Viața alături de tata*, spirituala dramatizare a lui Lindsay și Crouse după romanul lui Clarence Day, ajunsese la 3 224 de spectacole pe Broadway și tot atîtea număra și după 14 ani. La fel, scrieri cîndva de mare popularitate, *Oklahoma !* lui Rodgers și Hammerstein, *Desculț în parc* al lui Neil Simon, *Floarea de cactus* (pentru care, în filmul în care a jucat alături de Walter Matthau, Goldie Hawn a primit un Oscar), *Hello Dolly !*, *My Fair Lady* (interpretul principal, Rex Harrison, și regizorul filmului, George Cukor, și filmul însuși — Oscar în 1964), *Sunetul muzicii* (Oscar, în anul următor, regizorului Robert Wise și întregului film), *Regele și eu* (Oscar, în 1956 lui Yul Brynner, care juca alături de Deborah Kerr). Acum 15 ani, *Hair*, o operă *rock*, realizase — într-un timp foarte scurt — o mie de spectacole întîmpinate de critici cu o perplexitate greu de ascuns ; dar tinerii actori, regizorul și producătorul, la fel de tineri,

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

își atinseseră scopul — s-a făcut mult zgomot în jurul lor și al piesei. De atunci încoace, s-au mai înregistrat 750 de spectacole, adică 20 pe an ; teribil de puțin, față de cît erau convinși entuziaștii partizani de la începutul deceniului trecut ai *rock*-ului.

Un tînăr muzeograf din Flagstaff, un orășel cu vreo 35 000 de locuitori, îmi spunea :

— Pînă acum vreo 5—6 ani, ne venea peste mînă să vedem o piesă de teatru. Era o trupă permanentă la Phoenix și cîte un teatru universitar la Phoenix și la Tucson. Din cînd în cînd, se mai dădeau spectacole și la alte universități de acolo. E adevărat, avem aeroport, în trei sferturi de oră ești la Phoenix, într-o oră la Tucson ; dar nu ne e totuși la îndemînă. Acum avem și noi teatru. Niște tineri, absolvenți ai școlii de artă din Los Angeles. Un spectacol, două pe săptămînă. Piese bune. Au început să vină să le vadă nu numai cei din cele cîteva orașe din jur, dar și din Phoenix, din Mesa, din Scottsdale, la peste o sută douăzeci de mile de aici.

Flagstaff e, pe șoseaua care străbate înaltul podiș împădurit al Arizonei, ultima așezare înainte de a ajunge la Marele Canion al lui Colorado ; de aici spre nord, o sută de kilometri de stînci roșietice și de brazi, pe deasupra cărora se iveau crestele alb-verzui ale munților. Știam că dincolo de ele se întindeau imensele rezervații ale indienilor Navajo și Hopi, una dintre cele mai aride regiuni din întreaga țară. Aici, la marginile lumii, înființarea unui teatru era un gest de o mare îndrăzneală ; și, totuși, am aflat că mica trupă din Flagstaff izbutea să facă față dificultăților. Cu stipendiile primite de la primărie și de la administrația statului, nu foarte substanțiale, ea își alcătuise un repertoriu — O'Neill, Robert Sherwood, Tennessee Williams, Arthur Miller, Archibald MacLeish, Edward Albee, Wilder, Maxwell Anderson, Mary Chase, Marsha Norman, cîțiva tineri autori dramatici americani, dar și Euripide, Shakespeare, Ben Jonson, Claudel, drama medievală, Lorca, Ibsen, Cehov — care o făcuse să cîștige stima tuturor iubitorilor de teatru din Arizona. La consfătuirea teatrelor provinciale, care urma să aibă loc în ianuarie 1985 la Louisville, în Kentucky, cei din Flagstaff au fost invitați să prezinte raportul la una din secțiunile importante, aceea consacrată problemelor repertoriului.

De mai multă vreme, de pe la mijlocul anilor '60 (dar semnele se arătaseră încă mai devreme), centrul vieții teatrale a încetat să mai fie plasat exclusiv pe Broadway. Chiar și la New York, repertoriul și montarea novatoare a teatrelor din alte zone ale orașului (mai ales ale celor din Greenwich Village, tradiționalul cartier al boemei și al avangardei) au deplasat interesul spectatorilor spre alt gen de spectacole. Se înțelege, pentru mulți americani din provincie, chiar pentru unii intelectuali, Broadway-ul e echivalent cu spectacolul fastuos, cu divertismentul construit pe lux și pe efortul de *a place*. Un fel de Hollywood al sfîrșitului anilor '30. În realitate, pe Broadway se montează și multe piese serioase, jucate de mari actori ; îmi aduc aminte că într-o singură stagiune i-am putut vedea aici pe Katharine Hepburn, Henry Fonda, Lauren Bacall, James Stewart, Helen Hayes.

Dar, de obicei, cine voia să vadă o piesă contemporană care să pună probleme cu adevărat serioase sau o montare modernă a unei opere clasice se îndrepta spre *Off-Broadway* („în-afara-*Broadway*-ului"), sau, de la un timp, spre *Off-Off-Broadway* („în-afara-zonei-din-afara-Broadway-ului"). Apoi s-a ivit teatrul de la *Lincoln Center*, contribuind la impunerea unui repertoriu de indiscutabilă valoare. Și, ceva mai tîrziu, la începutul deceniului trecut, s-a înființat, pe Broadway, un teatru, ANTA, o sală rezervată teatrelor din provincie, invitate să prezinte spectacole în Manhattan (de fapt, aici l-am văzut pe Henry Fonda în *Micuța Alice* a lui Albee, într-un spectacol dat de Teatrul Conservatorului din San Francisco).

În 1970, o revistă de teatru publica o listă a teatrelor cu repertorii permanente din Statele Unite. În afara New Yorkului, erau 53 de instituții dramatice în întreaga țară ; fără îndoială, lista era lacunară, lucru pe care l-am putut constata ușor — lipseau, în primul rînd, teatrele universităților, cu un rol dintre cele mai însemnate în răspîndirea culturii teatrale, mai ales a celei naționale. La Conservatorul din San Francisco, la universitățile Stanford, Yale, Michigan (la Ann Arbor), Purdue, Brandeis, Rochester (din Michigan), Missouri (la Kansas City), Syracuse, Princeton, Pennsylvania (la University Park) fuseseră înființate de mult teatre permanente al căror prestigiu îl egalau pe acela al oricăror instituții de acest fel din Statele Unite. Sau cele trei Festivaluri Shakespeare (în afara celui de

Scanned with OKEN Scanner

la marginea celebrului Village din New York), de la Universitatea Vermont din Burlington, de la Lakewood (în Ohio) și de la Los Gatos (în California), un orășel de douăzeci și ceva de mii de locuitori. Teatrul *Arena* din Washington, *Tyron-Guthrie* din Minneapolis, *Charles* din Boston, Teatrul Memorial O'Neill din Connecticut (la Waterford — 18 000 de locuitori), *Theatre of the Living Arts* din Philadelphia, *Center Stage* din Baltimore, cele din Pittsburgh și Cincinnati, *Trinity Square, Playhouse* din Providence (capitala minusculului stat Rhode Island) sau *Front Street Theatre* din Memphis (Tennessee).

În ansamblu, însă, viața teatrală, de îndată ce ieșeai din cîteva orașe de veche tradiție culturală — New York, Washington, Boston, Philadelphia și, poate, încă alte două sau trei — era cu adevărat provincială. În mai puțin de jumătate din statele dintre Atlantic și Pacific funcționau instituții permanente. În bogatul Texas, cu o suprafață cam cît aceea a Italiei, Austriei, Germaniei Federale, Belgiei și Olandei la un loc (dar, e drept, cu o populație de patru ori mai mică decît a Germaniei), erau doar două trupe cu repertoriu permanent (și cînd te gîndești că aici s-a dat, în 1598, primul spectacol de teatru de pe teritoriul actualelor State Unite), iar în Illinois — statul dinamicului Chicago și locul de naștere al lui Sandburg, Hemingway, Edgar Lee Masters —, listele din 1970 nu semnalau existența vreunui teatru. Ca să nu mai vorbim de cele două Caroline, unde se află universități celebre, de Oregon — patria unuia dintre cei mai mari dramaturgi ai Americii, Sherwood Anderson — și chiar de Virginia, al cărei unic teatru era adăpostit într-o așezare netrecută pe hărțile amănunțite ale Atlasului din ultimul volum al *Enciclopediei Britanice*... Virginia, căreia cultura americană de totdeauna îi datora atît de mult !

În 1984, situația era foarte diferită. Teatrele din provincie au ajuns la o cifră pe care nu a cuprins-o încă nici o statistică, dar se crede (cel puțin așa spunea un regizor din San Francisco, întîlnit la vernisajul expoziției unui artist indian) că e de cîteva sute. Cîte ? Nu se știe bine — poate 5, poate 6, poate mai multe, poate mai puține. Oricum, sînt foarte serioase — cele mai multe dintre ele, mi se spune — și decise să schimbe climatul cultural al orașelor americane.

Scanned with OKEN Scanner

— Gîndiți-vă că, pînă acum cîțiva ani, erau orașe mari — Chicago, San Diego, Phoenix, Portland, San Antonio, Honolulu, Columbus, Denver, Miami — care se întîlneau doar accidental cu arta dramatică.

Știam. Mă frapase întotdeauna această situație.

— Nici azi, celor care iau inițiativa înființării unui teatru nu le e ușor. Le trebuie bani. Îi obțin greu. Trebuie să convingă fundațiile culturale sau administrația guvernamentală că au proiecte cu adevărat culturale, că totul e altceva decît o simplă frivolitate. Sau, mai știi ?, o escrocherie. Și cum poți să dovedești dacă nu ai mijloace să montezi spectacole convingătoare ? Băncile sînt foarte circumspecte, nu acordă împrumuturi pe criterii culturale, ci strict financiare. Deci, de fapt, ies din discuție. Marile firme comerciale sînt, evident, interesate să își mai scadă din impozite ; dar de unde știu că nu își vor pierde banii ? Unele îi și pierd. Sînt destule companii teatrale de acest fel care, după un spectacol sau două, dispar fără urmă. Au nevoie nu numai de un repertoriu atractiv, de un regizor și de actori buni, dar și de un manager foarte priceput. Nu toate îl au, chiar dacă, din celelalte puncte de vedere, au avut norocul unor profesioniști de calitate reală. Și pier. Așa că nu știm niciodată cîte sînt de fapt.

Cu cîteva zile înainte de plecarea mea în Statele Unite, văzusem la sala Dalles un spectacol al teatrului din Louisville și mi se păruse foarte interesant în simplitatea lui expresivă. I-am transmis interlocutorului meu impresiile bune pe care le-a avut publicul bucureștean după turneul teatrului din Louisville.

Citise despre turneu. Dar ținea să facă o precizare : șansa unor asemenea teatre de a pleca în străinătate e mică. E nevoie de un buget mare. Apoi, ce impresar riscă să investească în turneul unei trupe necunoscute ? În cazul celor din Louisville, a fost altceva — întreaga manifestare americană era consacrată cu precădere teatrelor de provincie și trupa lor a fost aleasă de forurile culturale de la Washington ca una dintre cele mai reprezentative din țară. Și așa și era.

Cînd a aflat că fusesem, cu ani în urmă, profesor-oaspete al Universității din Seattle, m-a întrebat :

— Cunoașteți Yakima ?

O cunoșteam. Un oraș înconjurat de coline pietroase, de grohotișuri colorate în roșu și în galben, în apropierea

căreia am văzut o întreagă pădure pietrificată. La marginea lui, spre răsărit începea deșertul și, dincolo de el, cele mai frumoase livezi de meri din America.

— Acolo am fost invitat, îmi spune tînărul regizor, să montez o piesă a lui Albee, în 1979. Am lucrat cu băieții vreo două-trei luni. Erau talentați, le plăcea piesa — o piesă scurtă, *Moartea lui Bessie Smith* —, le plăceau ideile mele, munceau, mă ascultau. Totul era grozav. Între timp, managerul pe care îl angajaseră (și care mă angajase pe mine) umbla prin toate orașele de pe valea Columbiei, pînă în Columbia Britanică, a ajuns în Oregon și s-a dus la Seattle, la Tacoma. Obținuse bani de la o bancă din Yakima și de la Fabrica de bere „Olympia". Toate mergeau ca pe roate. A venit seara premierei. Era în mai, jucam în parcul orașului. Un decor natural extraordinar — brazi, stînci, un iaz cu nuferi mari, roz. Vreo 5—600 de spectatori, bineînțeles, cei de la bancă și de la „Olympia" cu bilete de favoare printre ei. Băieții au jucat foarte bine și au avut mare succes. A doua zi, o cronică excelentă în ziarul local. Peste două zile, o altă cronică într-un ziar din Seattle, pe urmă una în „The Oregonian" din Portland. Primul spectacol fusese într-o vineri ; urma să jucăm peste o săptămînă, tot vineri, și apoi, pînă în vară, marțea, miercurea și vinerea. Managerul ne spusese că a vîndut toate biletele pentru primele trei spectacole. Chiar începusem să ne facem planuri, voiam să jucăm o piesă mai pretențioasă. Tot Albee sau O'Neill. Dar la al doilea spectacol, eram în parc singuri : noi, vreo două perechi de îndrăgostiți pe o alee ceva mai încolo și un bețiv care adormise pe un scaun, lîngă scenă. Nici măcar managerul n-a apărut. Și nu aveam să-l mai vedem niciodată. Plecase cu bani cu tot. Am depus plîngere la poliție. L-au găsit peste cîteva luni, tocmai în Nebraska. Bineînțeles, nu mai avea nici un ban. L-au condamnat la închisoare, dar noi tot fără un cent am rămas. A trebuit să ne împrumutăm, să plătim și bancherilor și berarilor : și banii avansați managerului, și cei investiți în reclamă.

Rîdea, dar era limpede că numai de rîs n-avea poftă.

Și, totuși, deși asemenea întîmplări, cum am înțeles, nu sînt tocmai rare, teatrele provinciale nu renunță la luptă. O hartă exactă a răspîndirii lor nu poate fi desenată ; dar un lucru e sigur — ele sînt de cîteva ori mai multe decît acum 10—15 ani.

Scanned with OKEN Scanner

Prăpastia dintre metropolele de pe Coasta de Est sau California și orașele de provincie din restul țării e mai puțin adîncă decît în urmă cu un deceniu. Bineînțeles, consacrarea unui actor, a unui pictor, a unui muzician o dau tot centrele de veche cultură. Nici premiera unui film nu se poate imagina altundeva. Muzeele cele mai importante sînt considerate și astăzi a fi cele din Washington, New York, Philadelphia, Boston, Chicago sau din campusurile unor universități celebre ; doar cîteva apărute în ultima vreme, mai ales în Texas, au tendința să egaleze prestigiul celor recunoscute de istoricii de artă din anii '60 și '70. Sînt, însă, multe pe care chiar și amănuntitul *Ghid al muzeelor americane* (aproape 500 de pagini de text), publicat în 1968 de soții Jane și Theodore Norman, nu le conține. Unele dintre ele cu admirabile colecții specializate, cu o expunere logică, inteligentă, științifică, vrednice de invidia instituțiilor mai vechi și vestite. Cine nu a avut ocazia să le cunoască, nu poate să tragă o concluzie cît de cît adevărată, asupra stadiului actual al muzeografiei americane. Provincialii au temei să se elibereze de complexele pe care e ușor să le descoperi cînd vorbesc despre marile orașe.

Complexe niciodată recunoscute pe de-a întregul. Ți se va vorbi întotdeauna despre poluarea orașului mare, despre zgomot, despre aglomerație, despre indiferența cu care oamenii trec unul pe lîngă altul, despre violența de pe străzi și din parcuri, despre narcotice. Și, fără îndoială, toate acestea sînt adevărate. Nici măcar nu e nevoie să ți se facă o demonstrație, e destul să stai, de pildă, pe veranda motelului tău din Santa Fe sau din Colorado Springs și să privești munții care parcă stau la cîteva sute de metri, apropiați de aerul pur : se văd limpede trunchiurile copacilor, automobilele urcînd serpentinele și, dacă ai noroc (așa cum am avut eu la Santa Fe), un cerb coborînd printr-o poiană. La ceasul amurgului, cînd la New York sau la Los Angeles, la Chicago sau la Philadelphia, la Cleveland sau la Newark aburul de benzină urcă din străzi ca o ceață și zgomotul mașinilor face să zăngăne geamurile, la Red Hook sau la Taos era liniște ca într-o cîmpie, rareori auzindu-se fîșîitul pneurilor unui automobil, înăbușit de frunzișurile dese din jurul caselor.

E adevărat că și în orașele mari s-au plantat, în foarte multe locuri, pomi de-a lungul bulevardelor, că s-au

Scanned with OKEN Scanner

creat — mai rar, totuși — parcuri în spațiul unor locuri de parcare, că unele orașe au preluat exemplul New Yorkului care a votat o lege obligîndu-i pe arhitecții noilor construcții să prevadă în ansamblul proiectat de ei un bazin, o fîntînă arteziană sau o cădere de apă care să ajute, cît de cît, la curățirea aerului.

Dar, în general, provincialii au dreptate. Au dreptate să privească la cei din orașele mari cu un amestec de milă și de dispreț... din casele lor cu un singur nivel, cu ferestre largi, cu balcoane pe care urcă glicina, cu grădini pline de flori. Dar pe care, trebuie să recunoască, nu mai au de mult curajul să le lase descuiate, așa cum le lăsau pînă prin anii '60. Nici problema drogurilor nu le e cu totul necunoscută. Și nici măcar aceea a poluării aerului. În august 1984, Agenția pentru protecția mediului a publicat un raport din care rezulta că pe teritoriul Statelor Unite erau 546 de locuri de depozitare a reziduurilor de tot felul care impuneau o intervenție imediată pentru a nu pune în primejdie calitatea mediului ; multe dintre ele, evident, în mediul rural. Numai în Vermont, Nebraska, Nevada, Alaska și Hawaii nu s-a constatat existența vreunei asemenea surse de pericol.

Mișcările ecologiste — și nu numai ele — consideră că administrația de la Washington nu face destul pentru combaterea poluării aerului : ele cred că suma de 12 miliarde de dolari (atît fusese prevăzut în bugetul anului 1984) e prea mică. Și protestează împotriva faptului că poluarea sonoră nu a atras suficient atenția legiuitorilor. Toată lumea (inclusiv Departamentul Muncii de la Washington) e de acord că, expuși zgomotului vreme mai mult sau mai puțin îndelungată, oamenii sînt în pericol să se îmbolnăvească, auzul, sistemul circulator și nervos sînt afectate grav. O anchetă organizată de un ziar din Los Angeles ajungea la concluzia că nu mai e respectată decît foarte rar interdicția tradițională de a face zgomot în apropierea spitalelor, a școlilor și a universităților (pentru că nu toate se află în mijlocul unor vaste parcuri care să le apere de vacarmul străzii). Sînt unele spitale în care, se constata, bolnavii au parte de mai puțină liniște decît acasă. De aceea, a produs o imensă satisfacție sentința unui judecător din St. Louis care a trimis la închisoare pentru două luni pe betoniștii de pe un șantier de construcții (pentru că strigau unul la altul, în loc să folo-

Scanned with OKEN Scanner

sească aparatele portative de emisie-recepție) și a condamnat compania constructoare la o amendă deloc simbolică.

„În sertarele multor consilii de administrație zac de ani proiecte de compresoare silențioase, de înlocuitori ai zgomotoaselor *pickhamere*. Nu sînt luate în seamă, fiindcă utilajul învechit e încă utilizabil și nimeni nu vrea să cheltuiască pentru un asemenea fleac cum e sănătatea oamenilor." Aceasta era încheierea, cîtuși de puțin optimistă, a ziariștilor din Los Angeles.

Provinicialul american — ca orice provincial din lume — clatină din cap cînd vorbește de locuințele celor din marile orașe, unde clădirile, înălțate cu singura grijă a profitului imediat, sînt prost izolate fonic, devenind adevărate cutii de rezonanță. Și are, desigur, dreptate. Dar îți arată cu mîndrie toate mecanismele bucătăriei — mașina care spală, vuind și zăngănind vasele ; mixerul care vîjîie : mecanismul care, montat sub chiuvetă, ronțăie cu zgomot cojile de cartofi, cotoarele de varză și resturile de mîncare, cu farfuriile de carton cu tot, ducîndu-le direct la canal, printr-o țeavă largă ; dispozitivul care, instalat în gura hotei, evacuează, vuind, aerul plin de fum. Cu alte cuvinte, a plătit să-și aducă zgomotele în casă. Și nu-i trece prin minte că, și pentru toate aceste aparate — altminteri extrem de utile — s-ar putea să existe proiecte mai puțin zgomotoase care nu-i interesează pe fabricanți, atîta vreme cît celelalte sînt mai ieftine și, de cumpărat, tot se cumpără.

În 1970, un singur oraș — New York — a introdus restricții privind izolarea fonică în normele de construcție. Nu știu cîte alte orașe i s-au adăugat între timp, cîte au adoptat aceste măsuri pe care europenii le-au inițiat cu multe decenii în urmă, așa cum observa cu amărăciune ziarul din Los Angeles. Nici măcar ridicarea gunoiului nu mi s-a părut în 1984 mai puțin zgomotoasă decît acum 10—15 ani ; cutiile metalice izbite de metalul mașinii, sculturate conștiincios, trîntite apoi pe trotuar, acesta e primul semn că orașul își începe o nouă zi, în multe părți ale Americii. La New York am văzut, ca altădată, grămezile imense, dizgrațioase ale sacilor mari de plastic, așteptînd decuseară trecerea matinală a gunoierilor. Se pot imagina ușor dimensiunile unei movile de saci strînși în fața unei clădiri cu 30—40 de etaje ; chiar dacă, în cele mai multe,

Scanned with OKEN Scanner

administrația a instalat mici compactoare care prefac pungile cu resturi menajere în pachete nu mai mari decît o carte ceva mai groasă. Dar operația e zgomotoasă, se aud borcanele și sticlele scrîșnind, tabla cutiilor de conserve (nenumăratele cutii de conserve) pocnind, întreaga instalație trepidează de efort.

Și apoi, încă și mai teribil, zgomotul avioanelor cu reacție decolînd și aterizînd. Cînd, la începutul anilor '70, Senatul a oprit producția supersonicului american (ceea ce, se știe, a atras o gravă criză la Seattle, orașul uzinelor Boeing), nu a înlăturat decît o parte din primejdie. După o perioadă în care, pe la mijlocul anilor '70, se părea că viitorul marilor companii e foarte întunecat, că s-au construit prea multe avioane față de virtualii călători (unele societăți, de pildă Braniff, au și dat faliment), afacerile s-au redresat. S-au încheiat alianțe, micile companii au fost înghițite de cele mai mari care au și protejat apariția unor noi societăți aeriene și au împînzit continentul cu aeroporturi comerciale. Nu e azi nici un orășel care să nu-și aibă un aeroport (cel puțin) unde aterizează zilnic cîteva curse aeriene.

Probabil că nu e o mare diferență între cifra globală a zborurilor avioanelor de pasageri și de mărfuri din anii '70 și din prezent. La aeroportul O'Hare din Chicago se înregistrează anual cam tot 670 000 de aterizări și decolări, la Dallas tot în jurul a 430 000, la San Francisco tot vreo 390 000. La unele, cifra a scăzut — la aeroportul Kennedy din New York chiar cu aproape 100 000 (pentru că multe zboruri leagă direct, peste Atlantic, aeroporturile europene cu acelea din interiorul Americii și nu mai au nevoie de escală la New York, aducînd astfel impunătoarea poartă a Lumii Noi pe un umil loc al 16-lea în ierarhia aeroporturilor de pe continent.) Dar la altele cifra a crescut spectaculos : Denverul are acum două aeroporturi imense — unul, Stapleton, cu 450 000 de zboruri, celălalt, Arapahoe, cu 350 000. Iar Atlanta a ajuns de la 400 și ceva de mii la peste 600 de mii, reflectînd un fenomen ce prindea contur din ce în ce mai precis încă de acum cîteva decenii — creșterea importanței Sudului.

Aviația militară participă și ea, bineînțeles, la întreținerea acestui zgomot neîntrerupt ce dă năvală pe străzile și în casele Americii. În timpul exercițiilor pentru obți-

Scanned with OKEN Scanner

nerea diplomei de absolvire a Academiei de Aviaţie, un candidat şi-a manevrat avionul cu atîta zel, încît a spart ferestrele clădirilor dintr-o mare zonă din jurul aeroportului : paguba a costat 50 000 de dolari. Într-un alt an, aflăm dintr-un raport al Comisiei pentru apărarea mediului, Forţele aeriene ale Statelor Unite au plătit despăgubiri în valoare de 115 112 dolari unui număr de 814 civili ale căror locuinţe au fost avariate de exerciţiile militare. O precizare, însă : suma totală a daunelor era de peste 6 milioane. Probabil că bugetul aviaţiei de luptă nu prevedea un asemenea capital.

Mergeam, într-o după-amiază calmă pe o şosea pe lîngă Phoenix ; trebuia să ajungem în valea rîului Gila, unde eram aşteptaţi de un celebru arheolog, pe şantierul săpăturilor care scoteau la lumină vechile urme ale civilizaţiei indienilor de la începutul mileniului. Drumul nu era lung — mai puţin de o oră, mi se spusese la Muzeul Universităţii Arizona. Domnul Ruth conducea fără grabă, bucurîndu-se de priveliştea munţilor de piatră gălbuie, ce se zăreau printre frunzişurile livezilor de portocali. Pe cîmp, cactuşii uriaşi îşi ridicau inflorescenţele ca pe nişte torţe. Un *coyote* a traversat din două salturi şoseaua. Liniştea părea materială.

Şi, dintr-o dată, mi s-a părut că undeva, aproape, s-a produs o explozie grozavă. Surprins, speriat, domnul Ruth a stopat brusc. A privit pe geamul coborît al maşinii : două avioane tocmai dispăreau dincolo de creasta munţilor. Trecuseră frontiera sunetului chiar deasupra noastră. Ecourile s-au stins. Liniştea s-a lăsat iar pe platoul cu cactuşi imenşi şi cu portocali. Dar parcă era altfel de linişte ; un soi de încordare se ghicea în aer.

M-am gîndit din nou că provincialul nu are totdeauna dreptate să fie mîndru de tihna existenţei lui zilnice.

Scanned with OKEN Scanner

NELINIȘTILE MARELUI ORAȘ

Pe provincialul american, glumea cineva, îl cunoști după cum traversează (sau, mai exact, nu traversează) strada în New York. Așteaptă liniștit pînă ce omulețul roșu stînd drept pe ferestruica stopului se schimbă într-un omuleț verde care întinde pasul, făcînd semn că se poate trece. Asta chiar dacă, la orele de vîrf ale traficului, automobilele se înghesuie de la un trotuar la altul, sufocate și neclintite minute în șir. Newyorkezul veritabil nu se pierde în fleacuri de genul ăsta : se strecoară dezinvolt printre mașini, fără să ia seama la strigătele șoferilor cînd, în sfîrșit, aceștia își pornesc automobilele.

Provincialul venit la New York nu e, aproape niciodată, turist. Cei pe care îi vezi potrivindu-și aparatele de fotografiat în fața clădirilor celebre sînt, de obicei, europeni sau (și mai des) japonezi. Turistul american pleacă spre alte regiuni — spre Munții Stîncoși, spre California, Florida, în Noua Anglie sau la Washington. Pentru cei mai mulți, New Yorkul înseamnă încă Molohul, orașul tuturor primejdiilor, inuman în aglomerarea lui de clădiri înalte, inuman de înalte. Adevărul e că străzile de aici nu sînt mai aglomerate decît cele, să spunem, din Chicago și că nu sînt mai multe automobile al căror vuiet să se reflecte din zidurile caselor decît în centrul Los Angelesului sau pe fermecătoarele dealuri din San Francisco. Nici măcar clădirile nu sînt întotdeauna mai înalte decît în alte orașe ale continentului. (În treacăt fie vorba, amărăciunea copilărească a newyorkezului care, de atîția ani, a pierdut recordul celei mai înalte clădiri din Statele Unite, nu s-a vindecat). Planurile — vădind un orgoliu grav rănit — de a ridica o construcție care să întreacă faimosul Turn Sears din Chicago, cu ai lui 443 de metri

nu au fost materializate ; tot cîte 110 etaje, ca și Turnul de pe malul Lacului Michigan, au și cele două clădiri ale Centrului internațional de comerț, din capătul sudic al insulei Manhattan, dar numai 412 metri. Iar Empire State Building (care mai domolește ciuda neascunsă a newyorkezului pentru că e, totuși, clădirea nemuzeistică al cărei număr de vizitatori — aproape 11 milioane în 1983 — reprezintă un record), cu antena de televiziune cu tot, întrece înălțimea turnului din Chicago (are 449 de metri), dar nici statisticienii, nici autorii celebrei *Guinness Book of World Records* nu iau în seamă adaosul, ceea ce stîrnește indignarea newyorkezului. Cum să i se ia recordul ? Nu destul i-a fost luat cel al celui mai lung tunel pentru vehicule ? Era tunelul Battery-Brooklyn (2 779 metri) care leagă, pe sub East River, Manhattanul de Long Island, și, de cîțiva ani, uite că a apărut BART din San Francisco (5 793 de metri), pe sub golful Golden Gate. Bine măcar că i-au rămas Verrazano, cel mai lung pod suspendat (1 298 de metri) !

Inginerii și edilii sînt mai puțin dornici de recorduri decît newyorkezul de pe stradă. Într-un oraș atît de aglomerat, ridicarea oricărei clădiri noi pune probleme foarte complicate. A dovedit-o, pe la sfîrșitul anilor '70, construcția uneia dintre cele mai impunătoare din oraș : Citicorp. Numai 46 de etaje (în comparație cu cele 102 ale lui Empire State sau cu cele 110 ale Centrului internațional de comerț, cu cele 77 ale bătrînului Chrysler care se apropie de 60 de ani) și doar 280 de metri, deci fără deșarte pretenții de record. Dar structura (sprijinită pe patru stîlpi între care s-a amenajat un mic parc, permițînd trecerea pietonilor spre străzile cu case mai mici, cu fațade de cărămidă aparentă acoperite cu iederă) nu are nimic din efectul opresiv al atîtor alte clădiri de asemenea proporții. Constructorii au întîmpinat, însă, opoziția unor locatari dintr-un imobil care trebuia demolat ; nici un fel de oferte, unele socotite exorbitante de alți antreprenori, nu i-au putut convinge. Așa încît arhitecții au fost obligați să schimbe proiectul și au încorporat clădirea mai veche în noul ansamblu ; rezultatul e de o uimitoare unitate a contrastelor, potolind geometriile aspre ale construcției de 46 de etaje și dînd întregii zone un aer calm, prietenos.

Împotrivirea locatarilor vechii clădiri de aici — sprijiniți de avocați și de legi — a dat un exemplu pe care

Scanned with OKEN Scanner

aveau să-l folosească și alții. În cele cîteva zile în care m-am aflat la New York, ziarele dezbăteau un caz cunoscut, pare-se, de mai multă vreme newyorkezilor. Un foarte întreprinzător om de afaceri ținea cu tot dinadinsul să cumpere patru sau șase clădiri construite de primărie pe la începutul secolului, într-o zonă care, pe atunci, era probabil către limita cartierelor onorabile, aproape de periferia sordidă. Acum, însă, e destul de aproape de centru și la cîțiva pași de East River, exact unde vin iubitorii sportului cu vele. Antreprenorul a și depus un proiect — realizat de una dintre cele mai faimoase firme — la Secția pentru arhitectură și urbanistică a statului New York. Urma să se ridice o clădire cu apartamente de lux. Trebuie să recunosc că proiectul, a cărui fotografie am văzut-o în ziare, îmi plăcea : pe trei arcuri de cerc ce se întretaie în curbe calme se înălța un turn de 21 de etaje, astfel orientat încît să primească tot timpul lumina.

Dar casele care ar fi trebuit să fie dărîmate (vreo 400 de apartamente) erau apărate de o lege care se numește „a controlului și stabilizării chiriilor", interzicînd evacuarea chiriașilor din locuințele cele mai modeste. Aprobarea demolării, mai mult ca sigur, nu avea să fie dată. Și atunci antreprenorul a recurs la mijloace mai pașnice : a oferit fiecărui locatar suma de 12 000 de dolari, echivalentă — la actualele prețuri amețitoare din Manhattan — cu chiria pe un an de zile. „Contînd pe ignoranța chiriașilor în materie de legi și de economie", cum scriau ziarele, le mai propunea, ca alternativă, un apartament în alte imobile vechi sau (urmînd ca el să suporte creșterea chiriei) într-unul nou. Chiriașii au respins oferta ; singurii care au acceptat-o, s-a spus, fie că erau funcționari ai antreprenorului cu pricina, fie că aveau de gînd oricum să se mute.

Războiul continua : locatarii așteptau cu îngrijorare noua inițiativă a adversarului lor care, între timp, devenise amenințător. Nu știu cum se va fi încheiat confruntarea, dar un lucru e foarte limpede : imobilele din orașe au ajuns la valori imense. Un fost coleg de la Universitatea din Seattle care, în 1970 sau 1971, își cumpărase o casă cu 25 000 de dolari, o vînduse cu 80 000 în primăvara lui 1984.

La asemenea prețuri, puține sînt firmele care mai consideră avantajos să demoleze clădiri de locuințe — cum

Scanned with OKEN Scanner

făceau atît de des în anii '70 — ca să amenajeze spații de parcare ; preferă, în locul lor, garaje cu mai multe nivele, mai încăpătoare și, în orice caz, mai bine apărate de furt. Și totuși...

Am vrut să văd, la Seattle, micul cartier din Union Bay Circle unde, în anul universitar 1970—71, am locuit împreună cu ai mei. Erau vreo 20—30 de barăci, vopsite în alb, cu ferestre largi, cu acoperișuri de șindrilă, cu verande încăpătoare. În jur, brazi și mesteceni (un mesteacăn își flutura frunzele chiar sub geamul nostru), în spate, Lacul Union. Locuințe pentru profesori-oaspeți și pentru doctoranzii universității. Pentru familiile cu copii.

— S-au demolat, mi s-a spus ; s-a amenajat un spațiu de parcare.

Am simțit că în momentul acela ceva din bucuria reîntîlnirii cu Seattle s-a pierdut. Eram către sfîrșitul călătoriei ; tot drumul, ascultasem în fiecare seară previziunile meteorologice și îmi fusese ciudă că, în colțul de nord-vest, stăruia un nor, că ploaia nu contenea între Munții Cascadei și țărmul Pacificului. (Spre satisfacția domnului Ruth care împărtășea, în dezacord cu mine, prejudecata multor americani privind Seattle, socotit de ei — ceea ce, constatasem, nu era adevărat — cel mai ploios oraș din Statele Unite.) Fusesem întîmpinat de o ploaie cenușie de toamnă care lasă rareori loc cîte unei străluciri a soarelui, reverberată de stropii de pe ramurile magnoliilor și rododendronilor.

— Niciodată n-am avut mai multă ploaie ca în luna asta, mi-a spus fostul meu coleg de aici.

Exact luna în care ajungeam, după 13 ani, din nou, în orașul care îmi plăcuse cel mai mult dintre toate. Și acum, demolarea lui Union Bay Circle...

Mărturisesc că nu înțeleg cum se produce criza de locuințe din New York. Numărul locuitorilor a scăzut, am văzut multe construcții noi, cu zeci de etaje. Și totuși, nu încape nici o îndoială : mai ales în Manhattan, problema locuinței e din ce în ce mai complicată.

Tot mai des întîlnești supraetajări și construcții de aripi noi, foarte izbutite, cum e aceea de la Muzeul de Artă Modernă, o construcție de sticlă în completarea celei vechi, lărgind mult spațiul de expunere și răspunzînd cu rigoare la exigențele muzeografiei moderne. Sau, la Ga-

Scanned with OKEN Scanner

leria Națională din Washington, o clădire în deplină armonie cu arhitectura neoclasică a corpului central, într-o unitate a ansamblului surprinzător de cordială. Sau cea de la Smithsonian, unde dificultățile erau sporite de individualitatea vechii clădiri, într-un neogotic cam agresiv, dar rezultatul e remarcabil pentru oricine își aduce aminte de înghesuiala exponatelor din vechiul ansamblu.

În schimb, propunerea de completare a Muzeului Whitney (opera unui arhitect de seamă al mijlocului de secol, Marcel Breuer), a fost respinsă. Proiectul aparținea lui Michael Graves, un partizan entuziast al stilului neotoscan și, cu toate că nu l-am văzut, sînt sigur că, dacă era în spiritul celor prezentate de Graves la o expoziție la Galeria Grey a lui New York University („Reducție modernă: alternative critice ale arhitecturii din deceniul viitor"), nu avea, într-adevăr, nici o legătură cu severa înfățișare a construcției lui Breuer.

Graves se și gîndea la o revanșă. I se încredințase proiectul unei spectaculoase supraetajări : 27 de etaje adăugate unei clădiri din anii '20, azi proprietate a celebrei case de licitații a operelor de artă Sotheby's, a cărei centrală e la Londra. Vechea clădire (de vreo 40 de etaje), cu lungi coloane verticale de zid și de ferestre, urma să fie vopsită într-un gri-verzui, iar adaosul — amuzantă alternanță de orizontale, verticale și de balcoane înșirate de-a lungul unor linii oblice, semănînd, astfel, grozav de bine cu o casă construită cu piesele unui binecunoscut joc de copii, Lego — trebuia să aibă ornamente de teracotă roz. Mi s-a părut că atîția ani de afaceri cu capodoperele artei lumii nu le-au servit prea mult celor de la Sotheby's, lansați acum și în tranzacții imobiliare. Adaosul proiectat de Michael Graves era destinat unor apartamente foarte elegante. Și, firește, foarte scumpe.

Febra clădirilor înalte a cuprins din nou întreaga țară. Încă din taxiul care mă aducea de la aeroportul Seattle în oraș, șoferul m-a întrebat :

— Știți clădirea lui Columbia Center ? Cea mai înaltă de la vest de Chicago.

Cele cîteva zile cît am stat acolo, am fost îndemnat de nu știu cîte ori să mă duc să văd Columbia Center ; și de fiecare dată se adăuga : „cea mai înaltă de la vest de Chicago". Construcția era, într-adevăr, frumoasă ; dar geometriile ei de metal și de sticlă nu erau prin nimic

Scanned with OKEN Scanner

deosebite de acelea ale altor zeci de construcţii americane (şi nu numai), de la Seagram din New York încoace. Clădirea proiectată de Mies van der Rohe şi de Philip Johnson în 1955—58 inaugurase o nouă epocă a arhitecturii americane (şi nu numai). Cîte alte clădiri de după ea nu au preluat ideile celor doi arhitecţi ? Construcţia propriu-zisă lasă liberă o esplanadă care o leagă de larga Park Avenue, aproape peste drum de un alt colos de metal şi de sticlă, ridicat cu cîţiva ani mai devreme, Lever House. Comparaţia dintre ele dă măsura originalităţii lui Seagram ; nu faptul că e mai înaltă (are vreo 160 de metri), mai suplă, mai elegantă : dar pare că respiră mai adînc, că are mai mult aer. Era, la vremea ei, una dintre puţinele construcţii ce nu se lăcomise să acopere întreaga suprafaţă rămasă liberă după demolarea clădirilor cărora le lua locul. Parterul e şi el mai retras faţă de nivelele superioare, introducînd încă un spaţiu, larg ritmat de stîlpii supli ce susţin structura celor 37 de etaje. În holul cu pereţi de sticlă, casele ascensoarelor, colorate discret, transmiţînd o surprinzătoare căldură acestui interior ce pare că dizolvă în lumină geometriile severe.

Paralelipipedele lui Mies şi ale discipolilor săi evită ornamentele ce împodobesc clădirile anilor '20 (aşa-numita „epocă a jazzului") făcînd ca suplul şi spectaculosul turn Chrysler să pară, chiar şi el, o venerabilă piesă de muzeu. Lecţia lui Mies van Rohe a avut urmări dintre cele mai importante în sistematizarea zonei de centru din Chicago, aşa-zisul „Loop" (buclă). E adevărat că au fost pierdute construcţii pe care localnicii le priveau cu duioşie, pentru că erau supravieţuitoarele mijlocului de secol al XIX-lea (ceea ce, la dimensiunile istoriei americane, înseamnă foarte mult) ; dar arhitecţii au reuşit să integreze noile structuri în atmosfera ansamblului, „să vorbească — scria un comentator — o limbă care se potriveşte tradiţiei istorice a oraşului".

Nu ştiu dacă peste tot a fost realizată această integrare a noilor construcţii în tradiţia istorică a oraşelor. Erau în Statele Unite, la 1 noiembrie 1984, vreo 870 de clădiri mai înalte de o sută de metri ; nu toate au luat locul unor vestigii fără valoare ale vremurilor mai vechi şi nu toate le-au înlocuit neapărat cu izbînzi ale viziunii arhitecturale moderne. Evident, au mai rămas destule aşe-

Scanned with OKEN Scanner

zări pașnice ai căror locuitori nu au nevoie să vadă reconstituirea unei „străzi principale" de la începutul secolului — așa cum au făcut-o, cu umor și cu duioșie, cei din Disneyland — pentru a-și aminti de propriul oraș de acum două sau trei decenii. Soluțiile modernizării nu sînt întotdeauna foarte inspirate și nu toți arhitecții știu (sau li se îngăduie) să se ferească de uniformizare. Unele orașe importante — Milwaukee, Baton Rouge, Hartford, Akron, Portland, Oakland, Birmingham, Omaha — adoptă cu prudență proiectele clădirilor foarte înalte.

În altele — Boston, Philadelphia, Albuquerque, Seatle, San Francisco, dintre cele pe care am avut prilejul să le văd — cartierele vechi sînt net despărțite de districtul unde se ridică zgîrie-norii. La Los Angeles sînt cîteva cartiere răspîndite în uriașa metropolă, păstrate ca niște muzee vii în aer liber, unde numărul vînzătorilor de suveniruri e la fel de mare ca al tuturor celorlalți negustori la un loc. O frumoasă rezolvare a aceea a pieței din Seattle. Cînd am plecat de acolo, în toamna lui 1971, lupta unui comitet de inițiativă care se împotrivea planurilor municipalității de a transforma locul într-un cartier modern abia începuse. Am revăzut-o în noiembrie 1984 : ciudata arhitectură cu lungi coridoare săpate în țărmul înalt al golfului Puget fusese păstrată intactă. Și acum puteai trece, fără să îți dai seama, de la un nivel la altul, fără să urci sau să cobori vreo scară, și asta pentru că, pe terenul în pantă, etajele subterane ieșeau pe rînd la suprafață. Dar totul era mai curat, adaosurile de gust îndoielnic fuseseră înlăturate și magazinele diverselor subsoluri aveau acum un aer mai autentic decît odinioară.

La Washington, întregul cartier Georgetown, cîndva un orășel separat (celebra universitate de aici e înființată în 1789), își păstrează aerul pitoresc de început de secol ; în unele zone, cum ar fi aceea unde stăvilarul vechiului canal stă în umbra unor sălcii imense, impresia de vechime e și mai puternică. E adevărat că, în capitala țării, e în vigoare — după cum am înțeles — o lege care interzice ridicarea oricărei construcții mai înalte decît cupola Capitoliului, adică 48 de metri (nu știu dacă legea ține seama și de înălțimea colinei pe care e clădit impunătorul monument de sugestie renascentistă). O singură excepție : obeliscul lui George Washington.

Scanned with OKEN Scanner

Şi New Yorkul îşi păstrează vechile clădiri de la începutul secolului sau chiar mai de mult. Nu întotdeauna pentru că ar avea o valoare artistică sau istorică. Eventual, cel mult, una sentimentală. Sau nu o dată, pur şi simplu, pentru că aşa s-a întîmplat. Dar aici, mai mult decît oriunde în Statele Unite, asaltul zgîrie-norilor nu a ascultat multă vreme de nici o regulă a urbanismului ; interesul a fost mai întotdeauna de altă natură. De pildă, e semnificativ că multe clădiri din cele 108 mai înalte de 100 de metri menţionate de statisticile americanilor — îndrăgostiţi, se ştie, de statistici —, se află în Wall Street. Dar tot în Wall Street se înalţă coloanele neoclasice severe ale fostei Trezorerii, vechi de aproape două sute de ani, cîndva prima clădire Federală a Statelor Unite, pe treptele căreia au urcat cîndva paşii primului preşedinte al tinerei republici. Şi, nu departe, modesta clădire a primăriei, în stilul Renaşterii franceze, pe care am văzut-o, fără nici o schimbare faţă de aspectul prezent, într-o fotografie înfăţişînd cortegiul mortuar al lui Lincoln, în aprilie 1865. De altfel, colecţiile de fotografii ale Societăţii de istorie a New Yorkului pun la îndemînă o inestimabilă sursă de comparaţie cu imaginile oraşului de azi.

Nu au fost rare cazurile în care am regăsit în pozele de acum o sută şi mai bine de ani imagini familiare, case ce întrupau şi atunci cînd au fost fotografiate prestigiul vremurilor vechi. Sînt şi astăzi străzi unde, în imediata vecinătate a giganţilor de beton şi de sticlă, clădirile cu verande a căror dantelă de fier forjat e îmbrăcată în iederă poartă amintiri ale epocilor ştiute doar din literatură, din cărţile de istorie şi din vedutele gravorilor şi acuareliştilor. Într-o asemenea gravură, la Muzeul oraşului New York (publicată într-un număr din august 1882 al unui ziar foarte popular pe atunci, „The Mirror"), am recunoscut mai multe clădiri din Union Square, una din pieţele centrale ale oraşului. Pe atunci, animaţia locului era dată de micile teatre (gravura e înconjurată, de altminteri, cu un chenar de portrete miniaturale ale actorilor vremii, faimosul Edwin Booth printre ei) ; cu aproape un secol mai tîrziu, ameţitorul du-te-vino era acela al clienţilor unor prăvălii ieftine. Dar încolo, multe amănunte ale ansamblului (firește, nu şi firmele hotelurilor şi magazinelor) erau identice acelora din gravura publicată de ziarul din 1882.

Scanned with OKEN Scanner

O altă imagine din colecţiile Muzeului oraşului, o acuarelă (nedatată) a lui Hughson Hawley, înfăţişează clădirea Hotelului Waldorf, inaugurat în 1893. O structură masivă, cu 13 etaje, de o eleganţă sobră, în stilul Renaşterii germane care, împreună cu Hotelul Astoria (construit alături, ceva mai tîrziu, de un văr al proprietarului lui Waldorf, amîndoi membri ai puternicei familii Astor), era, la sfîrşitul secolului trecut, cel mai mare din lume : o mie de camere şi 765 de băi. Era, neîndoielnic (pentru că Hawley era un artist foarte atent la exactitatea detaliilor), una dintre cele mai frumoase clădiri din New York. Încît nu poţi să nu te întrebi dacă, în întregul Manhattan, nu s-ar fi găsit un alt loc pentru Empire State Building, construit aici. Pentru că ansamblul Astoria a fost dărîmat în toamna lui 1929 ca să se ridice, cu o repeziciune uimitoare, clădirea care, cînd a fost inaugurată, la 1 mai 1931, era o emblemă, atît de necesară în atmosfera de adîncă deznădejde a marii crize economice, emblema puterii şi a eficienţei americane.

Într-un articol recent, publicat într-o revistă newyorkeză de arhitectură, se punea o întrebare întrucîtva patetică, însă deloc lipsită de un sîmbure de adevăr : „Spuneţi, puteţi vedea monumentele oraşului ?“. Energica mişcare, cunoscută sub numele „Oraşul frumos“, a luat naştere o dată cu Expoziţia universală de la Chicago, din 1893 ; atunci, pe ţărmul Lacului Michigan, clădirile neoclasice, de un alb-sever, anunţau o nouă perspectivă a structurii planurilor urbanistice. În acelaşi timp, Şcoala de arte frumoase impunea o viziune mai cordială, care pornea de la modelul Renaşterii franceze. Din combinarea acestor două influenţe, s-a creat o direcţie de care au profitat, fără îndoială, oraşele ce se aflau atunci, la începutul secolului, într-o dinamică dezvoltare — New York, Chicago, Philadephia, San Francisco. Exemplele citate de autorul amplului articol relevă, cu argumentele unui arhitect de profesie, motivele nemulţumirilor pe care le afli de la orice newyorkez, ori de cîte ori îţi vorbeşte despre oraşul drag al inimii lui. Lipsa de unitate a lui Washington Square (unde fiecare monument şi clădire, luate în parte, au o nobilă frumuseţe). Sentimentul de frustrare pe care îl ai cînd te apropii de Parcul Bryant din spatele augustei clădiri a Bibliotecii Publice de pe

Scanned with OKEN Scanner

Fifth Avenue, unde construcțiile uriașe din apropiere fac ca pașnica oază de iarbă și cu pomi să pară un biet petec de verdeață („...ca și cum la o masă în aer liber s-ar ivi pe neașteptate o gorilă monstruoasă") și unde o sculptură abstractă a fost plasată, mascîndu-l, chiar în fața monumentului lui Bryant. The Grand Army Plaza de la intrarea sudică a Parcului Central : între eleganța sobră a a clădirilor de pe latura de vest (datînd de la începutul secolului) și dezinvoltura construcției unde se află administrația lui General Motors (50 de etaje, 220 de metri înălțime), nu se stabilește nici un fel de corespondență. Și, la fel, în Piața Columb, clădirea Coliseului („cu grația adevărată a unui bunker"), cea a Societății Gulf & Western, în cea mai bună tradiție a Bauhaus-ului, au foarte puține puncte comune cu solemnitatea monumentului lui Columb pe care, dimpotrivă, îl fac să pară mai mic și mai neînsemnat.

În anii '70, sculptorii beneficiau încă de pe urma atmosferei create de arta *pop*. Un protest care pe atunci se transformase într-un fel de farsă la care publicul începuse să participe fără nici un fel de mirări. Așa încît sculpturile din material plastic, telefoanele sau comutatoarele gigantice, flasce, șanțurile și gropile, grămezile de bolovani și de butoaie de benzină se iveau peste noapte pretutindeni, dar mai ales în campusurile universitare. De la un timp încoace, apariția lor nu mai producea nici o senzație : obișnuiți cu ele, trecătorii aproape că nu mai observau. Consecințele au fost, totuși, benefice : în multe comunități urbane, edilii s-au deprins cu ideea că instalarea unui monument poate fi un lucru mai simplu decît ar lăsa să se înțeleagă regulamentele și legile complicate. În parcuri, în unele piețe, la intrarea în orașe, au fost montate sculpturi din materiale definitive, mai ales din metal, care și-au propus să se armonizeze cu peisajul citadin.

Receptivitatea la sculptura modernă e unul dintre fenomenele cele mai semnificative din istoria raporturilor arhitecturii cu arta plastică, în ultimii 20—25 de ani. Calder, Chamberlain, David Smith sînt cei care au fondat noua viziune a sculpturii de exterior (parcă îți vine să eviți cuvîntul „monumental"). Raporturile lor cu arta *pop* erau, evident, aproape inexistente ; mai mult, la Calder și la Chamberlain se deslușește un fel de opoziție implicită față

Scanned with OKEN Scanner

de ideile lui Oldenburg și ale colegilor lui de generație, față de hamburgerii și de imensele lor batoane de ciocolată, poncifuri ale civilizației de consum, față de ostentația confecționării din materiale plastice sau din ipsos. Formele simple — cuburi, paralelipipede, trunchiuri de piramidă, spirale — puteau fi reproduse industrial ; urmarea a fost că și comunitățile urbane sau universitare cu mijloace materiale mai modeste au putut instala sculpturi semnate de artiști contemporani importanți și că alții mai tineri au fost stimulați să caute soluții unei arte integrate în peisajul modern.

Inerția nu a fost, însă, învinsă cu totul. Cînd am trecut prin Washington, m-am oprit și într-un parc din centrul orașului, nu departe de Biroul pentru probleme indiene. În peretele unei rîpe de-a lungul căreia trece o potecă largă, sînt fixate plăci de marmură neagră pe care sînt gravate numele celor 50 000 de americani morți în Vietnam. Simplă, lipsită de emfază, această imensă lespede funerară evocă unul dintre cele mai tragice momente din istoria Americii moderne. La cîțiva zeci de metri, sub un pîlc de copaci, lîngă un cort decolorat, cu pînza roasă, doi bărbați de aproape 40 de ani stăteau lîngă o masă lungă încărcată cu teancuri de broșuri și de afișe. Erau veterani, îmbrăcați în uniforme militare ponosite și vorbeau liniștit cu cei așezați în fața mesei ; le povesteau episoade ale dramei pe care o trăiseră în urmă cu 15—20 de ani. Le împărțeau cărților cu statistici, cu fotografii ale unor scene de infern, pe care — așa cum se intitulează una dintre aceste antologii de documente — *nimeni nu are dreptul să le uite.*

Și adevărul e că războiul din Vietnam nu e uitat. Nu numai de generația care l-a trăit, ci și de cei mai tineri. La Denver, în vitrina unei librării unde se prezenta o carte recent apărută erau puse șiruri de fotografii ale tinerilor din oraș care nu s-au mai întors din război. La San Francisco, pe străzile centrale, am văzut mai multe orchestre de invalizi de război cîntînd la muzicuță, la trompetă, la vioară ; un bărbat uscățiv, fără o mînă, recita poeme antirăzboinice ale lui Bruce Boyd, Kirby Doyle, Robert Duncan, Philip Lamantia, Gary Snyders, poeți de pe țărmul Golfului Golden Gate ; un altul, cu ochelari negri, cu gesturi nesigure, pipăindu-și drumul cu un baston, vindea facsimile ale afișelor tipărite de or-

Scanned with OKEN Scanner

ganizațiile de tineret în timpul războiului. La sfîrșitul lui noiembrie 1984, în New York, la The New Museum, în Greenwich Village, Leon Golub deschisese o expoziție de pictură, sub titlul *Vietnam* ; la un cinematograf rula un documentar despre Vietnam al lui Peter Davis, la un altul un montaj de vechi jurnale cinematografice, inspirate de același subiect ; o librărie organiza o seară dedicată unei noi ediții a romanului *Fetița pierdută* de Gerald Butler, rețeaua de televiziune NET relua drama *Ciomege și oase* de David Rabe și CBS prezenta din nou *Marea speranță albă* de Howard Sackler.

În discuții, subiectul revine adesea : aproape în fiecare familie plutește încă amintirea unei rude, a unui prieten, a unui coleg în locul căruia a sosit un plic galben, trimis de armată. Așa că nu e de mirare că parcul din centrul Washingtonului e mereu plin de lume ; unii aduc glastre cu flori pe care le așază lîngă imensa lespede neagră, în dreptul unui nume săpat în marmură. Sute de flori proaspete se proiectează mereu pe lucirile întunecate ale pietrei. Cînd am trecut pe acolo, nu departe de imensul pomelnic de marmură, se vedea o grămadă de pînză de sac : un monument aștepta să fie dezvelit. Tîrziu de tot, spre sfîrșitul călătoriei (cred că eram la Seattle), ziarele anunțau inaugurarea statuii din Washington. I-am văzut fotografia : o întoarcere la formele tradiționale ale artei monumentale. Un grup de trei soldați — un anglo-saxon, un negru și un hispano-american — surprinși, de sculptor, Frederick Hart, într-un marș. obosit, sprijinindu-se unul pe celălalt, privind fără nici un fel de bucurie (ba, mai curînd, cu teamă) spre orizont de unde îi pîndesc primejdiile. Nimic din poza marțială a monumentelor care celebrează isprăvile militare. Nimic din elanul celui care evocă victoria de la Iwo Jima, loc de pelerinaj turistic pe celălalt mal al Potomacului. Personajele statuii de lîngă lespedea funerară a morților din Vietnam nu sînt eroi.

Singurul lucru care contrariază aici e convenționalismul declarat și programatic al identității soldaților. Trebuiau neapărat să fie reprezentanții celor trei naționalități importante din Statele Unite, strînși laolaltă de un destin potrivnic. Simbolistica e ostentativă și umbrește înțelesurile tragice ale drumului lipsit de glorii pe care îl străbat cele trei personaje. E un monument al înfrîngerii, în-

Scanned with OKEN Scanner

chinat celor morţi, şi nu vreunei memorabile fapte de arme.

Un complex de culpabilitate se desluşeşte în starea de spirit a multor americani. Unii îl rezolvă ocolind, parcă jenaţi, subiectul. Alţii, dimpotrivă, aduc dinadins vorba despre el, explicînd în detaliu cît de gravă a fost greşeala şi cît de scump au plătit-o. Faptul că spectacolele, expoziţiile, cărţile a căror temă e tragedia din anii '60 şi '70 îşi găsesc un public, că televiziunea continuă să vorbească despre cele întîmplate atunci, pe acelaşi ton acuzator împotriva celor care au dus America pe frontul aflat la mii de kilometri de ţară, demonstrează că rana nu s-a vindecat.

De altfel, repertoriile teatrelor, lucrările de artă aduse în expoziţii, filmele (mai ales cele prezentate la cinematografele de artă) nu ezită deloc să vorbească despre dramele Americii contemporane, să le dezvăluie cu o luciditate care, uneori, te poate speria. Am putut vedea, de pildă, la un program al televiziunii pe cablu din New York, mai multe documentare din anii '60, amintind de ciocnirile rasiale ale acelor ani ; răscoalele din Harlem şi din cartierul Watts din Los Angeles, luptele negrilor din Alabama pentru eliminarea segregării în şcoli, toate culminînd cu asasinarea lui Martin Luther King. Dacă nici imaginile astea nu vorbeau despre un adevărat război civil, înseamnă că nu mai ştim înţelesul cuvintelor.

Ln începutul deceniului trecut, am mers de cîteva ori prin Harlem. Împotriva sfaturilor unor cunoscuţi din New York. (Dacă ar fi fost să ascult de asemenea sfaturi, nu aş fi mers niciodată cu metroul, pentru că şi acolo — mi s-a atras atenţia — te afli în permanent pericol să fii jefuit şi chiar ucis.) Fără îndoială, Harlemul nu e cel mai agreabil loc de promenadă din oraş ; dar nu poţi cunoaşte adevăratul New York fără să fi văzut străzile acestea sordide, copiii slăbuţi care se joacă, stropindu-se cu apa din gurile de incendiu, bătrînii orbi care vor, parcă, să pipăie lumina soarelui cu vîrful degetelor. Şi bărbaţii care, cu aerul că nu te iau în seamă, te urmăresc cu priviri furişe, bănuitoare. Case cu trepte tocite, cu uşorii uşilor rămaşi goi, etaje întregi părăsite, cu ferestrele fără geamuri, ziduri cu tencuiala căzută sau cu pete cenuşii de igrasie. Miros de mucigai şi de gunoi. În faţa caselor,

Scanned with OKEN Scanner

automobile care arată atît de jalnic, că ai dreptul să te întrebi dacă sînt menite să și pornească vreodată din loc.

Și, dintr-o dată, în mijlocul acestui infern, cîte o stradă curată, cu arbori care își așternumbra pe fațadele unor case îngrijite, cu vitrine aranjate cu gust (aceeași pasiune pentru culori tari, deslușită în mai toate formele de artă ale negrilor americani). Firma luminoasă a unui teatru, *Apollo*, de pe strada 125, unde au cîntat cîndva Duke Ellington, Nat King Cole, Louis Armstrong, Mahalia Jackson, Paul Robeson, Ray Charles. Săli de expoziții cu o artă construită cu evidentă știință a legilor complexe ale compoziției, transmițînd cu energie un mesaj limpede formulat.

Am regăsit același contrast patetic cînd am traversat, și în noiembrie 1984, cartierul pe care nu îl mai văzusem de mai bine de zece ani. Se înțelege, nimeni nu poate avea pretenția unei concluzii după un drum de cîteva minute printr-o lume văzută din automobil. Dar am avut impresia că aria caselor supraviețuind, parcă, unui cataclism, a străzilor de oraș-strigoi, unde oamenii se mișcă nepăsători la tot ce li se mai poate întîmpla, s-a îngustat. Nu am trecut, de data asta, prin infernul alb din Bowery ; nu știu cum vor fi arătînd acum colțurile prosperelor bulevarde de odinioară, unde cerșetori pîndesc mașinile oprite la stop să le șteargă parbrizul cu un colț de batistă murdară, întinzînd apoi mîna și cerșind cu aceeași formulă pe care o auzi de la Atlantic la Pacific :

— Cîțiva cenți pentru o cană de cafea !...

Cartierul din jurul Gării Centrale (unde se afla și hotelul în care am stat în ultimele zile ale lui noiembrie 1984) mi s-a părut ceva mai curat decît îl cunoscusem cîndva. Clădirile vechi, cele mai multe de dinaintea primului război mondial, scunde — cu unul sau două etaje — ferestrele prăfuite care păreau a nu mai fi fost spălate din anul construcției, zidurile înnegrite de fumul atîtor generații de automobile, au lăsat loc unor structuri simple, nici ele prea înalte, de beton și de sticlă. Marele magazin de aparate de fotografiat și de aparate electronice, instalat cîndva, cu mărfurile lui ultramoderne, ca un paradox în mijlocul caselor vechi și dărăpănate e adăpostit acum într-un local luminos și larg. La fel, cele cîteva restaurante-expres, de felul celor pe care le găsești întotdeauna în preajma gărilor de cale ferată și a autogă-

Scanned with OKEN Scanner

rilor, au parte și ele de clădiri spațioase. Au dispărut și cerșetorii, element ce aparținea atît de firesc peisajului dezolant al acestei porțiuni din Lexington Avenue. Bătrîna negresă, adusă de spate, cu mîini schilave, veșnic îmbrăcată, iarna și vara, într-un impermeabil vătuit din care ieșeau smocurile murdare ale materialului plastic. Copilul care își legăna necontenit capul disproporționat, imens, ca o pendulă stricată. Nenumăratele figuri suspecte, bărbații nebărbieriți și nespălați, cu ochii tulburi de băutură. Femeia cu pălărioară roz, cu cercei imenși de plastic, fardată violent, denunțîndu-și meseria de odinioară, sărmană ruină, probabil bolnavă de o boală de piele, pentru că mîinile îi umblau fără contenire, scărpinîndu-se fără încetare. Unde s-or fi mutat ? Or fi murit ? De ce nu le-au luat locul alții ? Poate că nu le prieste noua înfățișare a cartierului, că au senzația că mizeria lor e mai înduioșetoare cînd e înconjurată de mizeria altora.

Totuși, i-am văzut și în cartierele moderne din New York, Los Angeles, San Francisco și Denver. Semnificativ, nici în Oklahoma, nici în Noul Mexic, nici în Arizona sau în Colorado nu am văzut vreun indian cerșind. (Cel mult, vînzînd fleacuri, kitchuri, știind foarte bine care sînt preferințele clientelei ; în vreme ce ei purtau haine, cingători sau bijuterii de un mare rafinament.) Sărăcia e o problemă care îi preocupă mult pe americani.

În ajunul Zilei Recunoștinței, una dintre cele mai importante sărbători tradiționale a coloniștilor veniți pe pămîntul care, la început, nu s-a dovedit a fi deloc ospitalier, televiziunea a transmis reportaje de la mai multe cantine, organizate de societăți de binefacere, pentru săracii orașelor. Imaginile erau teribile : atîta sărăcie strînsă la un loc, atîtea priviri umile, hămesite, atîtea mîini tremurînd pe cana de supă... Întrebările veneau firesc : erau aceștia toți cei care aveau nevoie de o mîncare caldă în acele zile care anunțau venirea iernii ? Ce se întîmpla cînd societățile de binefacere nu organizau cantine, cînd nu era Ziua Recunoștinței ?

Am comparat datele cuprinse în *Almanahul* ziarului „The New York Times“ din anul 1971 cu cele dintr-un alt almanah, publicat de Asociația ziarelor americane în 1985 ; datele sînt cele privind anul anterior, adică exact cel al sosirii noastre în Statele Unite și al călătoriei, după un deceniu și jumătate, pe la sfîrșitul lui 1984. În 1979,

Scanned with OKEN Scanner

12% din populația americană era declarată *săracă* în raport cu criteriile stabilite în 1969 de Departamentul Muncii ca fiind necesare unei existențe normale. În 1984, săracii reprezentau 15,2%. În 1970, 10% dintre albi și 31% dintre negri și reprezentanți ai celorlalte rase erau trecuți printre săraci ; după 14 ani, cifrele erau 12,1% și 35,7%. Contrar unei opinii larg răspîndite, mulți săraci provin din familii în care tatăl, cap al familiei, muncește (în 1970, 57% din toți săracii americani trăiau în case unde soțul sau soția munceau). „Muncitorii săraci — încheia comentatorul statisticii din *Almanahul* lui «The New York Times» — rămîn americanii realmente uitați de toată lumea, pentru că, în ciuda veniturilor lor reduse, de cele mai multe ori programele de asistență socială nu îi ajută."

Oricît de dramatică e problema sărăciei celor care *au* unde să muncească, situația șomerilor e, evident, și mai grea. În 1970, 5,6% din albii americani și 8,9% din negri nu aveau slujbă. În 1974, se atinsese 8,9% (albi) și 19,5% (negri). Cînd se raportează la fiecare oraș în parte, creșterea e de-a dreptul tragică. În 1970, New Yorkul ajunsese la o cifră relativ scăzută — 3,7% din populația activă ; în 1984, șomerii reprezentau 8,1% mai mult decît dublul cifrei de acum un deceniu și jumătate. În același răstimp, orașe cu un procent și mai scăzut au atins un nivel foarte ridicat al șomajului : Houston de la 1,6% la 8,6%, Chicago de la 2,7% la 10,2%, Cincinnati de la 3% la 11,8%, St. Louis de la 3,4% la 11,9%. Creșterea cea mai dramatică e, probabil, cea de la Washington (2,3%—12,1%) și Buffalo, pașnicul oraș din preajma Niagarei (3,8%—15,6%). Toate cele 37 de mari orașe incluse în statisticile ambelor almanahuri înregistrează modificări de acest fel ale proporției șomerilor în populația Statelor Unite.

Aveau dreptate, firește, americanii anului 1984 să fie preocupați de problemele săracilor din țara care avea cîndva dreptul să se declare „a tuturor posibilităților" și să-i întîmpine cu versurile Emmei Lazarus, săpate pe soclul Statuii Libertății („Veniți voi osteniții, voi săracii,/ Voi, adăstînd să respirați aerul libertății") pe cei dornici să afle aici libertatea și prosperitatea. Fermierii nu au fost niciodată feriți de nenorociri. Cei din Oklahoma, în mijlocul imensului „castron cu praf" ce cuprinde regiuni întinse din Sud și din Centru, răscolite de trombe, cu atît mai puțin. De aici au plecat în căutarea zadarnică

Scanned with OKEN Scanner

a fericirii eroii *Fructelor mîniei* al lui Steinbeck. Reconstitui povestea, pe care mi-a spus-o în avionul ce ne ducea de la Tulsa la Denver, vecinul meu, un om între două-vîrste, care m-a urmărit o vreme cum priveam prin hublou la imensele cîmpii întinse sub noi :

— De aici, totul pare atît de liniştit ! Grîu, bumbac, fîneţe nesfîrşite... Am venit anul trecut cu automobilul şi m-am oprit la o fermă. Casa mică, pereţii din placaj nevopsit, pe alocuri umflat de igrasie. Aşezată la marginea unui cîmp mustind de apă de pe urma furtunii din ajun, pe care o simţisem şi eu, la Wichita, în Kansas. Teribilă furtună. Fermierul era negru. Un negru înalt şi slab, adus de spate. De muncă : lucra în ferma asta de peste 50 de ani, din vremea marii recesiuni economice. Cincizeci de ani de luptă cu un pămînt vrăjmaş, cînd uscat de secete, cînd inundat de ploi care nu contenesc cu săptămînile. M-a primit în faţa casei, lîngă scara de lemn proptită cu bucăţi de cărămidă. Mi-a spus nişte lucruri care reflectă nu atît nedreptăţi rasiale, pentru că sînt necazurile cîtorva alte milioane de fermieri, albi şi negri, de pe întregul teritoriu al ţării. Sînt 55 de milioane de americani care trăiesc în ferme şi în comunităţi rurale ale căror probleme cad sub jurisdicţia Departamentului Agriculturii. Sînt în America 2 milioane şi jumătate de ferme în care trăiesc 10 milioane de fermieri. Bătrînii din ferma de lîngă Copan, aici, în Oklahoma, erau doi dintre cei 14 milioane de săraci din mediul rural, adică mai mult de 40% din totalul săracilor din Statele Unite. Sînt incluşi aici mulţi bătrîni cu venit mic, incapabili să mai muncească şi muncitori agricoli, găsind de multe ori doar angajamente sezoniere, neapăraţi prin legi care să prevadă pentru ei salarii minime, durată maximă a zilei de muncă sau compensaţii pentru perioadele cînd nu au de lucru. De vreo 30—40 de ani, Departamentul Agriculturii a elaborat multe programe (unele eficiente, nimic de zis), încercînd să rezolve problemele astea şi încă altele, cum ar fi conservarea avuţiei agricole şi forestiere, protecţia consumatorilor de bunuri agricole şi altele, şi altele... Dar, în acelaşi timp, sub influenţa unor membri conservatori ai Camerei Reprezentanţilor, Departamentul a luat măsuri care adîncesc prăpastia între fermierii înstăriţi şi cei foarte săraci. Uite, de exemplu, chiar numărul fer-

Scanned with OKEN Scanner

melor : din 1950 încoace, a scăzut de la 6 la 3 milioane. Ba cred că la mai puţin decît atîta. Numărul fermierilor, de la 20 de milioane, a ajuns la jumătate. Iar bugetul Departamentului Agriculturii pentru sprijinirea lor a crescut la peste 30 de miliarde. Enorm ! Prin anii '50, îmi aduc aminte, era de vreo 2 miliarde. Şi beneficiile au fost împărţite inechitabil. Cea mai mare parte a fondurilor a fost cheltuită pentru acoperirea pierderilor rezultate din limitarea preţurilor la produsele agricole. E şi firesc ca aceia care să beneficieze cel mai mult de pe urma acestei politici să fie proprietarii fermelor mari : ei produc mai mult, la ei diferenţa dintre cît ar fi cîştigat şi cît au dreptul să încaseze e mai mare şi, deci, li se plătesc mai multe compensaţii. Aştia sînt cam un milion. O treime din total. Prietenul meu negru, fermierul din Oklahoma, are 97 de acri. Mai puţin de 40 de hectare, pe care le lucrează cu un catîr. Ca pe vremea lui bunicusău. Primeşte cam 2 000 de dolari. În timpul ăsta, un proprietar de pămînturi care stă la Los Angeles primeşte peste patru milioane ca supliment la veniturile de pe urma operaţiilor agricole pe uriaşele lui ferme din Arizona şi California.

Vecinul meu era sociolog, specializat în probleme rurale ; lucra într-o organizaţie de asistenţă socială, înfiinţată pe vremea preşedintelui Kennedy. Îmi cita cu o uşurinţă cam obositoare cifre şi procente, capete de vite, producţii de porumb şi de grîu, de bumbac şi de soia, tone de lînă, de carne şi de unt.

Cumpărăturile săptămînale sînt un adevărat ceremonial. Anunţurile de ieftinire acţionează cu aceeaşi forţă de persuasiune asupra opţiunilor cumpărătorului. Aceeaşi abilă schimbare săptămînală a ordinii marilor eşarfe de hîrtie, lipite de-a curmezişul vitrinelor, anunţînd reduceri de preţuri (regăsesc cu nostalgie nume ale unor produse pe care le ştiam, tot la ieftinire, de acum zece ani, ceea ce îmi întăreşte convingerea că, de fapt, ele nu se ieftinesc niciodată). Cărucioarele — de multe ori, printre cutii, sticle şi pachete, un copil de 4—5 ani, zîmbeşte fericit de călătoria asta extraordinară — trec la fel de încet printre rafturi, umplîndu-se treptat cu mărfurile bine ştiute de gospodine, cu cele ale căror reclame ingenioase le-au lăudat virtuţile incomparabile. Dar nu e absolut obligatoriu ca produsul ieftin să biruie : la Seattle,

Scanned with OKEN Scanner

din University Village, marele și cochetul centru comercial unde, săptămîni în șir, în anul universitar 1970/71, ne făceam cumpărăturile de sîmbăta, dispăruse foarte popularul „A&P". Rămăsese, însă „QFC", cu mărfurile lui mai scumpe, dar totdeauna proaspete, prezentate atrăgător, cu o știință ireproșabilă a efectului pe care înfățișarea plăcută a lucrurilor, mai mult decît orice reclamă, oricît de inteligentă și savuroasă ar fi, o are asupra clientului.

Probabil că de la o asemenea premisă au pornit și administratorii unor prăvălii la subsolurile cărora văzusem, cu ani un urmă, cum pantofii năpădeau mese și pardosele, cum cămășile, fustele, pantalonii, puloverele, jachetele se ridicau în grămezi multicolore, într-o dezordine deprimantă ; acum am zărit fete cu halate curate, adunînd mereu lucrurile, punîndu-le în ordine, împerechind din nou pantofii pe care zelul cumpărătoarelor în căutare de chilipiruri îi amestecă întruna și îi lasă, nepăsătoare, să cadă pe podea. Fetele în halate treceau printre cumpărătoare, își făceau loc cerîndu-și scuze că le deranjează și surîdeau de parcă erau recunoscătoare că li se dă prilejul să facă o treabă agreabilă.

Surîdeau, ca și altădată, cînd le rugai să verifice în tabelele lor corespondentul american al măsurilor europene. Surîdeau și casierițele cînd le declarai că nu ai mărunțiș și, pentru o cumpărătură de 2—3 dolari, îți numărau restul de la o hîrtie de o sută. Nu am avut timp să ajung în raioanele colosului care se cheamă „Macy's", și acum cel mai mare din New York (și probabil din Statele Unite) ; altădată îmi plăcea să trec printre șirurile de lămpi — aplice, plafoniere, lămpi de birou, veioze, lămpi cu picior, prin raioanele de mobilă, de aparate casnice — unde întotdeauna cîte un reprezentant al vreunei firme făcea demonstrația unui nou produs, un cuțit electric, o mașină de curățit cartofi sau mere sau varză, de spart nuci sau alune sau sîmburi de caise, de ascuțit („în 5 secunde cu rezultate garantate pentru un an") cuțite și foarfeci —, de aparate de radio, de televizoare, de calculatoare, pendule, schiuri, echipament de golf, reproduceri de artă, biciclete, trotinete, triciclete, cărucioare, leagăne, vopsele, rujuri, gene false, ochelari, piese de automobil, antichități, discuri, pleduri, covoare, pantofi, perdele de duș, căzi de baie, pereți despărțitori pe care ți-i poți monta

Scanned with OKEN Scanner

într-o oră, flori, scări pentru curăţenie, maşini de spălat, de gătit, de călcat, de apretat... Era, în mic, întregul univers al americanului fascinat de fleacurile care fac confortul zilnic.

Îmi pare rău că nu am ajuns la „Macy's", pentru că nu am putut verifica dacă surîsul a ajuns obligatoriu şi acolo unde, în urmă cu un deceniu, era facultativ. L-am întîlnit, însă, ca şi altădată, fără excepţie, peste tot în celelalte locuri : în magazine, în librării, în biblioteci, în prăvălii de discuri, în muzee, în aeroporturi, în gări. E obligatoriu pentru oricine vine în contact cu publicul. La fel ca ecusonul (sau, în birouri, tăbliţa cu numele funcţionarului, indiferent de rangul în ierarhia birocratică), ca halatul sau cămaşa albă cu cravată, ca răbdarea şi ca eficienţa.

Nu am avut timp să trec nici prin bazarul plin de culori strălucitoare, agresive din cartierul străzii Orchard din New York, în ceea ce se numeşte — fără îndreptăţire — „downtown", cuvînt care în America înseamnă, în general, „centrul oraşului". Am aflat, însă, că nici nu se schimbase nimic faţă de atmosfera pe care o descoperisem cu zece ani în urmă. Şi, probabil, nici faţă de cea de acum o jumătate de secol. Prăvălii întunecate, podele tocite mirosind tare a bradolină, tejghele încărcate cu tot soiul de mărfuri foarte ieftine, mai ieftine chiar decît în toate scăderile de preţuri de la marile magazine. Dar, evident, şi mai proaste. Negustori joviali, mînuind cu vădită plăcere valurile de stofă, apropiind flacăra chibritului, dîndu-ţi să miroşi colţul scrumit, ca să-ţi demonstreze că e lînă curată. Mototolind-o în pumn şi dîndu-i, brusc, drumul. Ciocnind borcanul pe care vrea să ţi-l vîndă de marginea de metal a vechii maşini de adunat — ca să-ţi dai seama că e incasabil. Suindu-se în picioare pe cufărul de lemn îmbrăcat în tablă şi ţopăind — ca să-ţi dovedească extraordinara lui soliditate.

Ca totdeauna, e refugiul celor aflaţi de puţină vreme în America şi nu se pot descurca acolo unde e nevoie măcar de o brumă de engleză. Aici se tocmesc bucuroş cu băieţii de prăvălie a căror engleză îi trădează că şi ei sînt imigranţi recenţi. Desfăşoară lungi discursuri în limbi dintre cele mai diverse. Vorbesc cu pofta neascunsă a celui care nu are decît foarte rar ocazia să discute cu cineva în limba lui de acasă. Şi cumpărătorul e fermecat,

Scanned with OKEN Scanner

la rîndu-i : după nu știu cîte zile în care, speriat, dezorientat, s-a simțit la cheremul șoferului de autobuz, lăsîndu-se dus de el, fără să fie niciodată sigur că o să ajungă unde trebuie (cu metroul, nici vorbă să se încumete să meargă neînsoțit de vreun prieten care se descurcă în englezește) ; după ce a preferat să rabde decît să încerce să cumpere un hamburger de la vînzătorul din colțul străzii, de teamă că o să-l întrebe cine știe ce, și el nu o să fie în stare să-i răspundă... ; cu amintirea încă proaspătă a vameșului și a ofițerului de la Biroul de Imigrare care îl întrebau ceva și el nu-i pricepea și se temea să nu-i irite (ceea ce nu era cu totul imposibil), iată, în sfîrșit, că poate sta de vorbă cu cineva cît îi dorește inima. E limpede că amîndoi se tocmesc și pentru că ăsta e ritualul învățat de acasă, dar și pentru că le face plăcere să vorbească.

O schimbare semnificativă se bagă de seamă în raioanele de fructe și de legume ale supermagazinelor. Sub firmele scrise cu litere viu colorate, sînt puse, în vase mari de metal, produse „organice", cultivate adică după metodele tradiționale, fără îngrășăminte chimice și păstrate fără conservanți. Înainte, aceasta era o specialitate a tinerilor care lansaseră îndemnul „înapoi la natură" ; dar magazinele lor — ivite mai ales în cartierele universitare — nu erau frecventate decît de colegii de generație. Mai mult decît sigur, nu din cauza mărfii vîndute aici, ci pentru că americanul respectabil nu voia să aibă nici un fel de legătură cu tineretul, socotit de el „nihilist" și „radical".

Judecînd după înfățișarea marilor magazine — pe care, în deceniul trecut, le boicotau tinerii „nihiliști" și „radicali" —, prăpastia a început să se astupe. Cel puțin în această privință. Doamnele respectabile aleg salatele și cartofii, pătlăgelele roșii și anghinarele peste care se împrăștie o pulbere de apă : e singurul conservant pe care îl mai acceptă azi majoritatea americanilor. Își cîntăresc cumpărăturile, desprind o pungă de material plastic subțire din ruloul pus la îndemînă și trec alături, împingînd căruciorul, la raionul de brînzeturi. Tot organice. La majoritatea magazinelor s-au introdus raioane cu diverse soiuri de salate, firește organice. Revista „Grădinăritul organic" e acum pe lista celor mai răspîndite publi-

Scanned with OKEN Scanner

cații, cu peste 1 400 000 exemplare. Modificarea de mentalitate e mai importantă decît părea la prima vedere.

După ce ajungi să-l cunoști mai bine, îți dai seama că americanul renunță greu la obiceiurile lui. Dinamismul, despre care se vorbește atîta, e în parte o legendă. Provenind din lipsa — reală — de prejudecăți cu care se mută dintr-un oraș în altul, de pe o stradă pe alta, își vinde casa veche și cumpără una nouă, dacă socotește că obține un avantaj de vreun fel anume. Mai ales de la o vîrstă încolo, puțini sînt cei care să nu se simtă bine în tovărășia obiceiurilor neschimbate ani în șir. În orașele ce își transformă necontenit înfățișarea, unde clădiri cu linie cutezătoare marchează noi etape în istoria arhitecturii universale, unde, în universități și institute, sute de cercetători alungă prejudecățile care puseseră stăpînire pe domeniile cele mai diverse ale științei, majoritatea americanilor își organizează universul cotidian după tabieturi păstrate cu încăpățînare. Momentele zilei au o regularitate de ceasornic bine reglat. Trezirea la aceeași oră, toaleta de dimineață în același ritm, în fiecare zi. Același săpun, aceeași spumă de bărbierit, aceleași mișcări de gimnastică. La micul dejun, aceeași marcă de lapte, de *cornflakes*, de marmeladă, de mezeluri. Despărțirea de soție cu aceleași cuvinte, cu același sărut bine cumpănit — nici prea indiferent, nici din cale-afară de tandru. Aceeași fluturare de mînă de la geamul automobilului. Ani în șir, același drum pînă la slujbă. Aici, pînă la 5 după-amiaza, același ritm, cu aceeași pauză la amiază, același sandvici cald, aceeași plăcintă cu mere, la același restaurant expres. Sau aceeași pungă de culoare cafenie în care își aduce, eventual (pentru că e mai ieftină) mîncarea de acasă ; pe aceeași bancă de parc, cu punga ținută pe genunchi. Și așa mai departe... .

Informațiile urmărite la aceeași rețea de televiziune, cu aceeași cutie de bere la îndemînă. Aceleași seri de cinematograf, de teatru, dè operă, de concert, de restaurant cu familiile prietene. Aceleași zile în care ai invitați și în care ești invitat. Totul bine pus la punct. Surprinzător, moda se schimbă mult mai lent aici decît în alte țări. Decît în conservatoarea Anglie, de pildă. Cînd am ajuns la New York, era sfîrșit de toamnă, începuse vremea pardesielor ; strada avea aproape aceeași înfățișare ca în urmă cu un deceniu, aceleași siluete ale fetelor îmbră-

Scanned with OKEN Scanner

cate în negru, cu părul blond, anglo-saxon, căzînd pe gulerul cu revere largi, aceleași cizmulițe înalte.

Ca și atunci, majoritatea femeilor recurg la fard cu sentimentul unei înfrîngeri : e recunoașterea că au ajuns la vîrsta care are nevoie să se ascundă. Mai de mult, generația vîrstnică își căuta compensațiile în culorile tari ale hainelor, în pălărioarele cu voaletă roz. Sau, dimpotrivă, în costumele de sport cu care se îmbrăcau cînd se duceau la cumpărături. Acum, doamnele de peste 60 de ani mi s-au părut mai discrete : se îmbracă în culori mai stinse, folosesc — chiar și ele — mai rar oja. Semnul eleganței nu a fost niciodată, nici în Anglia, nici în America, culoarea tare a unghiilor ; dimpotrivă, de cele mai multe ori după asta se recunoștea prima generație de imigranți. O veche tradiție sportivă, încurajată sistematic în școli și în universități — respectată mai ales în ultimele decenii de tot mai multă lume care (mai ales dacă are bani) joacă tenis, iese în fiecare sfîrșit de săptămînă la aer curat, în locuri bine amenajate și administrate, înoată (aproape oricine locuiește în periferiile mai înstărite are propria piscină) — a avut urmări în felul de a se îmbrăca și de a se purta al oamenilor.

Femeile, cu mîini îngrijite, cu sandale ușoare care lasă degetele libere, consideră oja ca pe o formă a gustului cu totul îndoielnic. Revistele sînt și acum pline (cît mi-am putut da seama, pauzele pentru reclame la televiziune — mai puțin) cu pozele care laudă virtuțile diferitelor creme de zi, de seară, de dimineață, ale substanțelor miraculoase pentru demachiere, ale frecțiilor de tot felul. Dar, simptomatic, și în drogherii au apărut rafturile cu preparate organice. Consecințele campaniilor din anii '60 și '70 sînt mai numeroase decît m-aș fi putut aștepta.

Și, totuși, sînt unele lucruri care au dispărut între timp sau sînt pe cale să dispară. Mai întîi de toate — și cel mai frapant — pletele băieților. Părul lung și nepieptănat, naivul protest *hippie* pare să fi rămas o amintire îndepărtată a unei epoci romantice, de mult apuse. Cu atît mai rar am întîlnit exemplare ale modei *punk*. În Anglia (din nou conservatoarea Anglie !), da. Nici măcar în San Francisco sau în periferiile colosului care se numește Los Angeles, ádică acolo unde prin definiție se afirma nonconformismul ostentativ. Părul tuns ca o creastă, cu tîmplele rase (așa cum se tundeau indienii mohawk sau, în unele filme hol-

Scanned with OKEN Scanner

lywoodiene, absolut toți indienii), părul verzui, violet, acajú putea fi văzut în '83 pe străzile Londrei. Dar nu l-am văzut în America. Nici frunțile sau obrajii tatuați, care completau înfățișarea oricărui *punk* serios, așa cum erau tot cei de pe străzile maiestuoasei Londre ; în America, moda (îndeajuns de violentă pe la sfîrșitul anilor '70 și la începutul deceniului nostru) a trecut aproape fără urmă. „Generația *punk*" nu avea o ideologie a protestulúi, așa cum au avut *beatnicii* sau *hippies ;* un nonconformism frivol, naiv și de prost gust, învechit încă din vremea neodadaiștilor cunoscuți prin 1972 sub numele de *hippies,* uitați azi de toată lumea, așa cum îl caracteriza o revistă radicală din Berkeley.

De altminteri, tocmai la Berkeley am avut imaginea cea mai convingătoare a schimbărilor în comportarea și în felul de a gîndi al tinerilor. Văzusem marele campus de aici al Universității Californiei în vara lui 1970. Aceeași agitație pe care o întîlnisem în acele luni în toate universitățile americane ; dar aici, deși cu mai puțini studenți decît în Seattle sau la Los Angeles, protestul era încă și mai violent. Universitatea din Berkeley avea faima unuia dintre centrele cele mai puternice ale opoziției față de războiul din Vietnam. Studenții erau, de aproape o lună de zile, în grevă. În piațeta centrală, aproape de clădirea Uniunii Studenților, pe alei, pe micile pajiști dintre construcțiile impunătoare ale diverselor departamente, în jurul măsuțelor unde se strîngeau semnături pe apelurile la pace, se formaseră grupuri mari de studenți. La poartă și în jurul Centrului de recrutare (una dintre țintele obișnuite ale demonstrațiilor protestatare), se vedeau polițiști cu căști, cu scuturi de material plastic incasabil, cu săculeți în care se păstrau măștile de gaze. Așa cum am aflat de la colegii care mă invitaseră acolo, alte sute de polițiști așteptau, gata să intervină, pe străzile din vecinătate.

Se cîntau imnuri de pace, se scandau lozinci împotriva guvernului, a guvernatorului Californiei, a rectorului, a armatei, a poliției. Muzică folk pe aceleași teme. În mai multe locuri, steagul național era arborat cu stelele în jos, semn că țara se află în primejdie. Portrete ale unor apostoli ai violenței ornau ferestrele mai multor clădiri sau erau prinse de trunchiurile copacilor. Și, peste tot, fete și băieți în haine roase de uzură, cu bocanci mari, soldățești,

Scanned with OKEN Scanner

cu plete nepieptănate căzînd pe umeri. Pălării soldățești, de pînză, cu borul moale lăsat pe sprîncene. Raniţe soldăţești, unele pline de cărți, altele cu pietre. Chemări la luptă, strigăte la megafoane. Anunțuri ale unor adunări și marșuri de protest organizate pentru zilele următoare. Citirea unor sentințe prin care tribunale ad-hoc îi condamnau pe președinte, pe guvernator, pe membrii cabinetului, pe rector, pe militari, pe polițiști pentru crime împotriva Americii...

Și acum, după 14 ani. Pe aleile campusului trec băieți îmbrăcați în haină și cu cravată, pieptănați cu grijă, cu cărare ; duc serviete diplomat și se uită la ceas, îngrijorați nu cumva să întîrzie la cursuri. Sigur, ei nu reprezintă încă majoritatea, dar prezența unor tineri îmbrăcați ca în optimiștii ani '50, pe aleile neliniștitului Berkeley de odinioară, e un semn pe care nimeni nu îl poate trece cu vederea. Chiar și cei care nu au adoptat haina și cravata, ci se simt bine în cămașă și în *bluejeans* merg liniștit, vorbind între ei fără să strige, păstrîndu-și zîmbetul ca formă bine-știută a politeții. Tricourile cu inscripții de tot felul se văd și acum pretutindeni ; dar au dispărut îndemnurile la răzvrătire, iar necuviințele, glumele cu două înțelesuri le mai întîlnești numai în cartierele cu faimă proastă sau la făpturile a căror îndeletnicire e foarte clară. Mai mult decît înainte, studenții poartă insigna universității. Înclinațiile clasicizante sînt dovedite de inițiativa unor fabricanți de prin Vermont, Carolina de Nord, California (poate și de prin alte părți) care au lansat tricouri cu portrete ale clasicilor literaturii americane sau ale eroilor războiului de independență din 1776. Nu îmi dau seama dacă o asemenea idee a avut succes, dar, oricum, îmi vine greu să-mi imaginez o formație de muzică rock și publicul ei alcătuind împreună o antologie în imagini a romantismului american, sau echipa de fotbal a Universității Auburn din Alabama, campioană a Ligii de Sud-est, fotografiindu-se în tricouri cu efigiile lui Jefferson și Franklin, după victoria ei asupra Universității Georgia.

Dar fenomenul cel mai surprinzător e acela al dispariției (sau al tendinței de a dispărea) a unor lucruri ținute la mare preț de americanii deceniilor trecute. Cel a cărui absență o înregistrezi cel mai repede, după ce ai umblat numai 2—3 zile pe străzile Americii, e guma de mestecat.

Scanned with OKEN Scanner

Cîndva, nimeni nu-şi putea închipui un american adevărat care, în filmele Hollywodului, să nu ia deciziile cele mai importante după o chibzuinţă susţinută de calităţile miraculoase ale gumei. Detectivi, gangsteri, cowboy — toţi trebuie *să mestece* : tutun de mestecat, gumă de mestecat ; sau, mai recent, să ronţăie sau să sugă bomboane. Gîndirea, voinţa erau ajutate de mişcările ritmice ale maxilarului inferior ; şi, se ştie, cu rezultate dintre cele mai remarcabile.

De un timp încoace, întîlneşti guma de mestecat mai des în Europa decît în ţara care a inventat-o, a făcut-o celebră şi i-a dat prestigiu. (Se pare că indienii din Noua Anglie au fost cei care, la începutul secolului trecut, i-au învăţat pe colonişti să mestece răşină de molift din care, treptat, s-a ajuns la una dintre cele mai înfloritoare industrii, cu produse din ce în ce mai sofisticate. E greu de aflat dacă obiceiul, atît de larg răspîndit, a fost preluat de colonişti pentru că ei ar fi vrut să dea impresia acelei gravităţi inteligente ce stătea în intenţia regizorilor de cinema şi a imitatorilor lor). Argumentul care i-a convins pe tinerii americani să renunţe la deliciile mereu înnoite ale mestecatului gumei nu a fost, aşa cum s-ar putea crede, de ordin estetic. Deşi, în ceea ce mă priveşte, tocmai lipsa evidentă de frumuseţe i s-ar fi putut reproşa. Ci medical. Aproape concomitent, cercetători de la mai multe clinici universitare au publicat rezultatele unor investigaţii privind urmările supralicitării glandelor salivare. S-a rostit, pare-se, şi cuvîntul sinistru — cancer. Şi miloanele de consumatori ai plăcuţelor parfumate au fost mai sensibili la un asemenea argument decît la cel estetic (ştiut de mine de la începutul deceniului trecut, dintr-o altă campanie susţinută de cîteva reviste de mare tiraj), argument care viza lipsa de graţie a maxilarelor musculoase.

De aceea, reclamele de la televizor — mai multe, mi s-a părut, decît cu zece-doisprezece ani în urmă — nu mai insistă atît asupra parfumului, a succesului asigurat pe care o respiraţie înmiresmată şi o dantură strălucitoare îl au în viaţa oricărui îndrăgostit, a celui care caută o slujbă, îşi susţine un examen sau tratează o afacere cu parteneri foarte pretenţioşi. Ci asupra sănătăţii mucoaselor, stomacului, metabolismului ce decurge din mestecarea conştiincioasă a gumei.

Scanned with OKEN Scanner

Războiul e în toi şi e greu să ne imaginăm că industria se va lăsa atît de uşor învinsă. Deocamdată, nu s-a dat curs recomandării unor medici care propuneau interzicerea reclamelor la televizor. Adică aşa cum, la începutul anilor '70, s-a procedat cu ţigările. Şi nici nu există o hotărîre a Ministerului Sănătăţii ca, pe pachetele de *chewing gum* să se tipărească un avertisment privind pericolul cancerului la care se expun consumatorii. Fapt e, însă, că, totuşi, campania a avut, şi aşa, efect : americanii sînt mai puţin încrezători în virtuţile gumei.

Şi tot medicina a dat, după cum mi s-a spus, o lovitură grea unei alte industrii înfloritoare. A ochelarilor de soare. Cît de des erau asociaţi, mai ales după cel de-al doilea război mondial cu guma de mestecat, ca să compună portretul omului *tare*, impenetrabil, al *americanului !* Nu ştiu cine i-o fi inventat, dar deveniseră atît de americani ! În care altă ţară (poate în Franţa, poate în Italia, poate în America Latină) designerii au creat atîtea forme, culori, contraste între rame şi sticle ! Atîtea nuanţe, lucii de oglindă, metalizări, degradéuri ! Tot ce se putea imagina pentru ca această podoabă — atît de bărbătească la bărbaţi, atît de feminină la femei, atît de elegantă şi la unii şi la alţii — să asigure adevărata distincţie şi şansele de succes ale celor care o poartă. E greu de apreciat cît au contribuit cu adevărat ochelarii de soare la prosperitatea purtătorilor, dar e sigur că industriaşii, birourile de publicitate şi revistele de modă au avut numai de cîştigat de pe urma lor.

Dar iată, că, pe la sfîrşitul anilor '70 (după cum am înţeles, la un congres al oftalmologilor americani), s-a lansat ideea că tocmai însuşirea socotită pînă acum a fi cea mai importantă se poate transforma într-un grav defect. Introducerea unui filtru artificial între lumină şi ochi afectează, s-a spus, puterea de adaptare a retinei şi acuitatea însăşi a vederii. Ochiul e astfel creat încît să se poată apăra singur de tot ceea ce înseamnă condiţii *naturale* potrivnice. Sigur, altceva e cu ochelarii sudorului, ai oţelarului, ai tuturor celor aflaţi în preajma unei lumini pe care ochiul nu o poate suporta.

Îi văzusem, în urmă cu un deceniu, pe tinerii americani care, în toiul campaniei lor împotriva „inutilităţilor", refuzau să poarte ochelari de soare, aşa cum refuzau cravata (dar erau mari admiratori ai inelelor, brăţărilor şi

Scanned with OKEN Scanner

colierelor). Refuzul lor nu pornea de la considerente igienice ; acelea erau, în primul rînd, de factură ecologică (automobilul, de pildă, a cărui acțiune poluantă era combătută cu consecvență). Și, fiind asociat și cu grupările „anarhiste" și „radicale", nici nu a fost luat în seamă aproape de nimeni.

Acum, însă, e cu totul altceva. Americanul are un mare respect față de concluziile cercetărilor și de statisticile medicale. Rubricile cu sfaturi medicale din ziare sînt citite cu aceeași luare-aminte ca și paginile în care sînt publicate cursurile acțiunilor de bursă. Revista „Health" — Sănătatea — e publicată în aproape 900 000 de exemplare și o alta, „American Health", în peste 500 000. Noile formule ale dietei alimentare trebuie să fie neapărat recomandate de un medic. Cît mai prezentabil, cu păr distins-cărunt, cu surîs fotogenic, optimist, astfel încît portretul să facă impresie bună și să inspire încredere. Ceea ce, firește, nu e rău. Numai că, așa cum se vede, părerile medicale nu prea coincid, de vreme ce unele diete recomandă gălbenușul de ou ca substanță esențială pentru păstrarea intactă a sănătății, altele (confirmate tot de cîte un celebru dietetician) îl resping ca pe un vrăjmaș de temut al celulelor, al tubului digestiv, al colesterolului sau al greutății pe care trebuie s-o aibă cineva într-un anume sezon, la o anumită vîrstă, într-un anumit moment al bioritmului. Dar, de data aceasta (cel puțin pînă acum), nici o autoritate medicală nu s-a pronunțat împotriva concluziilor congresului de oftalmologie. Așa că ochelarii de soare au început să dispară cu repeziciune. Campania împotriva lor a lovit și moda, lansată în anii '60, a ochelarilor de soare purtați pe vîrful capului, deci ca simplu ornament, fără nici o valoare funcțională. Nu era gestul primei doamne a țării de pe atunci tînără, frumoasă (și, pe deasupra, și descendentă a unei familii franțuzești, o altă calitate pe care, cînd e vorba de gust, americanii o respectă fără ezitare), care, ca să evite pierderea timpului, să nu mai scotocească prin poșetă cînd trece de la soare la umbră, își săltă, firesc, ochelarii pe creștet. Zadarnice au fost atacurile consilierilor rubricilor de modă ale principalelor reviste și ziare care atrăgeau atenția că numai actrițele cunoscute prin lipsa de gust a îmbrăcămintii (există și așa ceva) și-au transformat ochelarii de soare în podoabă. Abia acum, printr-o ciudată reacție față de tot

ce înseamnă ochelari de soare, moda, veche de mai bine de douăzeci de ani, a fost părăsită aproape cu totul. Deși, ca s-o mai susțină, în unele reviste (de grădinărit, de sport, de îngrijirea casei, de automobilism) se publică încă fotografii dintre cele mai improbabile, înfățișînd cochete grădinărese, alergătoare de cros, gospodine ștergînd praful sau spălînd vasele, reparîndu-și Chevroletul, cu ochelarii de soare prinși în păr...

Au dispărut și podoabele ieftine și de efect — cerceii imenși, brățările groase, în culori vii, inelele, toate din material plastic. Noua eleganță e cea tradițională — un inel, o broșă cu piatră prețioasă, o brățară subțire. Eleganța înseamnă din nou discreție și nu opulență și ostentație.

Scanned with OKEN Scanner

STATISTICI ALE VIOLENȚEI

Nu ajunsesem încă la New York, cînd ziarele americane au relatat o întîmplare din marele oraș. Într-o seară, un bărbat de vreo 30 și ceva de ani, se întorcea acasă cu metroul. Era singur în vagon și, ca de obicei, cum fac majoritatea newyorkezilor în autobuz sau în metrou, citea. La o stație dinspre capătul de nord al Manhattanului, s-a urcat un grup de patru băieţandri de 13—14 ani. După ce ușile s-au închis și metroul a pornit din nou, s-au îndreptat spre călătorul singuratic și, amenințîndu-l cu bricegele, i-au cerut portofelul. Cel amenințat astfel, a scos un revolver din buzunarul pardesiului și a tras. Unul dintre băieți a căzut, rănit în piept. A murit în drum spre spital. Ceilalți au dispărut în învălmășeală.

A urmat, în presă, o înflăcărată discuție : avea sau nu cel aflat sub amenințarea tinerilor tîlhari dreptul să-și facă singur dreptate ? La redacțiile ziarelor au sosit cîteva mii de scrisori care luau apărarea inculpatului. Mai ales că, așa cum rezultase din cercetări, în ultimele cîteva luni, el mai fusese jefuit de trei ori. De aceea ceruse permis de portarmă și avea revolverul asupra lui. Paznicul înarmat al metroului se afla într-un alt vagon și oricum nu ar fi putut să fie alertat, pentru că victima jafului era singură, înconjurată de agresori și nu avea cum să tragă semnalul de alarmă.

Cu toate acestea, cel care trăsese a fost condamnat. S-au aplicat circumstanțe atenuante, dar nu s-a pronunțat, așa cum cereau susținătorii lui, achitarea. Pentru că, s-a spus, nimeni nu are dreptul să-și facă singur dreptate. Era greu să te pronunți asupra adevărului. În principiu, se înțelege că judecătorii erau obligați să pe-

Scanned with OKEN Scanner

depsească asasinatul. Cineva, însă, ar fi fost obligat să-l apere și pe cel care fusese prădat de atîtea ori de tîlharii din metrouri. Cine ?

În ciuda măsurilor luate de un timp încoace, criminalitatea se menține la un nivel ridicat. E adevărat că o anume scădere s-a produs : în 1974 au fost 2 406 asasinate cu armă de foc, în 1984 — 1 753 ; de la 1,2 crime de acest fel pentru fiecare sută de mii de locuitori, la 0,8. Și e la fel de adevărat că, în comparație cu numărul morților în accidente de automobil (44 600 în 1984, adică 19,1 la suta de mii de locuitori) și cu alte decese prin accident (incendii, otrăviri alimentare, înecări), cifra pare neînsemnată. Dar cînd băgăm de seamă că, în același an au pierit 122 bolnavi de meningită, 568 de ulcer perforat și peritonită, 10 de sifilis, 174 de tuberculoză de toate felurile, 76 de hepatită infecțioasă și că procentul mortalității infantile a ajuns tot la 0,8 la suta de mii de americani, înțelegem cît e de mare, totuși, cifra omorurilor. Uneori pentru cîțiva dolari: Alteori nici pentru atîta. La începutul lui 1984, un individ a intrat într-un magazin din Baltimore și a deschis focul unui pistol automat, ucigînd 23 de oameni și rănind peste o sută. Evident, se poate spune că e un caz izolat, necaracteristic, pentru că asasinul era dezechilibrat mintal. Întrebarea, totuși, rămîne : cum i s-a eliberat permis de port-armă unui dezechilibrat mintal ? Pentru că avea permis în regulă. Oare băiatul din metroul newyorkez e o victimă a exasperării unui om înarmat sau a propriei fapte ? Statisticile sînt necruțătoare : în 1984, peste 23 de milioane și jumătate de locuințe ale americanilor au fost, într-un fel sau altul, scena unui delict : omor, furt, tîlhărie, viol, furt de mașină. Cele mai multe, e drept (17 milioane), ale unor furturi mărunte făcute de borfași. Dar în peste 3 milioane de case s-au petrecut tîlhării. Ceea ce nu e deloc puțin.

Poliția e, desigur, mai eficientă decît odinioară. Mai bine înarmată ? Mai bine antrenată ? Mai dornică să pună capăt stării de nesiguranță în care mulți locuitori ai marilor orașe declară că trăiesc ? Toate la un loc ? Fapt e că, în ultimii ani, au fost lichidate numeroase bande de adolescenți din cartierele mărginașe (și nu numai de acolo). Erau o adevărată plagă ; în unele părți erau atît de puternice, atît de bine organizate, știau să se ascundă atît de bine cînd se ivea poliția, încît, de multe ori, deve-

niseră de-a dreptul de neînvins. Nu ezitau să recurgă la crimă, nu numai în adevăratele războaie pe care le purtau la nesfîrșit între ele, ci și împotriva trecătorilor sau dînd năvală în case, jefuind și ucigînd. Uneori, erau doar niște grupuri care puneau la cale ciomăgeli reciproce ; îmbrăcate într-un fel de uniforme — scurte de piele, cu mari insigne cusute pe spate —, purtînd nume naiv-amenințătoare („Lupii", „Ticăloșii", „Răzbunătorii din Brooklyn", „Vînătorii de capete"). Dar prin asta nu erau mai puțin periculoase. Foarte multe erau conduse de niște băieți de 16—17 ani, sadici (unii, s-a dovedit, debili mintali) care luau viața unui om fără să clipească. La New York, la Chicago, la Los Angeles, la Philadelphia, în orașele Sudului, au dispărut aproape cu totul. Nici pînă azi nu se știe precis cîte crime se pot pune în seama acestor ucigași și tîlhari în pantaloni scurți.

Pentru că, așa cum se plîngea poliția, multe victime nu îi reclamă pe făptași. Unii din frică de represalii, alții pentru că nu au dovezi sau pentru că socotesc că e o pierdere inutilă de timp sau că poliției nu îi place să fie deranjată. Dar, pînă în cele din urmă, poliția s-a deranjat și procentul crimelor a scăzut. Uneori spectaculos. De pildă, omuciderile cu 15,3% în comparație cu 1974, iar furturile prin efracție cu 7,2% ; dar furturile „simple" (fără efracție) au crescut foarte mult : cu peste 28%.

Încă din anii '70, se produseseră primele defecțiuni în organizațiile mafiote. Ceea ce n-au izbutit investigațiile îndelungate și anevoioase ale poliției federale, au făcut denunțurile unor membri — decepționați sau speriați — ai Mafiei : s-au produs dovezile. Jurisdicția americană interzice punerea sub acuzare a cuiva numai pentru că face parte dintr-o organizație cu scopuri criminale : e nevoie de dovezi că a participat la acțiuni ilegale. Or, despre mulți indivizi se știa precis că au legătură cu familiile mafiote, dar probele materiale dispăreau ca prin farmec. Uneori chiar din fișeurile blindate ale poliției. Cuvîntul „martor" nu avea nici un fel de valoare concretă : nimeni nu știa nimic, nu văzuse și nu auzise nimic, la nevoie aducea, la rîndu-i, martori că în momentul crimei era la sute de mile de locul unde, de fapt, îl văzuse poliția. Sau că era în spital. Sau chiar în închisoare, sub paza unor agenți care aduceau mărturie că ăsta-i purul adevăr. Altfel, se mai producea cîte un accident de

Scanned with OKEN Scanner

circulație, un automobil — în care, printr-o simplă coincidență, se afla martorul cu memorie prea bună — se rostogolea într-o prăpastie și ardea. Sau, neatent, traversa strada cînd și pe unde nu trebuie și o mașină, trecînd în viteză, îl lovea și dispărea. Sau, nu foarte rar, o rafală de armă automată îl ajungea în timp ce intra în casă sau tocmai se despărțea de un prieten care, se observa apoi, avea memorie foarte slabă, pentru că, după aceea, la anchetă nu-și amintea s-o fi văzut pe victimă vreodată în viața lui.

Prin 1972 sau '73, vreme de cîteva săptămîni, în New York s-a purtat un război între două familii mafiote : trecătorii descopereau în plină stradă cadavrul cîte unei persoane cu înfățișare onorabilă care se dovedea a fi una și aceeași cu un banal infractor, căutat zadarnic de mai mulți ani de poliție. Peste 2—3 zile, poliția forța portbagajul unui automobil părăsit într-un lot de parcare și găsea un alt cadavru, identificat fără greutate ca un traficant de droguri, cu cazier bogat și cu știute legături cu „Organizația". Peste alte două zile, marinarii unui vaporaș de pe East River pescuiau un trup a cărui identificare nu mai punea nici un fel de problemă. Și așa mai departe. Singura variație era locul unde se găseau cadavrele și, de la un timp, numărul lor ; pentru că, într-un restaurant pașnic din Queens, într-un depozit părăsit de pe țărmul Hudsonului, într-un mic parc al unui orășel din New Jersey, au fost găsite cîte 3—4 cadavre deodată. Anchetele au rămas fără rezultat, pentru că nu existau martori sau, cînd întîmplător existau, erau amnezici.

În anii '80, martorii au început să-și mai recapete memoria. Poate pentru că toată lumea simțea slăbiciunea „Organizației"; disensiunile dintre membrii aceleiași familii și chiar ai aceleiași generații. S-a văzut că unii martori, luați sub protecția poliției federale, au putut scăpa cu viață ba, mai mult, unii au devenit autori ai unor cărți de amintiri de pe urma cărora s-au îmbogățit. Mă aflam la New York, în noiembrie 1984, cînd un judecător de instrucție din Manhattan, un bărbat tînăr și energic, își începuse audierile care nu-i ocoleau nici pe unii dintre cei mai reputați capi de familii mafiote. Știam că, potrivit complicatei și lentei legislații americane, ele vor avea să dureze ani de zile. Mai ales cînd ai a face cu

Scanned with OKEN Scanner

amnezici. Dar, iată, după mai puțin de doi ani, aflăm că procesul unor importante filiere ale „Organizației" a și început.

Ancheta tînărului judecător de instrucție aducea din nou în discuție (pentru a cîta oară în ultima jumătate de secol ?) activitatea Mafiei. Ziarele aminteau cititorilor lor că aproape tot ce aduce bani în mod ilicit se află, dacă nu în organizarea, în orice caz sub supravegherea ei. Traficul de droguri, pornografia de orice fel, prostituția : de un timp încoace, și trecerea frauduloasă a frontierei mexicane, pentru care sărmanii imigranți în căutare de lucru plătesc sume uriașe și se trezesc părăsiți în plin cîmp, pradă ușoară a poliției americane de graniță. Îndeletnicire foarte rentabilă și, cum se vede, lipsită de riscuri.

„Organizația" preferă — observau ziarele — investițiile sigure. Nu se mai aventurează, așa cum făcea prin anii '30, pe terenul mișcător al artelor. Atunci, a avut cîteva intuiții clare ; oricum, unul dintre cei pe care i-a impus în epoca aceea a devenit cîntăreț și artist de cinema celebru, posesor al multinvidiatului Oscar. Între timp, piața talentelor s-a dovedit a fi mai incertă, gustul public tot mai capricios. Prea multe au fost cazurile de celebrități apărute brusc și uitate aproape la fel de repede. Sau poate — mai știi ? — gustul capilor de familie nu coincidea cu acela al tinerei generații care, de vreo douăzeci de ani încoace, e principala forță capabilă să înalțe și să dărîme idolii. Fapt e că Mafia a operat cu precădere tot într-un sector unde marfa pusă în vînzare era mentalitatea tinerilor. Dar consecințele sînt incomparabil mai grave.

La început, în urmă cu vreo două generații, comerțul cu droguri nu era foarte interesant pentru „Organizație" : produsele erau limitate, în general, la două sorturi — morfină și marijuana — iar clientela aparținea unor cercuri relativ închise și cu influență socială redusă : cîțiva muzicieni de jazz și, mai ales, tineri delincvenți psihopați din cartierele cu nume prost al marilor orașe. Pe la mijlocul anilor '60, situația s-a schimbat brusc. Nu au fost puțini cei care au încercat să legalizeze marijuana, declarînd-o la fel de puțin periculoasă ca whiskyul. Pe de altă parte, s-a spus că, asemenea oricărui lucru oprit, ea crează o forță de atracție, menită să dispară, cu si-

Scanned with OKEN Scanner

guranță, o dată cu legile care o interzic. Că așa s-a întîmplat și în anii '20, cînd prohibiția alcoolului a făcut să apară o întreagă rețea de traficanți (Mafia, se știe, a obținut atunci profituri imense) și, deopotrivă, a sporit numărul alcoolicilor.

În cei cinci ani cît am stat, în deceniul trecut, în America, aflam aproape zilnic din presă de noi arestări ale unor tineri la care s-au găsit stupefiante. De multe ori, fii ai unor familii onorabile — senatori, guvernatori ai unor state, judecători, președinți de corporații, chestori de poliție. Cel mai obscur și mai izolat colegiu își avea propriii furnizori de droguri. Justificarea tinerilor — și a nu-tocmai-tinerilor — delincvenți era cam aceeași : au vrut să facă o experiență care să „le lărgească orizontul imaginației". S-a observat, însă, destul de repede că poezia americană, de pildă, a obținut foarte puțin de pe urma unor asemenea experiențe. În schimb, părinții, educatorii, legislatorii erau din ce în ce mai îngrijorați de accidentele fizice (nu o dată mortale) și psihice care se produceau din ce în ce mai ades. Revistele și televiziunea înfățișau scene cutremurătoare ale unor agonii dureroase, ale unor infirmități degradante.

S-au creat (cu imense cheltuieli din partea statului, a municipalităților, a diverselor instituții culturale, corporații economice sau fundații înființate ad-hoc) clinici de reabilitare. Cu rezultate puțin încurajatoare. Centre unde cei care voiau să părăsească îngrozitoarea deprindere erau sfătuiți cum să facă, reducînd la minimum torturile ce decurg din asta. Rezultatele erau palide în comparație cu numărul celor ce continuau să braveze, cu infantilă inconștiență, primejdia. Cele mai teribile consecințe au fost cele pe care le-au cunoscut tinerele mame : nașteri premature, copii firavi, cu maladii — evidente sau ascunse — ce-i ucideau la scurt timp după venirea pe lume. Malformații care-i osîndeau la o existență anormală, chinuitoare.

Toate acestea se știu bine. Și se știe și cît de profund era implicată „Organizația" în comercializarea „morții albe". Mi le aminteam, răsfoind ziarele, privind programele de televiziune, în toamna lui '84, și constatînd că, în linii generale problemele se schimbaseră prea puțin de-a lungul unui deceniu. Poate că informația medicală era mai exactă, analiza mai lucidă, lipsită de patetismul

Scanned with OKEN Scanner

care o însoţea odinioară. Se ştia, de pildă, că marijuana e mai puţin inofensivă decît o socoteau cei care, în anii '70, propuneau scoaterea ei de pe lista substanţelor interzise. Că alcaloizii conţinuţi de ea produc tulburări ale percepţiei şi halucinaţii ; că, în plus, creează, ca oricare drog, deprindere, şi încercarea de a o părăsi produce chinuri de-a dreptul insuportabile. Faptul că, aşa cum spuneau unii optimişti din anii '70, concentraţia de toxine e mai scăzută în canabisul din Statele Unite decît în cel din Mexic sau din Extremul Orient s-a dovedit că nu are nici o semnificaţie : numărul intoxicaţilor cu marijuana nu a putut fi stabilit niciodată cu precizie, dar specialiştii apreciază că a atins cîteva milioane.

Concluziile unui medic, formulate la capătul unor îndelungi cercetări de clinică, erau clare : „Chiar dacă, în cantităţi mici, marijuana nu produce efecte fatale, mulţi fumători sînt tentaţi s-o folosească în exces, aşa încît suferă dereglări nervoase ; o altă consecinţă e că, experimentînd întruna diversele variante ale drogului, ei îşi pierd interesul pentru orice activitate utilă şi devin, astfel, indivizi nefolositori societăţii".

Heroina e incomparabil mai periculoasă. Asta a ştiut-o întotdeauna toată lumea. Chiar şi tinerii care o foloseau. Dar, fie că nu i se mai puteau împotrivi, fie că bravau, mulţi dintre ei au căzut victimă unor maladii pulmonare, cardiace sau cerebrale, ca urmare a acţiunii drogului. Se produceau des infecţii, transmise prin seringile insuficient dezinfectate. „De cîteva ori, îmi spunea un doctor în casa căruia am fost invitat la Phoenix, am depistat intoxicaţiile cînd au venit la mine tineri care sufereau de cu totul alte boli : abcese sub piele, infecţii ale venelor, hepatite virotice, infecţii ale sîngelui, ale inimii, tetanos". Lupta cu „supliciul cel mai brutal al creierului", cum era numit LSD, e foarte grea. Pentru că, după ce orice sechele au părut că dispar, pe neaşteptate simptomele se ivesc din nou, cîteodată şi mai grave decît înainte. O luptă sisifică, reluată la nesfîrşit cu fiecare bolnav în parte. Mai de curînd, spaima medicilor a crescut : analizele au dovedit că drogul afectează cromozomii şi produce mutaţii celulare imprevizibile.

Lista narcoticelor folosite în anii '70 e de-a dreptul halucinantă : diverse substanţe adezive de felul gumei arabice, eter, benzină, gaz lampant, fumul din eşapa-

Scanned with OKEN Scanner

mentele de automobil... Accidentelor provocate de stupefiante li se adăugau cele datorate greşitei mînuiri a pungilor de plastic care, trase ca o cagulă peste cap, trebuiau să capteze aburii otrăvitori : nu puţini au fost adolescenţii care au murit sufocaţi nu atît de vaporii drogurilor, cît de pungile manevrate cu stîngăcie.

Pe o stradă din San Francisco, am văzut un băieţandru de vreo 14—15 ani, cu privirea sticloasă, gura întredeschisă, respirînd greu, mergînd cu mişcări dezordonate, izbindu-se de trecătorii care se trăgeau, tăcuţi, într-o parte. Pesemne că aşa s-ar fi ferit, acum cîteva sute de ani, de leproşi ; numai că aceia îşi vesteau prezenţa prin sunetul lugubru al unui clopoţel.

Speculaţi de traficanţi, ocoliţi de prieteni, tinerii aceştia formează de aproape două decenii o categorie de dezmoşteniţi a căror situaţie e greu de rezolvat. Efecte vrednice de atenţie s-au obţinut — mi s-a spus — în unele clinici, mai ales newyorkeze, unde s-au întrebuinţat unii înlocuitori ai drogurilor. Dar nu au fost mulţi cei care au beneficiat de eforturile medicilor din New York : s-au temut de indiscreţii, de cine ştie ce legături cu poliţia. Aşa încît nici aceasta nu a reprezentat o rezolvare.

Cîndva, s-a crezut că emiterea unor legi mai aspre ar putea să scadă hotărîtor numărul celor ispitiţi să înfrunte riscurile penale pentru cîteva grame de marijuana. În Virginia, de exemplu, cel la care se găsea o cantitate mai mare de aproximativ o jumătate de linguriţă putea fi condamnat la 20 de ani de închisoare, la fel ca şi pentru omucidere. În Illinois, pedeapsa varia între închisoare pe 15 ani sau pe viaţă. Bursa neagră şi-a creat un sistem de apărare eficient, cu ramificaţii ce ajungeau pînă departe, în ţări ale Americii de Sud, în Antile şi în Extremul Orient.

Multă vreme, unei singure întrebări nu i s-a dat (sau nu i s-a căutat) răspunsul : *de ce* încep tinerii să ia droguri ? Să fie — aşa cum erau convinşi atîţia — pentru că erau plictisiţi şi nu întrezăreau nimic interesant în existenţa lor zilnică ? Dar *de ce*, dintre atîtea milioane de adolescenţi care se duc la şcoală, fac sport, merg la muzee ştiinţifice şi de artă, pleacă în tabere de vacanţă, îşi pun la punct laboratoare de fizică, muncesc ca să-şi cîştige banii pentru taxe şcolare, atîţia (nu foarte puţini)

Scanned with OKEN Scanner

cad, totuși, victime „morții albe" ? Motivele sînt psihologice ? Culturale ? Economice ?

Întrebări care vizau, în general, cauzele criminalității. Răsfoiesc însemnările pe care mi le-am făcut în vara lui 1972, la o conferință a unui cunoscut ziarist, invitat la seminarul umanist de la Aspen : *Violența în America*. Aceasta constituia, pe atunci, obiectul unor cercetări întreprinse de o comisie numită de președintele Nixon. Era, de fapt, cea de-a patra comisie care lua ființă în mai puțin de un deceniu, ceea ce reflecta îngrijorarea americanului față de lucrurile petrecute în țara lui, trăind cu dramatică intensitate marile neliniști ale acelui moment. Acea tragedie a istoriei moderne a Statelor Unite care a fost asasinarea președintelui Kennedy, în 1963, devenise din nou de actualitate, datorită intervenției unui tînăr procuror ce declara că se află în posesia unor date noi, capabile să dea în vileag relațiile asasinului, Lee Harvey Oswald, cu o întreagă rețea bine pusă la punct. Lungile discuții, susținute și de presă, nu au dus, nici de această dată, la nici un rezultat. Dar în atmosfera, și așa încărcată, amintirea celor întîmplate în toamna lui '63 aducea un frison de nesiguranță care era foarte greu de suportat.

Mulți istorici americani consideră și azi că uciderea tînărului președinte a declanșat un proces de dezintegrare morală, ca și cum gloanțele trase de Oswald ar fi rupt o legătură ce ținea strînse laolaltă valorile fundamentale ale Americii pionierilor. Crimelor comise în stradă, ziua în amiaza mare, ca pe vremea războaielor gangsterilor din anii '20 și '30, li se adăugau omoruri în masă, făptuite de dezechilibrați mintal. Dar am auzit americani simpli punînd o întrebare de bun-simț : dacă sînt nebuni, de ce nu se aruncă sub roțile metroului, în loc să ucidă pe rînd douăzeci și ceva de copii ale căror cadavre s-au găsit îngropate într-o pădurice din Texas sau să se năpustească într-un cămin de fete din Chicago, trecînd din cameră în cameră cu degetul pe trăgaciul pistolului-mitralieră ?

Cartiere întregi incendiate și jefuite, activiști pentru drepturile civile asasinați în statele Sudului, schimburi de focuri care durau ceasuri în șir, între poliție și grupurile radicale, în Nord : și toate astea avînd drept rezultat procurarea — uneori cu mijloace ilegale — și stocarea de arme de foc în locuințele cetățenilor îngroziți de perspectiva unui război civil. Un poet care, la sfîrșitul

Scanned with OKEN Scanner

anilor '60, era atît de aproape de poziţia tineretului ce se declara gata să pornească la un război de guerilă, Gerald Butler, scria :

„Ne cufundăm tot mai adînc în ceaţă,
de parcă, la mijlocul călătoriei noastre,
asemenea poetului italian Dante,
ne-am fi pierdut cărarea dreaptă
şi ne-am trezi acum într-o pădure întunecată".

Întrebarea revenea obsedant în toate ziarele, în zecî de cărţi, în programele radioului şi televiziunii, în filme, în discuţiile cele mai obişnuite ale americanilor : „Cum am ajuns în mijlocul acestei păduri ?". Şi, uneori, „Cum mai putem ieşi de aici ?" Erau întrebări în jurul cărora se construia şi conferinţa de la Aspen a ziaristului cunoscut din foiletoanele lui polemice (în urmă cu cîteva săptămîni, un articol de-al său dusese la retragerea din campania de alegeri a candidatului democrat la vicepreşedinţia Statelor Unite).

Explicaţia dată de unii părea simplă : violenţa e o trăsătură a temperamentului americanilor, naţiune de colonişti veniţi să facă avere prin orice mijloace. Istoria formării unei naţiuni care, în două sute de ani, şi-a mărit teritoriul de cîteva zeci de ori e — s-a spus — istoria unor lupte continue cu vechii stăpîni ai acestor pămînturi, venind din alte părţi ale continentului, voind şi ei să le ia în stăpînire. Istoria unei frontiere în permanentă mişcare spre vest. A unor oameni confruntaţi mereu cu o natură potrivnică pe care nu o puteau învinge decît cei mai puternici, mai bine înzestraţi fizicește şi sufletește.

Şi, cu toate acestea... Cum se putea explica diferenţa între o asemenea istorie a violenţei şi aspectul mult mai paşnic al colonizării unor ţări a căror natură nu e cîtuşi de puţin mai generoasă — Canada sau Australia ? Pe de altă parte, de ce harta criminalităţii relevă o răspîndire atît de neuniformă pe teritoriul Statelor Unite ? În 25 de oraşe în care trăieşte doar o şesime din populaţia ţării, se înregistrează mai mult de jumătate din toate actele potrivnice legii. De ce majoritatea delincvenţilor e cuprinsă într-o singură grupă de vîrstă, cea între 15 şi 24 de ani ? Îmi vine greu să cred că trăsătura psihologică tradiţională a americanului, care ar fi violenţa, e păstrată

cu mai multă fidelitate la oraș și că tineretul o moștenește, iar celelalte generații — nu prea.

Una dintre comisiile guvernamentale înființate în anii '60 dădea un răspuns care ținea prea puțin seama de romanticele explicații psiho-istorice : sînt mai mulți delincvenți în marile orașe, printre tineri și în rîndul unor minorități naționale, pentru că în aceste medii e mai multă sărăcie și perspectivele de viitor sînt mai întunecate. Și, dacă se caută neapărat explicații istorice, e limpede că, de un secol încoace, criminalitatea a fost constant mai ridicată în ghettourile cele mai sărace ale marilor orașe. Pe de altă parte, nici o minoritate nu a fost osîndită la imobilitate socială mai mult decît au fost negrii. Italienii, germanii, chiar și grupurile extrem-orientale au putut să iasă, cu o relativă libertate, din propriile ghettouri. Chiar și atunci cînd legile nu o interziceau explicit, stabilirea unei familii de negri într-o comunitate albă nu era privită cu ochi buni de mai vechii locuitori ai cartierului. Și, uimitor, mai ales dacă aceștia aparțineau, la rîndu-le, unui grup aflat la prima generație după imigrare. Poate că, în subconștient (sau chiar în straturile mai de deasupra ale conștiinței), se temeau de virtualii concurenți la locurile de muncă din regiune, multe-puține cîte sînt. De niște concurenți deprinși cu greul, nepretențioși, care se mulțumesc cu bani puțini și știu să-și apere pozițiile cucerite.

Macabrele cortegii ale Ku-Klux-Klan-ului au rămas, e adevărat, o amintire întunecată. La sfîrșitul lui '83, îmi spunea domnul Ruth, într-un orășel din statul Mississippi, Klan-ul a convocat un fel de adunare generală a membrilor săi din Mississippi, Alabama și Louisiana. Nu se întîmplase nimic anume, nici un negru nu fusese ales în vreo funcție importantă (deși, în ultimii ani, Sudul a început să se deprindă cu alegerea de primari negri, chiar și în unele orașe mari, de pildă la Atlanta), nici unul nu ar fi trebuit pedepsit după vechea lege a lui Lynch pentru cine știe ce necuviință față de un alb ; dar Klan-ul voia să amintească tuturor că *există*. Atît și nimic mai mult. Se pare că nu a prea izbutit.

Era o noapte foarte senină și destul de rece. În piața centrală a orășelului s-au strîns vreo 80 sau 100 de cearșafuri albe, cu torțe și prapure negre și roșii, după vechiul tipic din secolul trecut. Numai că, de data asta, nu

Scanned with OKEN Scanner

erau înconjurați de spaimă : ferestrele erau deschise și luminate. Dinăuntru se auzea muzica patefoanelor și a casetofoanelor, programul de seară al televiziunii, zgomotele obișnuite de după cină. În parcul de alături, îndrăgostiții se plimbau, ca și cum nici nu ar fi băgat de seamă adunarea din piață. Dar cea mai teribilă umilință pe care au avut-o de îndurat cearșafurile albe a fost că în jurul lor s-au adunat, ca la un spectacol oarecare, copiii din orășel : mîncau înghețată și priveau. Și, culmea, printre ei erau o grămadă de copii negri care, fără să dea vreun semn de teamă, mîncau și ei înghețată și priveau. Și, încă și mai umilitor : unii dintre polițiștii stînd rezemați de copacii din piață, gata să intervină dacă demonstrația cearșafurilor ar fi atacată, erau *negri*. Klan-ul apărat de polițiști *negri*, împotriva eventualelor ciocniri cu cei din oraș ! Și asta în Mississippi ! Evident, ceva s-a schimbat în orașele din Sud.

De altfel, nici un stat din Sud nu se află pe lista celor cu cea mai mare creștere a criminalității. Dar printre cele unde, în ultima vreme, s-au pronunțat condamnări la moarte (cu totul, 1 282), pe primul loc, cu o cifră înspăimîntătoare, se află Florida, pașnica Floridă de odinioară, refugiul pensionarilor în căutare de liniște : 193. O sută nouăzeci și trei de criminali extrem de periculoși întemnițați și așteptînd o hotărîre definitivă privind constituționalitatea pedepsei cu moartea, asupra căreia încă nu s-a pronunțat Curtea Supremă. Aproape o mie trei sute în întreaga Americă. Peste 400 000 de deținuți condamnați la mai mult de un an de închisoare : adică 1,8‰. Din o mie de locuitori, doi sînt delincvenți. Cifră îngrijorătoare. Într-un singur an, din 1983 în 1984, în California numărul condamnărilor a crescut cu 4 720, în statul New York cu 2 538. Iar în New Jersey s-a declarat o adevărată criză : închisorile nu mai au locuri !

Din păcate, pensionarii nu își mai pot găsi liniștea și siguranța în statele cu climă blîndă, mereu caldă — California și Florida. Cele în care deținuții reprezintă mai puțin de 1‰ nu sînt prielnice generației vîrstnice : Iowa, Dakota de Nord, Maine, Massachusetts, Minnesota, Nebraska, New Hampshire, Pennsylvania, Rhode Island, Utah, Vermont, Virginia de Vest. Nici cele unde, cu toate că legea prevede și pedeapsa cu moartea, nimeni nu pare să se fi făcut vinovat de delicte prea grave care să în-

Scanned with OKEN Scanner

dreptățească aplicarea ei : Connecticut, New Hampshire, Dakota de Sud, Vermont, statul Washington... Parcă e un făcut : tocmai locurile unde fie că e prea frig sau prea multă ploaie, fie că aerul e greu de respirat din pricina fumului fabricilor și al automobilelor. De ce s-or fi simțind mai rău borfașii în aceste state și emigrează și ei spre sud ?

Oricum, explicația psiho-istorică trebuie neapărat revizuită. Pentru că nu poate fi o simplă coincidență împrejurarea că tocmai acolo unde sociologii au stabilit că se află centrele cu cei mai mulți săraci, statisticile dau cele mai mari cifre ale delincvenței. Și, în afară de asta, nu cred că energia pionierilor, investită într-o operă de construcție atît de amplă, a putut să se transforme, printr-o ereditate ciudată, în violență, în spirit destructiv.

E destul să răsfoiești cărțile de istorie ca să afli că unele orașe mari, cu sute de mii de locuitori, cum ar fi Seattle, Portland, Phoenix, chiar Los Angeles nu existau cu o sută de ani în urmă ori erau niște sate pierdute în mijlocul pădurilor sau al deșertului. Lipsa unei istorii vechi (lipsă pe care americanii o simt ca pe un motiv de complexe) e compensată de dinamismul schimbărilor din ultimele două secole. Căile ferate care legau centrele industriale ale Coastei de Est cu grînarele Centrului Mijlociu apoi, înfruntînd greutăți imense, au fost continuate pînă la Pacific, prin trecătorile prăpăstioase ale Munților Stîncoși. Canalele navigabile datorită cărora orașe din mijlocul continentului au devenit, la distanțe de mii de mile, pe cursul regularizat al fluviilor și prin Marile Lacuri, porturi la ocean. Cînd vezi Catoosa, portul orașului Tulsa, cu aglomerația lui de cargoboturi și de petroliere, uiți că te afli la peste 1 700 de kilometri de țărmul oceanului (cam cît distanța dintre Berlin și Istanbul) : prin portul de la Catoosa, marile rafinării ale Tulsei sînt legate de o rețea fluvială, navigabilă, de 40 000 de kilometri... Lungimea șoselelor asfaltate e de trei ori mai mare decît depărtarea de la Pămînt la Lună ; și, se cuvine să ne amintim, cele mai multe drumuri se așternu pe pămînturi pe care, în secolul trecut, nu călcase încă picior de om alb.

Dacă am judeca energia constructorilor Americii, munca tenace, îndărătnicia cu care s-au luptat cu arșițele deșertului, cu viscolele Marilor Cîmpii, cu pădurile nepătrunse

pînă atunci de nimeni, cu mlaştinile infestate de molimi, cu grohotişurile munţilor şi au transformat întinderi sterpe în terenuri fertile, au aşternut şosele, au înălţat poduri şi stăvilare, au săpat canale, au clădit oraşe — şi tot am avea o imagine a sensului pe care îl avea omul whitmanian în cele trei secole de istorie americană. Îmi vine greu să cred că *această* energie a fost convertită în violenţă.

Am avut — firește, mai puţin în ultima călătorie — prilejul să cunosc de aproape viaţa familiei americane. La Portland, la Seattle, la Los Angeles, la Aspen sau la Princeton am stat ușă în ușă cu americani ajunși acolo din diverse părţi ale ţării, purtători ai unor tradiţii culturale foarte diferite. Avînd, adesea, idei politice şi morale opuse între ele, împărtășeau o încredere neabătută în puterea vorbei cumpănite, a argumentului logic de a netezi cele mai grave asperităţi. A trebuit să ajung la New York ca să aud prin pereţii subţiri ai apartamentului zgomot de glasuri ridicate, de mobilă sfărîmată, de uși trîntite. Dar acei vecini ai noştri — ne dădusem seama de asta cu spaimă — erau implicaţi într-un negoţ cu o marfă adusă noaptea, pe ascuns, o marfă îngrozitoare, mult căutată de tinerii care îşi pierduseră speranţele sau nu le avuseseră niciodată. Şi tînăra doamnă părea să-şi fi pierdut — pentru motive necunoscute nouă — speranţele şi să fi devenit, din cînd în cînd, consumatoare a mărfii adusă în taină, dar nu cu suficientă prudenţă, de vreme ce pînă şi noi, cu totul necunoscători, am putut să înţelegem ce se întîmplă. Deci discuţiile din apartamentul vecin nu erau conflicte de familie, ci de afaceri şi au fost rezolvate ca atare : după un timp, doamna a dispărut fără să o mai vedem vreodată în cei doi ani cît am mai stat la New York.

La Seattle, vecinul nostru, dezamăgit de perspectivele pe care i le ofereau studiile sale (altminteri, după cum am aflat, strălucite) de chimie, începuse să se întoarcă tot mai tîrziu acasă. Îi auzeam pe verandă paşii greoi, şovăielnici, auzeam uşa deschizîndu-se cu zgomot şi vocea lui de bas răguşit clamînd despre destinul lui potrivnic. Se potolea, însă, de îndată ce nevastă-sa îi spunea cu glas domol : „Doarme John !“. John era copilul lor de vreo 4—5 ani, un copil fermecător, cu ochi albaştri, de o înduioşătoare inocenţă, cu plete blonde, cîrlionţate.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, vecinul nostru ne deschidea ușa, venind să ne împărtășească și nouă părerile lui despre nefericirile intelectualului în societatea modernă. Vorbea tare, după obiceiul lui, mult prea tare pentru ceasul la care i se declanșau indignările. Începea să vorbească încet imediat ce îi șopteam, făcînd un gest elocvent cu mîna spre camera de alături : „Dorm copiii !".

Oricît de mult timp le-ar lua ocupațiile cotidiene, americanii își lasă cîteva ceasuri în weekend, uneori și în zilele de lucru, după masa de seară, să se joace cu copiii. Îi vezi trecînd spre parc, ducînd în cîrcă un noduleț de 5—6 ani pe care îl învață apoi cu răbdare, fără să se enerveze, să lovească mingea de baseball, să paseze (element decisiv în fotbalul american), să meargă pe bicicletă, să călărească pe poney, să eschiveze o directă (cel mic are miniaturale mănuși de box). Copilul e încîntat de seriozitatea cu care îl învață taică-su, îi place că nu rîde niciodată de stîngăciile lui, că îi explică totul, calm.

Soții merg împreună la cumpărături, la plimbare, își fac împreună alergarea de dimineață prin parc sau pe trotuarele străzilor, la ora cînd încă nu a început aglomerația. El o ajută pe ea în gospodărie, pune vasele în mașina de spălat, le scoate, le șterge, i le pune în dulap. Nu se jenează să iasă din bucătărie în întîmpinarea musafirilor, purtînd șorțul pe care bărbații din alte părți ale lumii îl socotesc ca pe un semn al umilinței domestice. Discuțiile între soți nu ajung la urechile vecinilor și rămîn necunoscute, de obicei, și celor mai buni prieteni. Singurii care află de ele sînt, eventual, consilierii matrimoniali. Îndeletnicire foarte lucrativă în America. Mulți tineri cer sfatul acestor specialiști înainte de a se hotărî să se căsătorească ; consilierul stă de vorbă cu ei, compară testele psihologice și pronunță sentința : cei doi sînt sau nu sînt adecvați reciproc. Și, cu toate acestea, cu toate amănunțitele analize psihologice, rata divorțurilor rămîne foarte ridicată. Consilierii matrimoniali mai au încă de învățat, se vede, cîte ceva despre imprevizibilul firii omenești.

Discreția e o calitate foarte prețuită de americani, iar lipsa ei e echivalată cu prostul gust, uneori chiar cu lipsa de inteligență și formează subiectul unei bune părți a caricaturilor din reviste și a sketchurilor umoristice din

Scanned with OKEN Scanner

spectacolele de revistă. Cei care vorbesc tare, rîd cu zgomot pe stradă sau în metrou, se strigă unul pe altul în magazine sînt priviți — mai curînd decît cu indignare — cu un fel de uimire, ca niște făpturi ciudate.

În ultima călătorie, oriunde m-am oprit, fie și pentru o singură zi (cu excepția, firește, a Marelui Canion, unde — cel puțin deocamdată — așa ceva nu există), am trecut și prin supermagazine. Mărturisesc, și pentru că masa de seară revenea, astfel, la un cost mai convenabil (amănunt deloc neglijabil, în împrejurările în care hotelul era, în general, scump), și pentru că îmi rămînea un răgaz să-mi pun în ordine notițele pe care mi le luasem, peste zi, în muzee sau în biblioteci ; dar și din curiozitate, fiindcă voiam să compar această instituție a anului '84 cu cea de acum un deceniu. Mi s-a părut, în primul rînd, mai multă liniște decît altădată. Muzica, venind, unduind, catifelată din megafoanele instalate pretutindeni, era aceeași (nu am înțeles preferința manifestă a intendenților magazinelor din Colorado pentru uvertura la *Coțofana hoață* a lui Rossini : nu era de rău augur ?). Cărucioarele lunecau la fel de tăcute printre rafturi. Conversațiile se purtau pe același ton tăcut. Halatele (fiecare magazin are propria lui culoare de halat) — impecabile, surîsul profesional la fel de binevoitor ca totdeauna. Și, totuși, ceva *lipsea*. Mi-am dat seama într-un tîrziu : zarva copiilor. Nici casierii, nici femeile care robotesc întruna printre rafturi, aranjînd cutiile și ștergîndu-le de praf, nu se supărau pe zgomotoasele șarje ale tinerilor cowboy : le surîdeau părinților și li se răspundea cu un surîs.

Generația mai nouă merge liniștită pe lîngă căruciorul de cumpărături al părinților. Să fi căzut westernul în desuetudine ? E adevărat că, la orele la care ajungeam la hotel, nu se puteau vedea asemenea filme la televizor. Nu atunci se transmiteau programele pentru copii. Am aflat, într-o împrejurare pe care o voi povesti ceva mai încolo, că popularitatea filmelor cu lungi cavalcade ale indienilor și ale adversarilor lor nu a scăzut deloc. Atunci ? Am aflat cîte ceva din explicația noului mod de comportare al copiilor într-un weekend, la Denver, cînd nu aveam program decît către ora prînzului, cînd se deschideau, într-o asemenea zi, muzeele. În pauzele dintre filmele de desene animate — programul tradițional de sîmbătă dimineață —, amestecate cu reclamele ispititoare

Scanned with OKEN Scanner

pentru *corn-flakes*, sucuri de fructe, dulciuri, săpunuri și paste de dinți pentru copii, jucării și biciclete, tricouri și pantofi, invitații la excursii în munți și la plimbări cu balonul, se vedeau scurte secvențe ale unor sfaturi de bună purtare.

Nu mai văzusem așa ceva. Nimic nu-i agasează mai mult pe copiii americani (și, evident, nu numai pe ei) decît didacticismul. Programele educative, strecurate acum printre filmele cu isprăvi ale roboților lansați pe traiectorii extragalactice erau, însă, amuzante, inteligent alcătuite. Fără precepte recitate de copii cuminți care îi ceartă, înțelepți și blajini pe ceilalți. E și greu să te adresezi astfel unor copii care, de la 4—5 ani, încep să mînuiască, fără complexe, calculatorul. Li se explică, deci, cît de mult îi păgubește zgomotul, cît de bine le prinde să se joace acolo unde li s-au găsit locuri speciale, unde s-a ținut seama de toate, de aer curat, de spații largi. Și că, așa cum au ei nevoie de liniște, au și ceilalți.

Și copiii, se dovedește, înțeleg. Sfaturile care li se dau, aparent în glumă, îi conving. M-a mirat, însă, altceva. În urmă cu un deceniu, mulți părinți și educatori erau îngrijorați că unele emisiuni de televiziune — în primul rînd, faimoasa *Stradă a Susanului*, din care, ceva mai tîrziu, s-au născut foarte iubiții *Muppets* — creează o precocitate care îi va face pe copii să se plictisească repede de școală. Cum se poate explica această nouă tendință de a nu lăsa nici un secret pe seama școlii, de a-i deprinde pe copii, încă de mici, cu avantajele electronicii ? Nu știu ce mai spun astăzi psihologii care, la începutul anilor '70, protestau împotriva prea marii cumințenii a copiilor : nu se mai socotește că li se ucid bucuriile legitime ale vîrstei ?

Înainte, însă, de a afla răspuns la mirările mele, recunosc că am fost foarte mulțumit cînd am putut trece printre rafturile supermagazinelor fără să mai fiu în primejdie de a mă întîlni pe neașteptate cu un călăreț solitar, mînuindu-și cu pasiune sabia, în căutarea unui dușman.

Au fost, însă, și absențe care m-au întristat. Dintre toate, am simțit cel mai mult lipsa marii librării de pe Fifth Avenue, *Brentano's*. Așteptam întîlnirea cu ea, cu sutele de metri de rafturi, unde cărțile erau așezate în ordine, pe subiecte. Puteai fi sigur că aici vei găsi volume tipărite cu ani în urmă. Dacă șefii de raion constatau că

Scanned with OKEN Scanner

mișcarea cărților devenea prea lentă, după un timp, le mutau la etaj, unde, în aceeași ordine desăvîrșită, erau așezate ieftinirile. Uneori, substanțiale : pînă la 70—80%. La nici o altă librărie din centrul New Yorkului nu găseai atîtea apariții, mai recente și mai vechi ale editurilor academice. Albume de artă. Ceramică. Reproduceri. Obiecte de sticlă și de metal, unele semnate de artiști dintre cei mai importanți ai Americii și ai Europei. Aici văzusem, în 1972 sau '73, o expoziție de mici tapiserii ale lui Calder. Alteori, sculpturi de interior ale lui Lippold, autorul acelei uriașe harpe pe strunele căreia vibra lumina, din holul clădirii Panamului. Litografii ale lui Miró. Desene ale lui Dali. Ca multe ale librării din lume, Brentano era și o foarte exigentă galerie de artă (la numai cîteva sute de metri, tot pe Fifth Avenue, la *Rizzoli*, e o altă galerie unde, de data aceasta, în '84, era o expoziție de gravuri braziliene din secolul trecut : Rizzoli prezintă numai artă din țările latine).

Chiar în prima zi a ședерii mele la New York, am plecat să găsesc din nou cărțile și expozițiile de la Brentano. M-a întîmpinat un perete înalt de scînduri care dădea ocol clădirii vechii librării. Nu se dădea nici o adresă nouă. Înseamnă că venerabilul magazin al domnului Brentano (ale cărui reclame le găseam în colecțiile de ziare ale sfîrșitului de secol trecut) dăduse faliment. Nu o să înțeleg niciodată de ce. La nici una din librăriile newyorkeze, nici măcar la cele din cartierele universitare, nu văzusem atîția cumpărători. Cele trei etaje erau întotdeauna pline, forfota clienților acoperea cu un zumzet neîntrerupt acordurile din Vivaldi sau Corelli care luminau, calme, încăperile. Brentano nu se putea plînge, în nici un caz, de lipsă de cumpărători. Atunci, de ce ?

Explicații, evident, sînt destule. Celelalte librării din centrul New Yorkului, pe Fifth Avenue, în dreptul străzilor 50 și 60, aparțin unor mari companii. De pildă Doubleday. O librărie mai veche, de pe la sfîrșitul secolului trecut, cu o scară interioară lucrată în fier forjat, o dantelă care leagă parterul de balcon ; specializată în ediții de buzunar și în cărți de referință. Librăria și-a păstrat mobilierul sobru, original, dulapuri înalte, cu geam, din lemn de stejar pe care le poți cerceta urcînd pe scărițele de lemn ceva mai înalte decît un scaun. Ceva mai departe, cam peste drum de noua clădire a companiei aeriene

Scanned with OKEN Scanner

Olympic, un alt magazin, mai nou, al lui Doubleday, cu beletristică recentă și cărți mari și scumpe, fastuos colorate, pentru cadouri. La două sute de metri, vechiul local al lui Rizzoli. Ediții rare, volume bibliofile, cărți vechi admirabil facsimilate ; pe pereții cu lambriuri de mahon, stampe înfățișînd peisaje italiene ; în surdină, muzică preclasică. Un sector cu volume în limbi romanice (puține, însă, observ cu strîngere de inimă, în românește).

Pe arterele centrale, Lexington, Madison, Avenue of the Americas, Third Avenue, multe librării pe care le știam, altele noi. Majoritatea, ale marilor case de editură — Scribner, Dell, McGraw-Hill, Bantam, Random, MacMillan, Harcourt, Abrams... Toate largi și moderne. Se pare că, în ultimul deceniu, comerțul cu cartea a cunoscut o mare înflorire. Dovadă — numeroase „cluburi de carte" apărute între timp. Unul specializat în cărți de copii, altul în cărți de artă, în istorie (în general), în istorie militară, în cărți de bucate, în „do-it-yourself" (conținînd sfaturi practice privind reparațiile din casă și asamblarea mobilei cumpărate în bucăți), în ecologie, în sport, în cosmetică, în creșterea cîinilor și a pisicilor, în decorații interioare, în flori de apartament, în vînătoare și pescuit, în cărți de referință, în poezie, în clasici ai literaturii universale, în politologie... Judecînd după condițiile foarte avantajoase oferite și acum de cluburile de discuri și casete, condiții cărora li se face reclamă în reviste, ziare, programe de televiziune, acestea sînt la fel de prospere ca și în urmă cu zece-doisprezece ani. Și e și firesc să fie așa : prețurile sînt sensibil mai mici, pentru că e eliminat intermediarul — magazinul, cu toate cheltuielile lui. (De aceea și abonamentele la reviste sînt mai ieftine — uneori scad pînă aproape de jumătate — pentru că nu mai e implicat vînzătorul de pe stradă, din tutungerie, din magazinul de mărunțișuri, cu procentele lui). Am regăsit anunțurile selectului club din Connecticut care oferă imprimări rare, unele vechi și recondiționate electronic ; și pe cele ale clubului din Pennsylvania, cu discuri și casete conținînd înregistrări ale vocilor unor scriitori care citesc din propria operă.

Mai toate cluburile își au sediul în afara New Yorkului și, în general, a orașelor mari ; e normal, impozitele pe vînzări sînt mai scăzute în micile așezări : aici sînt

Scanned with OKEN Scanner

instalate de obicei birourile, depozitele se află adesea tot în centrele comerciale importante, dar clubul e înregistrat în orășelul cu impozite mai decente. Cam la fel cu unele vapoare care navighează sub pavilioanele unor țări unde nu au ajuns niciodată, dar care au un sistem de taxe mai avantajos.

Un lucru e limpede : librăriile care au prosperat în ultimul deceniu, cele al căror spațiu de prezentare a cărților s-a lărgit, care au introdus vitrine interioare și alte modalități de punere în evidență a noilor apariții sau a edițiilor importante sînt cele ai căror proprietari sînt edi-turile. Sau, ca Librăria Franceză din Centrul Rockefeller, sînt subvenționate de stat. Brentano a fost o librărie tradițională, probabil prea puțin inventivă ca să țină piept unei concurențe atît de dinamice și de bine susținute de marile edituri.

Se spune destul de des că americanii nu citesc sau, în cel mai bun caz, citesc literatură ușoară de tipul „vagon-de-dormit". La Biblioteca Congresului am răsfoit un exemplar recent din „Publishers Weekly", revistă de informație editorială. O statistică privind numărul de titluri din diverse domenii tematice l-a atras pe fostul redactor din mine. În 1983 se publicaseră 30 457 titluri, dintre care 23 391 cărți noi și 7 066 de noi ediții ale unor cărți mai vechi. Dar nu romanele erau pe primul loc (cu totul 2 717 titluri) ; ci, greu de presupus, cărțile de sociologie — 4 462 de titluri. Cărțile pentru copii și tineret (la distanță mare — 1 406) se dovedeau a fi mai puțin populare decît s-ar fi crezut. În schimb, multe cărți de știință (2 407), de istorie și de critică literară (2 428 titluri), cărți de artă (1 117, aproape cît impresiile de călătorie și ghidurile turistice la un loc), poezie și dramaturgie (1 254), lingvistică (502). Un singur lucru nu știu : cît reprezintă tirajele acestor volume ; nu am putut găsi în nici o statistică această informație extrem de interesantă.

Nu am avut la îndemînă nici o statistică a studenților din universitățile și colegiile americane, în care să se stabilească numărul celor înscriși la diversele secții și specialități. Ci numai una a celor mai importante dintre ele. Tendința pe care o vădesc procentele, comparațiile (reperele anuale fiind 1975 și 1983) e, desigur, vrednică de atenție.

Scanned with OKEN Scanner

La Yale, de pildă, în 1983 erau cu 9,2% mai mulţi studenţi care frecventau departamentele de limbă engleză, limbi străine, limbi clasice, literatură comparată şi arte decît în 1975, la Harvard cu 8,7%, la Cornell cu 8,3%, la Princeton cu 9,6%, la Berkeley cu 5,8%, la UCLA cu 9,3%, la Chapel Hill cu 4,6%... Şi, aşa cum bine se ştie, una dintre catedrele cele mai reputate de limbă engleză e cea de la MIT (Massachusetts Institute of *Technology*). Importanţa disciplinelor umaniste a crescut mult în ultimul deceniu.

O tendinţă explicită e aceea ca mulţi descendenţi (chiar şi la a 3-a sau la a 4-a generaţie) ai imigranţilor din ţări ale Europei şi Asiei să urmeze cursuri de limba ţării din care au venit părinţii sau bunicii lor şi să devină apoi învăţători sau profesori în şcolile unde se predă această limbă. Identitatea naţională devine, pe măsură ce trece timpul, un bun pe care mulţi dintre cei veniţi de curînd (sau chiar de mai multă vreme) pe pămîntul Americii îl păstrează cu un fel de mîndrie ; sau, în orice caz, cu un sentiment foarte diferit de umilinţa, de complexele de inferioritate de acum o jumătate de secol ale celor care nu erau anglo-saxoni.

În amplul sistem al universităţilor de stat din California erau înscrişi în anul universitar 1984/1985 peste 205 000 de studenţi (faţă de 139 000 cu un deceniu şi jumătate mai devreme), în cel al oraşului New York aproape 120 000 (în comparaţie cu 83 053), la Universitatea de stat din Arizona, de la Tempa, 40 000 (faţă de 15 000), Universitatea din Florida, de la Gainesville, a ajuns de la 18 000 la 35 000, cea din Maryland, de la College Park, la 37 500 de la 23 000... Şi aşa mai departe. (La unele universităţi, aproape 15% din studenţi sînt veniţi din alte ţări.) Creştere care nu se înregistrează la universităţi selecte, cum ar fi Harvard, Yale sau Dartmouth.

Dar se mai impune o comparaţie : în 1970, un student de la MIT plătea 3 583 de dolari pentru taxe, locuinţă şi masă, iar 1984 — 16 130 de dolari. La Harvard cheltuielile unui student au crescut de la 3 900 de dolari la 15 750, la Princeton de la 3 770 la 15 625, la Yale de la 3 800 la 15 500. La Bennington, numai taxa de înscriere era, în anul 1984/1985, de 11 770 de dolari.

E multă vreme de cînd în nici o şcoală din Statele Unite nu se mai practică segregaţia. Şi, totuşi, nu chiar

Scanned with OKEN Scanner

atît de mult : nu au trecut nici 30 de ani de cînd președintele Eisenhower a trebuit să trimită un detașament de 1 000 de parașutiști și să cheme sub arme 1 000 de membri ai Gărzii Civile pentru a-i proteja pe cei nouă elevi ai liceului din Little Rock, capitala statului Arkansas, care se încăpățînau să-și ia în serios dreptul constituțional de a merge la orice școală ar fi vrut de pe teritoriul Statelor Unite. Parașutiștii erau trimiși pentru a-i proteja și pe cei nouă elevi, și pe toți negrii din Little Rock, amenințați de represaliile discipolilor Klan-ului.

Nu se mai practică nicăieri segregația rasială. Dar, cu un asemenea sistem de taxe școlare, a apărut alt tip de segregație. Segregația banului. Nu oricui îi e la îndemînă să plătească pentru educația copilului lui 15—16 000 de dolari. Și statisticile sînt, și de data asta, necruțătoare. Cei mai dezavantajați sînt, evident, negrii și hispano-americanii care, potrivit criteriilor stabilite de Ministerul Muncii, intră în categoria *săracilor*. E adevărat că în America sînt universități de stat cu un prestigiu solid, confirmat adesea de-a lungul istoriei științelor pozitive și a umanisticii americane — Berkeley, UCLA, Santa Barbara, Indiana, Michigan State, Pennsylvania State, Washington, Wisconsin, Oregon, Illinois, Texas... Dar, orice s-ar spune, cu alți ochi privește șeful secției de personal al unei mari instituții diploma pe frontispiciul căreia e imprimată emblema unor școli cum sînt Harvard, Yale, Columbia, Cornell, Stanford, Brown sau MIT.

Reputația unei universități nu e numai o chestiune de orgoliu. Nu sînt multe colegiile care declară că funcționează ca orice altă întreprindere unde se investesc bani ca să aducă profituri. Și nici unul dintre cele cu adevărat reputate ; cu excepția, poate, a Școlii de Artă din San Francisco. Dar nici o școală particulară nu își permite să piardă : dacă nu are bani destui, nu poate angaja profesori dintre cei mai buni și, dacă nu are profesori, faima scade și, o dată cu ea, interesul tinerilor și al familiilor lor față de școală. Se intră, astfel, într-un cerc vicios : universitatea cere mai mulți bani ca să asigure condiții mai bune de învățătură. Dar cei care își îngăduie să plătească sînt mai puțini și atunci taxele cresc din nou, cheltuielile trebuind să fie acoperite. Și așa mai departe.

Parlamentele statelor au sporit sumele destinate educației. Diferențele, însă, rămîn : salariul mediu al unui

Scanned with OKEN Scanner

educator din școlile publice ale Californiei e de 28 000 de dolari, în Alaska e de 34 000 (se înțelege, condițiile de muncă de pe țărmul Oceanului Înghețat și de pe valea rîurilor care cunosc o vară de cîteva săptămîni fac ca toate salariile să fie mai mari decît în restul Uniunii), iar în Mississippi un profesor primește, în medie, mai puțin de 15 000 de dolari. Și nici aici, unde bat vînturi fierbinți și ploile scot rîurile din albii și le aduc pînă în centrul orașelor și în silozurile cu grîu, bumbac și orez, condițiile de muncă ale dascălilor unora din cei mai săraci copii de pe continentul american nu sînt mai prielnice. În nici un caz de două ori mai prielnice decît în Alaska...

În noiembrie '84, am intrat într-o școală elementară de lîngă Santa Fe, să văd niște fresce pe care un grup de artiști indieni le executase aici pe la sfîrșitul anilor '40. Era în timpul pauzei de prînz și, ca să ajung în curtea interioară unde se aflau picturile cu subiecte preluate din mitologia indienilor Pueblo, a trebuit să trecem prin holul școlii unde, în acel moment, cîteva zeci de copii își luau gustarea. În jurul automatului cu sandviciuri, care ocupa o jumătate de perete, și a mașinăriilor cu sucuri de fructe, cu pepsi și cu coca, erau adunate grupuri îmbrăcate în cămăși și în rochițe foarte viu colorate. Culorile tari care le plac indienilor și pe care le regăsești în picturile artiștilor din Sud-vest, indiferent de formula stilistică adoptată de fiecare în parte.

Aceeași larmă a recreației din toate școlile lumii. Cei doi învățători de serviciu stăteau discret deoparte, aproape neobservați. Una din legile de bază ale doctrinei pedagogice americane interzice să se intervină în orice fel de joacă a copiilor, atîta vreme cît totul se desfășoară pașnic, fără primejdii. Copiii trebuie să aibă tot timpul senzația că li se acordă încredere, că sînt luați în serios, că nu li se pune la îndoială capacitatea de a se purta cum se cuvine. Nici aici, la școala din Tesuque, la poalele Munților Sangre de Cristo, unde se opresc drumurile pentru că nu au cum să treacă mai departe, la acest capăt de lume, nu era altfel.

Copiii își băuseră cana cu lapte (de foarte multă vreme, în bugetele tuturor statelor a fost introdus un capitol care prevede obligativitatea administrațiilor școlare de a folosi o parte din fondurile suplimentare alocate în fiecare an de legislatorii locali pentru laptele zilnic al copiilor din școlile

Scanned with OKEN Scanner

elementare și din licee). Acum stăteau de vorbă, în grupuri. Mai departe, cîțiva se jucau cu o minge. Firește, fotbal american. Ferice de copiii școlilor care au putut păstra un petec de iarbă ! La New York, în curțile betonate, nici pomeneală de un joc mai ca lumea, pentru că placajele sînt foarte periculoase.

Alții, stînd pe vine, își desfăceau pachețelul de mîncare adus de acasă. Aceeași pungă maronie de pretutindeni. Cine s-ar fi așteptat să-i vadă pe copiii din Tesuque scoțînd din pungi turtele de mălai sau *teroj*-ul pueblo (un fel de marmeladă, dar nu de fructe, ci de ardei iuți, care se taie în calupuri), ar fi fost dezamăgit. Aceleași sandviciuri cu șuncă sau cu brînză, cu friptură rece sau cu gem ca în toate pungile maronii americane. Deși se bagă ușor de seamă că, în Noul Mexic, nu numai de pe străzile unor orășele cum ar fi Taos sau patriarhala Santa Fe, dar și de pe cele ale modernului Albuquerque vînzătorii de *hot dogs*, atît de americanii *hot dogs* lipsesc aproape cu desăvîrșire.

Am intrat într-o casă dintr-un *pueblo* indian, Jemez. Un sat de cîteva zeci de case înșirate de-a lungul cîtorva străzi ce se desfăceau din șosea și lunecau apoi, pietroase, de un gălbui care dădea întregii așezări o culoare caldă, solară, de-a lungul văilor unor pîraie sprințare. Toate ulițele ajungeau, în cele din urmă, în piața centrală a satului, în care se aflau și cele cîteva prăvălii, venite, parcă, din secolul trecut. Fără lumini de neon, fără mari afișe anunțînd ieftiniri, fără mirosul dulceag al detergenților. Ca în copilăria mea, în prăvălii mirosea tare a scorțișoară ; se mai adăuga mireasma aspră a brînzeturilor (indienilor *Pueblo* le place brînza de oaie amestecată cu boia de ardei foarte iuți). Casa gazdei noastre, un bătrîn pictor indian, era așezată pe un prag înalt de stîncă, sub povîrnișul împădurit al muntelui ; ajungeai făcînd un ocol larg, pe un drum pieptiș urcînd din vîlceaua cu meri sălbatici căreia cei din Jemez îi spunea, pur și simplu, Valle.

Între stîlpii pridvorului, deasupra ușii, pe pereți, șiraguri lungi cu ardei puși la uscat. Pretutindeni în Noul Mexic casele sînt împodobite cu aceste ornamente colorate într-un roșu puternic. Îți vine a crede că pereții sînt atît de albi tocmai ca să pună mai bine în valoare culoarea incendiară a ardeilor. La Albuquerque, în balcoanele unor clădiri noi, de douăzeci de etaje, șiragurile roșii împru-

Scanned with OKEN Scanner

mutau întregii privelişti, sub soarele amiezii subtropicale ce estompa contururile oraşului de beton alb, un aer vesel, cordial.

În vestibulul casei din Jemez, un perete întreg cu icoane reprezentînd-o pe Madona. Peste cîteva zile, cînd m-am întors la Jemez, invitat de gazda mea din acea după-amiază, aveam să-l văd pe bătrînul pictor în grupul care conducea străvechiul dans ritual care celebra o zeitate atotputernică a indienilor din Sud-vest — Tăicuţul Porumb. Nici un fel de contradicţie, nici un fel de duplicitate : indianul (şi, aşa cum am înţeles, mai ales indianul Pueblo) se poate închina, în acelaşi timp — cu încuviinţarea tacită a preotului catolic —, şi zeilor europeni şi spiritelor slăvite de strămoşii lui.

O odaie mare, de-a lungul pereţilor căreia sînt aşezate priciurile largi ale copiilor. Acoperite cu velinţe superbe, ţesute aici sau în aşezările navajo de peste munţi. Ştiuleţi de porumb colorat, jucării din pănuşi, vopsite în galben şi în albastru de turcuoază, culorile rituale ale comunităţii Jemez. Pe poliţe, figurine *Katchina*, cîndva întrupări ceremoniale ale duhurilor văzduhului, apei, lemnului, porumbului, războiului, morţii, bucuriei ; astăzi simple piese artizanale. Tablouri ale gazdei şi ale altor artişti indieni, dar şi reproduceri după Rafael, Van Gogh, Jackson Pollock. Într-un colţ, televizorul color. Masa întinsă în mijlocul camerei. Soţia şi nurorile gazdei aduc întruna din bucătărie oale mari cu carne fiartă. Le aşază pe masă şi le iau pe cele golite. Castroane cu sosuri roşii şi verzui în care mesenii cufundă bucăţile de carne. Ezit. Nu ştiu în care să întig felia aburindă de carne de ied. Gazda binevoitoare îmi explică, arătîndu-mi castroanele :

— Ăsta e sos dulce. Ăsta e puţin picant. Ăsta e picant. Ăsta e foarte picant.

De la micile restaurante din Seattle şi New York, ştiam gustul faimoaselor *tacos*, turte de mălai cu carne tocată, foarte ardeiată. Aşa că încerc, prudent, „sosul puţin picant". Dumnezeule ! Ce o fi însemnînd „foarte picant" ?

Oaspeţii vin în grupuri mici, de 5—6 persoane. O familie. Salută. Vorbesc între ei în taoană, limba majorităţii indienilor din Sud-vest. Cînd bagă de seamă prezenţa noastră, politicoşi, încep să vorbească englezeşte. O engleză ciudată, uşor guturală, cu consoane care se ciocnesc tare

între ele. Nu vorbesc mult ; evident, nu din cauza dificultăților de limbă, pentru că indienii din Sud-vest vorbesc fluent (dar cu un accent foarte specific) și spaniola și engleza. Nici nu stau mult. Iau o bucată sau două de carne, o trec prin sosurile roșii și verzui, rup din uriașele turte de mălai, mănîncă încet. Se ridică, înclinîndu-se în fața gazdei, a soțiilor, a copiilor, a nurorilor. Le spun ceva în taoană. Pe urmă se înclină în fața noastră, a domnului Ruth și a mea, luîndu-și rămas-bun în engleza lor guturală, și ies. Clopoțelul agățat de ușa de la intrare cîntă întruna. În jurul mesei nu e niciodată un scaun liber : grupurilor care ies le iau mereu locul altele, intrînd, salutînd, așezîndu-se la masă, luînd o bucată sau două de carne, muind-o în sos, rupînd o bucată de turtă de mălai, discutînd cîte ceva cu gazda (mai curînd, schimbînd între ei tăceri) și, după un sfert de oră, ridicîndu-se și lăsîndu-i pe alții, abia intrați, să se așeze. Oalele de pămînt nesmălțuit sau de piatră, cu ornamente rafinat colorate sînt aduse necontenit din bucătăria în care, cînd se dă deoparte perdeaua colorată, abia se întrezăresc, înfășurate într-un abur gros, siluetele gospodinelor.

Copiii se așază ceva mai departe, pe priciuri ; li se aduc farfurii cu friptură de pasăre, turte de mălai și porumb copt. Vorbesc între ei cu glas scăzut și se uită lung la noi. Unele femei au venit aducîndu-și pruncii în spate într-un fel de leagăn legat strîns de subsuori. Peste umerii mamelor, ochii negri ne privesc, indiferenți. Cu unele modificări (pe care medicii le consideră neinspirate), leagănele indiene au fost adoptate de multe familii americane. Cîndva, obiceiul fusese preluat numai de tinerii care se opuneau la tot ce părea a fi exces al tehnicii moderne ; ca urmare, toți adversarii tinerilor radicali priveau cu suspiciune și acest obiect. Astăzi, industria cărucioarelor, atît de înfloritoare în anii '60 și '70, cunoaște, pare-se, un pronunțat declin. Odinioară, fabricile se aflau într-o concurență necruțătoare ce le obliga să imagineze tot felul de modele noi, care mai de care mai complicate, toate însoțite — firește ! — de recomandările pediatrilor, de garanția că în noul vehicul junele pasager o să se simtă mai bine, o să aibă mai multe șanse de a fi sănătos cînd va fi mare, și că își va păstra nealterat optimismul. Apăruseră nenumărate tipuri de cărucioare, landouri și

Scanned with OKEN Scanner

sport, pentru vară și pentru iarnă, pentru vreme ploioasă și pentru secetă, în cele mai variate culori. O fabrică dintr-un orășel din Michigan lansase un model cu casetofon (se vindea împreună cu imprimări ale unor cîntece de leagăn) ; imediat, o mică întreprindere din California a dat replica : un cărucior cu instalație stereofonică și casete pe care erau înregistrate cîntece de păsări. Alții au pus la punct un mecanism care intra în funcțiune și legăna copilul cînd mama voia să își citească în liniște cartea începută acasă.

Am avut impresia că acum, cînd leagănul indian nu mai e socotit ca o consecință a influenței tineretului radical, industria cărucioarelor face eforturi și mai mari să se impună. Raioanele cu articole pentru copii (cuprinzînd și pînă acum etaje întregi ale marilor magazine) s-au extins și mai mult ca să facă loc nenumăratelor modele cromate, nichelate, colorate în tonuri vii. Nu mi-am putut da seama dacă inventivii fabricanți au mai introdus alte jucărioare menite să-i convingă pe părinți că odraslele lor au șansa să-și păstreze optimismul.

Buni psihologi, industriașii americani au imaginat o sumedenie de jucării, știind bine că părinții sînt dispuși întotdeauna să facă daruri copiilor lor. Una dintre cele mai mari primejdii pentru echilibrul bugetar al familiei e să treci însoțit de copii prin raionul jucăriilor dintr-un mare magazin. Bunăvoința profesională a vînzătorului — oricum periculoasă, ori de cîte ori te afli în preajma ei — devine copleșitoare. de cele mai multe ori, copilului i se cumpără ceva din toată această expoziție al cărei farmec îl sporește, în preajma sărbătorilor de iarnă sau în timpul sezonului de ieftiniri, vizita personajelor din basme sau din desenele animate — Cenușăreasa, Santa Claus, Albă-ca-Zăpada, Cei 7 pitici, Mickey Mouse, Snoopy. Cadourile părinților pentru copii, ale soțului pentru soție, ale soției pentru soț sînt un lucru foarte obișnuit pentru familia americană. De zilele aniversare, de „ziua taților", de „ziua mamelor", de echinocții, de solstiții. Și fără vreun prilej anume.

E greu, de aceea, să înțelegi procentul atît de ridicat al cazurilor de violență din familii, comunicate de statisticile Ministerului Justiției. În 1983 (care, preciza Ministerul, nu a fost un an de vîrf), aproape 350 000 de persoane au fost victime ale unor acte de brutalitate comise

Scanned with OKEN Scanner

de rude ale lor de gradul întîi. Cele mai multe ca urmare a unor certuri sau răzbunări între soţi : 260 000. Celelalte, ale părinţilor faţă de copii, ale copiilor faţă de părinţi (19 000 !) sau ca reflex al relaţiilor fraterne. Şi nu e vorba, pur şi simplu, de un pumn, de o palmă sau de un brînci ; 11% înseamnă armă de foc, 9% — cuţit.

Statistica — mărturisesc cei care au întocmit-o — e incompletă. Şi nici nu poate fi altfel : ea nu cuprinde decît delictele reclamate de victime poliţiei. (Şi pe care poliţia le consideră drept delicte penale.) Or, în relaţiile de familie, nu o dată victimele renunţă la orice fel de reclamaţie ca să nu compromită eventualul nume bun al familiei („nu e cazul soţilor aflaţi în divorţ", pun statisticienii lucrurile la punct). Chiar şi aşa, 7% din totalul omorurilor şi rănirilor sînt rezultate ale reglărilor de conturi între membrii aceleiaşi familii.

Cine ar putea să creadă aşa ceva, cînd a văzut şirurile lungi care aşteaptă în faţa tejghelei deasupra căreia scrie cu litere frumos colorate „Ambalajul cadourilor" ? (E adevărat că magazinele nu percep nici un fel de taxă suplimentară pentru hîrtia de mătase, pentru staniolul, panglicile şi ilustratele adăugate aici.) Oare s-o fi gîndit cineva la o statistică din care să rezulte ce valoare au avut cadourile aduse acasă, de-a lungul anilor, de un soţ iubitor, pînă în ziua cînd, cu pistolul sau cuţitul, a tranşat un conflict domestic ? Sau de un tată, pînă cînd, indignat la un moment dat de purtarea necuviincioasă a copilului, l-a sancţionat (evident, tot cu pistolul sau cuţitul) ?

La ce capitol al violenţei o fi inclusă fapta fermierului din Kansas despre care, în noiembrie '84 au relatat ziarele ? Cînd fata lui avea 6 ani, s-a jucat cu chibriturile şi era cît pe-aci să dea foc pătulului cu seminţe de floarea-soarelui. Bineînţeles, o năzbîtie care ar fi putut să aibă urmări dintre cele mai grave ; munca unei veri întregi, muncă istovitoare sub soarele fierbinte al acelor locuri. Aşa încît a luat hotărîrea s-o pedepsească : a încuiat-o în pivniţă, după ce i-a legat de gît o zgardă pe care a fixat-o de un piron bătut în zid. În fiecare zi, îi aducea mîncare într-un blid de cositor, din acelea folosite pentru mîncarea

Scanned with OKEN Scanner

cîinilor. Asta se întîmpla în toamna lui 1972. Cum oare nu a observat nici unul din vecini, nici unul din oamenii care mai obișnuiau să vină pe la el lipsa fetiței ? Am înțeles că era orfană de mamă și că nu avea frați. Dar prieteni nu avea ? Nimeni nu a băgat de seamă că singurul copil al fermierului a dispărut ?

Abia pe la sfîrșitul lui octombrie 1984 un comis-voiajor a sunat la ușă. I s-a părut că aude un geamăt venind pe ferestruica beciului. Pînă atunci nu-l auzise nimeni ? Din știrile ziarelor nu reieșea dacă l-a întrebat sau nu ceva pe stăpînul casei ; doar că acesta l-a refuzat și i-a închis ușa în nas. Nimic neobișnuit : 90% din ușile la care bat comis-voiajorii americani li se închid în nas. A venit și a doua zi. Nici în asta nu era nimic extraordinar : 90% din comis-voiajorii dați, mai mult sau mai puțin politicos, afară se întorc a doua zi, luînd de la capăt nesfîrșita litanie, amestec de promisiuni (toate produsele oferite de ei sînt incomparabil mai bune decît cele vîndute vreodată în America) și de umile rugăminți (toți comis-voiajorii americani au fie o nevastă, fie o mamă, fie un copil bolnav, sau tocmai li s-a născut un copil sau nu au bani să-l țină în școală : oricum de *această* cumpărătură depinde întreaga lor fericire).

Numai că *acest* comis-voiajor a venit pe furiș și a aruncat o privire pe ferestruica pivniței. A văzut o umbră mișcîndu-se în întuneric. A venit și a treia zi ; de data aceasta, însoțit de șerif. S-a descuiat beciul și dinăuntru a fost adusă o făptură la vederea căreia pînă și șeriful și oamenii lui, cărora le fusese dat să vadă atîtea, s-au cutremurat.

Am păstrat un ziar cu fotografia fetei. O umbră cu părul căzut în dezordine pe față și pe umeri. Se apără de lumină cu brațul ridicat în dreptul ochilor. Un braț descărnat : umbra aceasta avea 38 de kilograme și 1,62 metri înălțime. Era aproape oarbă, așa cum sînt vietățile care trăiesc sub pămînt. Uitase să vorbească : nimeni nu i-a spus nici o vorbă, vreme de 12 ani, cît a stat legată în zgardă, între zidurile beciului. Și amănuntul cel mai cumplit : nu mai știa să meargă. Fata de 18 ani, cu părul alb, a fost internată într-un spital : medicii, după un control riguros, le-au declarat ziariștilor că sînt speranțe ca, în 2—3 ani, să-și revină.

Scanned with OKEN Scanner

Și tatălui i s-a făcut un control medical. S-a constatat că era perfect sănătos. Nu știu ce s-a întîmplat cu el. Procedura legală, chiar și în asemenea cazuri, e foarte lungă în Statele Unite și nu am aflat ce sentință s-a dat printre cele două capete de acuzație : *sechestrare* (12 ani !) *de persoană* (a unicului copil !) și *brutalitate sadică*.

La ce capitol statistic ar putea figura această întîmplare ?

Scanned with OKEN Scanner

ABSENȚE

Primul șoc pe care l-am simțit în călătoria din toamna lui '84 a fost provocat de dispariția barăcilor albe, atît de familiare, de pe malul Lacului Union de la Seattle. În locul pajiștii verzi, al umbrei mestecenilor și molizilor care se culca liniștită în pridvoarele caselor — asfaltul cenușiu cu pete mari de ulei al unui nou lot de parcare. Cel de-al doilea a fost gardul înalt de scînduri din jurul clădirii unde a fost cîndva librăria *Brentano's*. Cel de-al treilea, noua firmă a prăvăliei de la parterul casei cu șase etaje în care am stat, cu un deceniu în urmă, la New York. Fusese un magazin al rețelei *Baskin Robbins*. Dintr-un sortiment de 131 de soiuri, prăvăliile acestei rețele aduc în fiecare zi altă combinație de 31 de varietăți de înghețată pe care le oferă, într-un aranjament de o savantă simplitate, într-un fel de căzănele nichelate, în mari vitrine frigorifice, sub lumina care le pune în valoare culorile scînteietoare. Ce copil din lume ar putea să reziste celor 31 de ispite, în ambianța de metal, de sticlă și neon, în care vînzătorii, în halate portocalii, mînuiesc linguri mari, scoțînd cupe gălbui și roz și verzi și albe, cu bucăți de ciocolată, cu alune și cu stafide și ți le pun, cu gesturi de magician, în pahare mari de carton ?

Pentru mulți copii americani, atelierele piticilor giuvaergii din vechiul basm englezesc nu ar putea să arate decît așa. Așa arătau și pentru copiii mei cînd veneau de la școală, zîmbind fericiți pe deasupra paharului de carton cu mireasma rece de fistic, de zmeură sau de vanilie. Ce-i poți reproșa unui copil al cărui drum spre casă trece zilnic pe lîngă 31 de ispite ?

M-am oprit lîngă blocul de șase etaje, vopsit și acum, ca în urmă cu zece ani, într-un gri-vineţiu, urît, înveselit doar de perdelele înflorate de la ferestre, cu aceeași scară de incendiu, așezată ca o imensă botniță pe întreaga fațadă. Nu i-am cunoscut niciodată pe cei 20 de vecini ai noștri ; mai mult îi presupuneam. I-am știut numai pe cei cîțiva intendenți care s-au succedat și nu mai țin minte decît silueta îndesată, cu cap mare și pleșuv, a unuia dintre ei, cu pantaloni largi și mototoliți, cu cămașa de o curățenie îndoielnică, lipăindu-și papucii însoțit pretutindeni de o rață.

Cine o mai sta acum în clădirea asta, totuși liniștită, mai ales după ce vecinii noștri de etaj și-au rezolvat îndelungatele și zgomotoasele diferende casnice ? Și apoi privirile mi s-au îndreptat, firesc, spre parter unde, pe vremea noastră, fusese atelierul de metal, sticlă și neon al meșterilor fabricanți de ispite. În locul firmei în alb, roșu și negru, cu un 31 imens, scris cu caractere medievale englezești, era acum o firmă pretențioasă, mare, cu litere într-un albastru aspru care-ți rănea retina. Încă o papetărie, cu ziare și reviste, cu felicitări pentru toate evenimentele imaginabile în viața unui om, de la naștere pînă la pensionare, prin înscrierea în școala primară, la liceu, la colegiu, plecarea și întoarcerea din armată, avansarea în grad, căsătoria, însănătoșirea după o boală gravă, un cîștig la loterie, mutarea într-o casă nouă ; sau, pur și simplu, „nu mă uita, gîndește-te la mine așa cum mă gîndesc eu la tine". Serviete și hîrtie de ambalaj cu zeci de modele. Caiete și ediții de buzunar. Și hîrtii lucioase, cu foșnet mătăsos. Și poze ale vedetelor de basket, de baseball și de fotbal. Și jocuri de tot felul. Și, bineînțeles, calculatoare de buzunar. Și ceasuri electronice de mînă, produsul tehnic care, în ultimii ani, a înregistrat cea mai spectaculoasă scădere a prețului. Pe care nu le mai poartă decît copiii ; și ei fără prea mare entuziasm, pentru că mai toți visează la un ceas electronic, dar cu arătătoare, nu cu cifre, nici cu sonerii, cu muzicuțe, oricît le-ar fi de ingenios designul. Nu dintr-un alt motiv decît că au ieșit din modă și nici specialiștii în reclame nu mai fac eforturi să le lanseze din nou, știind bine că nu mai au nici o șansă, de vreme ce nimeni nu le mai ia în serios, pentru că, pur și simplu, nu mai sînt la modă. Și, cum se

Scanned with OKEN Scanner

întîmplă mereu cu un lucru părăsit de modă, ceasurile cu afișaj digital au devenit de prost gust.

Sînt foarte sigur că și azi, pentru copiii din blocul de șase etaje aici trebuie să fie atelierul piticilor giuvaergii din povestea englezească. Dar pentru mine imaginea fericirii era atît de clar desenată în amintire — zîmbetul copiilor mei pe deasupra unui pahar de carton cu un 31 mare în roșu și negru —, încît nu puteam accepta alta.

Și prăvălia de alături, magazinul mic și întunecos al rameurului japonez, dispăruse. Dar, spre marea mea surprindere, firma florăriei de lîngă japonez se întinsese pînă aici. Florăria lui Christie (eram singurul care îi putea rosti numele domnului Christopoulos, și pentru asta îmi era recunoscător). Am intrat, căutîndu-l cu privirea pe florar. Cînd plecasem, în toamna lui 1974, îl lăsasem trist, fără nici un zîmbet pe obrazul veșnic nebărbierit. „Îmi pare bine pentru dumneavoastră că vă puteți întoarce ; eu nu știu ce-am să fac. Mi-e teamă că mă așteaptă falimentul".

Nu-l vedeam nicăieri, în prăvălia mare, pe care n-o mai recunoșteam. O fîntînă arteziană în mijloc, dulapuri de sticlă cu plante exotice, cu flori mari vibrînd sub pulberea de apă ce cădea peste ele, cu mari cópii după frizele Parthenonului așezate pe pereții cu lambriuri de un gălbui-roșcat. Mi-a ieșit în întîmpinare o fată foarte blondă, cu același zîmbet pe care îl știam din toate magazinele americane. Domnul Christie ? O să-l anunțe. A plecat printre rafturile cu glastre și cu liliac și cu crizanteme, a bătut în ușa din fundul prăvăliei pe care scria „Intrarea interzisă" și, întredeschizînd-o, a vorbit cu cineva dinăuntru.

Ăsta să fie domnul Christie ? Un bărbat voinic, îmbrăcat în niște haine gri, impecabile, venea spre mine, privindu-mă nedumerit. M-a recunoscut, mi-a zîmbit și s-a repezit să-mi strîngă mîna : „V-ați întors ?". I-am explicat că sînt doar pentru o lună și că, peste cîteva zile, plec din nou spre țară. Cu un gest larg, mi-a arătat magazinul : „Vă place ?". I-am răspuns că, firește, îmi place și i-am mărturisit că nu înțeleg schimbarea.

— E o poveste simplă. În '75, am lăsat florăria pe seama lui cumnatu-meu și eu am plecat la Reno. Am cumpărat un cărucior și am adus, în fiecare zi, flori

Scanned with OKEN Scanner

proaspete în fața unui oficiu de căsătorii. În Nevada, florile sînt rare. Cresc doar pansele și mărgăritare. E deșert, ce vreți ? Am vorbit cu un pilot care venea zilnic din California ; îmi aducea două găleți cu flori. Îl luasem tovarăș de afaceri. La Reno vin mulți oameni să se căsătorească ; așa cum știți, formalitățile sînt mult mai simple. Cum să-i dai miresei un buchet de pansele ? Eu aduceam crini, liliac, flori de portocal, garoafe... Necazul era, însă, că nu prea veneau nuntași. Le-am propus unor miri să angajez niște fete să le facă, așa cum se obișnuiește în Europa, un fel de arc de triumf, de-a lungul scărilor, cînd ies ei de la cununie. Le-a plăcut ideea. Altora — asta era o soluție mai ieftină — două nepoate de-ale mele le-au aruncat flori în cale. Le-a plăcut. Au văzut și alții care voiau și ei să se căsătorească. Mi-au comandat și ei. Nu mai ajungeau două găleți. Am mai vorbit cu un pilot. Pe ăsta îl plăteam, nu l-am luat tovarăș. Pe urmă i-am propus unui hotelier să-i fac aranjamentele florale. Au început să vină oferte. Și din Las Vegas. Dar trebuia să mă întorc la New York. Îi trimisesem lui cumnatu-meu toți banii pe care-i cîștigasem. A fost cinstit. A ținut prăvălia doar atît cît să nu dea faliment și restul l-a păstrat. M-am întors acum trei ani, în '81. A fost greu. O vreme am stat într-un cort, lîngă Reno. Pilotul ajungea acolo dimineața devreme. Nu aveam automobil. Căram gălețile cu autobuzul și, de la capătul liniei pînă la oficiul de căsătorii, pe jos. Am adus cu mine o scrisoare de recomandare. Acum fac aranjamente florale la douăsprezece restaurante și la opt hoteluri. Merge...

Zîmbea, privindu-mă. Mirosea a colonie bună. A scos portofelul și mi-a arătat fotografia copiilor : două fetițe îmbrăcate în rochii lungi, de muselină. În fața unui Chevrolet nou.

— Am învățat și să conduc. Apoi, după o pauză : Am avut noroc că mi-a venit o idee bună. Altminteri ajungeam muritor de foame. Și nici n-aș fi avut dreptul la ajutor social.

L-am întrebat ce s-a întîmplat cu Baskin Robbins : copiii din cartier nu mai mănîncă înghețată ? Ba da : dar magazinul s-a mutat ceva mai departe, într-o clădire nouă, unde e mai mult spațiu. Și el a vrut să se mute, dar e superstițios : i-a mers bine aici, se temea că norocul nu o să-l urmeze în altă clădire. L-am întrebat : dar japo-

Scanned with OKEN Scanner

nezul ? A, acela a dat faliment. Nu știe unde a ajuns și ce face acum. El trebuie să fie recunoscător soartei : florăria lui e unul dintre puținele magazine mici care au rezistat. În general, au trebuit să se retragă din afaceri și să se apuce de altceva. Uite, de exemplu, băcanul italian din colțul străzii 33 : nu a mai făcut față. Acum e tot băcănie, dar negustorul e altul. Despre celălalt nu știe nimic. Sau în partea cealaltă, pe la strada 39 : dacă îmi mai aduc aminte prăvălioara de antichități a unei bătrînici.

Da, îmi aduc aminte : ori de cîte ori treceam pe lîngă ea, mă uitam prin vitrinele prăfuite la ciudățeniile adunate claie peste grămadă. Nu văzusem pe nimeni intrînd vreodată și mă gîndeam cum oare o fi supraviețuind. Și ea și multe alte magazine întru totul asemănătoare, cu uluitoarele îngrămădiri de broderii și macramé-uri de la începutul secolului și fiare vechi de călcat și cutii de țigări frumos colorate, aduse din Orientul Mijlociu, și soldați de plumb și clopoței de pe platourile înalte ale Anzilor. Dăduse faliment ? Nu, o furaseră hoții (ce or fi găsit să fure în înghesuiala aceea de fleacuri ?) și, după ce a încasat asigurarea (oricum, cu banii primiți, nu ar mai fi putut să se întoarcă în afaceri), a plecat. Nimeni nu știe unde.

Christie stătea lîngă mine, zîmbind și mirosind a colonie bună. Nu înceta să-mi spună că a avut noroc. Nu, newyorkezii nu cumpără flori mai mult decît înainte. Tot așa — mai mult străinii de la ONU sau de la întreprinderile europene. La San Francisco e altceva : acolo oamenii cumpără flori, dar — s-a interesat — și concurența e foarte mare. Aici aproape tot ce cîștigă îi vine din aranjamentele florale la restaurante și la hoteluri. E adevărat, americanilor le place să aibă plante de interior, dar din asta nu se cîștigă bani : plantele în ghivece rezistă luni sau chiar ani de zile. La clădirile noi, unde s-au lăsat spații de verdeață, se sădesc flori, se plantează arbuști, dar și ăștia rezistă multă vreme.

M-am despărțit de Christie ; mi-a dat un buchet de garoafe. A rămas în pragul prăvăliei, zîmbind, bucuros de norocul lui neobișnuit. După ce am plecat, mi-am adus aminte că nu l-am întrebat nimic de foștii mei vecini, zgomotoșii vecini care se certau și își spărgeau mobila după miezul nopții și primeau vizite misterioase (tot

Scanned with OKEN Scanner

noaptea) ale unor persoane distinse și ale unor nenorociți cu figuri de o înspăimîntătoare inexpresivitate, cu privire sticloasă, cu mîinile spînzurînd, inerte, cu mersul șovăielnic. Sunau insistent la ușa vecinilor noștri, spuneau ceva cu glas abia șoptit și, dacă li se dădea ce voiau, plecau, pașnici. Ce s-o fi întîmplat cu vecinul nostru, atît de politicos ori de cîte ori îl întîlneam în ascensor, atît de prietenos cu toți copiii din bloc ?

După ce am plecat din florăria lui Christie, am pornit pe strada 34, spre Empire State. Peisajul îmi era familiar, casele erau neschimbate. Aceleași prăvălii de mărunțișuri lîngă magazine mari cu mobilă elegantă, aceleași copertine viu colorate, aceeași forfotă a oamenilor ieșind din stația metroului care vine din Brooklyn și îi aduce în preajma acestui uriaș centru comercial întins pe mai bine de doi kilometri, de-a lungul străzii 34. Era cam ora 11 dimineața și, în pardesie roșii — roșii de tot, cu pălărioare roz, doamnele în vîrstă mergeau perechi-perechi, sporovăind cu glas tare și întrerupîndu-se cu exclamații : „Formidabil !“, „Extraordinar !“, „Nemaipomenit !“. Semn de politețe față de cel care îți povestește ceva : trebuie să te minunezi, să dovedești că afli lucruri noi, interesante, formidabile, nemaipomenite.

Cu pas hotărît, zîmbindu-și și zîmbind zilei însorite de sfîrșit de toamnă, doamnele cu pălărioare roz mergeau, desigur, la luxosul magazin Altman unde se anunțase, precis, vreo nouă ieftinire. Le și vedeam scormonind preocupate prin maldărul de obiecte de îmbrăcăminte intimă din mătase, ridicîndu-le, fără prejudecăți, în lumină, cercetîndu-le atente ca să descopere eventualele defecte pentru care fuseseră aduse aici, pe mesele cu mari reduceri de prețuri.

La ora asta, în mai toate orașele americane, șiruri de doamne cu pălărioare roz se îndreaptă spre marile magazine, în căutare de chilipiruri. Știu exact unde, cînd și ce. Nu li se pare cîtuși de puțin degradant să facă economii ; toate au colecții de cupoane tăiate de prin ziare și reviste, notițe, însemnări ale unor anunțuri din programele de reclamă ale televiziunii care fac cunoscute „incredibilele ieftiniri“ de la magazinul cutare. Dar au și o extraordinară experiență : au învățat bine că, în anume sezoane, în anume zile ale săptămînii unele prăvălii scot în vînzare mărfuri cu însemnate reduceri. O minuțioasă

geografie a cumpărăturilor rentabile, o topografie fără greș a etajelor și a raioanelor unde le poate aștepta șansa. Sîmbăta e ziua celorlalți, a oamenilor cu slujbă, care nu pot veni în restul săptămînii, chiar dacă majoritatea magazinelor sînt deschise pînă noaptea tîrziu : sîmbăta, pălărioarele roz dispar aproape cu totul, lăsînd liber vastul cîmp de operații pentru ceilalți.

La colțul străzii 34 cu Park Avenue era, la plecarea noastră, în toamna lui '74, un șantier de construcții. Fusese seră cîndva niște clădiri mai scunde, cu 5 sau 6 etaje, ale căror ornamente neogotice de la începutul secolului se ascundeau în spatele nelipsitei scări de incendiu. În momentul în care s-a hotărît condamnarea lor, presa a protestat : vechiul New York trebuie să rămînă, spuneau ziariștii. Au intervenit, îmi aduc aminte, istorici și arhitecți (unii dintre ei, profesori la universitățile orașului), împărțiți în două tabere — cîțiva, partizani ai vechilor construcții (după părerea mea, de-a dreptul urîte și a căror valoare, oricum, nu se putea deslușì sub masca hidoasă a scării de incendiu), cei mai mulți explicînd că, în preajma construcțiilor noi de pe Park, Madison și Fifth Avenue, era nevoie de armonie urbanistică.

Privesc clădirea de 40 de etaje, proprietate a unei companii de asigurări. Două turnuri negre legate printr-un paralelipiped, la fel de negru. Între ele, o peluză cu flori, cîțiva pomi și obligatoria fîntînă arteziană. Sute de ferestre, fără balcoane, o geometrie solidă, dar cam sumbră. În sus, pe Park Avenue, spre Gara Centrală, se înșiră clădirile mai vechi, construite după legea din deceniul al 3-lea care prevedea retragerea treptată a etajelor superioare, ca să nu se alunge cu totul soarele de pe străzile orașului. În jos, se văd în depărtare turnurile edificiilor de la începutul secolului, pe atunci foarte îndrăznețe, cu acoperișuri ascuțite, învelite în aramă. Aici, în dreptul străzii 34, ar fi fost locul unde cele două zone ar fi trebuit să se întîlnească. Or, geometriile acestea întunecate le sînt la fel de străine cum erau și casele cu fațade ascunse sub scara de incendiu. Arhitectura postmodernă, atît de inspirată în alte cartiere newyorkeze, la Tulsa, la Denver, la Los Angeles, la Phoenix, la San Francisco, la Seattle, e aici doar un exemplu de contrast cu tot restul clădirilor din jur.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai multe schimbări se fac simțite în zona celebrului Time Square. Nu în arhitectură — casele sînt aceleași, cu înfățișare umilă, construite în preajma primului război mondial. Case cu două sau trei caturi, adunate pe străzile din jurul marii piețe într-o teribilă dezordine stilistică. Un cinematograf modern, cu jocuri de lumini ritmate larg, lîngă o sală cu jocuri mecanice care pare să fie rezultatul unor adaosuri succesive ale unor clădiri mai mici, așa încît construcția are aerul unui fragment dintr-un labirint. Peste drum de parcul venerabil al Bibliotecii Publice, alături de modernul sediu din granit roșu și metal al clubului studenților din anii superiori ai Universității orașului New York, cîteva căsuțe cu ferestrele vopsite cu un strat gros, negru, unde accesul minorilor e interzis (în principiu !). Într-o latură a pieței, pe aceeași peluză îngustă de iarbă, statuia scundă a reverendului militar Duffy, înfruntînd zarva automobilelor și a miilor de trecători cu aceeași demnitate țeapănă, sprijinită în anacronica spadă de fontă.

Singurele clădiri noi sînt cele de pe Avenue of the Americas, de o remarcabilă unitate a ansamblului, cu o foarte accentuată personalitate a fiecăreia în parte. Mai e vorba să se refacă latura dinspre sud, unde ciudata clădire a societății Allied Chemical, tăiată într-o prismă triunghiulară de încrucișarea largilor artere Sixth Avenue și Broadway, nu se potrivește cu nimic din restul privelиștii. În noiembrie '84 era încă acolo, dar aveai senzația că zilele îi sînt numărate : brîul electronic, pe care cîndva se afișau, zi și noapte, ultimele știri ale agențiilor de presă, devenise o podoabă inutilă, a panglică lată, dizgrațioasă și inertă, cu toate becurile stinse.

Mai lipsește, totuși, ceva și un timp nu-ți dai seama ce anume. Înghesuiala e aceeași, fețele oamenilor — mai puțin încordate ca în alte părți ale orașului — aceleași, scurgerea lentă, îngrozitor de lentă, a automobilelor — — aceeași. Dar peste capetele trecătorilor nu se mai zăresc în umbra îndoielnică a serilor căștile albe ale „centaurilor" — polițiștii călări. Pe ceilalți îi vezi, cîte doi, umblînd cu pas rar, cu mîna proptită în tocul uriaș al pistolului și făcînd să zăngăne, la fiecare mișcare, cătușeele agățate de centiron. Și privirea lor e aceeași : lunecînd pe sub cozorocul șepcii tras pînă la rădăcina nasului, oprindu-se, din cînd în cînd, indiferente,

pe figura cîte unui trecător, pe parbrizul unei mașini și întorcîndu-se apoi, impasibilă, plictisită, drept înainte cu un fel de arogantă silă de toți și de toate. Însă „centaurii", echipele antrenate pentru intervenții în străzile aglomerate, nu se mai zăresc. Mi-a fost dat să văd, în două rînduri, la interval de cîteva luni, în 1972, poliția călare pornind în șarjă pe străzile New Yorkului.

Prima oară, chiar în Time Square. Era o amiază luminoasă de primăvară, oamenii se bucurau de primele zile cu soare, după o iarnă cu vifore și cu zăpadă multă, care întîrziase, cenușie și umedă, pînă pe la începutul lui martie. Lăsaseră paltoanele și impermeabilele, zăboveau îndelung în fața vitrinelor cinematografelor, a chioșcurilor cu ziare și reviste ilustrate, citeau pe îndelete menurile afișate la intrarea restaurantelor : nu neapărat pentru că ar fi vrut să intre și să ia masa, ci doar așa, să vadă cam cît costă diversele feluri de mîncare. Treceau pe lîngă statuia reverendului Duffy, mic și posomorît în lumina primăverii, și se apropiau de ghereta unde se pun în vînzare, cu preț redus, bilete pentru spectacolele din seara aceea de pe Broadway : nu neapărat pentru că ar fi vrut să se ducă la teatru, dar erau curioși să știe ce piese de teatru au ajuns pe lista ieftinirilor. Mai dădeau o raită și prin sălile cu jocuri mecanice ; nu neapărat pentru că ar fi vrut și ei să-și încerce abilitatea și reflexele, ci pentru că îi amuza să-i vadă pe ceilalți. În jurul negustorului de baloane de hîrtie (pe care aveam să-l întîlnesc din nou, în același loc, în noiembrie '84), se strîngeau copiii și bătrînelul abia mai prididea să umfle, la tubul de oxigen, sferele și elipsele aurii și roșii și globurile pămîntești și florile uriașe cu multe petale.

Era una din acele amieze în care New Yorkul devine liniștit și tandru.

Și, dintr-o dată, s-au auzit fluiere ascuțite, multe, din toate colțurile pieței ; mulțimea a rămas o clipă nemișcată și, apoi, țipînd, s-a îmbulzit spre intrările metroului, spre holul cinematografului de pe latura estică, spre restaurante și spre sălile de jocuri. Dar nu s-a ferit destul de repede. De pe străzile laterale unde stătuseră, abia zăriți pînă atunci, s-au năpustit „centaurii". Treceau în galop printre șirurile de mașini oprite, sărind peste ele, caii le atingeau uneori din goană cu potcoava, lăsînd semne în vopseaua caroseriei. Privită pe fereastra pră-

Scanned with OKEN Scanner

văliei cu ziare și reviste venite din toată lumea (prăvălia era așezată în capătul dinspre sud, acolo unde piața era mai îngustă și se deschidea în evantai spre modernele clădiri de pe Avenue of the Americas), scena părea o halucinantă secvență dintr-un film al anilor '40. „Centaurii" au tăiat piața de-a curmezișul și s-au adunat, în cîteva secunde, în ușa unui magazin de haine vechi, în jurul unui tînăr de 25—30 de ani care, lîngă pieptul înalt al cailor, părea pipernicit. Stătea cu mîinile ridicate, apărîndu-se parcă de lovituri, și nu privea spre călăreți. Unul din ei a descălecat, și-a potrivit curelele căștii, strîmbată în goana calului, l-a proptit de zid pe tînărul care nu schița nici un gest de împotrivire, l-a căutat cu gesturi repezi, să vadă dacă nu are armă,, a scos tacticos un carnețel din care i-a citit, așa cum e obligația polițistului, drepturile unui arestat și, cu aceleași gesturi plictisite, a pus carnețelul în buzunar. Dinspre Broadway se auzea, reverberată de pereții înalți ai clădirilor, sirena unei mașini de poliție. „Centaurii" se uitau drept înaintea lor, nici la tînăr, nici la mulțimea care începuse să iasă din adăposturi. O privire impasibilă, plictisită. Cei din jurul meu spuneau că arestatul e un hoț urmărit de mult.

A doua oară am văzut poliția călare în acțiune pe Amsterdam Avenue, în apropiere de Universitatea Columbia. Era în miez de vară și arșița cădea, grea, peste oraș. Din gurile de aerisire ale metroului se răspîndea un miros urît. Nu mai țin minte cam ce oră ar fi putut să fie, oricum era după-amiază, pentru că trotuarul dinspre vest era în umbră ; și tocmai acolo, în fața micilor prăvălii pe care le găsești în orice cartier universitar, se vedeau vreo 30—40 de „centauri". Vorbeau între ei cu glas scăzut și priveau, la fel de plictisiți ca de obicei, în lungul străzii. Și, la un moment dat, s-au auzit glasuri multe care strigau ceva. Peste puțină vreme, pe culmea dealului scund ce bomba, ceva mai încolo, strada foarte largă, s-au arătat întîi steaguri, lozinci, portrete și, în cele din urmă, o coloană care se apropia scandînd chemări antirăzboinice.

S-au auzit huruind obloanele prăvăliilor, pași alergînd spre străzile laterale și, apoi, a căzut o tăcere în care veneau zgomotele orașului rămas departe, foarte departe. Potcoavele cailor au țăcănit sacadat pe caldarîm, detașamentul de polițiști a luat poziție de-a latul bulevardului ; pe urmă a căzut din nou tăcerea. Și, dintr-o dată, călăreții

Scanned with OKEN Scanner

au plecat în trap mărunt, să întîmpine coloana. De la fereastra clădirii în care mă aflam, a Facultăţii de Litere a Universităţii Columbia, întreaga scenă s-a înfăţişat cu o claritate aproape nefirească. Cînd au pornit caii, coloana a rămas nemişcată ; cînd au ajuns la cîţiva metri de ea, s-au oprit şi „centaurii". Au stat aşa o vreme, faţă în faţă ; demonstranţii au început să strige — de unde eram, nu am deslușit cuvintele. Strigăte răzleţe pe care poliţiştii nici nu păreau să le audă : aşteptau unul lîngă altul, cu genunchii aproape atingîndu-li-se. Îi vedeam din spate, dar le ghiceam teribila plictiseală.

Era cald, frunzele uscate ale copacilor nu se mişcau. În camera în care eram, toţi ne îmbulzeam la ferestre şi se auzea doar zumzetul aerului condiţionat. Încet, călăreţii s-au apropiat de primul şir al coloanei ; ţineau o mînă pe dîrlogi, pe cealaltă rezemînd-o de tocul mare, de piele, al pistolului. De oblînc, la îndemînă, atîrna un baston de cauciuc, terminat la un capăt, ca o ghioagă, cu un fel de minge de piele. Manifestanţii au încercat să se dea la o parte ; n-au putut să-şi facă, însă, loc. Unii au încercat să apuce căpăstrul ; călăreţii nici nu s-au sinchisit : mergeau în pasul mărunt al cailor, cu o mînă pe dîrlogi şi cealaltă pe tocul pistolului. Ţăcănitul potcoavelor pe asfalt nu se mai auzea, acoperit acum de vuietul coloanei.

Cînd unul dintre demonstranţi, prins între două trupuri uriaşe ale cailor, a încercat să smulgă — aşa mi s-a părut — pistolul unui poliţist, acesta a prins iute bastonul şi, cu un gest scurt, l-a lovit pe tînăr în ceafă. Băiatul — mi-l aduc bine aminte, înalt, spătos, cu barbă şi cu plete — a căzut ; calul a trecut mai departe, ferindu-se să nu-l atingă. Poliţistul a rămas cu bastonul în mînă şi a mai lovit încă o dată pe un alt tînăr cu barbă şi cu plete. Pe urmă, caii au pornit la trap şi coloana s-a frînt, risipindu-se în goană pe străzile laterale, unde o aşteptau dubele. În cîteva minute, afară de cîţiva care izbutiseră să escaladeze gardul înalt al universităţii, demonstranţii au fost încărcaţi şi duşi spre staţia de poliţie. Pe pavaj rămăseseră vreo 10—12, cu sîngele curgînd pe păr, pe cămaşă, pe asfalt ; cîteva steaguri şi portrete sfîşiate. Totul durase mai puţin de un sfert de oră.

În anii de mare agitaţie politică ai deceniului al 8-lea, „centaurii" ajunseseră o prezenţă discretă, dar care nu ţinea deloc să treacă neobservată, în toate locurile aglo-

Scanned with OKEN Scanner

merate ale orașelor. Și în Time Square, bineînțeles. Acum, totul părea mai liniștit, absența cailor puternici, a căștilor albe, a centiroanelor cu ținte de alamă dădea întregii piețe un aer firesc, lipsit de crisparea ce se simțea, totuși, în urmă cu un deceniu. Dar și înfățișarea trecătorilor pare a fi alta. S-ar zice că în această parte a orașului s-a întîmplat un miracol. Pe la începutul anilor '70, s-a înființat un comitet „al reabilitării zonei Time Square" ; cei care luaseră inițiativa erau mai ales părinți, îngrijorați de pericolele ce-i pîndeau, cu toată vigilența „centaurilor", pe copiii lor în această piață unde pitorescul și sordidul se amestecau cu atîta dezinvoltură. Comitetul a luptat mulți ani în șir, cu tenacitate, fără să se piardă cu firea cînd abilii lui adversari cîștigau o victorie.

Adversarii erau proprietarii prăvălioarelor cu geamuri vopsite în negru ; și vindeau reviste, cărți, poze, rulau filme pornografice (exista bănuiala — niciodată, însă, confirmată juridic — că aici se strîngeau multe fire ale comerțului cu droguri). Erau proprietarii „saloanelor de masaj", întreprinderi bănoase care apăruseră pe atunci, brusc, aproape pretutindeni în New York ; ce se înțelegea prin asta nu se putea deduce din desenele stîngace, strident colorate, ce împodobeau ferestrele — de obicei, de la primul etaj — ale caselor scunde de pe strada 42, mai ales spre vest, către Seventh Avenue, unde trotuarele, pline de hîrtii murdare, și hainele uzate, figurile famelice ale trecătorilor te plasau imediat într-o geografie a nefericirii. Desenele ar fi vrut să înfățișeze siluete zvelte ale unor fete îmbrăcate cam incert cu ceva care și-ar fi găsit, eventual, locul între bikini, peplum și nimic.

Avocații celor două tabere au dus un război lung, apărîndu-se cu aliniate ale complicatei legislații americane. Cei aflați în serviciul proprietarilor de prăvălii cu geamuri negre și de saloane de masaj recurgeau invariabil la argumentele libertății fiecăruia de a face tot ce vrea. Ceilalți, la dreptul de a se simți în siguranță, de a trăi într-un oraș curat, de unde să fie alungată imoralitatea (prostituția e interzisă în aproape toate statele Uniunii). Dar nu acest duel al principiilor avea să ducă la rezolvarea conflictului. Avocații comitetului au descoperit cîteva prevederi ale legii chiriilor din orașul și din statul New York

Scanned with OKEN Scanner

pe care le încălcaseră adversarii lor. Le-au comunicat presei și stației municipale de televiziune. Unii clienți ai saloanelor au adus cu ei aparate de fotografiat și de filmat bine ascunse ; au trimis presei fotografiile și filmele. Războiul era urmărit de multă lume, mai puțin pentru aspectele lui juridice, firește, cît pentru cele picante.

În cele din urmă, comitetul a izbutit să facă o breșă în apărarea bine întărită financiar a proprietarilor. A descoperit un contract de închiriere redactat mai neglijent și pe care cei cu geamurile vopsite în negru îl încălcaseră.. Evacuarea primei prăvălii de poze deocheate a dus, aproape imediat, la degringoladă. Cîțiva proprietari, speriați de întîmplare, au decis din proprie inițiativă să caute un alt colț al orașului unde, cel puțin deocamdată, nu s-a înființat nici un comitet de redresare urbanistică și morală. Alți cîțiva, puțini, au rezistat. Și, bineînțeles, în lipsa concurenței, afacerile lor sînt mai înfloritoare ca oricînd. Cu toate că însăși lumea pe care o vezi pe străzi seamănă destul de puțin cu aceea de acum 10—12 ani. Reverendul Duffy e, parcă, mai puțin umil în uniforma lui militară de fontă, în mijlocul necontenitului du-te-vino.

Meritul comitetului și al avocaților săi a fost acela de a nu fi părăsit niciodată teritoriul jurisprudenței ; ei au evitat orice implicație de natură etică. Și e clar că au procedat bine. De curînd, revistele americane au povestit deznodămîntul unei confruntări asemănătoare care a avut loc în statul Maine. Și acolo s-a constituit un comitet ce îndemna la interzicerea filmelor pornografice ; reacția nu a venit din partea proprietarilor cinematografelor unde rulau asemenea producții, ci — surprinzător — din partea unor cetățeni a căror onorabilitate nu putea fi pusă la îndoială. Inclusiv din partea unor organizații feministe care, de obicei, se află în fruntea acțiunilor de protest de acest fel, declarînd că orice spectacol pornografic e o formă abjectă de exploatare și de umilire a femeii.

Maine e unul dintre cele mai conservatoare state americane și, deci, opoziția față de inițiativa celor care cereau interzicerea filmelor numite, cu inutilă prudență, „pentru adulți", a surprins pe toată lumea. Mai ales că, în favoarea acestei inițiative, 50 000 de cetățeni de cele mai diverse categorii sociale semnaseră o petiție, ceea ce, în majoritatea cazurilor constituie un argument decisiv. S-a recurs la referendum și rezultatul a fost uimitor : cu o majoritate

Scanned with OKEN Scanner

zdrobitoare (în proporţie de 2 la 1), iniţiativa a fost respinsă. Motivul era exprimat cu anume vehemenţă de adversarii petiţiei : orice încercare de a interzice un spectacol afectează libertăţile constituţionale ; şi se invoca o hotărîre a Curţii Supreme care, în 1973, a stabilit că fiecare comunitate are dreptul să hotărască, potrivit propriilor standarde morale, care sînt limitele pornografiei.

Comitetul newyorkez a acţionat cu mai multă înţelepciune, pentru că şi-a dat seama că, intrînd pe teritoriul nisipurilor mişcătoare al moralei, se expune imprevizibilului.

Rezultatul referendumului din Maine e un exemplu.

Adversarii petiţiei (care, se precizează, nu puteau fi suspectaţi că ar fi fost manevraţi în vreun fel de proprietarii cinematografelor) au recurs la o demonstraţie patetică menită să provoace o puternică reacţie a opiniei publice : într-un anunţ televizat, au înfăţişat o umbră ameninţătoare aruncînd în foc cărţi ce conţineau, după părerea ei, „material pornografic“ : *Fructele mîniei* al lui Steinbeck şi *Dicţionarul limbii engleze*, printre altele.

În zadar au replicat partizanii petiţiei, demonstrînd că există o diferenţă uriaşă între capodoperă şi scrierea al cărei unic scop e pornografia. Aşa cum aveau să-şi dea seama — prea tîrziu — întreaga problemă fusese fals pusă. Chiar şi cei mai conservatori cetăţeni din Maine, s-a spus, s-au considerat jigniţi : „N-o să-mi spună nimeni ce trebuie şi ce nu trebuie să citesc la mine în casă“.

E adevărat că majoritatea celor care au respins legea de interzicere a spectacolelor pornografice au declarat că le vor boicota. Dar rezultatele unui boicot de acest fel nu sînt totdeauna sigure. Şi, orice s-ar spune, patronii cinematografelor „pentru adulţi“ cîştigaseră o victorie. Nu numai morală. Aşa încît newyorkezii avuseseră dreptate să nu se aventureze în dueluri de principii etice şi să caute numai lacune juridice în poziţiile adversarilor.

Proiectele arhitecţilor, care au şi început să fie puse în practică, prevăd oricum demolarea căsuţelor dintre strada 42 şi Time Square şi înlocuirea lor cu construcţii asemănătoare celor ale marilor firme de pe Avenue of the Americas. Deocamdată, vopseaua neagră de pe geamuri şi stridentele siluete feminine au fost curăţate ; au apărut cîteva librării cu ediţii de buzunar ale cărţilor de succes, magazine cu discuri, două sau trei restaurante cu

Scanned with OKEN Scanner

autoservire, cu mobilierul tapițat cochet în culori liniștite. Și, surprinzător pentru unii, afacerile noilor veniți prosperă ; poate că și curiozitatea îi aduce aici pe clienții atrași de trecutul întru totul îndoielnic al caselor unde au fost instalate aceste prăvălii din jurul cărora nici acum nu a dispărut cu totul clientela de odinioară a magazinelor de faimă proastă.

Mai lipsește un lucru din Time Square : restaurantul lui Jack Dempsey. Încă de mult, de pe la mijlocul anilor '70, fosta glorie americană a boxului întîmpina mari greutăți și, din cînd în cînd era amenințat de faliment. Atunci apăreau apeluri semnate de scriitori, de pictori, de actori de cinema care-i îndemnau pe newyorkezi să vină să mănînce o friptură și să bea o halbă de bere la restaurantul lui Jack. Și adevărul e că nu puteai regăsi nicăieri atmosfera de aici ; un vestigiu nostalgic al anilor '30. Barmanul cu jachetă albă, cu papion, apăsînd pe mînerul pompei de bere ; oglinzile mari, vitrinele nichelate, strălucind sub lumina becurilor, fete îmbrăcate în negru cu șorțuri și bonețele dantelate, albe, ducînd tăvi mari cu piramide de căni smălțuite pline cu bere, toate veneau dintr-o altă lume care se despărțea, la ușa cu perdeluțe înflorate, de New Yorkul deceniului al 8-lea.

La mesele acoperite cu pînză în carouri albastre, stăteau tihniți de vorbă, cu aerul că s-au refugiat din zarva de afară, scriitori (pe perete, am văzut fotografiile cu autograf ale lui Henry Miller, Hemingway, Frost, Lee Masters, Updike, Michener, Irwin Shaw, Norman Mailer, Malamud, Eudora Welty, Robert Penn Warren, Berryman, James Wright), comentatori de televiziune, ziariști, actori (singura dată cînd am intrat în restaurantul lui Dempsey, l-am văzut pe idolul copilăriei noastre, Johny Weissmüller, un domn înalt, de vreo 70 de ani, îmbrăcat impecabil, foarte departe de vestimentația lui „me Tarzan, you Jane").

Restaurantul era și o adevărată galerie de desene : portrete și autoportrete ale celebrităților care s-au așezat vreodată la mesele cu carouri mici, albastre. Schițe în creion, purtînd semnături faimoase : Stella, Rauschenberg, Calder, un peisaj dintr-un New York fantastic al lui Victor Brauner, un altul al lui Steinberg. Din cînd în cînd, patronul se arăta printre mese, reclamă vie a propriului local. Un bătrîn îndesat, cu mers greoi, tîrșindu-și

Scanned with OKEN Scanner

pantofii scîlciați de la un cunoscut la altul, schimbînd cu fiecare cîteva cuvinte. Un zîmbet obosit pe obrazul foarte zbîrcit, gestul trist al batistei ștergînd mereu ochii lăcrimoși. Acesta era campionul mondial de după întîiul război mondial, cel care și-a păstrat supremația timp de șapte ani, cea mai îndelungată domnie, pînă la acea dată, a unui campion mondial de categorie grea.

A fost învins, se știe, de Gene Tunney, într-un meci care, filmat în întregime, face și azi deliciile iubitorilor de antichități, mai curînd decît ale îndrăgostiților de box, pentru că mare lucru nu se înțelege din lupta cu mișcări sacadate, cu lovituri și eschive înțepenite, așa cum le-a reținut pelicula contemporană cu *Fiul șeicului*.

Numele lui Tunney a devenit din nou celebru cînd fiul campionului, tînăr politician de orientare liberală într-o Californie evident înclinată să voteze cu conservatorii, a cîștigat un loc în Camera Reprezentanților. Nu știu dacă faima tatălui a contribuit în vreun fel la succesul fiului : cîți alegători din California mai purtau nostalgia unui meci de box care se petrecuse cu o jumătate de secol în urmă, în 1926 ? Pentru cîți tineri numele unui campion de dinainte de nașterea lor mai spunea ceva ? Oricum, în 1984 numele lui Tunney nu mai figura pe lista membrilor Congresului.

Dovadă că fosta celebritate sportivă nu l-a apărat de ruină nici pe Dempsey, cu toate că atîția prieteni i-au sărit întotdeauna în ajutor. Alții au fost mai norocoși. Lîngă vitrinele acoperite cu ziar ale restaurantului pe care îl cumpărase o rețea de ospătării cu hamburgeri și *hot dogs*, dintr-un afiș, colorat generos, zîmbea un fost astronaut, Frank Borman, devenit președinte al unei mari companii de aviație. Stătea în fața unei mese de bucătărie, încărcată cu cărnuri, legume, fructe și-i asigura pe privitori, cu toată greutatea pe care o dădeau vorbelor faima primului om care a fotografiat fața nevăzută a Lunii, că în avioanele companiei conduse de el masa e un deliciu și, dacă ar fi numai pentru asta, și tot ar merita să zbori cu ele și nu cu altele.

Un alt astronaut, John Glenn, cel dintîi american care s-a lansat într-un zbor orbital, e de mai multe legislaturi senator de Ohio ; încercarea de a obține investitura Partidului Democrat în alegerile prezidențiale din 1984 a fost, așa cum anticipa mai toată lumea, inutilă și, fără îndoială,

Scanned with OKEN Scanner

costisitoare. E limpede că nu e o simplă coincidenţă raportul între sumele cheltuite de un candidat şi şansele lui de a ieşi învingător în alegeri. Potrivit legilor americane, proveniența fondurilor poate fi controlată de comisii speciale ale Congresului : e interzisă primirea, sub orice formă, a contribuţiilor de la corporaţii ; se urmăreşte, astfel, limitarea dependenţei politicienilor de marea finanţă. Dar nu se poate limita eficienţa celor care au posibilităţi mai mari decît adversarii lor politici.

Datele publicate imediat după alegerile din noiembrie '84 mi s-au părut foarte grăitoare. Senatorul conservator Jesse Helms din Carolina de Nord (ale cărui declaraţii pueril orgolioase le-am ascultat, transmise într-un interviu televizat, chiar în seara victoriei) deţinea recordul pe întreaga ţară : peste 14 milioane de dolari (din care numai 650 de mii obţinuţi prin comitetele de acţiune politică ale organizaţiilor locale republicane) au fost investite de el pentru obţinerea a încă unui mandat — pînă în 1991. Adversarul lui nu a putut strînge decît ceva mai mult de 8 milioane şi a fost învins. Ce se întîmplă, oare, după alegeri ? Îşi obţin donatorii, învingători şi învinşi, înapoi banii de la cel pe care l-au susţinut ?

Alegerile nu mai oferă spectacolul cu care se obişnuiseră americanii anilor '20 şi '30, dacă judeci după filmele apărute imediat după război sau din anii '50 şi după filmele de atunci. Fanfare îmbrăcate în uniforme pline de fireturi, parade conduse de fete cu surîsuri hollywoodiene, avioane scriind cu fum colorat pe cer numele candidaţilor, localurile de vot împodobite cu steaguri, portrete, ghirlande de becuri, imense baloane înălţîndu-se deasupra oraşelor, dansuri şi cîntece pînă după anunţarea rezultatelor şi, în unele locuri — evident nu în toate şi mult după aceea. Mi s-a întîmplat să fiu în Statele Unite şi la alegerile din '72, şi la cele din '84. Prima dată — la New York, a doua — la Tulsa, în Oklahoma. Deci şi într-un oraş cu aproape 10 milioane de locuitori, şi într-unul cu mai puţin de o jumătate de milion.

Bineînţeles, de fiecare dată rezultatele erau previzibile. Unde era febra alegerilor din 1948, de pildă, cînd întrecerea era atît de strînsă, încît un mare ziar, înşelat de necontenitele fluctuaţii, nici nu a aşteptat rezultatele de pe coasta Pacificului (unde, datorită diferenţei de ore, alegerile începeau şi se încheiau cu trei ceasuri mai tîr-

Scanned with OKEN Scanner

ziu decît în Est) și a anunțat înfrîngerea lui Truman, o gafă pe care cititorii nu aveau să i-o treacă ușor cu vederea ? Ce vor fi însemnat alegerile din 1800 cînd, în tînăra republică, votul popular nu era luat în considerație și, pentru că ambii candidați, personalități de frunte ale vieții politice, Thomas Jefferson și Aaron Burr, obținuseră același număr de voturi ale marilor electori, au trebuit să aștepte hotărîrea Camerei Reprezentanților ? Situație care avea să se repete în 1824, cînd toți cei patru candidați erau membri ai aceluiași partid, marele partid al tradiției lui Jefferson, Madison și Monroe, Partidul Democrat Republican, măcinat acum, însă, de aspre contradicții ; nici unul nu a obținut majoritatea. Camerei Reprezentanților i-a revenit din nou obligația să aleagă președintele. Decizia ei îl consternează pe oricine crede că înțelege rostul numărului de voturi într-o alegere : președinte a fost ales John Quincy Adams, care avea mai puține voturi, și populare și electorale decît adversarul său, Andrew Jackson, transformat încă de pe atunci într-o adevărată legendă. Cum să se fi explicat hotărîrea Camerei ?

Să fi fost doar un duel între două feluri de prestigii politice ? Adams era fiul unui președinte al Statelor Unite, al unui prieten al lui Washington, delegat la primul Congres Continental, semnatar al Declarației de Independență, actul de naștere al unei țări noi. El însuși fusese (după strălucite studii la Paris, la Leyda și la Harvard) ministru al Statelor Unite în mai multe capitale europene. Secretar de stat sub președintele Monroe, a negociat glorioasa pace cu Spania, aducînd Americii un însemnat cîștig teritorial care se va chema Florida. Dar era mai ales strălucirea numelui Adams, a unei familii ai cărei urmași trăiau pe pămînt american încă din vremea cutezătorilor colonișți din secolul al XVII-lea, mai exact din 1636, la șaisprezece ani după ce corabia Mayflower îi adusese pe coasta Massachusettsului pe cei cărora li se spunea părinții națiunii. Pe coasta Massachusettsului, la Plymouth, la o depărtare de cîteva mile de Quincy unde va fi domeniul familiei Adams.

Jackson reprezenta o nouă forță socială, o energie a păturilor populare, a unei noi generații de imigranți. Demnității istorice a familiei Adams el îi opunea simplitatea robustă a unui „self-made man". Fiu al unor irlandezi care veniseră în America cu o sută de ani mai tîrziu decît

Scanned with OKEN Scanner

primul reprezentant al prosperei familii din Quincy, se născuse după moartea tatălui său. La 13 ani, a intrat în trupele revoluționare și a fost luat prizonier de englezi. A învățat dreptul la o școală obscură din Carolina de Nord, a plecat în Tennessee (pe atunci, un teritoriu îndepărtat, cu puțin pămînt, cu păduri încă nestrăbătute), unde s-a lansat în speculații financiare și a practicat avocatura. Și-a pus cunoștințele de jurisprudență în serviciul statului Tennessee — proclamat în 1797 —, fiind unul din principalii autori ai Constituției.

Dar nu aceasta era vocația lui. Fără nici un fel de pregătire în strategia militară, comandînd 6 000 de americani, mai pricepuți la defrișarea pădurilor și la seceratul orzului decît la război, a învins o armată de 12 000 de soldați englezi și a depresurat New Orleansul. I-a învins și pe indienii Creek, a invadat Florida (pe atunci posesiune spaniolă), zdrobind triburile Seminole. Dinamismul lui, lipsa de prejudecăți constituționale — vădită mai ales în cei opt ani de guvernare — erau caracteristicile unei burghezii care, de acum încolo, va deține puterea în Statele Unite.

Poate că, alegîndu-l pe Quincy Adams, Camera Reprezentanților își dădea în vileag ezitarea față de noua generație de politicieni și se întorcea, nostalgic, spre aparentul cavalerism al celor care făcuseră războiul revoluționar și redactaseră Declarația de independență și Legea drepturilor. Dar ascensiunea celor reprezentați de Jakson nu mai putea fi oprită : la alegerile din 1828, eroul de la New Orleans a obținut 178 de voturi electorale, iar Quincy Adams numai 83, peste patru ani (cînd oponentul lui a fost un alt politician abil, Henry Clay), diferența a fost și mai severă : 219 la 49 în favoarea lui Jackson.

În 1984, rezultatele erau, de fapt, cunoscute cu cîteva săptămîni înainte de ziua alegerilor. Curentul de opinie era net în favoarea republicanilor. Nu se putea ști, e adevărat, proporția victoriei. În afară de faptul că numai rareori președintele țării a fost învins ; cazurile sînt cunoscute și de elevii școlilor secundare : Van Buren în 1840, Cleveland în 1888 (cu toate că avea mai multe voturi decît oponentul lui, dar acesta a fost preferat de marii electori), Harrison în 1892, cînd Cleveland și-a luat revanșa, Hoover în 1932 (însă cum să-l realegi pe cel sub guvernarea căruia se declanșase criza economică din '29, cea mai tragică

din istoria crizelor americane ?), Ford în 1976 și Carter în 1980.

Săptămîna de dinaintea alegerilor am stat la Washington. Din 1964, de cînd i s-a dat dreptul să participe la alegerile prezidențiale, Districtul Columbia a votat consecvent cu candidatul Partidului Democrat. În 1972, cînd președintele Richard Nixon a obținut realegerea cu cel mai mare număr de voturi din istoria Statelor Unite, (peste 47 de milioane) printre cele ale adversarului său se aflau și toate cele ale marilor electori ai capitalei. Washingtonienii au votat și împotriva președintelui Ford și, în '84, aveau să voteze împotriva lui Ronald Reagan. Crezusem cîndva că funcționarii instituțiilor guvernamentale constituie o masă numeroasă și compactă care, locuind în capitală, asigură, în chip normal, voturile șefului lor suprem. Două inexactități : majoritatea nu stau în Washington, ci în districtele mai liniștite, cu spații largi, aerisite, din Marylandul și din Virginia vecine ; la recensămîntul din 1980, au fost înregistrați 171 796 de locuitori de rasă „caucaziană" (cum sînt numiți albii în actele oficiale americane) și 448 229 de negri (în afara cîtorva mii de hispano-americani, de imigranți veniți din Asia sau din insulele Pacificului). În general, negrii votează pentru candidații Partidului Democrat ; nu întotdeauna, desigur, dar la Washington se pare că așa s-a întîmplat de fiecare dată. Cealaltă prejudecată, contrazisă în discuțiile — oricît de tangențiale ar fi fost ele — cu funcționari ai administrației, e că, dacă aceștia ar locui în Districtul Columbia, ar spori zestrea de voturi a președintelui.

Oricum, în acele cîteva zile din preajma alegerilor, Washingtonul părea că trăiește cu mare indiferență apropierea evenimentului. Doar vitrinele magazinelor erau împodobite cu eșarfe roșii, albe și albastre, cu stele de poleială, cu efigiile celor două partide. Dar nu pentru că patronii lor s-ar fi declarat în favoarea vreunuia dintre candidați : imparțiali, ei profitau de ocazie ca să-și intensifice reclama. Erau singurele elemente care aveau cît de cît un aer sărbătoresc ; dar și ele se confundau cu ornamentele rămase de la o sărbătoare tradițională a copiilor din America — Halloween —, și cu cele care prevesteau, încă de pe atunci, de la începutul lunii, Sărbătoarea Recunoștinței din ultimele zile ale lui noiembrie.

Scanned with OKEN Scanner

Nici un fel de parade, de fete fotogenice, de orchestre (cu excepția posomorîtelor grupuri ale Armatei Salvării, în tunici sau pelerine de un vinețiu trist, cerînd de pomană pentru sărăcimea țării). Nici măcar camioanele drapate în steagurile naționale, din care tineri cu pălării de pai stil Maurice Chevalier aruncau, în '72, pe străzile New Yorkului, manifeste, declarații și portrete ale candidaților. Poate că, totuși, capitala e mai sobră decît marele oraș de pe East River ? Dar, la urma urmelor, în comparație cu New Yorkul, cîte așezări americane nu sînt mai sobre ? (Deși, judecînd după atmosfera de pe străzile centrale, nu departe de clădirile guvernamentale, și din Georgetown, nu aș fi fost deloc surprins de exuberanța electoratului washingtonian). Dar, chiar în ziua alegerilor, eram la Tulsa, unde din eventuala morgă pusă (eronat) pe seama capitalei nu se putea observa vreo urmă. Dar și aici ziua a trecut fără mari evenimente, cu un fel de calm al oamenilor care își făceau (și încă nu toți) o datorie oarecare, preocupați mai mult de rezultatele confruntărilor dintre politicienii locali pentru un fotoliu de senator și șase (dintre care, pentru un loc, candidau două personalități din Tulsa) din Camera Reprezentanților.

Portretele celor doi adversari din cursa pentru președinție și ale candidaților la vicepreședințe nu se vedeau decît deasupra ușii, la comitetele locale ale celor două partide, în cîteva vitrine de magazine și în ferestrele unor case ai căror locatari țineau, pesemne, să se știe clar, fără echivoc, de partea cui sînt (de prisos să adaug că majoritatea portretelor îl înfățișau pe candidatul republican, așa cum, din 1952 încoace, se întîmplase mai întotdeauna în Oklahoma). Încolo, pe ziduri, pe stîlpii de telefon, pe trunchiurile copacilor, pe stîlpii semafoarelor de la încrucișările străzilor, figurile — toate surîzătoare — candidaților locali. Însoțite de îndemnuri întraripate : „Pentru demnitate și liniște, votați-l pe..." ; „Dacă vreți prosperitate și onestitate, nu-l puteți vota decît pe..." ; „În numele unei Americi puternice, dați votul lui...".

Am aflat că, la Washington, s-au oferit recepții în onoarea învingătorilor. Presupun că întreaga atmosferă sărbătorească s-a adunat acolo. Și în mult mai modesta Tulsă s-au dat dineuri omagiale ; dar, cum am înțeles de la gazda mea din acea seară, agentul de bursă (mi s-a părut și cam indispus din cauza asta, deși datoria de

Scanned with OKEN Scanner

gazdă de la care nu a abdicat nici un moment îl făcea să declare cît de plăcute au fost ceasurile petrecute în tovărășia mea), invitații au fost mai puțini decît în alte rînduri și nu s-a ținut seama de serviciile făcute de unii cetățeni ai orașului — mai mult decît de alții — campaniei candidatului senatorial...

A doua zi, pe șoselele ce duceau spre muzeele așezate în afara orașului, peste încă o zi în Colorado Springs, ceva mai tîrziu la Denver, portretele atîrnau într-o deplină inutilitate care le egaliza, indiferent de partid, de rangul fotoliului pe care au candidat și de rezultatele obținute : multe sfîșiate de copii — dar poate că nu numai de ei —, ornate cu obișnuitele mustăți, barbișoane, ochelari, monocluri, cercei, dinți falși, cu energicele inscripții de rigoare ce nu pot fi reproduse pe o foaie onorabilă de hîrtie. În dezolarea ei, privelișteа de după alegeri era mai animată și mai autentică decît cea de dinainte pentru care trudiseră armate, bine finanțate, de specialiști care lucraseră vreme de mai bine de un an, vrînd să convingă opinia publică a Americii că dreptatea e de partea celui care manevrează mai bine spectacolul.

Americanul iubește spectacolul și are încredere în cel care știe să-l facă mai strălucitor. Nu știu dacă în vreo altă țară a lumii calitatea unei mărfi e atît de intim legată de cantitatea de anunțuri publicitare, de metrii de beteală, de kilowații sofisticatelor instalații electrice și decibelii muzicii inspirate de însușirile intrinsece ale produsului respectiv. Din acest punct de vedere, nu am simțit că s-ar fi schimbat ceva în aspectul străzii din preajma centrelor comerciale. Luna noiembrie, cînd am ajuns, în '84, în America, e de obicei preludiul la marile sărbători ale pachetelor legate cu panglici multicolore și însoțite de urări ilustrate.

Din orașele construcțiilor moderne a dispărut, firește, ceva din sensul spectacolului tradițional. Ca număr de locuitori, Denverul a marcat o anume descreștere — statisticile vorbesc despre o scădere de peste 20 000 de suflete între 1970 și '80. Dar, paradoxal, în nici un oraș din cîte am văzut în toamna lui '84 nu s-a schimbat atît de mult privelișteа. Treizeci de clădiri înalte de peste o sută de metri, acolo unde, în urmă cu 10—12 ani, doar cîteva prisme de sticlă se ridicau deasupra caselor de 4—5 etaje, cu elegante coloane, caracteristice stilului georgian, Ca-

Scanned with OKEN Scanner

pitoliul, cu scînteietoarea lui cupolă aurie, care domina atunci, de pe colina cu ienuperi și colombine de munte, întregul oraș, se ivește abia după ce dai colțul dinspre centrul cu birouri bancare, de asigurări, cu hoteluri de lux. Dar parcurile orașului au rămas aceleași, urcînd lin din mijlocul Denverului, pînă spre marginile de unde dealurile împădurite încep să se piardă în verdele întunecat al muntelui.

De cum ieși din străzile cu miros vag de benzină, te întîmpină aerul tare al molizilor ce coboară prin parcuri, în pîlcuri alternînd cu mestecenii ale căror frunze se mișcă necontenit în boarea pădurilor și cu sălciile îngenuncheate lîngă lacurile cu lebede și cu pescărușii veniți, pe drumuri numai de ei știute, de la Pacific, peste munți, cale de peste 1 500 de kilometri. Copacii leagă parcurile între ele, de-a lungul străzilor largi. Parcurile Denverului comunică între ele, aducînd arborii Munților Stîncoși pînă în centrul orașului. Și, cu toate acestea...

În 1972, cînd am trecut întîia dată prin Denver, ne-am întîlnit cu o priveliște pe care nu aveam s-o uităm. Mărturie a unei candide dorințe de a păstra bucuriile simple. În pajiștea unuia din parcuri, mai multe perechi de vîrste diverse învățau să danseze valsul și polca, amintiri ale vremii cînd teritoriul Colorado se afla la marginile Statelor Unite, la frontiera Stîncoșilor dincolo de care începea necunoscutul. Am căutat îndelung mica scenă de pe care un domn foarte prezentabil, în cămașă colorată, cu un batic roșu exact ca în westernurile clasice, conducea, în urmă cu 12 ani, perechile de dansatori. Pajiștea era acum goală și o mașină de tuns iarba bîzîia aferată, înlăturînd orice abatere de la uniformitatea întinderii verzi.

Ceva mai încolo, pe o alee cu verbină și caprifoliu, o clădire nouă placată cu bucăți mari de material plastic, imitînd cărămida aparentă și lemnul vechi ; nu distona cu priveliștea parcului, cu toate că imitația era destul de stîngace. Dar firma cu litere aurii („Ring de dans“) lucea strident. Ușa era încuiată, dar la ceasul acela — de-abia trecuse de amiază — pe fereastră se vedea bine înăuntru : podele de material plastic, mobilier tapițat cu plastic de un verzui incert, draperii de material plastic, imitînd perdelele de mărgele ale frizeriilor de odinioară. Candida lecție de dans de pe pajiștea înserată, în lumina mierie de

Scanned with OKEN Scanner

acum 12 ani rămăsese doar în amintirea noastră ; îi luase locul încă o izbîndă a materialului plastic.

Un lucru a cărui lipsă am băgat-o de seamă din prima zi în care am ajuns la New York ; hazliile invitații, dulci-amare, ale frizerilor, îndemnîndu-i pe tineri să păstreze frumusețea Americii, deci să intre să se tundă. Vitrinele multor artiști ai foarfecii au rămas la fel, vesele depozite de lucruri desperecheate, iluzorii atracții pentru generația pletelor și a bărbilor hirsute. Scoici cu forme neobișnuite, acvarii cu pești exotici, piei de șarpe, jocuri de șah aduse din India sau din Insulele Pacificului, colivii cu canari sau cu papagali. Același semn care, încă din secolul trecut, marchează intrarea în ceea ce se numea cîndva „atelierul bărbierului" și acum, din ce în ce mai des, „salon de înfrumusețare" : un cilindru în care se învîrte o spirală albă și roșie, dînd impresia că urcă, urcă mereu. Aparent, toate sînt la fel. Dar lipsa invitației, brusca indiferență față de frumusețea Americii par a spune ceva.

După întîlnirea cu vechiul meu prieten, florarul grec, am vrut să trec strada și să schimb cîteva cuvinte cu un alt vecin pe care, pe vremuri, îl întîlneam din cînd în cînd : frizerul maltez din prăvălioara cu vitrină încărcată de fragmente ale unor copaci pietrificați. De obicei, îl găseam singur în frizeria cu două scaune (unul din ele mereu gol), citind *comics*-uri sau îngînînd o melodie de la el de-acasă și acompaniindu-se (evident !) la mandolină. M-am apropiat de vitrină : aceleași bucăți de piatră roșiatică pe suprafața cărora se mai citeau urmele crenguțelor. Am privit înăuntru și am renunțat să mai intru : omul meu era ocupat. Și nu numai atîta : mai instalase încă două scaune și toate patru erau acum ocupate. Și încă trei sau patru clienți așteptau, răsfoind, cu gestul obișnuit al celui care își așteaptă rîndul la frizer, reviste ilustrate. Prăvălioara aproape întotdeauna goală devenise o prăvălie cu patru meșteri, unde se aștepta la rînd.

E, probabil, unul din semnele cele mai convingătoare ale schimbării unei întregi mentalități a generației tinere. Studenții cu haine ireproșabil călcate, uitîndu-se îngrijorați la ceas ca nu cumva să întîrzie la cursurile de la Berkeley sau de la UCLA, tineri așteptînd răbdători să le vină rîndul la tuns exprimă poate mai bine decît rezultatele alegerilor, o atitudine pe care, nu cu multă vreme în urmă, tineretul o privea ca pe un nonsens.

Scanned with OKEN Scanner

Se înțelege, urmele mentalității de acum un deceniu nu au fost șterse cu totul. Înainte de toate, nici cei care pe atunci erau elevi în primele clase de liceu nu pot uita tragedia războiului din Vietnam. Prea a fost profundă criza morală, prea puternic protestul, prea energic rostite ideile pentru care, pe „frontul din spatele frontului" (cum se numeau campusurile universitare și străzile străbătute de mari demonstrații), au fost și victime omenești, pentru ca ecoul lor să se fi stins cu totul. Apoi, mișcările ecologiste, desfășurate paralel — și adesea de aceiași tineri care protestau și împotriva războiului — cu manifestațiile radicale ; mult mai puțin violente ca atunci, fără să aibă un caracter social atît de clar (tehnologia nu mai e neapărat privită ca un Moloh menit să ucidă puritatea), convingerile că, în esență, natura trebuie respectată sînt rostite și astăzi. Nimeni nu mai rîde de cei care cumpără numai alimente proaspete sau conservate natural, iar marile magazine au tras concluziile, au lărgit raioanele cu „hrană organică" și au scos, fără dificultate, din competiție micile prăvălii ale tinerilor cu păr lung, singurele ce luau în serios pe atunci ecologia.

Dar au rămas și amintiri ale unor fenomene periferice. Grupurile de tineri rași în cap, îmbrăcați în lungi cearșafuri galbene și portocalii, cu tenișI galbeni, îngînînd lungi melopei într-o limbă pe care nu o cunoșteau și din care nu se deslușea decît refrenul „Rama-Krishna-Krishna-Rama", se vedeau cîndva la intrarea tuturor campusurilor universitare, pe străzile principale ale orașelor ; fumul dulceag al miresmelor orientale vestea apropierea cearșafurilor galbene și a melopeilor lor. Le psalmodiau, însoțindu-le cu înclinări adînci din șale ; apoi mîinile sus, mîinile în față, iar o înclinare și, din nou, totul de la capăt. Cîțiva copilandri umblau de colo-colo, împărțind foi de hîrtie cu desene naive care chemau la întruniri de inițiere și, mai ales, îndemnau la despărțirea de cele lumești. Despărțirea trebuia să înceapă chiar pe loc prin depunerea unui obol în cutia de carton împodobită cu poze.

La un anume moment, chemările acestea au avut rezultate surprinzătoare. Grupurile „Rama-Krishna" au făcut cîteva sute de mii de prozeliți ; prin cartierele mărginașe ale New York-ului luaseră ființă o mulțime de „case de meditație" frecventate mai ales de studenții politehnicieni. La Albuquerque am cunoscut un designer

Scanned with OKEN Scanner

care, în urmă cu zece ani, participase la adunările de la o asemenea casă din Brooklyn ; se pare că doctrina „Rama-Krishna“ era foarte simplă : sărăcie, vegetarianism, refuzul oricărei „ispite diavoleşti“ (în rîndul cărora intrau televiziunea şi cinematograful, dar nu şi marijuana), meditaţia... Meditaţia la ce ? Asta era mai greu de explicat : în esenţă, la trecerea vieţii, la sărăcie şi la vegetarianism. Cînd s-a aflat, însă, că mai-marele „casei de meditaţie“ îşi cumpărase, sub numele altcuiva — un Rolls-Royce şi că, în ciuda doctrinei riguros potrivnice „ispitelor diavoleşti“, avea mai mulţi copii în diverse oraşe ale Americii, gruparea din Brooklyn s-a destrămat.

Nu ştiu dacă aceasta poate fi explicaţia dispariţiei grupurilor galbene de pe străzi şi de la intrarea în campusuri. Poate că nu numai inconsecvenţa căpeteniilor. Lîngă Red Hook, într-un parc imens, înconjurat de un zid înalt de piatră, mi s-a arătat clădirea seminarului clădit de celebrul reverend Moon, conducător al unei secte cu mii de membri, al cărui proces pentru evaziune fiscală, încheiat cu o sentinţă de condamnare la închisoare, a făcut senzaţie pe la începutul anilor ’80. Seminarul (care era şi reşedinţă a numitului reverend) era mai mare şi mai impunător decît castelul lui Vanderbilt, devenit muzeu (excelentă colecţie de porţelanuri şi de mobilier din secolul al XVIII-lea), pe care l-am văzut, după cîteva mile, la Hyde Park. Şi, în orice caz, mult mai spectaculos decît vila preşedintelui Roosevelt, tot la Hyde Park, unde stăpînul casei venea adesea la sfîrşit de săptămînă sau, în anii de încercări ai New-Dealului şi ai războiului, se retrăgea, împreună cu unii dintre consilierii săi, să mediteze asupra unei decizii. (În parcul vilei sînt înmormîntaţi şi el, şi soţia lui, Eleanor, una dintre fondatoarele mişcării feministe americane). Reşedinţa lui Moon, apostol al sărăciei (în jurul căreia, cînd am văzut-o, stăteau maşinile elegante ale discipolilor lui întru ale umilinţei), e de cîteva ori mai mare decît fosta casă a preşedintelui ţării.

Prosperitatea sectelor din anii ’60 şi ’70 a fost, neîndoielnic, o consecinţă a unei confuzii fundamentale din unele doctrine ale tineretului radical. Identificarea inechităţii sociale, a caracterului agresiv al politicii marilor concernuri cu dezvoltarea tehnologiei reprezenta, de fapt, reînvierea naivităţii romantice a sfărîmătorilor-de-maşini din secolul trecut. Întoarcerea la natură a însemnat, pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru multe grupări ivite în urma răspîndirii și a modificărilor treptate ale ideilor „hippie", încercarea de a evada din societate. Opoziția față de rigiditatea puritană a tradiției morale anglo-saxone, față de pragmatismul american, de scara valorilor confecționată pe temeiul criteriului unic al succesului a denaturat adesea în nihilism.

Au apărut atunci o mulțime de indivizi abili care au intuit deruta generației tinere. Sectele încurajau despărțirea de societate, dar ofereau o soluție și înclinației spre formele organizate, evidentă de-a lungul întregii istorii a Americii. Almanahul din 1984 al Asociației editorilor americani de ziare publica o listă (bineînțeles, selectivă) de peste 1 200 de asociații. Unele dintre ele, cu caracter profesional, create să apere drepturile uneia sau alteia dintre meseriile practicate pe pămîntul Americii. O guildă a compozitorilor, cu 3 000 de membri, o asociație a inginerilor electrotehnicieni și electroniști, înființată în 1934, cu 234 875 de membri, o alta a industriilor de construcții, cu 165 de companii afiliate, a bibliotecarilor (separată de una, specializată, a bibliotecarilor din instituțiile medicale) cu 40 000 de membri, a inginerilor de mine și de petrol, creată în 1871, cu 90 000 de membri, o Societate a poeziei americane cu 1 050 de membri (și o Academie a poeziei, cu 3 050 de membri), a păpușarilor, a constructorilor de nave, a directorilor de școli elementare, a pompierilor, a contabililor, a psihiatrilor, a entomologilor, a ventrilogilor...

Cei care lucrează în diverse domenii ale promovării activităților educative (cărora li se adaugă numeroasele organizații ale profesorilor, ale chimiștilor — 8, ale matematicienilor — 5). Altele reunesc oameni cu gusturi comune în privința petrecerii timpului liber : filateliști, șahiști, jucători de bowling (4 milioane și jumătate), practicanți ai sporturilor nautice cu vîsle (și, separat, cu vele), vînători, pescari (în apă dulce și în ocean), alpiniști, cei cărora le place să străbată deșertul, să se joace cu zmeul, cu *frisbee*, să zboare cu deltaplanul, cu balonul. Sînt unii americani care se străduiesc să păstreze nostalgicul orgoliu al istoriei naționale : peste 200 000 de doamne se proclamă „fiice ale revoluției americane" (constituind, din 1890 încoace, una dintre cele mai conservatoare asociații din țară), alte 26 000 sînt „fiice ale confederației" (urmașe ale celor care, în 1861, au hotărît să se despartă, într-un

Scanned with OKEN Scanner

stat separat, de restul Statelor ce începeau, astfel, să mai fie Unite), 563 de bărbaţi se declară „fii ai marşului lui Sherman (evocînd un episod din acelaşi război de secesiune) ; 21 000 de oameni se pretind a fi urmaşi ai pelerinilor veniţi în 1620 să întemeieze o ţară aici, în ţinuturile învăluite de legende care de care mai fantastice.

Asociaţii pentru apărarea mediului, pentru asigurarea unei colaborări eficace a părinţilor şi a învăţătorilor (5 milioane de membri), pentru ajutorarea orbilor, a copiilor orfani, de luptă împotriva cancerului, a alcoolismului, a fumatului. Ale colecţionarilor de autografe, de numere vechi de maşină, de antichităţi. Ale admiratorilor lui Lewis Carroll, ai *Vrăjitorului din Oz*, ai *Măicuţei-Gîşte* ; încîntătoare organizaţii ale celor care vor să-şi păstreze neumbrită inocenţa. Dar sînt şi asociaţii ale cititorilor şi cercetătorilor operei lui Shakespeare, Byron, Whitman. Sub diverse nume, peste o sută de asociaţii de turism, unind milioane de americani (mai ales copii şi adolescenţi) deprinşi ca, la sfîrşit de săptămînă, să plece pe munţi, în pădure, pe malul oceanului, în regiunile cele mai pitoreşti ale ţării (uneori la depărtări de multe sute de mile). Nu-e multă vreme de cînd americanii au înţeles că, în afara marilor parcuri naţionale — Yellowstone, în Idaho, Montana şi Wyoming, cu o suprafaţă de peste un milion de hectare, Everglades, în Florida, Acadia, în Maine, Pădurea împietrită din Arizona, Marele Canion, Peştera Mammoth, Munţii Stîncoşi. Pădurile Roşii din California, cu totul 48 de zone protejate de guvernul federal —, nenumărate sînt locurile unde pot afla linişte şi aer curat. Cu cortul sau înarmaţi cu încrederea că vor găsi (şi mai întotdeauna găsesc) o cabană cu lemnele frumos stivuite, o vatră şi un grătar, pleacă la drum de vineri după-amiază şi se întorc duminică seara, într-o îngrozitoare îmbulzeală, prevestitoare a zilelor care îi despart de viitoarea ieşire din oraş. Şi, de un timp încoace, au învăţat şi că, în urma lor, nu trebuie să rămînă semne ale trecerii unor oameni din era cutiei de conserve ; greu de spus dacă au fost educaţi de apelurile patetice ale televiziunii (îmi aduc aminte de un indian Sioux, vîslind, cu ochii plini de lacrimi, pe un rîu pe care pluteau resturi ale civilizaţiei ambalajelor) sau de mult mai puţin pateticele intervenţii ale guarzilor forestieri şi ale carneţelelor lor de amenzi.

Scanned with OKEN Scanner

Sînt, însă, și asociații despre care nu știu cît de mult sînt luate în serios de cei rămași în afara lor. Sau chiar de propriii lor membri. O asociație „a bărbaților pleșuvi din America" (9 500 de membri, dovadă că nu toți bărbații pleșuvi din America simt nevoia să-și apere drepturile). O societate pentru încurajarea cuartetelor muzicale ale bărbierilor (38 000 de membri, deci mult mai populară decît prima). O alta a jucătorilor de battleship (numai 1 500 de membri, mai puțini decît cei a colecționarilor de cutii de bere, care sînt 4 700). A americanilor grași (1 500 de adepți, condițiile de primire nefiind specificate). Ai admiratorilor lui Dracula. Ai cititorilor romanelor de groază. Ai americanilor tatuați. Un club internațional al soacrelor (de ce, oare, numai cu 5 000 de membre ?).

Era firesc ca, în această puzderie de asociații, sectele să își fi aflat un loc cu care tradiția americană să fi fost deprinsă. Cu atît mai mult cu cît unul din principiile lor fundamentale, repetat cu insistență, era împotrivirea față de război. Atitudine ce și-a găsit, bineînțeles, ecou în conștiința tinerilor din anii tragediei la care erau, direct sau indirect, martori. Multe organizații antirăzboinice, unele întemeiate demult, chiar și în secolul trecut, altele apărute din dramaticele confruntări ale anilor '60 și '70, din protestul împotriva intervenției în Asia de Sud-est, sînt și astăzi foarte active, militînd pentru înțelegere și pace.

Am văzut, de la etajul 22 al hotelului din Denver, unde am avut o cameră cu pereți de sticlă, deasupra încrucișării unor străzi centrale, o demonstrație organizată de asociațiile studențești locale. De unde eram, nu puteam distinge figurile ; dar lozincile, scandate de manifestanți, ajungeau pînă la mine, reverberate de zidurile clădirilor înalte. „Pace pentru-ntreg pămîntul !", „Vrem o Americă pașnică !", „Muncă, pace, libertate !". Chipiurile albastre ale polițiștilor erau presărate de-a lungul trotuarelor. Dar nu s-a produs nici o ciocnire. În urmă cu un deceniu, o asemenea întîlnire liniștită între poliție și demonstranți ar fi fost greu de conceput. La televizor, am văzut reportaje ale unor manifestații din Chicago, din Detroit, din San Diego. De fiecare dată, poliția asista fără să intervină, așa cum, în anii '70, nu îmi închipuiam că s-ar fi putut întîmpla. Și, în calmul nefiresc din ajunul alegerilor, demonstrațiile pentru pace erau singurele semne ale vieții

Scanned with OKEN Scanner

publice care dovedeau că America nu a devenit brusc indiferentă față de problemele esențiale.

În orice caz, mi-am putut da seama că în ziare apar mult mai rar fotografii ale unor *guru* cu barbă zbîrlită și ochi fosforescenți, sau băiețandri obezi care anunță că îi pot călăuzi pe americani pe drumul învățării fericirii. Și grupurile în galben sînt mult mai rare. Faimoșii *guru* de odinioară nu au fost în stare să explice o contradicție a doctrinei lor : de ce tehnica televiziunii sau a cinematografului (uneori a luminii electrice) e diabolică și aceea a șofatului propriului Rolls Roys nu e ?

Reculul grupărilor potrivnice tehnicii moderne provine, printre altele, dintr-un conflict al ideilor morale.

Scanned with OKEN Scanner

ERA CALCULATORULUI

Mi-e greu să-mi dau seama ce proporție anume din cei care astăzi își organizează viața zilnică pe temeiul unei încrederi aproape nelimitate în judecata și inteligența calculatorului sînt participanții de odinioară la vastul boicot al tehnologiei moderne. Dar e mai mult ca sigur că mulți dintre ei se află acum pe poziții violent atacate de generația lor, în urmă cu un deceniu. Poate că are loc un nou fenomen al pendulării : după o epocă a întoarcerii (care visa să fie totală) la natură, a romanticei împotriviri față de tot ce înseamnă produs artificial, se declanșează acum o reacție inversă, un iluminism de tip whitmanian, o glorificare a mașinii, un entuziasm, nici el lipsit de contradicții și de exagerări.

Oricine răsfoiește revistele americane din ultimii — să spunem — zece ani sau are prilejul să privească televizorul, să asculte radioul din diverse orașe ale Statelor Unite e impresionat de masiva propagandă a firmelor producătoare de aparate electronice de tot felul. Magazinele fac reclamă sofisticatelor circuite integrate cu funcții dintre cele mai umile, pe potriva problemelor obișnuite unei gospodării. Educatorii discută — argumentînd pro și contra — rostul calculatorului în școală. Psihologii, filosofii culturii, istoricii civilizației încearcă să întrevadă influența gîndirii electronice asupra modului de a gîndi al oamenilor. Se părea că unii dintre ei se tem chiar de o criză a inteligenței, dispensată de efort.

Nu am crezut niciodată în sinceritatea totală a aversiunii față de tehnică a generației hippie. Să te desparți de civilizație, refugiindu-te cu nevasta și copiii într-o pădure, în adîncul unui canion, pe malul unui rîu din Idaho sau din Dakota de Nord, departe de orice așezare omenească,

Scanned with OKEN Scanner

putea fi o formă (naivă sau nu, aceasta e o altă problemă) de a-ţi declara dezacordul cu o lume în care te simţi anulat de invazia tehnicii. Dar, cînd îţi iei cu tine Volkswagenul — e adevărat, neîngrijit, prăfuit, cu geamurile plesnite şi lipite cu scotch, cu o portieră legată cu frînghie, dar împodobit cu flori mari, de hîrtie, lipite pe toată suprafaţa caroseriei — ca drumurile prin ţară să-ţi fie mai uşoare, poţi îndreptăţi unele îndoieli privitoare la natura protestului său. Cu atît mai mult cu cît, fugind de poluarea — reală — a oraşului şi a autostrăzii, ei aduceau în priveliştea imaculată fumul eşapamentului, zgomotul motorului hodorogit, al caroseriei legate cu funii peste abţibildurile cu flori mari şi cu siluete de păsări.

Şi acum se mai pot vedea pe drumurile Americii automobile pe caroséria cărora sînt lipite flori şi păsări colorate, ca nişte jucării purtînd amintirea unei vremi a copilăroaselor încercări de evadare dintr-o lume care li s-a părut multora prea îndîrjită, prea dornică să-şi piardă inocenţa. Dar automobilele de astăzi nu se mai îndreaptă spre singurătatea pădurilor şi a munţilor decît, cel mult, în obişnuitele vacanţe ale oricărui american. Ceea ce, mai demult, părea că va putea deveni o nouă religie a unei întregi generaţii, a rămas doar un ritual, unul din multele ritualuri ale vieţii americane.

Întîlnirile cu natura sînt evenimente ale vacanţei sau ale sfîrşitului de săptămînă şi nu reflexe ale unei doctrine ce statua evadarea din civilizaţia modernă ca pe o condiţie a salvării. Ele au devenit din nou obsesii ale igienei, aşa cum e *jogging*-ul sau gimnastica zilnică pe care o practică, potrivit statisticilor, 35 de milioane de familii americane ; (cît priveşte *jogging*-ul, merită să-i vezi dis-de-dimineaţă, înainte de a pleca la slujbă şi la şcoală, pe cei care se strecoară printre ceilalţi trecători şi îşi privesc ceasul, preocupaţi, serioşi, ca nu cumva să nu-şi ducă pînă la capăt programul prevăzut pentru ziua aceea). Ceva mai tîrziu, după ora 9, cînd forfota străzii se mai potoleşte şi oraşul intră într-un ritm ceva mai calm, ies pensionarii (şi pensionarele) care nu se sfiesc de pîntecele lor rotunde şi de picioarele subţiri şi îşi aleargă, foarte conştiincios, porţia de kilometri şi de minute.

Ieşirea în natură e o prelungire a felului de viaţă de peste săptămînă : rulota sau microbuzul cu butelia de gaz lichefiat, cu frigiderul portativ, cu instalaţia electrică

Scanned with OKEN Scanner

(în multe locuri, în pajişti din mijlocul pădurii, am văzut ridicîndu-se deasupra pămîntului un fel de stîlpi scunzi, apăraţi de o teacă impermeabilă, de jur-împrejurul cărora sînt fixate prize ce-i aşteaptă pe turiştii din weekend). Sau cu lămpile de vînt, cărora li se fac reclame în mai toate ziarele — unele dintre ele, confecţionate după modelul felinarelor paznicilor de far. Mi-a fost dat să văd, în marginea şoselei dintre Albuquerque şi Santa Fe, unde lutul roşu dădea, sub soarele amiezii, impresia unei plite încinse, un domn între două vîrste, cu o imensă cască semănînd cu cele ale vînătorilor de lei din pozele copilăriei noastre, cuibărit în umbra unei prelate întinse ca o streaşină, şi care citea ziarul, lîngă o măsuţă cu un pahar aburit de coca-cola. Îşi pusese în funcţiune şi ventilatorul... Îmi venea să întreb : Dar aerul condiţionat ? Şi eu cred că, de vreme ce au fost inventate, aparatele care înlesnesc viaţa omului merită să fie folosite şi peste săptămînă, şi în weekend. Dar parcă nici chiar aşa...

Judecînd după insistenţa cu care ziarele americane comentează marile progrese ale electronicii din ultimii cîţiva ani, mă aşteptam să găsesc un entuziasm real faţă de perspectivele unei armonii a tehnicii cu viaţa zilnică. Şi am fost surprins să constat că lucrurile nu arată întocmai aşa cum crezusem. Poate că între timp se va mai fi schimbat cîte ceva ; cel puţin asta se putea deduce din prognozele, în general optimiste, ale revistelor de specialitate.

În 1984, se putea surprinde un consens al majorităţii acestor publicaţii : nimic din toată tehnologia sfîrşitului de secol al XX-lea nu va influenţa mai profund — se spunea — viaţa unei familii obişnuite decît calculatorul personal. Deocamdată, însă, el nu era folosit decît în ceva mai mult de 6 milioane de locuinţe, adică în jur de 6% din total. Dar se aprecia că, pînă în anul 2000, aproape în fiecare casă o să existe un asemenea instrument. În 1983, vînzările de calculatoare personale atinseseră 2,4 miliarde de dolari ; se crede că în 1988 cifra va urca la 7 miliarde. Ceea ce tempera optimismul comentatorilor era o împrejurare foarte curioasă : multaşteptata creştere a vînzărilor din 1984 nu se produsese. Mai mult, în primele trei trimestre, americanii cumpăraseră cu 30% mai puţine calculatoare ieftine (sub 1 000 de dolari) în comparaţie cu aceeaşi perioadă a anului 1983. Fenome-

Scanned with OKEN Scanner

nul era greu de explicat, pentru că existau semne sigure ale creşterii interesului faţă de calculatoare : în 1984, apăreau 75 de reviste care se adresau „computerofililor", termen ce a prins şi s-a răspîndit ; unele publică informaţii cu caracter general, altele sînt rezervate unor probleme speciale privind fie instalaţia şi piesele, fie programele. În acelaşi timp, numărul cărţilor consacrate calculatoarelor publicate în primele luni ale anului a fost de peste 3 500 de ori mai multe decît în 1982. Exactitatea acestor cifre e confirmată de aspectul oricărei librării mari : rafturile cu volume pentru computerofili au trecut pe teritoriul rezervat pe vremuri unor discipline de mai veche tradiţie, care au fost obligate să se restrîngă în faţa asaltului noilor veniţi. (Numai cărţile de teorie şi de estetică literară şi a artei, cele de teorie a limbajului au mai înregistrat o creştere comparabilă, oglindind dezvoltarea învăţămîntului umanist în licee şi în universităţi).

A trebuit să treacă un timp pînă ce industria să-şi poată da seama de natura cauzelor care duseseră la scăderea vînzărilor calculatoarelor ieftine, cu toate că raţiunea elementară ar fi spus că tocmai acestea ar fi trebuit să-i atragă pe cumpărători. S-a constatat că mulţi dintre cei ce îşi procuraseră calculatoare personale în primii ani ai deceniului fuseseră fermecaţi de îngeniozitatea jocurilor şi îşi luaseră computer pentru că voiau să se distreze. Un amuzament mai costisitor, e adevărat, decît — să zicem — şahul sau tenisul de masă, dar de care te poţi bucura şi fără să ai nevoie de un partener : îl pui în priză ori de cîte ori ai chef. Curînd după aceea, calculatoarele au început să fie privite ca forme legate mai direct de scopuri mai serioase, de *necesităţi* ale individului, ale gospodăriei ; dar cele care nu erau doar simple jocuri erau mai scumpe. Şi părinţii le mai cumpărau fiindcă nu voiau ca, în necontenitul progres al tehnicii electronice, copiii lor să rămînă în urma cunoştinţelor pe care se cuvenea să şi le pună la punct. Din nou amuzamentul dezinteresat lăsa locul unei viziuni pragmatice.

S-a observat că mulţi cheltuiesc mai mult de 3 000 de dolari ca să se asigure că au la îndemînă o piesă cu adevărat utilă (calculatoarele cu jocuri scăzuseră de mult sub o mie de dolari) ; se înscriau în cluburi de computerofili — unde cotizaţiile sînt destul de piperate — şi îşi trimiteau copiii în tabere unde se învaţă manipularea

Scanned with OKEN Scanner

calculatoarelor (taxele pentru o asemenea tabără sînt, de obicei, în jurul a 1 200 de dolari pentru o serie de două săptămîni).

Dar cei mai mulți copii și adolescenți își datorează cunoștințele în acest domeniu școlii și bibliotecii. Școlile din întreaga țară au investit sume enorme pentru procurarea de echipament de calculatoare adecvat vîrstei elevilor. Și, în concurența tradițională dintre diversele școli americane (mai ales dintre cele particulare), felul în care fiecare din ele făcea față noilor pretenții ale electronicii constituia un element extrem de important pentru atragerea elevilor și, firește, implicit, pentru creșterea capitalului activ al bugetului fiecăruia.

S-au organizat cursuri de computere pentru învățători. Programele școlare erau revizuite, tocmai în perioada în care mă aflam în Statele Unite, pentru a face mai mult loc materiilor direct implicate în tehnica electronică. Multe școli medii — printre ele și cîteva școli celebre de artă din New York, Chicago, Los Angeles, Dallas, Boston, Philadelphia — stabiliseră, printre condițiile obligatorii ale absolvirii, „alfabetizarea" în domeniul calculatoarelor. O statistică a Centrului Național al Educației preciza că, în anul școlar 1983/1984, mai mult de o treime din școlile publice — elementare și medii — aveau cel puțin un terminal pus la dispoziția elevilor ; în acel an, aproape 5 milioane de copii și de adolescenți au lucrat cu calculatoarele în școală.

Consecințele nu erau dătătoare de optimism pentru toată lumea. Mulți educatori și sociologi își exprimau limpede îngrijorarea că a și început să se deschidă o prăpastie între școlile din cartierele mai bogate și celelalte — care constituie, totuși, majoritatea. Între suburbia afluentă și orașul cu școlile lui, îndeobște mai sărace. Unii au relevat relația dintre reducerile bugetare aplicate școlilor și adîncirea acestei discrepanțe. Am întîlnit adesea întrebarea, pusă de economiști și de pedagogi, dacă, în aceste împrejurări, școlile vor avea posibilități egale de a păstra ritmul impus de evoluția tehnicii și de crescînda ei implicare în învățămînt.

Nimeni, însă, nu părea a se aventura să tragă o concluzie. Și nimeni nu contesta că, orice s-ar spune, calculatorul poate fi — dacă e mînuit cu grijă — un incitant și nu, așa cum s-a susținut o vreme, un îndemn la lenevirea

Scanned with OKEN Scanner

imaginației. Programele puse la punct de centrele de calcul ale comitetelor școlare din diferite state oferă, după cum am înțeles, nu numai soluții într-o diversitate de probleme, ci și tehnici de însușire mai solidă a materiilor școlare. Departe de a fi o premisă a inegalității — afirmă azi mai ales psihologii și nu, ca odinioară, electroniștii —, computerul îi ajută în primul rînd pe cei care au dificultăți în privința memorizării. Și aceasta pentru că exercițiile repetate alcătuiesc cel mai obișnuit mod de manevrare a calculatorului. Cercetările au demonstrat că, atunci cînd lucrează cu calculatorul, un elev are un cîmp mult mai larg al atenției. Mai mult, computerul îi învață pe cei care îl folosesc *cum* să ia decizii și să gîndească logic.

Dar îngrijorarea nu a dispărut cu totul. Într-o emisiune a unui post de televiziune din San Francisco, un psiholog întors de la un colocviu organizat de o universitate din Michigan relata că acolo s-a vorbit cu insistență despre posibilele efecte contrarii asupra copiilor. S-au pus repetate întrebări — cărora încă nu li s-a găsit răspunsul — privind urmările sociale și psihologice ale largii folosiri a calculatorului la școală și acasă ; unele studii au pus chiar în evidență surprinzătoarea asemănare între felul în care reacționează copiii în fața calculatorului și a televiziunii. Există primejdia unui fel de dependență intelectuală de complicata instalație menită să simplifice existența ; dezvoltarea emoțională și calitatea însăși a vieții de familie pot fi, pare-se, afectate. Cum și în ce măsură, încă nu se știe ; dar îndoielile au început să-și facă loc și să mai tempereze entuziasmul de acum cîțiva ani.

Industria are și mai puține motive să fie entuziastă. Am sub ochi un număr de duminică (același vraf de cîteva sute de pagini de totdeauna) al lui *Los Angeles Times* de la mijlocul lui noiembrie 1984. Pe prima pagină a secțiunii Finanțe-industrie, un titlu care atrage imediat atenția : *Suferințe din ce în ce mai mari*. Articolul se referă tocmai la industria calculatoarelor. La sfîrșitul lui 1983, se spune, această ramură căreia i se prorocea un viitor prosper a înregistrat primele dificultăți : oferta a întrecut cu mult cererea și prețurile au scăzut brusc. Peste 150 de companii implicate în producția calculatoarelor au încheiat anul cu pierderi importante. Mai ales cele care produceau aparate ieftine. Doi giganți ai industriei „inteligenței la cutie", Texas Instruments și Timex, au oprit producția de calcu-

Scanned with OKEN Scanner

latoare personale și și-au vîndut întregul stoc la un preț efectiv incredibil : 49 de dolari bucata. Cam cît un prînz, lipsit de pretenții, pentru patru persoane. Iar o altă firmă importantă, Osborne Computer, a declarat faliment.

Unii susțin că principalii vinovați de această situație sînt chiar firmele producătoare. Prea absorbite de preocuparea de a fabrica mai repede și mai ieftin, ele au neglijat nu atît publicitatea — reclamele erau mereu prezente în paginile revistelor și în programele televiziunii —, cît necesitatea de a explica sistematic, cu răbdare avantajele pe care le poate aduce calculatorul în viața obișnuită a omului obișnuit. În schimb, calculatoarele mai scumpe de 2 500—3 000 de dolari s-au vîndut foarte bine ; cumpărătorii lor erau mai ales funcționari ai diverselor firme industriale și bancare, ai serviciilor publice, care au înțeles foarte bine de la început că au nevoie de calculator. Specialiștii — mi s-a spus — prezic o continuă scădere a numărului producătorilor de computere : pînă la sfîrșitul deceniului, cred ei, nu vor rămîne decît 3 sau 4 fabricanți de calculatoare „casnice" și cel mult 15 de calculatoare de birou, bătrînul IBM dominînd piața în ambele domenii. Mult mai populare s-au dovedit a fi așa-zisele „computere-pe-care-le-ții-în-poală", funcționînd cu baterii ; destul de mici să poată încăpea într-o servietă, destul de puternice să asigure legătura permanentă cu birourile firmei, ele îi însoțesc în drumurile lor pe comis-voiajorii moderni care, încetul cu încetul, înlătură imaginea tînărului întreprinzător sunîndu-ți la ușă, încărcat cu valize din care tot scoate întruna cupoane, mostre, prospecte, scrisori de mulțumire însoțite de surîzătoare portrete de familie ale celor făcuți fericiți de produsele lui incomparabile. A bătrînului sfătos care tocmai se întîmplă să aibă în curînd nunta fetei sau vrea să vîndă repede (nici nu ar avea timp să se așeze) ca să ajungă acasă, unde îl așteaptă soția : poate că, deși grav bolnavă, o să trăiască pînă ajunge el, să-și dea sufletul în brațele lui. Și pînă atunci, scoate, scoate mereu din valize cupoane, mostre și fotografii surîzătoare.

Comis-voiajorii, funcționarii cu funcție de decizie, ziariștii sînt principalii clienți ai firmelor producătoare de computere gîndite pentru dimensiunile unei serviete. În 1983, se înregistrașeră aproape un sfert de milion de

Scanned with OKEN Scanner

vînzări ale acestor instrumente, totuși, destul de scumpe ; nu știu dacă previziunile pentru 1985 s-au adeverit (se vorbea de dublarea cifrei din 1983) și dacă, în 1990, se va ajunge — așa cum se exprima speranța — la un milion.

Au obținut profituri însemnate (aproape un miliard de dolari în 1983) editorii de programe : în fiecare an, de la începutul deceniului încoace, cifra lor de afaceri crește cu cîte 50%. Ce îi interesează pe americani ? În primul rînd, totuși, jocurile electronice, fie de tipul celor tradiționale, practicate mereu în localurile de amuzament (tenis de masă, basket, întreceri de automobile, lupte navale proiectate pe un ecran de televizor), fie altele, mai complicate, solicitînd inteligența și cultura jucătorilor. Apoi, programe cu caracter instructiv pentru copii și pentru adulți, sfaturi practice din așa-numita „serie *how-to*" : *cum să*-ți pui singur tapetul, să-ți zugrăvești, să-ți repari o ușă, o jaluzea sau chiar o mașină de spălat rufe, televizorul, *cum să*-ți construiești singur o cabană de lemn din piese prefabricate, *cum să* mănînci după pofta inimii fără să te îngrași, *cum să* nu ai probleme cu colesterolul (o obsesie americană), *cum să*-ți dresezi cîinele, *cum să*-ți organizezi bugetul gospodăriei (mai ales aceasta), *cum să*-ți însușești un stil mai expresiv de vorbire.

Computerul ține minte numere de telefon, adrese, calendarul zilelor de naștere ale familiilor și prietenilor, întîlnirile fixate pentru următoarele săptămîni, magazinele cu ieftiniri (și datele pînă la care această informație e valabilă), situația depunerii la bancă, a impozitelor și a reducerii lor, a taxelor școlare, a reținerilor din salariu, a acțiunilor la bursă. Știe precis care e calitatea mediului ambiant, a apei de la robinet, a aerului, preluînd informațiile zilnice comunicate prin radio de serviciile ecologice locale.

Și, cu toate acestea, ansamblul afacerilor nu justifică întru totul luminoasa ambianță în care sînt plasate reclamele colorate din reviste, unde sînt înfățișați domni îmbrăcați elegant, copii ciufuliți, gospodine zîmbind în preajma unor oale aburinde, cățeluși cu o ureche nostim ciulită privindu-și atent stăpînii aplecați, cu o evidentă satisfacție, deasupra calculatorului.

Pentru industria americană, nici situația videocasetofoanelor nu e pe deplin dătătoare de optimism. Inventat în 1961 în Statele Unite, aparatul care farmecă astăzi

Scanned with OKEN Scanner

mai mult decît televizorul la începuturile lui, a devenit o specialitate a producătorilor japonezi. În 1984 se aprecia că el reprezintă principalul mijloc folosit de industria amuzamentului ca să pătrundă în 15 milioane de familii americane ; cîte dintre acestea și-au cumpărat un instrument fabricat în America e mai greu de stabilit. Pînă la sfîrșitul lui 1987, pronosticau sociologii, o treime din casele americane vor fi în posesia unui asemenea aparat. Oricum, în 1984 se înregistrau 15 000 de magazine specializate, dar casete video se mai vindeau în multe băcănii, drogherii și, bineînțeles, în supermagazine, în raioanele de discuri, de benzi de magnetofon și de casete audio.

Un impuls decisiv a primit industria de casete și casetofoane video din partea Curții Supreme a Statelor Unite care, în ianuarie 1984, a stabilit că înregistrarea programelor de televiziune nu cade sub incidența legilor federale — altminteri, foarte aspre — ale drepturilor de autor. Cu o condiție : proiecția să nu devină publică. S-a găsit și o formulă judiciară care îi apără pe posesorii de videocasetofoane de eventualele pretenții ale rețelelor de televiziune : „schimbare a orei de emisiune". Se pare că industria a fost mulțumită de soluția juridică (mai mult, să recunoaștem, o soluție semantică), pentru că imediat după aceea a avut loc o creștere extraordinară a producției și a desfacerii filmelor de televiziune ambalate în ebonit.

Întreaga industrie a amuzamentului a fost afectată de micile mașini cu embleme americane sau japoneze ; noua industrie a ajuns, într-un timp foarte scurt, să obțină un profit anual de peste un miliard de dolari. Pe seama căror „conserve de distracții", cum li se spune, s-au obținut aceste cîștiguri ? În primul rînd (67%), a filmelor și, mai ales, a serialelor. Urmează, la o distanță mare (14%), programele interzise minorilor și abia după acea, casetele cu caracter educativ (7%) și muzicale (4%). Bineînțeles, mai ales muzică distractivă ; procentul muzicii simfonice e încă foarte mic. Cu toate că foarte răspîndita revistă *Family Circle* (tiraj — 7 200 000 de exemplare) publica în noiembrie 1984 rezultatele unei anchete printre cititorii ei care își mărturiseau încă admirația față de serialul de educație muzicală realizat de Leonard Bernstein în anii '60, unii propunînd producătorilor de videocasete să îl copieze pe casete și să îl pună, la îndemîna și celor ce

Scanned with OKEN Scanner

și-l mai aduceau aminte după aproape un sfert de secol și celor prea tineri ca să-l știe altfel decît din amintirile părinților. (Specialiștii erau convinși că, pe la sfîrșitul lui '88, programele muzicale vor reprezenta peste 25% din totalul videocasetelor).

Deocamdată, potrivit unei statistici, publicate în august '84, de firma A. C. Nielsen, specializată în sondaje privitoare la popularitatea programelor de televiziune (întreprindere de mare răspundere care trebuie făcută cu extremă acuratețe pentru că, în funcție de rezultatele comunicate, marile companii își încredințează reclamele rețelelor celor mai bine cotate de public), serialele cele mai des înregistrate sînt tot cele transmise dimineața sau imediat după ora prînzului, cînd acasă sînt doar gospodinele. Filmele sentimentale, adesea moralizatoare, unele dintre ele cu povestiri al căror început a fost uitat de mult, pentru că a fost prezentat tocmai în anii '60. Li se spune „opere-cu-săpun", fiindcă episoadele sînt întrerupte de reclame de săpunuri și detergenți, cele mai potrivite pentru publicul de la acea oră. Pe lista firmei Nielsen, *Dallas* ocupă locul al 8-lea și *Dinastia*, unul dintre cele mai agreate seriale ale anilor '80, locul al 10-lea.

S-a alcătuit și un clasament, asemenea celui tradițional pentru cărți, al casetelor *best-seller*. În fruntea tuturor casetelor se afla, în noiembrie '84, un program pentru menținerea siluetei alcătuit și prezentat de Jane Fonda (program ce nu părăsise această listă de 128 de săptămîni, adică de doi ani și jumătate, performanță realizată și de cartea după care se făcuse programul de televiziune). Imediat după aceea, un film *Invadatorii din arca pierdută*, amestec de aventură, mister, peisaje exotice și *science-fiction*, al cărui erou, Indiana Jones, lansase o nouă modă retro, cu pălărie de fetru moale și cu hainele cam necălcate, modă cu un succes, totuși, moderat, în ciuda insistențelor unor mari magazine și ale unor fabrici de îmbrăcăminte ce își publicau reclamele în paginile cotidienelor. (Caseta deține recordul absolut al vînzărilor — 660 000 de bucăți pînă în octombrie '84).

Și o surpriză agreabilă pentru cei ce iubesc candoarea neprefăcută : printre cele 20 de *best-sellers* se aflau cinci casete cu aventurile inimitabililor eroi ai lui Disney — Mickey, Minnie, Donald, Pluto (și o a cincea, un fel de antologie a desenelor animate ale acestor studiouri care

au ştiut să le aducă aminte oamenilor că în fiecare din ei e ascuns un copil). O altă casetă de pe listă — *Drumul printre stele, seria a II-a.* Va să zică şi copiii de la mijlocul anilor '80 privesc la aventurile extraordinare ale echipajului galactic care i-a vrăjit pe copiii de acum un deceniu şi jumătate (printre ei, şi pe copiii mei). La drumul printre stele al făpturilor purtînd un mesaj al înţelegerii universale, învingînd împotrivirea forţelor răului, a moluscelor fantastice, a insectelor uriaşe, hîde, ce devorează tot ce le iese în drum, dar şi a fiinţelor înarmate cu o ştiinţă pe care universul nostru nu a atins-o, fiinţe ce ucid cu privirea sau cu gîndul. Copiii anilor '80 cred încă în victoria dreptăţii, întrupată de energicul şi logicul căpitan Kirk şi de înţeleptul şi invulnerabilul domn Spock, cel care aducea de pe o planetă necunoscută oamenilor din mileniul nostru înţelesurile unei vieţi netulburate de violenţă şi de spaime. Puternic, înzestrat cu o privire care vedea tot ceea ce rămînea nevăzut de oameni, cu o gîndire care descoperea tot ceea ce era nedesluşit celorlalţi, el era idealul copiilor din deceniul trecut şi, constat cu bucurie, şi al celor din acest deceniu.

La urma urmelor, ce înseamnă un film de capă şi spadă pentru fiinţele unui viitor visat de contemporanii laserului ? Nici duel cu săbiile (cele din *Războiul lumilor* erau spectaculoase înfruntări dintre aparate electronice), nici karate, nici judo, ca în serialele poliţiste. Fiinţe de peste un mileniu sau mai multe sînt prea puternice pentru a se bate în luptă dreaptă ca odinioară Errol Flynn, Douglas Fairbanks sau Gary Cooper. Puterea lor nu se măsoară cu directe de dreapta, ci cu kilowaţi sau roentgeni. Lupta e sălbatică în curăţenia ei meticuloasă : învinsul nu rămîne trîntit pe jos ţinîndu-se de falca îndurerată, ci se risipeşte, ca o umbră de flăcări, în neant. Personajele din *Drumul printre stele* sînt, cu siguranţă, îndrăgite şi de cei mari, pentru că se luptă să alunge războaiele dintre făpturile de pe planetele cele mai îndepărtate. Despre planeta Terra nu se mai vorbeşte, fiindcă locuitorii ei trăiesc într-o desăvîrşită armonie.

O altă formă a industriei amuzamentului care a făcut un uimitor progres în ultimul deceniu e aceea a televiziunii prin cablu. Cu 10—12 ani în urmă, puţinele firme care se lansaseră în acest domeniu îşi încheiau invariabil

Scanned with OKEN Scanner

conturile cu deficite mai mult sau mai puțin importante. Cîteva au avut șansa unor contracte cu marile hoteluri ai căror clienți puteau suporta un adaos — nu tocmai neglijabil — la nota de plată, pentru că au avut în cameră o asemenea instalație. Spre deosebire de rețelele televiziunii obișnuite, fie ele comerciale — naționale (NBC, CBS, ABC) și locale (așa-zișii „independenți") — sau educaționale, stipendiate de stat, televiziunea prin cablu percepe taxe de la abonații ei. La hotelurile americane, cînd comuți pe un canal aparținînd unei asemenea instituții, mișcarea butonului se comunică direct calculatorului de la contabilitate care o și adaugă automat pe nota de plată. Programele sînt afișate la loc vizibil, tipărite pe carton lucios, cu fotografii colorate. Filme de aventuri, povești de dragoste, filme „pentru adulți", vreo patru sau cinci posibilități de alegere de-a lungul unei săptămîni. Producții cam de mîna a doua care mizează pe singurătatea ceasurilor cînd pasagerul tot nu are nimic altceva de făcut decît să privească televizorul.

La începutul deceniului nostru, televiziunea prin cablu a ieșit brusc din situația ei periferică. De îndată ce a intrat în lumea marii industrii a amuzamentului, s-au și făcut cele mai optimiste previziuni : cu argumente care au părut incontestabile, se schița imaginea unui tărîm miraculos al televiziunii cu 108 canale. Nu știu dacă anticipările de acum 6—7 ani s-au materializat între timp ; oricum, în toamna lui 1984, la New York nu se adăugaseră decît vreo 15 celor 34 ale televiziunii, să-i spunem, tradiționale. Pesemne că publicul simțea nevoia unei înnoiri a tipurilor de program propuse pînă atunci de rețelele obișnuite ; pe de altă parte, era atras de posibilitatea de a avea toată ziua la dispoziție genul preferat de distracții. Prospectele puse în circulație în jurul lui 1980 vorbeau despre o comunicare directă cu stația emițătoare care le furniza abonaților, după dorință, informații privitoare la mărfurile cele mai convenabile din magazine (pe care le puteai cumpăra fără să-ți părăsești fotoliul din *living-room*), urma să le supravegheze și să le gospodărească tot consumul de energie din casă, să le transmită pe ecran jocuri electronice, ultimele informații politice sau culturale, rezultatele sportive. Dar cheltuielile erau imense, instalarea cablurilor, mai ales în marile orașe,

Scanned with OKEN Scanner

împovărătoare ; înainte de a începe să-și transmită măcar un minut de program, multe companii s-au văzut prea apăsate de datorii ca să-și mai poată ține promisiunile. S-au revizuit pronosticurile și s-a ajuns la o concluzie mai modestă : în viitorul apropiat vor funcționa cam 40 de canale ale televiziunii prin cablu.

Și se pare că, de data aceasta, anticipările erau mai aproape de adevăr : la mijlocul lui '84, aproape 40% din familiile americane erau abonate la una sau la mai multe companii prin cablu. Dar situația era mai puțin roză decît ar fi putut s-o sugereze un asemenea procent : abonații au optat numai pentru 1,3% din serviciile oferite de noua industrie și anume tot pentru programele tradiționale — filme, spectacole de comedie, teatru, muzică, sport, informații. Și mai rău : în fiecare an, 40% din circuitele prin cablu ale vechilor abonați au fost deconectate : numai o parte din ele pentru că ei s-ar fi mutat la o adresă nouă și nu au mai cerut să li se facă instalația, sau pentru că nu și-ar fi plătit factura de abonament. Cu toate că și acest motiv reflectă o certă insatisfacție : e clar că s-a așteptat mai mult de la distracția cu plată și că făgăduințele, generos făcute de reclame, nu au fost respectate. Se reproșează mai ales reluarea acelorași programe în diverse zile ale săptămînii și la diverse ore ale zilei, lipsa preocupării (sau a priceperii) de a oferi lucruri noi, care să intereseze pe toată lumea.

Totuși, A. C. Nielsen, cu stăruitoarea (și, pentru unii, necesara) lui pasiune pentru statistici, comunica, chiar în noiembrie '84, cînd mă aflam în Statele Unite, rezultatele unei anchete întreprinse în ultimele cîteva luni. Anul 1983, se preciza, fusese momentul de vîrf al dependenței de televizor a americanului : în medie, fiecare familie se uitase zilnic timp de 7 ore și 2 minute (cu 14 minute mai mult decît în '82) la programele transmise de diverse stații, direct sau prin cablu. Și, surprinzător, cei mai mulți erau, totuși, cu toate reproșurile pe care le formulau mereu, atrași de televiziunea prin abonament : în fiecare minut al zilei, 33,9% din aparate erau deschise și transmiteau programe prin cablu și numai 27,2% dovedeau interesul americanului pentru televiziunea marilor companii tradiționale sau a stațiilor locale. Dar, în orele de vîrf — după 6 seara —, cînd mai toată lumea e acasă și, așa

Scanned with OKEN Scanner

cum se constată, privește televizorul, cînd se transmit știrile, premierele cinematografice, serialele noi, 78% din familii întorc butonul spre programele celor trei mari rețele, 12% spre cele ale „independenților" (în general, reluări ale unor succese de odinioară și comentarii ale evenimentelor locale), și numai 6% rămîn credincioase televiziunii prin cablu. Rezultatele sînt, bineînțeles, departe de cele sperate în anii '70 de întreprinzătorii industriași ai divertismentului televizat.

Recordurile de spectatori (evaluate tot de A. C. Nielsen) nu cuprind, în primele 30 de programe înșirate în ordinea popularității, nici o emisiune a televiziunii prin cablu. În fruntea acestui clasament stau două producții prezentate de CBS și care sugerează foarte bine între ce limite se manifestă gustul publicului american. Cea dintîi, o emisiune specială, o selecție din toate episoadele unei comedii burlești antimilitariste, M*A*S*H, care a făcut, mai mulți ani la rînd, deliciile spectatorilor (reluată apoi de stațiile mai mici din întreaga țară ; de fapt, în nici un moment, de la mijlocul anilor '60, cînd a avut loc premiera, pînă în '84 — și probabil și astăzi — comedia aceasta nu a lipsit cu totul din programele televiziunii americane : întotdeauna trebuia să o regăsești undeva, în vreun oraș — și nu neapărat în cele mai mici și mai izolate). Într-o seară de februarie a lui 1983, ceva mai mult de 50 milioane de telespectatori s-au întîlnit din nou cu situațiile benign-satirice, cu vedetele — mai bătrîne cu 20 de ani decît pe timpul premierei — cărora li se luau interviuri și răspundeau cu un surîs nostalgic. Multe dintre ele ar fi astăzi uitate — nu au mai fost distribuite în nici un alt rol cît de cît important — dacă nu ar fi fost filmul acesta.

Pe locul al doilea, un episod din *Dallas*, transmis în noiembrie 1980 : 41 470 000 de spectatori au ținut neapărat să afle cine a încercat să-l asasineze pe J.R., intrigantul cinic, antieroul prin excelență ; dar, se vede, îndată ce și-a satisfăcut curiozitatea, publicul nu a mai urmărit serialul cu același interes, pentru că *Dallas* nu mai poate fi regăsit în lista celor 30 de programe care s-au bucurat de cea mai mare popularitate de-a lungul întregii istorii a televiziunii americane. Printre celelalte filme, patru episoade din *Roots* (unul dintre ele, cu peste 36 de milioane de spectatori) și nicicînd uitatul *Pe aripile*

Scanned with OKEN Scanner

vîntului care, reluat în 1976, la peste treizeci de ani de la premieră, chema încă 34 de milioane de admiratori ai unei pelicule în care ei redescopereau, dincolo de controversatele probleme ale scenariului și regiei, patru actori îndrăgiți — Vivien Leigh, Clark Gable, Laurence Olivier, Olivia de Havilland —, peisajele unui Sud tragic, istoria însăși a țării lor într-un moment socotit încă a fi cumpăna cea mai grea a existenței Statelor Unite. Apoi, cinci episoade ale unui serial, *Vînturile războiului*, desigur după un cunoscut roman istoric al lui Herman Wouk — scriitor a cărui celebritate s-a constituit mai ales după publicarea, în 1951, a *Rebeliunii de pe „Caine"* — și încă unul sau două filme care, cel puțin după titlu, nu par a fi polițiste.

Curioasă această absență de pe lista celor mai populare programe a serialelor detective, cele care, multă vreme, de la patricianul californian Mannix pînă la plebeul newyorkez Kojak, au constituit cea mai bogată sursă a exporturilor americane ! E limpede că s-a schimbat ceva în viziunea spectatorilor americani. De altfel, s-a simțit mai de mult că imaginea eroului atletic, imbatabil în lupta cu pumnul, cu muchia palmei, cu pistolul, începuse să obosească. Au apărut atunci detectivii mărunți de statură, cu trenciuri mototolite, sau orbi, sau țintuiți în fotolii de paralitici. Reacția împotriva lipsei de autenticitate a supereroului a dus la lipsa de autenticitate a antieroului.

Se încearcă acum o orientare spre subiecte mai veridice, chiar dacă, spre părerea de rău a unora, se sacrifică spectacolul ; cel mai îndrăgit serial ale cărui personaje sînt polițiștii era, în toamna lui '84, *Uniformele albastre de pe Hill Street*. Filmul primise de curînd cea mai importantă distincție pentru programele de seară ale televiziunii, Premiul Emmy. Acțiunea nu are un erou principal : la o stație de poliție dintr-un oraș oarecare, nenumit, telefonul sună întruna, anunțînd furturi, jafuri ; părinții disperați dau năvală, rugîndu-se să le fie găsiți copiii dispăruți pe drumul de la școală acasă ; cineva cere ajutor — un necunoscut înarmat pîndește la intrarea casei ; un comerciant a descoperit că i s-a strecurat o bancnotă falsă de 100 de dolari ; un altul crede că a recunoscut printre clienți un criminal al cărui portret-robot fusese publicat în ziarele din ajun. Nici o crimă misterioasă, nici o urmărire de automobile virînd pe două roți și spulberînd tarabe cu fructe savuros colorate, nici o femeie fru-

Scanned with OKEN Scanner

moasă urmărită pentru escrocherie sau șantaj și încercînd să deruteze poliția sau să-l seducă pe anchetator. Povești simple, rezolvate nu fără dificultăți, dar nici cu risipă de trucaje și de pirotehnie. Și, în afară de aceasta, polițiștii sînt și ei niște indivizi umani cu probleme care, uneori, vrînd-nevrînd, îi copleșesc și nu le dau voie să ducă la capăt cazurile încredințate. Și încă o constatare : *Dinastia*, foarte îndrăgit în Europa, are aici o prezență mai curînd modestă în clasamentele de popularitate, cu toate că e transmis de una din marile stații, la o oră de vîrf.

Bineînțeles, nu se poate caracteriza o întreagă lume, așa cum e lumea televiziunii americane, după ce ai trecut pe lîngă ea o lună de zile, avînd răgazul să privești numai programele de seară și cele de dimineață foarte devreme (unele reluări ale filmelor vechi și foarte vechi, sfaturi agricole, gimnastica zilnică, desenele animate pentru copiii care se pregăteau să meargă la școală și, bineînțeles, știrile și, încă și mai important, previziunile meteorologice). Episodul izolat al unui serial pe care îl vezi într-un oraș se poate repeta peste două-trei zile la un alt post de televiziune sau, din contra, e posibil să vezi un episod care ar trebui să urmeze după două sau trei săptămîni, dar în orașul unde ai ajuns, serialul începuse de mai multă vreme ; și atunci ești obligat să completezi cu imaginația firul acțiunii (asta numai dacă are vreo importanță) din episoadele lipsă.

Dar un fenomen îți atrage atenția : creșterea numărului de filme în prezentarea cărora producătorii, cinematografele și companiile de televiziune au obligația să precizeze că nu se adresează tuturor categoriilor de public și că mai ales copiii nu s-ar cuveni să le vadă. În săptămîna 23—30 noiembrie 1984, pentru care am cumpărat *TV Guide* — revistă (de fapt o cărțulie care, la New York, are 188 de pagini) unde sînt publicate programele televiziunii din diverse orașe, împreună cu comentariile criticilor, interviuri, știri — erau programate în premieră la stațiile newyorkeze prin cablu 106 filme ; pentru 27 dintre ele, părinții erau sfătuiți să stea alături de copiii lor, să le poată explica unele lucruri pe care cei mici sau chiar adolescenții le-ar putea înțelege greșit sau s-ar putea simți ofensați de lipsa de, să zicem, convenționalism a acțiunii, a jocului actorilor, a celor spuse sau subînțelese. Alte 26 de filme erau net contraindicate tine-

Scanned with OKEN Scanner

rilor spectatori. Împreună, deci, 53 de titluri, exact jumătate din total. În primii ani ai deceniului trecut, o asemenea situaţie era greu de imaginat : pe atunci, televiziunea prelua sau producea foarte puţine filme în care violenţa, aluziile sau, cu atît mai puţin, situaţiile fără echivoc, brutalitatea limbajului ar fi pus probleme părinţilor, obligîndu-i să se gîndească dacă e sau nu potrivit pentru copiii lor să rămînă în camera cu televizor.

Poate că, totuşi, comisia care stabileşte adresabilitatea filmelor a devenit între timp mai circumspectă, că se produce o reacţie puritană la liberalismul atît de caracteristic — şi controversat — al anilor '60 şi '70. Pentru că, de pildă, a eticheta drept „violent" superbul film al lui Richard Attenborough, *Gandhi*, unde portretul conducătorului luptei pentru Independenţa Indiei e realizat cu asemenea bogăţie de nuanţe de un actor înzestrat cu subtila seninătate a lui Ben Kingsley, mi se pare nedrept şi, în orice caz, superficial.

În aceeaşi săptămînă, cele patru mari reţele tradiţionale, ABC, CBS, NBC şi PBS — televiziunea educaţională —, şi staţiile locale newyorkeze programau, în engleză sau spaniolă, în orele de vîrf (dacă am numărat bine) 44 de filme. Am avut timp să văd — sau să revăd — vreo 7 dintre ele. S-ar părea că preocuparea de a înfăţişa aspectele grave ale vieţii contemporane, pe care o cunoşteam din filmele televizate într-un deceniu al marilor nelinişti, al confruntărilor aspre, nu a dispărut. Evident, nu toate filmele sînt capodopere şi nici nu izbutesc să surprindă adevăratul dramatism ; producţiile comerciale, melodrama şi tezismul moralizator grandilocvent sînt încă prezente pe micul ecran, aşa cum sînt şi pe ecranul cel mare.

Pe canalul unei reţele de prestigiul respectatului CBS, de pildă, se prezenta un film în care Kenny Rogers nu trebuia, din păcate, să cînte, ci să joace rolul unui jovial tată adoptiv al unor copilandri, cam prea repede maturizaţi, a căror pasiune era să desfacă, pe furiş, piese din automobilele altora ca să-şi ajute protectorul, participant nenorocos la cursele de maşini vechi, să-şi asambleze un automobil mai bun decît cele de pînă atunci, toate pierzîndu-şi respiraţia şi sufocîndu-se cu cîteva sute de metri înainte de finiş. Inocent sau nu, furtul partenerilor lui Rogers era cam lipsit de haz şi filmul, de o oră şi jumă-

Scanned with OKEN Scanner

tate (fusese scurtat, după obiceiul rețelelor de televiziune — nu numai cînd au a face cu pelicule de duzină), se scurgea încet, scuturat uneori de energicele exclamații, într-un limbaj pretimpuriu bărbătesc, de tinerii a căror precocitate se vădea și în acest detaliu. Celelalte două mari rețele programaseră, în aceeași zi și la aceeași oră, pe doi mari actori — NBC-ul pe Paul Newman, ABC-ul pe Clint Eastwood — în ceea ce se cheamă, cu termenii ironici ai criticilor, „filme-cu-lovituri-și-tumbe". Cel dintîi, polițist în the Bronx, cartierul cel mai sordid al New Yorkului, într-o poveste cam banală, dezamăgitoare pentru orice admirator al lui Newman. Îl alesesem, firește, dar cu părere de rău am aflat, din prezentarea în *TV Guide*, că nu am greșit : în filmul lui Eastwood, o evadare îndelung plănuită din sinistra închisoare Alcatraz (caz real, petrecut la începutul anilor '60), acțiunea lîncezea și mai mult, și, așa cum aveam să citesc a doua zi în cronica temutei Judith Crist, la sfîrșit răsuflai ușurat că personajul lui Eastwood nu a mai avut și alte idei năstrușnice de evadare care să dea greș și să lungească filmul.

Dar și cîteva filme frumoase. Unele reluări sau noi interpretări ale unor scenarii mai vechi. Cum ar fi *Grînele sînt verzi*, o versiune din 1979 a unei piese — celebră la vremea ei — scrise în 1938 de Emlyn Williams ; poveștea plină de dramatism și de duioșie a unui învățător din Țara Galilor, la începutul acestui secol. Prilej al încă unei creații de anvergură intelectuală a niciodată îmbătrînitei Katharine Hepburn (în toamna în care făcuse filmul, împlinea 70 de ani). Am aflat că versiunea aceasta a piesei lui Williams se afla la cea de-a treia prezentare în New York ; ceea ce e un semn bun și pentru publicul care acceptă să vadă de trei ori în cinci ani un film lipsit de ingredientele obișnuite ale spectacolului de succes.

Se relua și un alt film — *Bill, pe propriile picioare* —, prezentat, am aflat, prima dată doar cu un an în urmă. În rolul unui bătrîn care își privește cu blajină înțelepciune primele semne ale senilității, Mickey Rooney, în cea mai frumoasă creație a lui, se spune. Copilul-minune de odinioară, în acel neuitat cuplu cu un alt copil-minune, Judy Garland, a intrat apoi într-un prelungit con de umbră. Roluri cam lipsite de relief, cam convenționale, în care îl priveai pe partenerul de odinioară, volubil, inteligent, năzdrăvan, al lui Spencer Tracy cu un fel de

Scanned with OKEN Scanner

strîngere de inimă. Acum, la 63 de ani, mărunt, cu fața zbîrcită, dar cu același păr ce nu vrea să asculte de pieptene, devenea din nou un actor a cărui importanță între ceilalți nu mai depindea de amintirea copilului de acum 50 și ceva de ani. Și, cînd, spre finalul filmului, personajul se regăsește, eliberîndu-se de povara întristătoare a senilității și a alienării, simțeai că Rooney joacă un rol autobiografic.

Într-o nouă viziune regizorală, a lui Mel Brooks, cu Anne Bancroft într-un rol important, era prezentată și piesa din 1942 a lui Ernst Lubitsch, *A fi sau a nu fi*, povestea plină de dinamism a unei trupe de teatru din Polonia, în primele zile ale ocupației naziste, și a implicării ei treptate în rezistența împotriva ocupanților.

Și, în sfîrșit, o altă reluare, un film pe care îl avem mai proaspăt în memorie — *Kramer contra Kramer*. Știam că Dustin Hoffman, Meryl Streep, regizorul Robert Benton și filmul însuși luaseră Oscarul. Țineam minte fermecătoarele scene în care un actor-copil (nici astăzi nu știu cum îl cheamă) se mișca, vorbea, zîmbea atît de firesc, încît aveai senzația că asiști la o demonstrație de „cameră ascunsă", că și el, și spectatorul uită că totul e doar un spectacol în care un copil joacă rolul altui copil. Lăsînd deoparte povestea propriu-zisă (de altfel, scurtată în ediția televizată), am putut privi cu mai multă atenție transformarea lui Hoffman dintr-un om care se mișcă, mereu grăbit, într-o lume cu un singur locuitor — el însuși —, într-un tată afectuos și grijuliu și treptata recuperare, la Meryl Streep, a respectului de sine, pierdut o dată cu naufragiul căsătoriei. Cei doi (poate, mai exact, cei trei, numărîndu-l, pe drept, și pe copil) fereau filmul de pericolul de a deveni o poveste lacrimogenă și făceau din el o dramă de familie, acută și convingătoare.

Pe Meryl Streep am mai văzut-o într-un film, bazat, pare-se, pe o poveste adevărată — moartea misterioasă, în 1974, a unei muncitoare la o centrală nucleară. Procesul intentat de mama fetei împotriva proprietarilor centralei, o firmă din Oklahoma, a făcut cîndva senzație. Regizorul Mike Nichols a reconstituit faptele care au dus la suspectul accident ; filmul, *Silkwood* (numele adevărat al victimei) avea meritul de a păstra în actualitate o tragedie care, altfel, ar fi putut să fie uitată, ca atîtea altele. Povestea foarte umană a unei muncitoare care i-a în-

Scanned with OKEN Scanner

fruntat pe puternicii patroni, cerînd condiții mai sigure de lucru pentru toți cei ce lucrau în uzină (ea însăși era suspectă de o boală necruțătoare de iradiere) era relatată cu simplitate, fără nici un fel de emfază. Și tragicul deznodămînt devine normal în conflictul care o opune pe față patronilor ei, îngrijorați numai de perspectiva unor cheltuieli suplimentare. Cînd am văzut filmul, pe un canal al televiziunii prin cablu, în noiembrie '84, verdictul nu fusese încă pronunțat. Proverbiala încetineală a justiției americane.

Dar cel mai impresionant film pe care l-am văzut la televizorul hotelului din New York a fost unul în care nu strălucea numele nici unei vedete. Patru adolescenți de 13 și 14 ani jucînd rolul unor copii aduși din Irlanda de Nord și încredințați únor familii din Arizona și din Wyoming ; amintirile teribile ale războiului fratricid de acasă, dificultățile adaptării la o lume străină, necunoscută și unde se simt neînțeleși erau înfățișate cu un sentiment de compasiune și de speranță. Pentru că, în cele din urmă, diferențele care îi așezau în tabere potrivnice se șterg treptat și cei patru copii (*Copii în bătaia focului*, se cheamă filmul) par să anunțe apropierea unei lumi a solidarității umane, deasupra oricăror prejudecăți. Foarte tinerii actori erau chiar copii din Belfast care trăiseră întreaga dramă a orașului bîntuit de spaime și de moarte ; ceea ce se simțea foarte limpede în priviri, în gesturi, în neîncrederea față de cei maturi. O copilărie netrăită niciodată deplin.

Creatorul programului era un californian născut în Irlanda, așa încît drama era trăită cu o participare sufletească evidentă în tensiunea întregii acțiuni, în atitudinea față de copiii a căror candoare se pierduse pentru totdeauna în bătaia focului. În 1972, producătorul acestui film cîștigase un Premiu Emmy (prezentarea din *TV Guide* mi-a adus aminte amănuntul) pentru un alt film, *Războiul copiilor*, o patetică dramatizare a efectului intoleranței și al violenței asupra copiilor din Belfastul sfîșiat de lupte sectare. Concluzia scenaristului Lionel Chetwynd era clară : copiii crescuți în atmosfera de ură neîmpăcată pot fi învățați să iubească. Dar totul depinde de cei mari.

Să nu uit : la sfîrșitul lui noiembrie, la New York (și, poate, și în alte orașe americane), începuse un serial despre care nu știam mai nimic, în afara faptului că juca —

Scanned with OKEN Scanner

într-un rol, însă, episodic, așa cum aveam să aflu cu doi ani mai tîrziu — Deborah Kerr și că era o producție a studiourilor engleze, ceea ce, pentru un serial de televiziune, e aproape întotdeauna o garanție. Numele actriței principale, Jenny Seagrove, îmi era necunoscut, al scriitoarei după cartea căreia se făcuse scenariul, Barbara Taylor Bradford, la fel (nu îl voi găsi nici în istoriile literare, nici în dicționarele de scriitori), iar canalul 11, pe care se transmitea, nu era celebru pentru calitatea programelor sale. Nu știam că, în 1986, sub un titlu — *Prețul succesului* — foarte îndepărtat de cel al originalului, aveam să-l văd acasă, la București. Mărturisesc că, la New York, nici nu prea mă simțeam atras de necunoscuta carte a doamnei Bradford, mai ales că programul se transmitea la aceeași oră la care rețeaua educațională prezenta un alt serial englezesc, *Turnurile din Barchester*, după romanul lui Trollope. Cel puțin cunoșteam cartea și, cum peste puține zile mă întorceam în țară, nu plecam cu regretul că nu voi afla niciodată ce destin le rezerva scriitorul eroilor săi. Altfel, poate că ar fi trebuit să ascult de îndemnul cu care te întîlnești în metrou, în autobuz, în tren, pe stradă, în restaurant, în camera de hotel : să formez unul dintre acele numere de telefon și să cer să mi se povestească episoadele pe care nu le putusem urmări. (Se zice că zilnic, numai la New York, 23 000 de apeluri sînt primite de la cei ce au pierdut continuitatea unei povești la care țin cu pasiune de copii).

Multe, foarte multe programe de comedie și de muzică. Poate că era și atmosfera specifică a apropierii sărbătorilor, ceea ce lăsau să se bage de seamă și programele pentru copii, difuzate nu numai în spațiul rezervat de obicei pentru ele (după-amiaza devreme și, sîmbăta, toată dimineața), ci și la orele de vîrf. Cu o lună înainte de ziua bradului cu beteală, personajele copilăriei — Moșul cu plete dalbe, Rudolf — renul-cu-nasul-roșu, Omuleții doctorului Seuss, clovnii și iluziioniștii, locuitorii Țării de dincolo de curcubeu, domnul Spock, Mary Poppins, Black Beauty, Bugs Bunny, Heidi, eroii poveștilor lui Andersen, ale Fraților Grimm și ale lui Dickens, Charlie Brown cu Snoopy și cu prietenii lor, minunații Peanuts care, oricît ar trece anii, nu pleacă niciodată din Țara Copilăriei, fermecătorul ET, extraterestrul, apoi Frații Marx, Stan și Bran, Bill Cosby, Buster Keaton, Harold Lloyd, Mel

Scanned with OKEN Scanner

Brooks — încep să pună stăpînire pe televizor. Pînă către sfîrșitul lui decembrie, cucerirea e aproape totală și programele pentru cei maturi abia își fac loc cu sfială în spațiile mai puțin privilegiate. Nu știu : poate că acum, de cînd televiziunea prin cablu s-a dovedit a fi un aliat al celor mari, ceva să se fi schimbat, totuși, și în programele lunii decembrie.

În noiembrie, competițiile sportive erau în toi. În fiecare zi, cîte 4—5 meciuri de baschet (din cele două ligi profesioniste și din campionatul universitar) și de hochei erau transmise de marile rețele și de televiziunea prin cablu. Apoi, tenis, box, bowling și (numai pe stațiile care transmit în limba spaniolă) fotbal european — de fapt, partide internaționale din America Latină sau din campionatele interne ale țărilor dintre Rio Grande și Capul Horn. Și, mai ales, cel mai american dintre toate sporturile practicate în America : fotbalul *american !* De multe ori, bietul domn Ruth era într-o mare încurcătură : întîi de toate, se cuvenea să mă lase să umblu singur seara pe străzile unui oraș necunoscut ? Eram oaspetele lui. După ce, în această privință, îi linișteam conștiința tulburată, se ivea a doua dilemă, și aici nu mai aveam nici o putere : cînd, la aceeași oră, juca echipa din orașul lui, Chicago Bears — Urșii din Chicago — cu Indianapolis Colts (ceea ce înseamnă *Mînjii,* și nu „colturile" din Indianapolis, cum traducea cîndva cu dezinvoltură un comentator sportiv al televiziunii noastre), dar se transmitea și una dintre cele mai dîrze confruntări, cea dintre Pieile roșii din Washington și Cowboii din Dallas, amîndouă neînvinse pînă atunci. Ne-am despărțit în ușa motelului și l-am văzut cum trece prin hol, preocupat, fără să schimbe nici un cuvînt, nici o glumă, așa cum obișnuia întotdeauna, cu portarul, cu băieții care duc valizele, cu domnișoara de la tejgheaua unde se vînd flori, cu vînzătoarea de ziare și ilustrate, cu fata cu bomboane și ciocolată. Mergea spre recepție, continuînd, probabil să-i bodogănească în gînd (o făcuse pînă atunci cu voce tare) pe cei care au programat meciurile atît de alandala și dau bătaie de cap oamenilor cumsecade. Am uitat să-l întreb a doua zi dimineața cum a rezolvat problema.

Din cele 30 de programe care s-au dovedit a fi, de-a lungul istoriei televiziunii, cele mai populare dintre toate,

Scanned with OKEN Scanner

12 sînt meciuri de fotbal american jucate din 1978 încoace. Recordul îl deține finala campionatului din 1982 (a cărui desfășurare fusese boicotată de o grevă a jucătorilor) ; s-au întîlnit echipele din Washington și Dallas (deci, domnul Ruth știa bine de ce era în încurcătură în seara aceea, în ușa motelului din Albuquerque). La victoria zdrobitoare a Pieilor roșii (31—17 !) au asistat 40 480 000 de telespectatori. Fotbalul își păstrează legendara popularitate. E, în primul rînd, un spectacol. Adică exact ce iubește mai mult americanul obișnuit. Terenul de un verde strălucitor, echipamentele viu colorate ale celor două echipe, cu umeri largi — acoperind perniţele de protecţie, din material plastic —, pantalonii colanți, pe pulpe, căștile cu apărătoare de metal, acoperind fața, ca niște chivăre medievale, arbitrii cu șepcuțe albe (cea a conducătorului echipei de arbitraj e neagră), cu bluze în dungi, gesturile hieratice — pe care nu le-am înțeles niciodată —, șarjele grămezilor de tricouri și de căști, pasele și loviturile lungi de picior, strigătele fundașului care organizează ordinea paselor, momentele cînd se hotărăște tactica loviturii viitoare și jucătorii unei echipe se adună să se sfătuiască, cască lîngă cască, imens ciorchine colorat, săriturile înaintașilor ce depășesc șirul celor mai înalți adversari. Totul sub lumina puternică a cîtorva zeci de reflectoare. Și parada de la începutul partidei și din pauze ; spectacolul unui meci de fotbal are patru acte de cîte 15 minute și, deci, trei antracte, prilej pentru organizatori să demonstreze fantezia regizorilor lor ; fete, îmbrăcate în scînteietoare costume cu lamele, purtînd coifuri împodobite în culorile clubului-gazdă ; fanfara intonînd marșuri (prin tradiţie, muzică Dixieland, indiferent de locul unde se petrece acțiunea), șirurile de fete șerpuind, sclipitoare, desenînd arabescuri pe terenul luminat, înscriind inițialele echipei, fluturînd mari pămătufuri. Mărșăluiesc în sunetele fanfarei (alcătuită, de obicei, tot din fete în costume de lamele sau în uniformele războiului cu englezii din 1812, cu chipiuri înalte) și se opresc brusc, figurînd o imensă ramură de laur sau graniţele statului sau emblema clubului. În timpul jocului, stau în apropierea băncii rezervelor și conduc galeria echipei favorite ; semnalează acțiunile reușite, țopăind, strigînd și agitîndu-și pămătufurile. E o dorință a tuturor fetelor de liceu și a studentelor de a fi acceptate în acest

Scanned with OKEN Scanner

lucitor corp de balet. Şi cu atît mai mult să ajungă conducătoarea parăzii ; mînuind un baston colorat, cu o abilitate care rivalizează cu aceea a campioanelor de gimnastică artistică (uneori, luminile stadionului se sting, nu se mai văd decît instrumentele muzicale luminate şi bastonul conducătoarei parăzii, rotindu-se, fosforescent, prin aer, descriind arcuri largi de cerc, spirale sau şerpi luminoşi). Nu ştiu : ce s-a născut întîi — spectacolul de pe terenul de fotbal sau musicalul de pe Broadway ?

De un timp, electronica a fost chemată să întregească spectacolul : tabela de scor, largă de 25—30 de metri, e acoperită de sclipirile luminilor dirijate de calculator care închipuie motive ornamentale mişcătoare, desenează portretele jucătorilor, repetă arabescurile şi caligrafiile de pe teren. În partea cealaltă a stadionului e instalat un imens ecran de televizor, participînd şi el la paradă : zigzaguri colorate, alternanţe de imagini, peisaje. Şi, în timpul jocului, reluarea fazelor importante.

Mi s-a părut, însă, chiar de acum 12—13 ani, că spectacolele fetelor în costum de lamé seamănă cam mult între ele. Impresia era chiar mai accentuată în '84. Poate mai mult fast, mai mult lamé, mai multe strasuri, electronică mai stăruitor implicată în efectele picturale ale ansamblului. Dar e limpede că într-o reprezentaţie de felul acesteia, varietatea e fatalmente limitată. Ceea ce e, însă, grav e că unii au început să vorbească despre lipsa de dinamism a meciului însuşi. Sportul-dinamită, sportul-explozie, sportul-energie condensată e învinuit astăzi de lîncezeală, de lipsa oricărei dorinţe de a realiza *spectacolul*. Reproşurile vin din partea celor care ştiu exact modul de funcţionare a maşinăriei complicate a unui asemenea turnir menit, nu în ultimul rînd, să trezească pasiunile unui public dornic de pasiune. Judecînd după imaginile mulţimii care umple tribunele marilor stadioane (unul din stadioanele Philadelphiei are 105 000 de locuri, cel de la Pasadena — 107 000, iar cel de la Foxboro, de pildă, un orăşel din Massachusetts de 14 000 de locuitori, are 61 297 de locuri), după zecile de milioane care asistă la meciuri din fotoliul de acasă, s-ar spune că înfruntările cavalerilor în armuri de mătăsoase materiale plastice îşi ating scopul.

Dar obiecţiile făcute de specialişti sînt tot mai dese. Antrenorul unei echipe din Arizona, George Allen, a cărui

Scanned with OKEN Scanner

celebritate s-a constituit ca urmare a performanţelor obţinute de echipele antrenate de el în ultimii 12 ani (toate şi-au încheiat campionatul fără să piardă vreun meci), răspundea la întrebările unui reporter de televiziune, vorbind — mi s-a părut, cu o anume îndîrjire — despre rezultatele nefaste ale noilor scheme sofisticate ale jocului. Povestea că pe vremea cînd era profesor la un colegiu, a trimis cîţiva studenţi, cu cronometrul în mînă, să urmărească mai multe meciuri ale celor mai bune echipe americane. Rezultatul a fost dezastruos : uneori, în cele 60 de minute, cîte sînt regulamentare într-un meci de fotbal american, *s-a jucat efectiv numai 11 minute şi 37 de secunde*. Multe întreruperi din pricina regulamentului care sancţionează abateri neesenţiale. Prea multe pase, în dauna atacurilor cu mingea în mînă. Şi prea multe intervenţii ale discretului dirijor care cere oprirea jocului ca să se transmită legiuitele reclame pe posturile de televiziune. În privinţa acestui ultim reproş, ce s-ar putea face oare ? Cînd o fabrică de materiale sportive sau de anvelope de automobil sau de băuturi răcoritoare plăteşte toate cheltuielile transmisiei meciului, cum să i se nege dreptul de a-şi populariza produsele ? La urma urmelor, în termeni comerciali, meciul a devenit proprietatea ei (vocea baritonală a comentatorului partidei o şi spune clar : „Şi acum, un mesaj din partea *patronilor* acestei transmisiuni") şi, ca urmare, face cu ea ce vrea. Nu se întrerup piesele shakespeariene ca să se facă loc anunţurilor *patronilor*, o fabrică de maşini de copiat sau de aparate de fotografiat ?

Dar mai e adevărat încă un lucru : piesa de teatru a fost filmată şi întreruperile sînt ale peliculei, nu ale unui spectacol care să-i lase, un minut sau două, pe actori cu replica nerostită şi pe spectatori într-o situaţie cu totul falsă. Însă la meciurile de fotbal (şi, la fel, la cele de baschet, de baseball sau de tenis), întreruperea e reală ; reclama se transmite într-un moment în care, în tribune, publicul aşteaptă reluarea jocului.

Allen atrage atenţia asupra unor rezultate ale sondajelor Nielsen : două dintre cele trei mari reţele de televiziune au înregistrat scăderi însemnate ale numărului celor care urmăresc meciurile de fotbal. Unii, spune el, cred că de vină e greva din 1982 a jucătorilor care a tulburat ritmul obişnuit al campionatului şi i-a derutat pe

Scanned with OKEN Scanner

spectatori ; nu știu cît de adevărată e o asemenea observație, de vreme ce recordul absolut al popularității acestor transmiteri îl deține tocmai aceea a finalei din campionatul întrerupt de grevă. Alții, continuă Allen, sînt de părere că televiziunea a exagerat, că programele ei sînt suprasaturate de transmisii de fotbal — al echipelor profesioniste și studențești ; greu, totuși, de crezut, atîta vreme cît, din datele publicate de A.C. Nielsen, aflăm că, în după-amiaza în care se întîlnesc finalistele Ligii Naționale de Fotbal, la 46,4% din televizoarele Americii se urmărește acest spectacol. Și, judecînd după figura preocupată a domnului Ruth cînd avea de rezolvat sus-amintita dilemă sînt convins că nici el nu ar fi fost de acord că ar trebui să se reducă spațiul acordat transmisiilor de fotbal. Cu toate acestea...

Meciurile obișnuite de campionat și-au mai pierdut, evident, din popularitate. E drept, în clasamentele publicate în ziare, întîlnesc două nume noi : o echipă din Tampa Bay, cealaltă din Seattle. Dar cînd alte două orașe importante se văd obligate să-și cedeze (de fapt, să-și vîndă) echipele pentru a le salva de faliment, e limpede că, totuși, lucrurile nu merg așa cum trebuie : Mînjii din Baltimore s-au mutat la Indianapolis, Corsarii din Oakland — la Los Angeles. Două echipe de tradiție, fiecare campioană în cîteva rînduri a Ligii Naționale și cîștigătoare a marii finale dintre campioanele celor două ligi (între timp, a mai apărut o ligă, „United States Football League", dar — după cum am înțeles, deocamdată cu pretenții ceva mai modeste). Recordurile, contabilizate meticulos — cine a dat cele mai precise pase, cine le-a primit cu cea mai mare siguranță, cine a marcat cele mai multe puncte, cine a alergat cel mai mult cu mingea la mînă —, sînt, aproape toate, vechi de cîțiva ani.

Poate că e adevărat că meciurile televizate aveau, în 1984, mai puțini spectatori decît cu un an sau doi mai devreme. Dar era de ajuns să privești imaginea tribunelor unui stadion, chiar și a unuia studențesc (cel al Universității Michigan din Ann Arbor are 102 000 de locuri), arhipline în ziua marilor meciuri, să auzi în metrouri, în autobuze, în avioane comentariile de a doua zi, ca să începi să te îndoiești de adevărul statisticilor.

Se pare, însă, după înflăcărarea cu care discută și femeile rezultate, faze, erori, că, într-o anume privință, sta-

tisticienii pot fi crezuți fără ezitare : ele formează 35% din numărul telespectatorilor de sport, de cinci ori mai multe (surprinzător, desigur) decît adolescenții. Poate, însă, că dacă ai prilejul să vezi cum arată o sală în care se dispută un meci de box sau de lupte libere (în sensul brutal pe care îl dau americanii acestui sport), procentul surprinde mai puțin. Aerul împîclit de fum gros de țigară, vacarmul încurajărilor, al dezaprobărilor, figurile congestionate, asudate și — în primele rînduri de scaune, mai absorbite decît tot restul asistenței, vociferînd și mai vehement, punînd și mai multă patimă în încurajările și în dezaprobările strigate cu voci melodioase — zeci de femei. Cine le-ar fi recunoscut pe trecătoarele de pe străzile luminate de soarele calm al sfîrșitului de toamnă, îmbrăcate cu eleganța simplă, surîzătoare (atît cît îngăduia eticheta) ? Pe tinerele gospodine lăsîndu-și mîncarea pe sobă, în grija computerului (care reglează temperatura plitei electrice și întrerupe singur curentul exact la momentul prescris de cartea de bucate), ca să treacă alături, în living-room, la filmul lacrimogen de ora 12 ?

Și un alt detaliu de statistică, total opus imaginii din fața ringului de box ; de peste 20 de ani, sînt mai multe femei decît bărbați care privesc la televizor finala de la Wimbledon a elegantului sport alb. În general, spun cifrele comunicate de A.C. Nielsen, femeile stau mai mult în fața televizorului decît bărbații. La toate programele zilei și ale serii, nu numai la cele transmise la ore cînd soții lor sînt încă la slujbă. Chiar și la filme polițiste, femeile (aflăm de la Nielsen că mai ales cele de peste 55 de ani) alcătuiesc majoritatea spectatorilor. Și la emisiunile de informație politică. Și, bineînțeles, la filmele de tot felul, la programele distractive.

O asemenea imagine idilică a femeii care nu are altceva mai bun de făcut decît să se uite la televizor de dimineață pînă seara tîrziu nu e, însă, exactă. Femeia americană nu e ferită și nici nu se ferește de îndatoririle vieții de fiecare zi. Sînt astăzi de două ori mai multe familii descompletate decît erau în 1970 ; și, în nouă din zece cazuri, copilul rămîne în grija mamei. O marcă de țigări fabricate special pentru femei, „Virginia Slims", prezintă o reclamă al cărei sens adevărat poate fi citit dincolo de anecdota amuzantă. O fotografie sumbră, aburită, de la

Scanned with OKEN Scanner

începutul secolului : într-o încăpere încărcată cu mobilă greoaie, acoperită de șervețele dantelate, cu perdele groase care abia lasă lumina să intre, o tînără fumează pe furiș, speriată de gîndul pedepsei pe care o poate primi pentru acest act necugetat. Și apoi, femeia modernă, emancipată, îmbrăcată într-o toaletă cutezătoare, zîmbește cu o inocență provocatoare (și fumează, bineînțeles, „Virginia Slims"). Legenda : „Ai străbătut un drum lung, *baby !*".

Aproape o treime (31,8%) din membrii și președinții consiliilor de administrație ale diverselor societăți industriale și financiare sînt femei. 49% din liberii profesioniști, 44% din personalul tehnic și 50% din angajații magazinelor sînt femei. În 1983, aproape 6 milioane de femei (ceea ce înseamnă cam 12% din totalul soțiilor americane) cîștigau mai mult decît soții lor, iar în 2 milioane de familii, ele erau singura persoană care avea un cîștig asigurat. Ceea ce, evident, nu exprimă numai energia — reală — a femeii americane, numai lungul drum străbătut *(baby !)*, ci și faptul că soțul nu găsea slujbă. Una din cinci femei e capul familiei în casele negrilor americani. Și încă o cifră care merită atenție : aproape 14% din copiii lăsați acasă în vreme ce unul din părinți e la lucru, rămîn în grija tatălui.

E foarte adevărat că 55% din persoanele care folosesc calculatoarele din marile întreprinderi sînt femei. Dar se pare că această împrejurare nu poate fi interpretată ca un semn că societatea s-a modernizat într-atît încît să le elibereze pe femei de toate măruntele (sau mai puțin măruntele) griji ale vieții zilnice. S-ar spune că drumul lor mai are încă de străbătut multe etape *(baby !)*.

Scanned with OKEN Scanner

SANTA FE TRAIL

Un drum prin amurgul care cuprinsese întinderile de culoarea fumului ale deșertului, acoperite de spuma argintie a ierburilor uscate, pînă spre povîrnișurile Munților Sangre de Cristo ce străluceau, cu un roșu neverosimil, sub razele piezișe ale soarelui, lunecînd din partea cealaltă a șoselei, printre stînci cu siluete fantastice. Din loc în loc, în fundul văilor care se deschideau pe neașteptate printre pîlcurile de copaci cu frunzișurile arzînd cu flăcările toamnei, se vedeau aprinzîndu-se luminile în satele cu nume venind din adîncurile unei istorii nicicînd uitate de cei din aceste locuri : Tesuque, Nambe, Pojoaque...

La răspîntii, la numai cîteva sute de metri de indicatorul rutier al șoselei ce cobora spre un *pueblo* indian dintre cele găsite aici de conquistadorii spanioli din secolul al XVI-lea, o stație modernă de benzină, în geamurile largi ale căreia se răsfrîng firmele mari de neon. În magazinul din spate, un ciudat amestec de mirosuri : deodorant, arome indiene, cauciuc, detergent și pîine caldă. Pe polițe, lîngă cremele de bărbierit, păpuși rituale navajo, celebrele *katchinas*, confecționate în serie. Străbăteam, de fapt, în sens invers Drumul spre Santa Fe, *Santa Fe Trail*, pe care, în 1821, l-a desenat un negustor din Missouri, pe o hartă încă aproximativă pe acea vreme. Un drum lung cam cît acela care ar uni Parisul cu Roma, tăind drept — de pe malurile lui Missouri, de-a lungul rîului Arkansas — ceea ce se numea pe atunci „Marele deșert american".

Umbrele prelungi alergă în urma noastră ; din cînd în cînd, în neașteptata lucire a unei raze, se văd, nu departe, stîncile — cioplite parcă într-un lemn pietrificat din care au căzut așchii gigantice — ale defileului lui Rio

Grande. În centrul orașului Santa Fe, un panou indica locul unde, în urmă cu un secol și jumătate, se termina drumul care pornea din valea rîului Missouri și străbătea ținuturi necălcate decît de cetele de vînători indieni plecați în căutarea marilor cirezi de bizoni. În peretele de *adobe* al casei ce fusese ultimul han în călătoria plină de primejdii, se mai văd cîrligele de care erau legați caii.

La drept vorbind, din seara în care am aterizat în Oklahoma, pînă cînd am decolat din Seattle spre New York, de-a curmezișul continentului, am străbătut teritorii a căror istorie s-a contopit cel mai tîrziu cu istoria Statelor Unite. Oklahoma, Colorado, Noul Mexic, Arizona, California, statul Washington... Unele dintre ele mai au și astăzi o rezonanță misterioasă pentru foarte mulți americani. La începutul secolului nostru, Oklahoma se numea încă „Teritoriul Indian" și albilor le fusese îngăduit de curînd să se așeze aici, pentru că se credea că pămîntul e prea sărac și climatul le e potrivnic ; dar fuseseră strămutate aici triburi indiene ale căror ținuturi fertile din Est fuseseră acaparate — cu sau fără vreun tratat de răscumpărare — în numele guvernului federal. Pentru ele, nici pămîntul nu era prea sărac, nici climatul nu le era potrivnic. Dar unele au dispărut pentru totdeauna în pulberea unei istorii tragice, pe aceste coline pietroase care au rămas sterpe pînă au fost aduse unelte moderne, destul de puternice ca să poată sparge crusta de mîl cenușiu-gălbui întărită, de-a lungul vremii, sub soarele fierbinte al verilor secetoase.

Niciodată, însă, în drumurile mele din anii '70, nu am izbutit să-mi dau seama atît de clar că istoria Statelor Unite e o realitate încă foarte nouă și că elementele care o alcătuiesc, de forme și de vîrste diferite, încă nu s-au contopit pe de-a întregul. Pe șoselele largi, cu cinci sau șase fire de circulație în fiecare direcție, ce se suprapun în centrul Los Angelesului, ai senzația foarte precisă că te afli în pragul secolului al XXI-lea. Beton, asfalt, sticlă, aluminiu, clădiri înalte de 50 sau 60 de etaje, peluze în care fiecare brazdă de iarbă a fost adusă de la zeci de kilometri și e stropită de dimineața pînă noaptea tîrziu ca să reziste în căldura uscată și în aerul încărcat de gazele de eșapament ale mașinilor.

Și, la cîțiva zeci de kilometri, în rezervația Agua Caliente, indienii Payute scurmă pămîntul cu vîrful ascuțit

Scanned with OKEN Scanner

al unui băţ, în marginea unui canal de irigaţie săpat de îndepărtaţii lor strămoşi, misterioasa populaţie Hohokam, în urmă cu aproape o mie de ani.

În Noul Mexic, unde civilizaţia urbană (cu excepţia dinamicului Albuquerque) a pătruns lent şi criza de creştere nu pare să se fi produs, am petrecut multe ceasuri într-un *pueblo*, stînd de vorbă şi cu un bătrîn pictor indian, unul dintre cei mai de seamă artişti pueblo. Am privit, o după-amiază întreagă, dansul ceremonial al întregii comunităţi a indienilor jemez, la sărbătoarea recoltei porumbului. Am umblat pe uliţele satului, am văzut casele cu pereţi albi împodobiţi cu ardei roşii legaţi în şiraguri lungi, puşi la uscat. Am fost poftit la cină într-o casă indiană, i-am ascultat — evident, fără să-i înţeleg, dar glasul lor liniştit, rostind cuvinte de o asprime bărbătească, suna atît de potrivit în încăperea aceea cu covoare mari, colorate în roşu, negru, verde-pal şi cenuşiu, cu motive geometrice desenate cu un extraordinar simţ al ritmului.

Mi s-a spus atunci că mulţi, foarte mulţi indieni tineri pleacă de acasă ca să-şi încropească nişte economii şi să se poată însura. Majoritatea nu se mai întorc : devin muncitori la oraş, unde sînt preţuiţi pentru îndemînarea, conştiinciozitatea, modestia lor, pentru firea prietenoasă şi veselă pe care cititorii cărţilor despre vechiul Vest nu le-ar fi putut-o bănui. Sînt, printre altele, excelenţi electronişti şi, mai ales, specialişti în calculatoare. Dar visul tuturor e să-şi cumpere o camionetă basculantă cu care să poată face cărăuşie pe drumurile Noului Mexic şi ale statelor învecinate.

Dar în multe *pueblos* meşteşugurile tradiţionale se practică întocmai ca acum 4 sau 5 sute de ani şi olarii din San Ildenfonso sau Cochiti, ţesătoarele din Nambe sau Laguna, bijutierii din Zuñi au ucenici care le deprind arta şi îi însoţesc la tîrgurile săptămînale de la oraş, acolo unde se ţin de cînd îşi aduc aminte bătrînii. În afara zilelor de sărbătoare ale întregii comunităţi, indienii poartă îmbrăcămintea obişnuită în zonele rurale din toată America : *blue-jeans*, cămăşi cu carouri mari, viu colorate, şi cizme scunde, cu carîmbul moale, foarte comode. Ceea ce îi întristează pe mulţi indieni (şi nu numai pe ei) sînt spectacolele menite să atragă publicul în zonele turistice şi pe platourile special amenajate de lîngă intrarea la unele muzee etnografice ; la orele anunţate în prospectele de re-

clamă, foarte exact, un grup de indieni apare și începe să danseze. Aproape întotdeauna și dansul și costumele sînt autentice. Nu lipsa de autenticitate exterioară li se reproșează de către ceilalți indieni și de etnografi : ci lipsa motivației interioare. Dansul, cîntecul, poezia erau la toți indienii americani, așa cum au fost în stadiile cele mai îndepărtate ale civilizației lumii, forme ale culturii ceremoniale : desprinderea de condiția lor fundamentală riscă să fie interpretată ca o blasfemie. Dar, de un timp încoace, studiile consacrate vieții contemporane a indienilor (unele scrise de specialiști indieni) constată o atitudine din ce în ce mai puțin riguroasă a tradiționaliștilor față de asemenea spectacole, osîndite nu de mult ca niște falsificări ale sufletului însuși al Americii de dinainte de America.

Simțul practic cîștigă treptat un teritoriu care, vreme de patru secole, și-a păstrat independența spirituală față de cuceritorii continentului. Natura acestui proces e prea complexă și, nu o dată, contradictorie ca să poată fi analizată aici. El a început din momentul în care negustorii — mai ales cei de pe Coasta de Est — și-au dat seama, cu o anume surpriză, că modestele obiecte artizanale ale indienilor i-ar putea interesa pe colecționari. Și că unele muzee, nu numai de etnografie, voiau să inaugureze secții speciale de artă indiană. Foarte multă vreme, chiar și americanii care nu socoteau că, așa cum spusese cîndva un general al armatei federale, „singurul indian de treabă e indianul mort", nu au crezut că triburile risipite pe pămînturile Americii pot avea o cultură interesantă. Ei lăsau studiile indiene pe seama etnografiei și aveau despre etnografi părerea că sînt niște excentrici care își pierd vremea umblînd prin ținuturi îndepărtate, izolate, în căutarea unor obiecte făcute de cîțiva bieți sălbatici. Nu se poate ști exact dacă imaginea indianului, atît de răspîndită după primul război mondial, a fost răspunzătoare pentru crearea convenției Hollywoodului, sau dacă, dimpotrivă, filmul a fost cel care a creat starea de spirit prielnică acceptării unor imagini deloc legate de adevărata înfățișare a indianului. Căpetenia cu marea ei cunună de pene colorate, șamanul (cu un fel de cască împodobită cu două coarne diavolești, ca nu cumva să nu fie clară firea lui malefică), războinicul cu torsul gol, tatuat cu

Scanned with OKEN Scanner

desene ciudate, călărind pe deșelate și scoțînd strigăte stridente — un fel de jodlere sacadate, așa cum, de fapt, nu s-au auzit vreodată în vreun trib indian —, cu toții plănuind masacrarea sărmanilor oameni albi, hotărînd — cu un gest al mîinii drepte care taie aerul — scalparea vitejilor ofițeri americani luați prizonieri (firește, prin viclenie); cam acestea erau elementele obligatorii ale portretului pus în circulație prin anii '20 și '30.

Se amestecau amănunte vestimentare culese din diverse zone etnografice, se răstălmăcea istoria (printre altele, un detaliu : cei care au luat, ca probă a bravurii lor, cele mai multe scalpuri ale adversarilor au fost coloniștii albi din California, porniți într-un război de exterminare a triburilor localnice de agricultori, necunoscătoare ale artei războiului). Așa încît, la drept vorbind, negustorii de obiecte artizanale aveau meritul de a mai estompa ceva din imaginea comercializată de cinematograf și de cărțuliile ieftine pentru copii și de a accepta ideea că indianul știe să mai facă și altceva decît să călărească, să tragă cu arcul și să-i ucidă pe albii lipsiți de apărare.

Puțini au fost americanii care au pus la îndoială justețea politicii urmate și de administrația colonială engleză, și, după 1776, de guvernul Statelor Unite ; politică foarte ușor de rezumat cu vorbele rostite la începutul secolului trecut de un membru al cabinetului de la Washington : „Pămîntul li se ia indienilor printr-un tratat ; trebuie să-i convingem sau să-i silim prin orice mijloace să-l accepte și să-i strămutăm cît mai departe, spre ținuturile aride din valea lui Mississippi. Îi separăm în rezervații de unde să nu mai poată să iasă și să ne pună în pericol cuceririle. Dacă pămîntul unde au fost mutați se dovedește destul de bogat, îi mutăm și mai departe, pentru că ei tot nu au nevoie de avuțiile solului și ale subsolului. Împotrivirea trebuie pedepsită cu toată asprimea". Unul dintre cele mai civilizate triburi indiene, originar din Munții Apalași, Cherokee (din a cărui organizare americanii s-au inspirat cînd și-au redactat constituția), a numit această migrație spre apus, necontenita mișcare prin ținuturi neprielnice vieții — „Drumul Lacrimilor".

Foarte meticuloși în privința statisticilor, istoricii americani declară că nu au putința să reconstituie istoria principalelor triburi americane : nimeni nu s-a gîndit să-i

Scanned with OKEN Scanner

numere pe cei care au pierit pe drumul lung de mai multe decenii. Istoviți și înfometați, obligați să trăiască în condiții neobișnuite, neputînd să se adapteze la un nou fel de viață, interzicîndu-li-se accesul la o civilizație pentru care au fost socotiți inapți, indienii au fost tratați mai rău decît sclavii pe plantațiile Sudului. E concluzia lui Gerald Vizenor, unul dintre cei mai de seamă antropologi americani de azi.

Stăteam de vorbă cu Vizenor în cabinetul lui de la fereastra căruia se vedeau doar vîrfurile luminate de soare ale brazilor din campusul de la Berkeley. Din laboratorul de alături venea mirosul acrișor al substanțelor cu care studenții departamentului de antropologie analizau culorile unei pînze pictate, acum aproape un secol, de indienii Arapahoe din sud-vestul Canadei. Vizenor vorbea, răsfoind cu un gest distrat un teanc de fișe pe care trebuia să le claseze ; lucra la o carte despre rolul comerțului cu blănuri în stabilirea unui tip specific de relații între indieni și coloniștii americani dn secolul trecut (între timp, am primit cartea lui, un studiu admirabil, scris într-un stil accesibil oricărui nespecialist).

— Punctul de vedere foarte răspîndit al antropologilor e că modul autentic de viață al indienilor americani a devenit o relicvă. Și că, logic vorbind, nici nu se poate întîmpla altfel. Premisa e clară și nu poate fi pusă la îndoială : cei care au supraviețuit războaielor intertribale și conflictelor de tot felul cu albii decișI să anexeze — nu numai în plan geografic, ci și economic și cultural — tot ce întîlneau în drum nu se puteau salva decît dacă izbuteau să-și găsească un loc în societatea nonindiană. Un fel de dispariție lentă a rîurilor venind din toate punctele cardinale într-un fluviu în care apa lor nu se mai cunoaște. Dar nu s-a întîmplat așa.

Și Vizenor îmi arată, apăsînd pe rînd butoanele unui calculator, cum au devenit comunitățile indiene centre ale celei mai rapide creșteri ale populației de pe întregul teritoriu al Statelor Unite. Sînt astăzi de două ori mai mulți indieni americani decît la începutul secolului. Și proporția celor sub 21 de ani e cea mai mare în America. Indienii reprezintă cea mai tînără populație a țării. Ei s-au răspîndit în comunitățile rurale, în suburbii, în marile orașe, alții migrează dintr-o regiune în alta. Cultura lor nu se pierde în fluviul culturii americane, în ansamblul ei,

decît dacă acordăm acestui termen, cultură, un sens cu totul convenţional, un sens care nu le conţine, de fapt, pe cele ale vieţii indiene.

— Noi, antropologii — îmi spunea Vizenor —, am făcut greşeala să îngustăm foarte mult semnificaţia conceptului de cultură cînd îl folosim în examinarea tipurilor de societate indiană. Aşa încît realităţile contemporane ne-au surprins nepregătiţi să le înţelegem semnificaţiile specifice. Nu reuşim să ieşim din cadrul unei interpretări care ar putea fi rezumată în formula „cultură veche — tranziţie — prăbuşire — dispariţie". Şi trebuie să observăm că tendinţa de a aplica această formulă s-a manifestat şi în alte părţi ale lumii, aproape ori de cîte ori a avut loc ceea ce se numeşte în termeni banali, cît se poate de banali, „contactul dintre primitiv şi modern". Şi e limpede că formula nu răspunde cîtuşi de puţin realităţii la care mă refer. Ceea ce e mai grav e că acest mod rutinier de gîndire a fost folosit de unii administratori care au preluat asemenea poncifuri, puse însă la dispoziţie de antropologi, ca să demonstreze că indienii de astăzi nu au cultură. Cu sau fără rele intenţii e uşor să dovedeşti că vidul trebuie umplut în acord cu setul de valori stabilit de cercetător. Planurile şi programele de culturalizare se bazează pe o convingere de-a dreptul ridiculă : că autorii lor cunosc mai bine cultura decît cei care o creează.

Îl ascultam pe Vizenor ; vorbea potolit, fără patimă, uitîndu-se la mine cu privirea lui de un albastru metalic, jucîndu-se cu fişele adunate în teanc în faţa lui. Îmi luam notiţe ca un şcolar conştiincios şi îmi părea rău că nu am cum să-l înregistrez ; era greu să-l rezum, pentru că tot ce spunea era esenţial. Nici o divagaţie, nici un fel de dorinţă de spectacol verbal sau de ceea ce se cheamă din ce în ce mai des „formulări memorabile".

Mă gîndesc că antropologia, ca orice altă ştiinţă, a fost construită pe forţa unei etici profesionale care cere tuturor cercetătorilor să treacă în teritoriul necunoscutului şi să îl investigheze pînă ce relieful acestui ţinut se desenează clar, pînă ce totul devine cunoscut şi explicabil. Că e o virtute elementară a omului de ştiinţă să spună „asta nu ştiu, nu am aflat" sau „nu am înţeles". Peste o săptămînă, cînd am ajuns la New York, ghid în extraordinarele depozite ale Muzeului Indianului American mi-a fost profesorul Jimmy Smith. Specialist în cultura triburilor din

zona arctică. A trăit acolo, în comunităţile indiene, eschimose şi aleute aproape treizeci de ani. Într-o iarnă, obrajii şi mîna stîngă îi degeraseră : întîi l-au îngrijit cei din tribul Chipewyan, din îngheţatele Teritorii de Nord-vest ale Canadei şi au reuşit să-l salveze, să nu fie nevoie să-i amputeze mîna. Au telegrafiat la cel mai apropiat oraş (asta însemna o distanţă de 300 de kilometri) şi au cerut un helicopter să-l transporte la spital. Helicopterul nu a putut, însă, ateriza din cauza unei furtuni ; şi atunci doi tineri indieni l-au dus cu sania, prin viscol, prin întunecata noapte polară, pînă într-un loc mai adăpostit, unde a putut coborî helicopterul. Pînă acolo au fost 120 de kilometri. Dar, în anul următor, Smith s-a întors la cercetările lui. Nu era pe deplin refăcut : de altminteri, nici cînd l-am întîlnit eu, la opt ani de la această întîmplare, nu scăpase de durerile care uneori îi paralizau braţul : faţa îi era tumefiată, gîtul încă umflat şi aştepta momentul prielnic să mai facă o operaţie. Spera să aibă timp în iarna care trebuia să înceapă ; deocamdată, avea de sortat fişele, fotografiile, imprimările culese în campania din care abia se întorsese de două săptămîni. Şi de elaborat, împreună cu unul dintre asistenţii săi, un program pentru calculator, care să fie folosit la clasificarea obiectelor din os, din piele şi din piatră. El îmi vorbea despre „o nouă dimensiune a demnităţii“ operei de cercetare :

— Datele sînt culese în lungi campanii în zonele locuite de indieni. Sensul lor nu trebuie să fie înţeles din perspectiva unei erudite acumulări de cifre şi de amănunte ale descripţiei : ele sînt privite în relaţie cu tot ce se mai ştia pînă atunci, cu tot ce s-a pus în lumină din cultura altor zone şi a altor epoci. S-au scris cărţi multe de etnografie, s-au înregistrat mii de poveşti şi de cîntece, s-au filmat mii de dansuri, s-au elaborat dicţionare şi gramatici ale aproape tuturor limbilor indiene. Ştim astăzi mai mult şi pentru că avem la dispoziţie aceste descrieri mai bune ale vieţii indiene şi pentru că intuiţia noastră a devenit mai sigură, consolidată de cercetările analizelor structurilor şi ale proceselor care intră inevitabil în aceste descrieri. Ca rezultat al cooperării între „cercetător“ şi „subiect“, al zilelor lungi în care au trăit sau au călătorit împreună, naţiunile indiene au astăzi acces la propria tradiţie tribală şi la istoria etniilor lor.

Scanned with OKEN Scanner

Înțelegeam ce vrea să spună profesorul Smith. Îmi căzuseră în mînă mai multe cărți în care diversele triburi indiene, reprezentînd stadii variate de civilizație, erau descrise ca și cum ar fi fost sisteme de-sine-stătătoare, izolate și fără nici un fel de legături între ele. Explicațiile există, îmi spunea, la Muzeul de Antropologie din New York, o pictoriță indiană, Nadema Agard, specialistă în etnografia indienilor din Marile Cîmpii : cînd s-au înființat primele rezervații, grupurile tribale au fost brutal despărțite unul de celălalt și chiar de coloniștii albi care creaseră un anume tip de climat economic și social, foarte diferit, se înțelege, de acela din rezervații. Aceasta a fost doar o întrerupere temporară în evoluția relațiilor intertribale ; dar unii — nu puțini — antropologi au găsit că izolarea dintr-un anume moment al istoriei indiene e foarte convenabilă pentru sistematizarea didactică a unui material imens.

Așa se întîmplă că, pentru mulți americani, chiar și pentru cei mai mult sau mai puțin familiarizați cu antropologia, cultura indiană a devenit echivalentă exclusiv cu tradiția tribală. O asemenea perspectivă, spunea Nadema, e păstrată pentru că evită complicațiile ce apar dacă informațiile se culeg de la un indian care fie că s-a deprins cu civilizația albilor, fie că provine dintr-un trib ce a interpretat civilizația tradițională într-un mod necaracteristic comunităților izolate în rezervații. Antropologul privește, astfel, realitatea vieții indiene ca pe o sumă de date atît de îndepărtate în timp, încît nu mai crede necesară o explorare a *tuturor* aspectelor ei. Conceptul de cultură a început să fie aplicat într-un sens foarte restrîns ; de fapt, el înseamnă numai „unele particularități ale unui stil de viață al unor indivizi de pe o anume rezervație".

Cele mai multe tratate de etnografie furnizează, e adevărat, exemple și cifre referitoare la efectul societății americane asupra vieții indienilor. Dar lipsesc o mulțime de elemente extrem de semnificative : raporturile cotidiene ale funcționarilor (albi și indieni) cu cei din comunitatea indiană, modul concret în care un tînăr plecat de pe rezervație sau din *pueblo* e angajat la uzina din orașul cel mai apropiat. Sau, dimpotrivă : de ce a crezut de cuviință să plece tocmai în cealaltă extremitate a statului sau în statul vecin ? De ce un trib bocește la înmormîntarea femeilor, iar altul, din aceeași familie, vorbind aceeași limbă,

trăind pe versantul celălalt al dealului — nu ? De ce indienii se duc să-și cumpere de-ale gurii din cutare oraș și vecinii lor preferă să meargă încă 50—60 de kilometri ca să-și procure aceleași produse ? Cine erau prietenii fermierului (prima generație de imigranți norvegieni) și de ce ? Ce l-a făcut pe un anume tînăr să ceară înrolarea în poliția statului ? Cum au primit ceilalți indieni această hotărîre ? De ce un alt tînăr, după ce și-a luat diploma la universitate, s-a întors pe rezervație și duce o viață cu nimic diferită de a rudelor sale ?

Întrebări de acest fel se pun rareori în anchetele etnografice ; rezultatul e că rareori se recunosc schimbările intervenite în viața triburilor indiene altfel decît ca niște prelungiri specifice ale tradiției. Singura realitate a întîlnirii celor două tipuri de viață e, după părerea celor mai mulți antropologi, aculturația — influența civilizației albilor asupra vieții indienilor.

— De pe la începutul secolului încoace, spunea și Vizenor, conceptul de *trib* a fost considerat mai important decît cel de *cultură*. Îmi vine în minte, continuă el, un exemplu care mi se pare elocvent. Acum cîțiva ani, un student de-al meu a plecat într-o anchetă pe o mare rezervație a indienilor Creek din Dakota de Sud ; s-a întors de acolo triumfător : în cel mai îndepărtat colț al rezervației, într-o familie care avea extrem de puține legături cu restul indienilor Creek din acele locuri, a găsit un exemplu care ilustra un anume tip de relații socotite a fi dispărute de multă vreme : copiii îi spuneau surorii mamei tot *mamă*. Meritase să meargă pe jos patruzeci de kilometri pe un drum bătut de soare, într-un ținut unde cresc numai tufișuri scunde, lipsite de umbră ! Mi-a părut rău că a trebuit să-l dezamăgesc. Știam că vechea tradiție nu a dispărut : i-am auzit, numai cu două sau trei săptămîni înaintea lui, pe copiii unor indieni Creek stabiliți în Chicago spunîndu-i mătușii lor *mamă*.

Treceam într-o după-amiază prin sălile Muzeului de Antropologie din Denver, excelent puse la punct de specialiștii Universității Colorado. Un etaj întreg al unei aripi a muzeului era rezervat unui ceremonial complex, „Dansul Șarpelui", al populației Hopi, una dintre cele mai vechi și mai puțin cunoscute din întreaga Americă de Nord. Diorame, fotografii, schițe, obiecte aduse de pe rezervația din nordul Arizonei ; în mici săli de proiecție,

Scanned with OKEN Scanner

rulau filme făcute în timpul unei ceremonii ; în dreptul dioramelor erau instalate căşti la care se puteau asculta cîntecele ce însoţesc respectivul moment al ritualului ; un sistem de iluminare a unor mari diapozitive funcţiona tot timpul, ilustrînd suita complicată a episoadelor povestite în dans.

Lîngă noi, era un grup care urmărea explicaţiile aparatelor, clare, precise, bine gîndite de un specialist înzestrat cu talent didactic. Cei doi copii (12—13 ani) ascultau în căşti, priveau atent panourile de sticlă, dioramele, vitrinele cu obiecte. Pe la jumătatea parcusului s-au întors spre părinţi şi cel mai mare, un băiat cu ochi inteligenţi, a spus : „Indienii ăştia nu au nici un pic de cultură". Părinţii au dat din cap, încuviinţînd.

M-am uitat la domnul Ruth, domnul Ruth s-a uitat la mine şi a ridicat din umeri :

— Sînt sigur, a spus după ce grupul de turişti s-a depărtat, că acasă au măşti africane pe pereţi, că au pus un covor navajo pe sofă şi ascultă muzică folk la casetofonul Hi-Fi.

O specialistă în problemele rezervaţiilor indiene, Elizabeth Clark Rosenthal, scria într-o carte publicată în urmă cu vreo douăzeci de ani : „Sînt multe lucruri complicate în lumea noastră. Există o sărăcie care trece de limitele imaginate de societatea civilizată : sărăcie însemnînd suferinţă, lipsă şi boală. Există o neliniştе pe care o descriem cîteodată ca pe un complex negativ produs de apatie şi de ambiţie. În lumea indiană sînt multe fenomene cărora nu ştim să le dăm un nume potrivit. Forme sociale diferite de cele cunoscute de noi, pe care nu le putem explica în termenii obişnuiţi ai *tribalismului* sau ai modului tradiţional de viaţă". Elizabeth Rosenthal s-a născut pe o rezervaţie din Dakota de Sud ; acolo şi-a făcut şcoala primară, împreună cu copiii indienilor Crow. Bunicul ei venise aici ca misionar, într-un fort al armatei americane ; aici i s-a născut fiul care a rămas pe rezervaţie 25 de ani şi s-a mutat apoi într-un alt fort, pe o altă mare rezervaţie, unde a stat alţi 15 ani. În cele din urmă, a plecat în nişte comunităţi de indieni din două mari oraşe — St. Paul şi Denver : Elizabeth l-a însoţit peste tot. Şi, după atîţia ani de viaţă laolaltă cu indienii, după ce le-a deprins firesc limba, obiceiurile, mentalitatea, declara, la

capătul unor studii temeinice, că nu crede că i-a înțeles pe de-a întregul pe indienii de pe cele două rezervații.

Cum s-ar putea trage o concluzie după o după-amiază petrecută într-un muzeu, oricît de bine organizat ar fi, oricît de clară prezentarea obiectelor, a scenelor surprinse pe plăcile fotografice la începutul secolului, cînd se părea că viața indienilor constituie o realitate menită să fie mereu netulburată, insulă rămasă din timpuri străvechi în mijlocul unui șuvoi ce-și schimbă întruna cursul ? Sau chiar după cele cîteva săptămîni petrecute de mine în muzee și în uriașele lor depozite, după ce am stat de vorbă cu cîțiva artiști indieni, cu ceva mai mulți etnografi și am petrecut doar cîteva ore pe două sau trei rezervații și în mai multe *pueblos* (e adevărat, dintre cele ce-și păstrează identitatea cu o rigoare care nu elimină, însă, firește contacte cu civilizația modernă americană) ?

Sînt, de aceea, sigur, că însemnările mele din întîlnirile cu reprezentanții celei mai vechi culturi a Americii au fost, prin firea lucrurilor, departe de esența fenomentului însuși. Am încercat să pun observațiile cap la cap, să le compar și am constatat, nu o dată, că sînt contradictorii sau că rămîn în aer, fără să atingă lucrurile. Mai mult decît în orice domeniu al vieții americane, cunoștințele mele erau aici livrești : citisem mai multe cărți de etnografie, trecusem prin muzeele de artă indiană, prin cîteva comunități de pe Coasta de Nord-vest. Cîndva stătusem de vorbă cu cîțiva studenți indieni Tlingit și Nootka veniți să studieze la Seattle.

Așa încît, în privința aceasta nu am avut criterii de comparație : totul era nou, oamenii și — de foarte multe ori — peisajele, atmosfera unor muzee, a unor biblioteci, a unor case în care eram invitat la inițiativa comitetelor de ospitalitate. De la instituțiile de cultură indiană din cîteva orașe mari — Denver, Tulsa, Albuquerque, Phoenix, Seattle —, pînă la priveliștile din valea rîului Arkansas și a lui Rio Grande, din ținuturile cuprinse între povîrnișurile munților Sangre de Cristo și întinderile de nisip cu reflexe roșiatice ale Noului Mexic, din depozitele marilor muzee pînă în atelierele meșteșugarilor — unde lutul căpăta forme care mi le aminteau pe acelea ale vaselor din civilizațiile noastre arhaice, totul îmi era cunoscut numai din cărți și abia acum căpătase o înfățișare concretă, con-

trazicînd-o uneori drastic pe aceea bine rînduită în fișele mele de lectură.

Nu aveam, însă, cum să bănuiesc că lucrurile cele mai noi le voi afla într-un mare oraș al cărui nume nu l-am auzit rostit de nimeni cînd venea vorba despre concentrarea populației indiene : Denver. De altfel, în ansamblul lui, statul Colorado nu mi s-a părut niciodată că ar ilustra în vreun fel problemele complicate ale vieții de pe rezervații și din afara lor : el e departe de a se număra printre statele unde trăiesc mulți indieni — în rezervații, doar vreo 2 500, în comparație cu cei 160 000 din Oklahoma sau 155 000 din Arizona. Doar cifra șomajului indian e una dintre cele mai ridicate din întreaga Americă — 57%. Definiția *șomerului*, în Departamentul Muncii, e riguroasă : „cel care a depășit vîrsta de 16 ani, e capabil de muncă și își caută cu stăruință o slujbă". Deci, cel care *caută* („cu stăruință") și nu găsește, nu care *nu are* o slujbă. Și 57% din indienii din Colorado caută și nu găsesc. La fel cu cei 67% din Iowa, 61% din Minnesota, 60% din Nebraska.

Așa încît nu mi se părea că, la Denver, în afara muzeelor (despre care știam că sînt foarte bine organizate), voi descoperi lucruri diferite de cele pe care le-aș fi putut găsi în oricare alt oraș american. Erau ultimele ore ale unei dimineți de vineri și, în birourile Muzeului de Istorie Naturală se simțea freamătul obișnuit ce precede mica vacanță a sfîrșitului de săptămînă. În munți ninsese și, prin colțurile unor încăperi de la etajul al doilea, se vedeau schiuri. Mulți aveau de gînd să plece imediat după terminarea programului. De aceea, eram stingherit, încercam senzația că numai de mine nu aveau timp muzeografii cărora le fusesem dat în grijă ; e adevărat, la nici unul dintre ei nu surprindeam, sub politicosul zîmbet binevoitor, vreun semn de nerăbdare, dar mă gîndeam că ar fi cuviincios să nu-i țin nici un minut peste program. Trebuia să mă întîlnesc cu un etnograf, specialist în fotografie, și mărturisesc că mi se părea că această întîlnire avea doar rostul de a completa programul într-un fel oarecare.

Cum să presupun că banalul nume american Michael Taylor era purtat, de fapt, de un indian Oglala Sioux ? Cînd am intrat în birou, prin ferestrele căruia se vedeau munții strălucind de zăpadă, m-a întîmpinat un domn înalt, cu părul ușor încărunțit. Doar ochii cumva alungiți

spre tîmple și tenul măsliniu m-au făcut să înțeleg că doctorul în etnologie Michael Taylor (așa cum scria pe cartea lui de vizită) era indian.

A intrat imediat în subiect. În urmă cu cinci ani organizase o expoziție de fotografii, *Mocasini pe asfalt*, al cărei subiect era comunitatea indiană din Denver. Cei 4 104 indieni din 53 de triburi, risipiți în oraș și în așezările suburbane. Aproape jumătate din ei, Sioux. „Și noi cinci — soția mea, eu și cei trei copii — sîntem incluși în statistica asta", a spus zîmbind Taylor. Vorbea rar, de parcă îmi ținea o lecție și avea grijă să nu pierd nici un amănunt. Se născuse pe o rezervație din apropiere de Duluth, unul dintre orașele mari ale Minnesotei. Învățase la liceul din Duluth, își luase licența la Universitatea din Minneapolis și, apoi, cu o bursă pe care i-o dăduseră indienii din Minnesota, își susținuse doctoratul la Columbia. Între timp, părinții lui se mutaseră în Colorado și venise și el aici.

Expoziția din 1979 avusese mult succes, fusese itinerată la mai multe muzee și acum era deschisă în Texas. Nu aveam cumva drum la Dallas ? Nu, îmi părea rău, nu aveam. Să încercăm atunci s-o reconstituim ; păstrase martorii. A scos din rafturi cîteva mape mari, legate cu șiret. Le-a așezat pe birou și a început să le desfacă. Scotea fotografiile, rînd pe rînd, și mi le explica. Nu numai martorii, ci întreaga expoziție fusese în alb-negru ; nici un efort de efecte artistice, totul trebuia să aibă aerul documentului, simplu, elocvent prin subiect. Altminteri, ar fi căzut în păcatul frivolității ; erau imagini ale unui anume mod de viață, ale unui proces de evoluție, ale întîlnirii a două mentalități.

În jurul lui 1880, îmi spunea Taylor, dramaticul declin al populației indiene, început încă din perioada colonială a istoriei americane, a încetat și procesul demografic a luat un alt curs. Unii etnografi au știut să observe această nouă tendință și procesele secundare provocate de ea. Modul tradițional de viață avea să se modifice profund, dar numai așa s-a putut ajunge la supraviețuire fizică și culturală. Că efectele au fost cîteodată tragice, nu se poate nega. Dar voința de supraviețuire a fost afirmată mai energic decît oricînd pînă atunci și indienii au pus temeliile unei existențe moderne ; s-a inaugurat ceea ce s-a

Scanned with OKEN Scanner

numit — cu un termen încă neacceptat de toată lumea — „renașterea indiană".

În primele decenii ale secolului nostru, unele organizații particulare și religioase, sprijinite cîteodată (la început, nu prea des) de guvernul federal, au făcut mari eforturi de a crea un sistem de învățămînt pentru indieni. Mai ales prin școlile cu internat. Tradițiile tribale au fost atacate astfel în mod brutal ; rareori s-a ținut seama de modul specific de gîndire al unui popor întreg, și întregul sistem nou creat a eșuat. Scopul lui, mărturisit direct, era „să stîrpească limbile, practicile spirituale și obiceiurile" unor oameni considerați a fi niște barbari care se încăpățînau să nu se adapteze la unica civilizație recunoscută — aceea a omului alb. Singurul lucru realizat de rigidele și pioasele școli cu internat a fost crearea unui mijloc de comunicare între indienii proveniți din diverse medii lingvistice — limba engleză. Elevii au putut dobîndi informații despre o lume aflată dincolo de granițele izolatelor rezervații ; pentru mulți dintre ei, anii de internat au fost o nouă dezrădăcinare, un nou Drum al Lacrimilor.

Copiii din ținuturi atît de depărtate între ele, cu tradiții atît de profund diferite, cum erau Marile Cîmpii sau deșertul Arizonei, au fost aduși împreună și supuși unui fel de viață la fel de străin pentru toți. Foarte mulți au fugit ; cîțiva dintre ei au pierit pe drum — aveau de străbătut atîtea sute de mile pînă acasă ! — alții au ajuns în comunitățile lor unde au devenit cei mai înverșunați adversari ai albilor. Dar au fost și multe cazuri în care conștiința unei datorii elementare a supraviețuirii — și, o dată cu propria supraviețuire, și aceea a culturii păstrate de amintirea lor — a fost mai puternică.

După primul război mondial, Congresul Statelor Unite a simțit, în sfîrșit, obligația să rezolve problema cetățeniei americane a indienilor, ca o răsplată la participarea lor la marile eforturi ale industriei ce trebuia să facă față nevoilor frontului. Consecințele acestui act constituțional au fost, însă, mai puțin importante decît au crezut la început optimiștii. Pentru că, totuși, condițiile de viață de pe rezervații au rămas neschimbate și deprinderile tehnice ale tineretului, dobîndite în uzinele industriei de război, s-au dovedit inutile. Atunci a început, lentă, plină de speranțe, migrația spre oraș. În primii ani, spre așezările din apro-

Scanned with OKEN Scanner

pierea rezervaţiilor ; fără să aibă de gînd să se întoarcă vreodată definitiv acasă, tinerii indieni aveau astfel posibilitatea să-şi vadă mai des părinţii pentru care divizarea unei familii era unul dintre cele mai grele păcate faţă de legile inflexibile ale tradiţiei.

În 1934, Legea pentru reorganizarea rezervaţiilor indiene, votată la propunerea administraţiei Roosevelt, a încercat să rezolve cîteva probleme esenţiale ale vieţii indienilor. Michael Taylor apasă pe cîteva clape ale calculatorului şi, pe ecran, apare un fragment din cuvîntul de deschidere al Seminarului privitor la viaţa indianului contemporan, din 1961, cuvînt rostit de un etnograf cu mare autoritate, D'Arcy McNickle, din tribul Flathead: „Această legè a fost aceea care le-a spus indienilor din întreaga ţară că li se îngăduie să supravieţuiască, nu numai ca popor, ci ca popor AL INDIENILOR ! Ea le-a recunoscut dreptul de a-şi păstra specificul şi le-a dat instrumentele cu care şi-au clădit viaţa aşa cum dorea fiecare. Ceea ce a fost la fel de important pentru indieni, ca indivizi, ca şi pentru multe naţiuni indiene". Îmi copiez textul şi îmi întorc, întrebător, privirea spre Taylor. Zîmbeşte, dă uşor din cap şi continuă să vorbească.

Adevărul e că legea din 1934 a adus o anume dezvoltare economică, o îmbunătăţire a condiţiilor de funcţionare a şcolilor indiene, încurajarea artelor şi meşteşugurilor tradiţionale ; dar totul se petrecea într-un ritm prea lent. Pe de altă parte, multe triburi indiene priveau cu neîncredere iniţiativa oamenilor albi ; prea des li se întîmplase, de-a lungul istoriei lor, ca schimbările care le fuseseră impuse să le aducă nenorociri. Acum întorceau pe-o faţă şi pe alta fiecare prevedere a legii, suspectînd-o de capcane, de intenţii rele. În general, indienii s-au temut întotdeauna de schimbările prea bruşte : după părerea lor, ele puteau să aducă, pur şi simplu, haosul.

Între timp, sporul populaţiei a început să creeze noi probleme : chiar şi cu îmbunătăţirile pe care le făcuseră posibile noile legi ale anilor '30, rezervaţiile nu aveau resurse să le asigure muncă şi hrană tuturor locuitorilor lor. Familii întregi au plecat în căutare de lucru. De data aceasta mai departe, pînă în marile oraşe — Chicago, Los Angeles, Portland, Seattle...

Taylor apasă din nou pe clape. Amintirile unei indiene din tribul Oglala Siux, notate de el cu un an în

Scanned with OKEN Scanner

urmă. Numele femeii e Femeia-Stea ; ai ei se aşezaseră în Denver pe la mijlocul anilor '50. Copiez iarăşi textul de pe ecranul computerului: „Îmi aduc aminte ziua cînd am plecat prima dată de pe rezervaţie. Eram cu toţii speriaţi de moarte, deşi, mai de mult, cînd eram adolescente, sora mea şi cu mine am mers o vreme împreună la şcoală. Dar acum era altceva : soţul meu murise în 1949 şi mama a hotărît că trebuie să plecăm definitiv. Nu aveam de ales. Erau timpuri grele şi indienii nu erau văzuţi cu ochi buni în oraşele în care ne-am oprit să ne căutăm un rost. Mama nu a vrut să meargă cu noi : era prea obişnuită cu viaţa pe rezervaţie. Mai tîrziu, cînd s-a născut copilul surorii mele, a venit să-l vadă. În cîteva zile s-a îmbolnăvit atît de rău, că am crezut că o s-o pierdem. Aşa bolnavă cum era, n-a vrut în ruptul capului să rămînă la noi : s-a întors la Pine Ridge, în Dakota de Sud, cale de 500 de mile, pentru că era vremea Dansului Soarelui".

Ziarul, radioul, revista ilustrată erau aproape necunoscute pe rezervaţii. Cei care plecaseră la oraş le-au adus rudelor lor rămase acasă. Şi, aşa cum era de aşteptat, ele au produs o nouă tulburare a vieţii indienilor. Publicitatea, reclamele, imaginile frumos aranjate ale vieţii de la oraş au fost luate de bune şi o mulţime de indieni au pornit în căutarea lucrurilor care li s-au părut atît de atrăgătoare. În cel mai bun caz, oraşul i-a primit cu indiferenţă, dacă nu cu ostilitate. Imigranţi în propria lor ţară, indienii se simţeau însinguraţi, le era teamă de toate cîte le ieşeau în cale, nu îndrăzneau să întrebe nimic, să ceară nimic.

Încă o apăsare pe clapele computerului. Copiez din nou. De data asta, amintirile unei mătuşi a lui Taylor, Hazel : „Cînd am venit în Colorado, nu ştiam că, dacă vrei să te dai jos din autobuz, trebuie să tragi de un şnur şi să suni un clopoţel. La noi acasă, toţi se cunoşteau bine între ei, aşa că mi s-a părut extraordinar, minunat că într-un oraş mare ca ăsta şoferul ţinea minte unde trebuie să se dea jos fiecare. Cred că am mers cu zece străzi mai departe de staţia unde ar fi trebuit să cobor. Eram buimăcită, mi-era ruşine şi frică. Acum mi se pare caraghios, îmi vine să rîd — atunci nu-mi venea deloc. Cînd vii de undeva unde nu sînt decît puţine drumuri pavate, ca să nu mai vorbim de autobuze, un şnur poate fi un lucru îngrozitor, de care ţi-e frică."

Scanned with OKEN Scanner

Frica era cu atît mai mare cu cît oamenii se simțeau mai departe de casă. A fost nevoie de mult curaj, de voință ; era ca într-un război în care dușmanul se ivea de pretutindeni și lua chipuri felurite. Mulți veneau înarmați cu o bună cunoaștere a unei meserii, dar trecea multă vreme pînă cînd cineva se îndura să-și găsească timp să-i pună la încercare. „Lucrul care mă sîcîie cel mai tare — spunea pe ecranul calculatorului David Box, indian Ute — e că unii cred că indienilor *li s-au dat* slujbe. Cu toții a trebuit să mergem pe un drum greu, să pornim de jos de tot și să muncim din răsputeri pentru fiecare lucru pe care l-am cîștigat".

I-a ajutat să supraviețuiască un nebănuit simț al umorului. M-am convins în cîteva rînduri că oamenii aceștia, despre care se spune că sînt duri și necomunicativi, știu să rîdă de ei înșiși și de toate stîngăciile și prejudecățile lor. Aduceau cu ei încă un lucru extrem de prețios, socotit de ceilalți a fi pierdut pentru totdeauna : știau bine *cine* sînt. Mai bine decît știau ceilalți locuitori ai Americii. Asta le-a dat un fel de forță interioară pe care puțini alți americani o au. Mîndria identității indiene s-a păstrat, în multe cazuri, chiar și la a doua sau la a treia generație după plecarea de pe rezervație. Chiar dacă limba lor nu avea decît puțină valoare în relațiile cu ceilalți la fabrică, pe stradă, la școală, în magazin, nimeni nu o uita și o vorbea acasă ; copiii o învățau și erau mîndri că, față de colegii lor, știu să vorbească încă o limbă. Mai tîrziu — dar acesta e un fenomen mai complicat, cu cauze mai puțin evidente —, unii au început să scrie în limba părinților, chiar dacă publicau și în limba engleză. Mai ales tradițiile literare, vechile povești, cîntecele — chiar dacă în parte uitate după atîția ani — erau transcrise și păstrate cu grijă. „Ne e foarte greu, mărturisea un indian, fruntaș al organizației locale a Partidului Democrat, să înțelegem de ce *Wasicus* cred că toți gîndim și ne comportăm la fel. Am dreptul să am orice fel de convingere politică, să proclam orice credință filosofică pe care o consider că se potrivește mai bine firii mele, dorințelor mele de a face bine celorlalți oameni. Cu o singură condiție : să nu încerc să-i oblig pe alții să creadă ca mine". (*Wasicus* e numele pe care mulți indieni îl dau oamenilor albi).

Scanned with OKEN Scanner

Pe măsură ce numărul indienilor a crescut în orașe, au apărut organizații de tot felul, unora dintre ele încredințîndu-li-se păstrarea, în noul climat social, a unor tradiții culturale care altfel ar fi dispărut. Alte organizații ale indienilor au scopul de a-i ajuta pe indieni cînd au de înfruntat dificultăți, cînd au nevoie de școală pentru copii sau pentru ei înșiși, de medic sau de slujbă. Unele fac mari eforturi pentru păstrarea identității tribale. La Denver, însă, așa cum mi-a spus Michael Taylor, orientarea generală e mai curînd spre un panindianism și vasta mișcare de astăzi din America, țintind la ceea ce s-a numit „indianism", a avut în marele oraș din Colorado un centru foarte important.

Aceasta și pentru că la Denver trăiesc atîția indieni venind din atîtea triburi diverse. Unul din conducătorii unei organizații Sioux declara, pe la mijlocul anilor '60, că, în afara unor concentrări mai mari Sioux și Navajo (fără îndoială, pentru că acestea sînt cele mai numeroase triburi din America), sînt și indieni aparținînd unor etnii de care el nu auzise niciodată. Și un inginer, originar din tribul Mescalero Apache, îl completa : „Înainte de a fi venit la Denver ca să-mi fac studiile, singurii oameni pe care-i știam erau cei de pe rezervația noastră și cîțiva navajos. Aici m-am împrietenit cu copii dintr-o duzină de triburi, pentru că îi vedeam tot timpul la școală. La început, mi s-au părut foarte ciudați : obiceiurile lor, limba pe care o vorbeau erau foarte diferite de cele pe care le știam eu". Cine privește harta își dă seama că Denverul e la distanță aproape egală de rezervațiile din Marile Cîmpii, din Marele Bazin al fluviului Columbia, de Oklahoma și de Sud-vest.

Dar indienii vin aici din regiuni rurale, nu o dată refractare la orice fel de progres tehnologic. De aceea, ei îndură mai greu decît alții oboseala marelui oraș. Tînjesc adesea după liniștea de acasă — după ceea ce un mare poet din *pueblo* Acoma, Simon Ortiz, numea „ritmul lumii rurale" — și se întorc, de cîte ori au prilejul, acasă. La puțină vreme după ce am plecat din Denver, la Los Angeles, un indian originar din alt *pueblo,* Laguna, îmi spunea : „Am venit aici din orășelele tăcute, prăfuite din Arizona și Noul Mexic. Uneori, cel mai apropiat vecin stătea la 10—15 mile, pentru că tata lucra la șosele și tot ne mutam cu el, prin cele mai îndepărtate colțuri ale Sud-vestului.

Scanned with OKEN Scanner

Adesea, simt că îmi lipsește singurătatea de atunci. Puteam să gîndesc cu adevărat, să cumpănesc lucrurile importante. Dacă o să fiu în stare să strîng destui bani, o să mă duc într-un orășel din Noul Mexic, o să-mi fac un *hogan*, așa cum își face orice navajo, din crengi și pămînt, și o să trăiesc acolo. O să cresc vite. Știți, nu-mi mai aduc aminte cîtă vreme a trecut de cînd n-am mai fost într-un loc unde să aud un cîntec de pasăre sau un bondar lovindu-se de fereastră".

La muzeul din Denver, Michael Taylor apăsa mereu clapele calculatorului și mă lăsa să copiez fragmente ale interviurilor luate de el cîtorva sute de indieni. O femeie din tribul Mesquakie, îi spunea : „Îmi place la Denver. E mult mai bine decît experiența pe care am trăit-o la Chicago. Dar chiar și aici simt de multe ori că nu mai pot să merg mai departe. Prea mult asfalt, nu simți iarba sub tălpi ; smog, lumea alergînd mereu în jurul tău, zgomot, crime... Cînd mă simt copleșită, mă urc în mașină și merg într-un părculeț care-mi place foarte mult. Mă plimb în jurul lacului sau mă așez pe iarbă și stau liniștită. Uneori cînt unul din cîntecele pe care le-am învățat cînd eram mică. Asta mă face să mă simt mai bine. Dar, știți, mă tem pentru copii : ce-o să se întîmple cu ei ? Unii s-au născut și au crescut aici. N-or să știe nimic despre rezervații — ceea ce e bine ; dar n-or să știe nimic nici despre adevărata viață a indienilor". Sau un indian Oneida : „Fiecare dintre noi are obligația să le dea copiilor toate cunoștințele care îi vor ajuta să supraviețuiască. Asta nu înseamnă numai educație în școală. Trebuie să-i facem să știe cine sînt, de unde vin și că nu e nimic rău în faptul că sînt indieni. E, totuși, greu cînd sîntem atît de departe de casă, e greu să-i învățăm toate astea".

La începutul anilor '50, guvernul federal a început să aplice un program de „reașezare", încercînd să încurajeze migrația de pe rezervații în marile orașe. Ceva mai tîrziu, i s-a dat un nou nume : „Programul de asistență a forței de muncă", recunoscîndu-se astfel, implicit (dar cum, oare, s-ar fi putut să nu se recunoască ?), gravele probleme ale șomajului din rezervațiile indiene ; programul e și astăzi în vigoare.

Un antropolog de prestigiu, George J. Abrams, indian din tribul Seneca, a analizat caracteristicile noii migrații în comparație cu acelea ale mișcării spre oraș din

Scanned with OKEN Scanner

anii '30 și '40. „Eforturile mai recente ale guvernului nu au izbutit decît rareori să le asigure indienilor condiții mai bune de viață. Spre deosebire de perioada 1930—50, cînd oamenii plecau de pe rezervații după ce își însușiseră unele deprinderi tehnice, mulți dintre cei cuprinși în programul de «reașezare» au o instrucție școlară insuficientă și nici un fel de experiență în genul de activități cerute la oraș. Mai rău decît atîta, ei erau adesea induși în eroare de preazeloșii fucționari ai programului și nu aveau nici o idee clară privitoare la viața care îi aștepta de îndată ce ajungeau în noile lor așezări, de pildă la Denver. Multora dintre cei cu care am stat de vorbă li se dăduse prea puțin ajutor să se adapteze la noile condiții ; după ce au ajuns aici, au fost lăsați să se descurce singuri. Ce se poate aștepta de la situații de acest fel ?"

Ce urmărea guvernul prin Programul de reașezare nu e încă foarte limpede. Se pare că nimeni nu a sugerat o alternativă rezonabilă și, în cele mai multe cazuri, nici nu exista vreuna, dacă se urmărea cu reală preocupare de eficiență supraviețuirea culturii autohtone. E adevărat că imaginea indienilor deznădăjduiți, dezorientați, a copiilor-naturii rătăcind pe străzile orașului, pradă forțelor malefice care caută să-i nimicească, e la fel de naivă ca vechiul mit al literaturii și al filmelor western cu triburi amplu împodobite cu pene, pîndind de după fiecare copac, de după fiecare stîncă, doar-doar se vor ivi cîțiva albi inocenți pe care să-i scalpeze. Dar nu e mai puțin adevărat că mulți indieni „reașezați" nu au rezistat în atmosfera cu care nu erau deprinși. Situația nu poate fi idilizată : unii dintre noii veniți au rămas în oraș, nu pentru că erau siguri de posibilitatea obținerii unor slujbe, ci numai pentru că știau cît de slabe erau speranțele unei existențe mai bune pe rezervații. Numai cei care au izbutit să termine o școală oarecare au găsit — firește, precizează Taylor, nu fără greutate — o slujbă. Problemele indienilor erau aceleași cu ale întregii sărăcimi a orașului : șomajul, criminalitatea, sănătatea șubredă, condiții mizere de locuit.

— E un adevărat cerc vicios, continuă Taylor. Cineva vine la Denver pentru că altcineva i-a vorbit despre slujbe mai bune și despre condiții mai bune de învățămînt. Cînd ajunge aici, își dă seama că nu îndeplinește nici condițiile cerute de întreprinderile care angajează

muncitori, nici de școli. Nici măcar nu știe unde să se ducă să ceară ajutor. Și, nu după multă vreme, ajunge pe mîna poliției, pentru că a fost prins vagabondînd. Pentru unii dintre ei, ajutorul vine prea tîrziu. Dar indienii nu-i pot suferi pe cei care caută senzaționalul în toate aceste probleme grave, comentîndu-le de pe margine fără să se implice.

O altă apăsare pe clapele computerului, și citesc o lungă declarație a unui indian Chippewa, Dominic Bellecourt Dumont : „Dacă îmi cade sub ochi încă un articol despre «mizeria indienilor», îl arunc cît colo ! Avem, desigur, probleme complicate. Dar nu flecărind în ziare sau aruncînd întruna cu vorbe în guvern le putem rezolva. De fapt, nici nu sînt sigur că aceste probleme sînt numai ale indienilor. Am auzit de nu știu cîte ori că *problema* noastră e, de exemplu, alcoolul ; dar aproape nimeni nu vorbește despre cartierele elegante unde se bea cîteodată de dimineața pînă seara și unde unii oameni își pierd, din cauza asta, omenia. De ce nu scrie nimeni despre lucrurile bune pe care le facem ? Sînt sute de indieni din Denver care contribuie la crearea unei vieți mai civilizate. Și, mai mult decît atîta, izbutesc să rămînă indieni și să participe la activitățile comunității indiene, nu pe rezervații, ci aici, în oraș. În afara tuturor acelor acțiuni întreprinse de ei ca să rămînă în viață... Îți vine să crezi că nici măcar nu știm care ne sînt problemele : cel puțin să încercăm SĂ FACEM ceva, să le urnim din loc, și nu să stăm liniștiți și să citim toate balivernele astea".

De fapt, indienii veniți de mai multă vreme în oraș au încercat să-i ajute pe cei aduși de promisiunile Legii pentru reașezare ; dar s-au lovit, de fiecare dată, de indiferența funcționarilor municipali sau de lipsa de fonduri. Multe programe de asistență socială au rămas, astfel, în stadiul de proiect. La sfîrșitul anilor '60, diverse inițiative particulare și ale guvernului federal au condus la înființarea centrelor indiene. Administrate de Uniunile locale ale Celor Dintîi Americani, ele sînt un fel de case de ajutor reciproc, destinate să procure nu numai sprijin financiar, ci și moral, încercînd să facă adaptarea la viața urbană mai ușoară ; aici se adună oameni din triburi și din generații diferite.

La Albuquerque aveam să văd un alt tip de instituție, un centru de cultură. O construcție recentă, din anii '60,

Scanned with OKEN Scanner

o evocă pe aceea a unei *kiva*. Acesta era locul unde bărbaţii tribului se adunau să mediteze în tăcere nu numai la relaţiile omului cu lumea spiritelor atotputernice, dar şi la greutăţile vieţii de fiecare zi. Aici se hotăra şi cum se vor împotrivi triburilor duşmane sau armatei federale despre care erau vestiţi că porniseră spre ei ; sau încotro vor pleca, în anotimpul vînătorii ce se apropia, să caute hrană. Şi cine e mai bine să fie ales căpetenie în locul celei aflate pe patul de moarte, şi dacă era legitimă căsătoria pentru care doi tineri ceruseră încuviinţarea. Sau uneori se adunau numai ca să stea de vorbă între ei la adăpost de vremea neprietenoasă de afară. Era, deopotrivă, biserică, judecătorie, casă a sfatului războinicilor şi vînătorilor, club.

Clădirea circulară de la Albuquerque era multifuncţională : o sală mare de adunare şi de spectacole, mai multe săli pentru seminarii, lectura ziarelor, audiţii muzicale, o bibliotecă bine înzestrată cu volume în engleză şi (acestea nu foarte multe) în diverse dialecte indiene. Săli de expoziţie, aparate pentru citirea microfilmelor, altele — simple sau stereoscopice — la care se puteau privi diapozitivele. Un mic magazin de artizanat şi de reproduceri de artă indiană. În exterior, construcţia imita zidurile de *adobe*, amestecul de argilă şi de paie tipic pentru casele indienilor din Arizona şi din Noul Mexic. Curtea interioară, însă, era tencuită cu var alb, cum sînt casele ridicate aici de coloniştii spanioli ; patru mari fresce (una dintre ele, pictată de José Rey Toledo, ospitalierul meu amfitrion de la Jemez) înfăţişau tradiţiile indienilor Pueblo. Tehnica picturilor era aceea pe care, la începutul secolului, o creaseră patru artişti din tribul Kiowa (răspîndit în Oklahoma, Kansas, Colorado, Noul Mexic şi Texas), adică eliminarea perspectivei, distribuţia formelor în registre orizontale — cel mai de jos sugerînd planul apropiat, cel de sus depărtarea — şi gama cromatică întemeiată pe cîteva culori fundamentale : roşu, negru, albastru, galben, ocru, alb, verde — tratate în suprafeţe ample, fără treceri tonale.

La începutul după-amiezii, cînd am ajuns aici, aproape toate sălile erau pline. Se înţelege, nimeni nu purta veşminte indiene (care dau aer sărbătoresc ceremoniilor rituale şi spectacolelor tradiţionale) : *bluejeans*, bluze viu colorate, pălării stetson, cu borul larg, aşa cum le ştim

de la cowboy. Dar ornamentele de argint și de turcuoază, pandantivele legate cu un șnur de piele (cum poartă astăzi și foarte mulți albi din Sud-vest și din orașele de pe coasta Pacificului) ilustrau abundent o veche tradiție a meșteșugurilor navajo, pueblo și zuñi. Mulți, foarte mulți copii : dacă nu ar fi fost cîte o broșă de argint prinsă în pieptul cămășii cadrilate, nu s-ar fi deosebit prin nimic de toți ceilalți copii din Albuquerque. De obicei, broșa sau brelocul agățat de centura lată, țintată, reprezintă gîza, animalul, floarea ocrotitoare a copilului (care poartă, uneori, numele acestor dăruitori de noroc) ; efectul podoabei tradiționale pe bluza cu inscripții făcînd reclamă pentru Coca-Cola, marcînd apartenența la un club sportiv, evocînd Olimpiada din vara lui '84 era cît se poate de ciudat. Copiii alergau pe coridoare în drum spre sălile de proiecții, de muzică, spre lecția de vioară sau de țesut covoare ; își dădeau brînci, rîzînd, glumeau într-o engleză curată care nu avea accentul ușor gutural al părinților.

La Seattle, Casa de cultură indiană se află într-o pădure din nord-vestul orașului. Autobuzul care ne-a dus pînă acolo a mers multă vreme pe o șosea ce urca și cobora întruna, trecea pe poduri azvîrlite peste rîpe adînci. Din stînga, ne-a însoțit priveliștea Pacificului, în ziua aceea aburind cu o ceață subțire ce estompa contururile țărmurilor împădurite de dincolo de golf. Din cînd în cînd, o rază de soare scăpăra printre nori, iscînd reflexe metalice în frunzele umede ale arțarilor și platanilor. De la capătul liniei de autobuz pînă în poiana unde e așezată clădirea Casei, am urcat pe un drum îngust care-și suna pietrișul sub pașii noștri ; mirosea a rășină de brad și a pămînt ud.

Cîndva, locul fusese al unui regiment de infanterie ; indienii l-au revendicat, aducînd documente care le dovedeau drepturile — vechi acorduri cu guvernul de la Washington, întărite în cîteva rînduri de Senatul de la Olympia, capitala statului creat în 1889. Procesul a durat surprinzător de puțin, doar cîteva luni, și sentința a fost evacuarea tuturor instalațiilor armatei. Aceasta se întîmpla în 1976 și construcția Casei de cultură a început imediat.

Aveam întîlnire cu directorul la ora 9 și jumătate ; dar, cînd am ajuns, cu cinci minute înaintea orei fixate, am găsit ușile încuiate și doar pe un tînăr de 18—20 de ani care deretica prin sălile din spate.

Scanned with OKEN Scanner

Am așteptat mai bine de o jumătate de oră ; în majoritatea limbilor indiene nu există un cuvînt care să traducă noțiunea de *timp*. Dar Henry Wadsworth a fost atît de binevoitor, a știut să explice, să povestească, să caute cu atîta stăruință în teancurile de gravuri, de textile, să fie atît de nepăsător la dezordinea pe care o lăsa în depozitele de ceramică și de sculpturi, pentru că ținea să ne arate neapărat *anume* obiecte, încît, pînă la urmă, am uitat cu totul de întîrzierea cu care a venit la întîlnire.

Funcțiile Casei de cultură din Seattle erau cam aceleași ca la Albuquerque. Clădirea nu era tot atît de mare ; conferințele, proiecțiile de filme, spectacole de teatru și dansuri, concertele se organizau, de pildă, în sala mare a muzeului. Dar în laturile construcției, într-o distribuție foarte echilibrată și funcțională a spațiului, sînt la fel de multe încăperi pentru discuțiile cu 15—20 participanți, săli de lectură, pentru microfilme și diapozitive, de audiție — în căști — a muzicii (Wadsworth ne spune că are o colecție de 6 000 de casete cu muzică a indienilor, a eschimoșilor, a aleuților). Casa de cultură a deschis și două galerii de artă în oraș — una în centru, în cartierul istoric din jurul Pieței Pine, alta în apropiere de Universitatea Washington și că, în cei cîțiva ani de cînd s-au înființat galeriile, s-a dovedit să existe și public pentru arta și artizanatul indian. Era pe cale să pună la punct un sistem de abonamente, asemănător celui al cluburilor de carte sau de gravură. Din veniturile obținute la galerii, la micul magazin din incinta Casei de cultură, își completa bugetul — nu deosebit de generos — primit de la guvernul federal, de la administrația statului, de la Centrul Indian și de la Camera de Comerț (un fel de oficiu de turism) de la Olympia.

Activitatea Casei de cultură de la Seattle nu e consacrată exclusiv prezentării artelor indiene din Nord-Vestul Statelor Unite ; se înțelege, ele sînt preponderente, dar în colecția de diapozitive, în obiectele expuse în sala de muzeu, e prezentă întreaga artă indiană a Americii. Dacă stai într-un anume loc al balconului ce înconjoară spațiul de expunere, poți cuprinde cu privirea cele patru unghiuri ale sălii ; și observi că fiecare din ele sugerează stilul caracteristic al celor patru culturi indiene principale din Statele Unite — Sud-vestul, Marile Cîmpii, Sud-estul și, firește, cea din acest colț de Nord-vest, unde ocea-

Scanned with OKEN Scanner

nul pătrunde adînc în continent, pînă la cîteva mile de povîrnișurile Munților Cascadei, unde așezările și trecătorile păstrează numele vechilor triburi — Snoqualmie, Enumclaw, Isaaquah, Oso, Snohomish, Puyallup.

Doi sînt dușmanii de care artiștii și meșteșugarii indieni — și, o dată cu ei, casele lor de cultură — se tem cel mai mult : contrafacerile și kitschul. Amîndoi foarte activi și, mai ales în ultimele decenii, prosperi. E un fenomen care însoțește, firesc, evoluția înfloritoare a raporturilor dintre producția de obiecte autentice și clientela ei — colecționari, muzee, galerii din aproape toate orașele americane. Ceea ce-i curios e că, uneori, colecționarii cumpără cu bună-știință imitațiile ; se înțelege, nu cei mai pretențioși dintre ei, cei al căror nume a ajuns să însemne o garanție cînd figurează într-o expoziție. Nu oricine renunță la autoritatea pe care, de-a lungul anilor, a dobîndit-o colecția lui, pentru simple avantaje financiare. Dar cei care vor numai să aibă un living-room agreabil sau ca soția ori fiica lor să provoace invidia celorlalte soții și fiice, mai puțin inspirate în completarea toaletelor la serata dată de primărie sau de directorul general al principalei bănci locale, nu au asemenea prejudecăți. Artizanii știu foarte bine de existența acestor categorii larg răspîndite. Cine s-ar fi gîndit, pe la începutul secolului, să migălească imitații ale obiectelor indiene, de vreme ce, în afara arheologilor, puțini erau cei care știau să le prețuiască ? Se puteau cumpăra pe atunci, așa cum citesc în cartea publicată în 1964 de un istoric american, Fayne C. Porter, coșuri întregi de vase cu cîteva zeci de cenți.

Puțini au fost, pînă la primul război mondial și chiar cîtva timp după aceea, colecționarii de artă indiană. Pentru că puțini erau convinși de oportunitatea unei asemenea investiții : istoria colecțiilor de artă (nu numai în America) e adesea coincidentă cu extinderea sferei de interes a financiarilor, în căutarea unor plasamente rentabile. Nu sînt, totuși, rare cazurile asemănătoare celui al lui Thomas Gilcrease, milionarul din Tulsa. În 1912, cînd avea numai 21 de ani (dar avusese timp, într-o epocă în care descoperirea petrolului în Oklahoma a creat o categorie de tineri abili, cu inițiativă și lipsiți de prea multe scrupule, să ajungă printre cei mai bogați oameni din oraș), Gilcrease a început să colecționeze artă americană. Așa a luat naștere una dintre primele colecții te-

Scanned with OKEN Scanner

matice de la apus de Mississippi : tot ce se referea la viaţa Vestului Îndepărtat — inclusiv la indieni — era interesant pentru tînărul colecţionar. (Ceea ce a devenit, între timp, „Institutul de Istorie şi Artă Americană Thomas Gilcrease“ păstrează o mare colecţie de picturi ale lui George Catlin, întrecută în dimensiuni, dacă nu mă înşel, numai de aceea a Institutului Smithsonian din Washington). În anii '50, cînd, obligat de starea alarmantă a afacerilor, Gilcrease era pe cale să-şi vîndă colecţia, concetăţenii i-au venit în ajutor : cei din Tulsa au lansat un împrumut şi i-au procurat ghinionistului milionar fondurile necesare salvării muzeului. Pe care Gilcrease le-a folosit şi pentru noi achiziţii.

Piesele autentice de artizanat indian ating astăzi preţuri prohibitive pentru amatorul de rînd : un pandantiv hopi sau zuñi de argint şi de turcuoază poate costa 15—20 000 de dolari, un covor navajo cam tot atît, un vas de ceramică neagră al Mariei Martinez din San Ildefonso sau al soţului ei, Julian, chiar şi mai mult. Împletiturile de fibre de yucca şi de nuiele, tobele (indienii Pueblo din Cochiti sînt celebri pentru sonoritatea muzicală a tobelor făcute de ei), figurinele de ceramică, veşmintele, mocasinii, podoabele participanţilor la dansurile ceremoniale, păpuşile *katchina*, totul se poate comercializa, totul poate deveni obiect de preţ într-o colecţie, într-o sală de muzeu. Şi totul se poate contrafăce.

De prin anii '30, cînd americanilor li s-a revelat valoarea artei indiene, comerţul a devenit, pentru mulţi meşteri din triburile sărace, mai ales pentru cele din Sud-vest, principalul scop al creaţiei. La început, profiturile — nu chiar neînsemnate — luau drumul unor firme de pe Coasta de Est, din Chicago sau din St. Louis ai căror comis-voiajori străbăteau drumurile pieptişe, bîntuite de soarele torid, din valea lui Rio Grande şi din sudul Californiei, cumpărînd tot ce se putea cumpăra. A durat mai mult pînă ce au pătruns pe Coasta de Nord-vest şi pentru că populaţiile de aici erau mai înstărite şi nu-i priveau cu ochi buni pe aceşti intruşi insistenţi, dar şi pentru că negustorii înşişi se îndoiau că măştile, de o expresivitate aspră (deocamdată, negoţul cu totemuri era prea anevoios), ar fi găsit căutare la amatorii de mistere graţioase, agreabile care puteau fi aşezate pe o poliţă între minia-

turile pe fildeș aduse din călătoriile (de bon-ton) în Franța și lîngă sticlăria și porțelanurile italiene.

Artizanii indieni și-au dat imediat seama că au de-a face cu două soiuri de cumpărători : cei trimiși de muzee sau de colecționării cu experiență, exigenți dar gata să plătească mai mult, și salariații magazinelor și ai galeriilor de artă, pe care îi interesa orice și nu aveau pretenția decît să li se vîndă ieftin. Au apărut apoi, după cel de-al doilea război mondial, turiștii ; aceștia erau cei mai puțin pricepuți, cumpărînd mai ales obiecte mici, pentru că nu aveau loc în portbagajul automobilului, între valize. În multe *pueblos* au luat ființă prăvălii cu suveniruri, cu totul altceva decît operele de artă. Cărți poștale ilustrate cu copii bucălați, purtînd pene sau stînd în fața unor *teepee*-uri, corturi cum nu s-au văzut niciodată în Arizona sau în Noul Mexic, dar le sugerau clienților exact ce învățaseră ei din filmele western că înseamnă un indian adevărat ; imitații de argint, imitații de turcuoază, semne de carte cu motive navajo, eșarfe navajo (așa cum nu poartă nici un indian), brelocuri, pandantive, oale miniaturale, mici corturi, covorașe de dimensiunile unei cărți. Și mii de *katchinas* ; aceste păpuși reprezentîndu-i pe dansatorii mascați ai unor dansuri inițiatice, înfățișări ale spiritelor ce cîrmuiesc pămîntul, apele, văzduhul, ploaia, recolta și care, produse acum în cantități uriașe, sînt, probabil, cele mai populare obiecte dintr-o colecție fără prea mari pretenții.

La Albuquerque, orașul care poartă numele — puțin schimbat — al unui duce spaniol (și azi locuitorii de origine hispanică formează mai bine de o treime din populație), în tinda unei case construite pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, într-o piață dominată de o biserică —. San Felipe de Neri, datînd din 1704 —, semnul celei dintîi ocupații europene a acestor pămînturi indiene, în fiecare zi, de pe la 10 dimineața, se adună meșteșugarii din *pueblos*. Din Isleta și Sandia, în imediata apropiere a marelui oraș, dar și din Santa Ana și San Felipe, departe, în susul lui Rio Grande, din Laguna și Acoma, la o sută de kilometri spre vest, pe înaltele *mesas*, sterpe, dominînd cu o dramatică măreție platoul erodat de ape. (O „mesa" e o înălțime, uneori de cîteva sute de metri, rest al vechiului podiș, ros acum pînă la temelie de rîurile umflate de ploile torențiale ale primăverii).

Întind ștergare albe și așază meticulos bijuterii, țesături, împletituri, tobe, vase. Și, bineînțeles, mulți dintre ei — *katchinas* de diverse mărimi. Bătrînii, cu nelipsitele pălării stetson, privesc fără curiozitate la cei care trec prin piață, la căutătorii de descoperiri senzaționale printre obiectele înșirate pe prispă ; stau nemișcați, cu obrazul de culoarea lemnului vechi, ars de soare și răspund monosilabic la întrebările cumpărătorilor. Tinerii, îmbrăcați, în vindiace de nailon, cu bluze acoperite de inscripții nostime, purtînd însă centuri late cu paftale de argint meșteșugit lucrate, vorbesc, glumesc, rîd între ei și cu clienții. Albuquerque e un oraș care mi s-a părut că păstrează mai bine decît ale orașe americane semnele vechii culturi. Orășelul de acum 40—50 de ani, adormit la poalele Munților Sandia, a devenit o metropolă unde trăiește aproape o treime din totalul populației Noului Mexic. Orașul vechi, strîns de-a lungul cîtorva străzi din marginea de vest, spre malul lui Rio Grande, e chiar așezarea spaniolă originară, întemeiată la 1706. Singurele mărturii ale civilizației secolului al XX-lea sînt lumina electrică și asfaltul. Dar lămpile sînt cele de acum o sută de ani, cînd iluminatul se făcea cu petrol lampant ; pe stîlpii de fontă e imprimată stema vechiului teritoriu al Noului Mexic din 1846, anul în care această întindere de pămînt, mai mare decît Italia, a fost anexată de nord-americani.

În 1540, o expediție venită din Mexic, condusă de Francisco de Coronado, a trecut pe aici, în drum spre valea lui Colorado : era una din primele întîlniri cu oamenii albi ale indienilor de pe actualul teritoriu al Statelor Unite. Episodul este evocat într-o vastă frescă — de factură academistă, descriptiv-grandilocventă — care împodobește o clădire de pe latura nordică a vechii piețe. Tristă ironie — la cîțiva pași, indienii de astăzi vînd covoare și bijuterii făcute pentru dușmanii de odinioară, urmași ai celor care, acum 400 de ani, îl vesteau pe viceregele din Mexic că au întîlnit niște sălbatici, lipsiți de orice fel de cultură, ignoranți și răuvoitori, îmbrăcați cu haine proaste și împodobiți cu bijuterii grosolane, fără valoare.

Străduțele pavate cu piatră cubică se prelungesc spre livezile de portocali de la marginea Orașului Vechi ; de-o parte și de alta, zeci de prăvălioare cu obiecte de artizanat „pentru toate pungile", cum scrie pe cele mai multe firme

atîrnate deasupra ferestrelor mici, cu geamuri colorate în violet, ca să-i apere pe cei dinăuntru de căldura soarelui (la Albuquerque sînt 320 de zile senine pe an). Pe ziduri, au mai rămas afișele „Sărbătorii baloanelor" de la sfîrșitul lui octombrie ; nu știu exact de cînd durează această tradiție, dar în fiecare an, cîteva zeci de baloane (am aflat că, în 1984, fuseseră 115), venite din toată lumea, participă la un festival al culorii. Nu se dă nici un premiu, pentru că nu e nici un concurs. Timp de o săptămînă, cerul orașului e înveselit de aceste arhaice nave aeriene pe care fiecare echipaj se silește să-l coloreze în tonuri cît mai vii. Magazinele de suveniruri, papetăriile, chioșcurile de ziare vînd sute de ilustrate înfățișînd momente ale acestui festival în care oamenii devin din nou copii.

Orașul Nou, complet separat de celălalt, a început să fie construit pe la 1880, cînd calea ferată, venind spre sud, de la Santa Fe, ajungea să lege între ele, pentru întîia oară în istoria Statelor Unite, toate regiunile colonizate în acea vreme. Încă de pe atunci, așezarea cu case de *adobe* acoperite cu olane a vechiului Albuquerque li s-a părut celor veniți aici din toate părțile Sud-vestului un mare muzeu în aer liber de care s-au gîndit să nu se atingă niciodată. De peste o sută de ani, în Orașul Vechi nu s-a ridicat nici o clădire nouă, întregul efort al edililor concentrîndu-se spre conservarea celor existente. Rezultatul e remarcabil : deși, în interior, casele beneficiază de avantajele locuințelor moderne — cu apă curentă, încălzire centrală (iarna, mi se spune, aici, la înălțimea de 1 500 de metri, vînturile înghețate dinspre Munții Sandia coboară adesea temperatura mult sub 0° C) —, exteriorul arată exact ca acum o sută de ani. Aerul condiționat e instalat în interior, în gurile pe unde în zilele friguroase e adusă căldura sobei electrice din subsol : e interzisă instalarea aparatelor în ferestre, ca să nu se modifice înfățișarea fațadelor originale. De asemenea, nu sînt îngăduite firmele luminoase și reclamele cu neon ; singură înnoire a străzilor, sînt semnalele electrice de circulație — semafoarele de lemn pe care le deslușesc într-o fotografie din anii '30 au devenit foarte incomode în actualele condiții ale circulației.

Nu numai cartierul istoric, însă, ci întregul oraș de o jumătate de milion de locuitori, păstrează un aer surprinzător de patriarhal. Clădirile de 15—20 etaje (nici

Scanned with OKEN Scanner

una, însă mai înaltă) stau alături de case înconjurate de largi peluze cu gazon și cu flori, coborînd printre pini și portocali spre autostrăzile cu 8 și 10 benzi. Fîntîni arteziene risipite la toate răspîntiile, în micile parcuri a căror iarbă de un verde închis pune și mai bine în evidență albul noilor construcții. Ți se pare că risipa asta de apă e o sfidare în mijlocul podișului arid unde, numai la cîteva mile de oraș, în Acoma Pueblo, indienii săpau încă, pînă nu de mult, gropi adînci în malurile de argilă ca să păstreze apa de ploaie, singura sursă de apă a celor 2—3 000 de locuitori. Dar Rio Grande curge în marginea orașului și, chiar în verile secetoase Albuquerque nu întîmpină nici un fel de dificultăți.

Cei de aici sînt invidiați de locuitorii celui mai mare oraș al Sud-vestului — Phoenix. Un milion de oameni din așezarea cu nume simbolic (clădită cu ceva mai mult de un secol în urmă pe un pămînt pietros, ars de soare, unde s-au găsit urme ale unor case indiene, părăsite — nu se știe exact cînd și de ce) trăiesc spaima lipsei de apă. O masivă concentrare de industrii — electronică, aeronautică, mobilă, oțel, aluminiu, chimicale — consumă o uriașă cantitate de apă și rezervele Lacului Roosevelt — la vreo 90 de kilometri, spre est — încep să se dovedească insuficiente. Cînd a fost construit barajul de pe rîul Salt, în 1911, Phoenix era un orășel de cîteva mii de oameni, păstrînd încă amintirea celor dintîi coloniști veniți pe aceste pămînturi cu nume indiene și spaniole: cosașii aduși de un tînăr cu cel mai anglo-saxon nume cu putință, John Smith, să adune iarba de care era nevoie în satele din răsăritul teritoriului. Asta se întîmplase în 1866 și, peste mai puțin de un sfert de secol, Phoenix devenea capitala teritoriului Arizona (fosta capitală, Prescott, un orășel de vreo 15 — 20 000 de locuitori, somnolează în jurul unei Străzi Principale, tipice pentru provincia americană a sfîrșitului de secol trecut). De atunci, Phoenix a crescut neîncetat ; astăzi, șase clădiri mai înalte de o sută de metri își decupează siluetele pe fundalul îndepărtaților Munți Maricopa, în același loc în care cîndva se aflau doar corturile lui John Smith și ale cosașilor lui.

Și aici arteziene se aud susurînd de-a lungul bulevardelor ; pe toate peluzele în jurul caselor umbrite de portocali, stropitorile mecanice lucrează de dimineață pînă seara tîrziu : iarba a fost adusă de departe, în brazde des-

Scanned with OKEN Scanner

prinse de pe coastele munţilor, şi nu ar putea îndura, dacă nu ar fi stropită tot timpul, arşiţa neiertătoare. Anii trecuţi, guvernatorul Arizonei a aprobat un plan de a se aduce apa din fluviul Colorado, peste două şiruri de munţi înalţi de 2—3 000 de metri : cheltuielile sînt imense şi, fără un ajutor substanţial din partea guvernului federal (care, însă, nu se arată prea convins de realismul planului), cel mai mare oraş al Sud-vestului e ameninţat, pur şi simplu, de secetă.

Deocamdată, s-ar părea că locuitorii lui nu îşi prea dau seama de primejdie : evantaiele ploii artificiale se mişcă întruna pe iarba din jurul caselor, în parcuri, pe lungile peluze care despart sensurile de mers ale autostrăzilor. Din acest punct de vedere, Albuquerque e ferit de pericole. Singurul lucru care-i îngrijorează pe locuitorii oraşului e creşterea continuă a ratei şomajului (în 1984, se ajunsese la 7,8 mai mult decît media pe ţară, ceea ce, în acest centru urban care simboliza pentru foarte mulţi dinamismul lumii moderne, nu se mai întîmplase niciodată). Dar oamenii fac evident eforturi să păstreze aparenţele patriarhalei linişti din secolul trecut : ca pe vremea primilor colonişti, de pildă, primarul nu primeşte nici astăzi vreun salariu din partea urbei (mai sînt şi alte oraşe — semnificativ, tot în Sudul colonizat mai tîrziu — care încearcă să prelungească vechile tradiţii patriarhale — Dallas, unde primarul nu primeşte decît 50 de dolari pentru fiecare şedinţă a consiliului municipal pe care o prezidează, şi Oklahoma City, unde salariul e simbolic, 2 000 de dolari pe an).

La Santa Fe, însă, atmosfera patriarhală e autentică. Oraşul care se mîndreşte că, dintre toate capitalele statelor americane, e cea mai veche aşezare (întemeiată la 1610) şi aflată la cea mai mare altitudine (2 100 de metri, pe un pinten al Munţilor Sangre de Cristo), că are cea mai veche clădire (Palatul Guvernatorilor, construit în anul întemeierii oraşului, unde s-a aflat, vreme de 300 de ani, sediul administraţiei teritoriului spaniol, apoi a celui mexican şi american) şi cea mai veche casă păstrată în Statele Unite (o locuinţă indiană, datînd din jurul anului 1 100, aflată lîngă prima misiune spaniolă de la nord de Rio Grande, San Miguel, o construcţie simplă de *adobe*, înlăuntrul căreia se găseşte cea dintîi tîmplă pictată — 1798 — din Statele Unite), nu avea cum să renunţe la

aceste prerogative ale venerabilității. Construită într-o regiune muntoasă, el nu s-a putut extinde în nici o direcție, așa cum a făcut, de pildă, Denverul, alt oraș de munte, care a fost ridicat însă pe un platou unde s-au construit uzine aviatice, sursă de prosperitate a fostului sat de pe vremuri. Santa Fe nu a avut nici privilegiul minelor de aur, de argint și de cupru de lîngă Denver, nu are în preajmă nici un rîu mare, cum e South Platte : rîul Santa Fe e mai curînd un pîrîu care, de cînd a fost canalizat, curge pe fundul unui jgheab de beton nu mai larg de 2—3 metri. Gloria capitalei Noului Mexic e în permanență aceea de a fi *cel mai vechi*, de a fi adăpostul *celor mai vechi* clădiri din istoria Americii. Nu s-a putut construi nici măcar un aeroport pentru marile aeronave moderne : de fapt, aeroportul orașului e la Albuquerque, la distanță de aproape 100 de kilometri. Însuși Capitoliul Statului, înălțat nu de mult în apropierea a două străzi istorice, De Vargas și Paseo de Peralta, la cîteva minute de mers de locul unde sfîrșea odinioară Santa Fe Trail, imită arhitectura vechilor *kiva*, încăperile subterane ce adăposteau ceremoniile anasazilor, strămoșii de acum un mileniu ai indienilor Pueblo.

În drum spre Palatul Guvernatorilor, o capelă — „a Madonei luminii“ — nu ar prezenta nici un interes deosebit (goticul de secol al XIX-lea e, însă, mai asemănător clădirilor de cult de pe Coasta de Est a aceleiași perioade decît celui al teritoriilor de cultură spaniolă din Sud-vest), dacă orice ghid turistic nu ți-ar atrage atenția asupra unui detaliu neobișnuit de arhitectură interioară. Scara ce duce în cafas e construită fără să se fi întrebuințat nici un cui, nici un stîlp de sprijin. Spirala grațioasă se desfășoară în lumina clară ce pătrunde prin vitraliile transparente, de fapt simple geamuri cu motive florale, roșii și albastre. În albul curat al pereților pe care soarele pune pete difuze, lăsînd să se deslușească, abia schițate, florile pictate pe ferestre, scara se răsucește în spațiu, neverosimilă ; aștepți să vezi urcînd pe ea făpturi cu pași de aer.

Mai jos, chiar lîngă The Santa Fe Plaza, centrul istoric al orașului, se află o altă piață, Sena, înconjurată de case cu verande largi, ai căror stîlpi de lemn sînt vopsiți în albastru, în alb sau în galben. Case scunde, modeste, lipsite de orice ostentație, așa cum, de altminteri, sînt mai toate clădirile din Santa Fe — deopotrivă cele

Scanned with OKEN Scanner

vechi şi cele ridicate în secolul nostru. Îţi vine greu să crezi că aici, într-un fost han cu 38 de camere clădit în 1831 — în apropierea locului unde se încheia călătoria drumeţilor veniţi pe Santa Fe Trail din centrul Statelor Unite —, sînt găzduite o parte din birourile administraţiei statului Noul Mexic. Sînt invitat în camera unde lucrează şeful secţiei de statistică a veniturilor impozabile : o încăpere cam de 3 pe 4 metri, cu pereţii văruiţi în alb ; o masă nu prea mare, cu cîteva dosare puse teanc în colţul din dreapta (şi, ca de obicei, fotografia soţiei) ; o lampă cu picior rabatabil, un dulap cu uşi glisante. Pe un perete, emblema statului (inspirată de un simbol al indienilor Zia) şi portretul preşedintelui Statelor Unite. În tavan, o lampă electrică, imitînd felinarele din hanurile de acum o sută şi ceva de ani. Te uimeşte, bineînţeles, cît de puţin mobilier e într-o încăpere unde se calculează, totuşi, veniturile dintr-un stat cu o populaţie de aproape un milion şi jumătate de oameni. Dar într-un colţ se vede computerul, exact sub chingile de fier de care era prins altădată patul.

În aceeaşi clădire, cu o uimitoare naturaleţe, uşă în uşă cu birourile oficiale, stau prăvăliile indienilor, ale anglo-saxonilor şi ale mexicanilor. Bijuterii, covoare, picturi, ceramică, dar şi aparate electrice, alimente, încălţăminte, stofe. Întregul stat al Noului Mexic e un pămînt al întîlnirilor surprinzătoare. De-a lungul unui drum de mai puţin de 200 de kilometri, de la Albuquerque la Taos, am trecut la început printr-un vast platou deşert, acoperit cu o pulbere roşiatică, deasupra căruia se vedeau doar contururile, clătinate de căldură, ale unor cactuşi înalţi, pentru ca, pe neaşteptate, să pătrundem în păduri de pini şi de mesteceni cu trunchiuri groase : pînă la marginea şoselei veneau căprioare care priveau liniştite la automobilele ce fîşîiau pe asfaltul umed. Manualele de geografie vorbesc despre existenţa a şase zone de vegetaţie — de la tundra (care coboară din Canada pe sub povîrnişurile Munţilor Stîncoşi), pînă la Deşertul Sonora ce se întinde aici şi în Arizona, în sud-estul Californiei, nordul Mexicului, pe o suprafaţă egală cu aceea a Cehoslovaciei şi a Austriei, luate împreună.

Strămoşii indienilor trăiau aici cu cel puţin 120 de secole în urmă. La Maxwell Museum of Antropology, al Universităţii Noului Mexic din Albuquerque am văzut

Scanned with OKEN Scanner

cîteva rînduri de săgeţi ale misterioasei populaţii de vînători care a ajuns aici, venind probabil dinspre strîmtoarea Bering, în jurul lui 9500 î.e.n. Ţăndări de cremene ascuţite cu care doborau bizonii şi uriaşele jivine de dinaintea unei epoci de frig năpraznic, cînd gheţurile au coborît pînă spre sud, ucigînd animalele şi alungîndu-i pe vînătorii înfometaţi şi pe jumătate morţi de frig. Pe pămîntul Noului Mexic, urmele acestor vînători necunoscuţi de istorie, învăluiţi în mister, şi ale urmaşilor lor, anasazii (al căror nume înseamnă doar „cei de demult") te întîmpină de pretutindeni. Noi am ajuns, în cele cîteva zile cît am stat la Albuquerque, Santa Fe şi Taos, în văile greu accesibile ale munţilor pe zidurile verticale pe care sînt pictate scene de vînătoare, siluete de oameni care lovesc cu măciuci imense sau îşi încordează arcul, animale surprinse în goana înspăimîntată, fugind de moarte. Şi, cea mai impresionantă dovadă a existenţei omului prin aceste locuri, *o mînă* imprimată, în roşu, pe stîncă.

Aveam să văd, spre sfîrşitul călătoriei mele, la Muzeul Îndianului American din New York, o lespede desprinsă din piatra altor munţi, ai Sierrei Nevada din California, multiplicînd această mărturie a vieţii umane din colţul de Sud-vest al Statelor Unite, din preajma întinsului deşert pe care oamenii de mai tîrziu l-au găsit atît de neprietenos : dacă nu ar fi fost speranţa că vor descoperi aici legendarele oraşe cu ziduri de aur şi cu drumuri pavate cu nestemate, l-ar fi părăsit de îndată. *Mîinile* acestea cu degete prelungi, cu palma îngustă, mîini care nu vorbeau cîtuşi de puţin despre o rasă primitivă, ci despre nişte fiinţe evoluate, chiar de un anume rafinament, se întindeau spre noi dintr-o lume încă necunoscută, dar pe care indienii de astăzi o ştiu ca fiind *a lor ;* şi o ştiau încă dinainte ca arheologii să o fi descoperit.

Unde şi de ce au plecat anasazii ? Au lăsat în urmă oraşe cu sute de case (unele încă nedezgropate), cu cîte cinci sau şase caturi, canale de irigaţie pe care le mai folosesc oamenii secolului al XX-lea, ceramică de o mare eleganţă a formei — nici ei, nici urmaşii lor nu au cunoscut roata olarului, astfel încît fiecare vas e o operă de sculptură, modelată în lut. Sînt, oare — aşa cum afirmă fără nici o urmă de ezitare — indienii Pueblo urmaşii lor ? Oricum, chiar dacă nu ar fi descendenţi ai misterioşilor constructori de oraşe cu străzi drepte, cu clădiri de mai

Scanned with OKEN Scanner

multe etaje, e limpede că au învățat multe din arta acestor arhitecți și ingineri, giuvaergii și olari, împletitori de coșuri și țesători.

Și aici, și în Marile Cîmpii, pe Coasta de Est, în Florida și în munții înfășurați în norii burnițelor de pe Coasta de Nord-vest, se văd limpede semnele unor civilizații mult mai complexe decît au crezut, vreme de cîteva secole, cei veniți aici din diverse țări ale Europei. Cele mai multe lucruri despre acești primi locuitori a Americii le-am aflat, se înțelege, în biblioteci și în muzee. Am avut, însă, prilejul, în călătoria din noiembrie '84 și în cele de la începutul deceniului trecut, să ajung uneori în preajma unor monumente ale străvechii istorii indiene.

Plecasem cîndva, în vara lui 1973, din Columbus, capitala statului Ohio, spre un orășel, Newark, în apropierea căruia știam că se află unul dintre cei mai mari tumuli de pe teritoriul Statelor Unite. Plecam din America epocii contemporane, din orașul de un milion de locuitori, cu înaltele lui clădiri de 30—40 de etaje de pe Broad Street ; mergeam înapoi prin istorie — de îndată ce am ieșit din centrul modern, cu bănci și birouri, din umbra construcțiilor de aluminiu și de sticlă, ne-a întîmpinat semnul obișnuit (un panou verde pe care e desenată harta statului) care atrage atenția asupra unui loc cu semnificație istorică. O fostă închisoare militară din timpul războiului de secesiune, Camp Chase, în cimitirul căruia sînt înmormîntați 2 260 de prizonieri sudiști. Drumul spre întîile vremuri ale istoriei americane începea cu o amintire tragică a istoriei din veacul trecut. Oare toate cimitirele, toate gropile comune în care zac foștii prizonieri indieni, toți cei uciși în șarje de cavalerie sau în focurile concentrate ale tunurilor, bărbați, femei și copii deopotrivă, sînt astfel însemnate cu panouri comemorative ?

La răspîntii se iveau indicatoare cu nume ale unor localități care vorbeau de la sine despre extraordinarul amestec pe care e clădită America de astăzi — Hanover, Dresden, Alexandria, Johnstown, Homer, Granville, Etna, Vanatta, Utica. Șoseaua mergea mai departe, spre comitate cu nume indian Muskinghum, Coshocton, Tuscarawas... Pe harta statului Ohio (și acesta nume indian), pe care o țineam pe genunchi, se învîrtejea o geografie uluitoare, creată de nostalgiile și de orgoliile celor veniți aici din toate

Scanned with OKEN Scanner

colțurile lumii : Berlin, Londonderry, Toledo, Athens, Brooklyn, London, Geneva, Canton, Delhi, Lebanon, Macedonia, Lima, Sidney, Ravenna, Oxford, Medina, Madeira, Parma, St. Bernand, Troy (oare întemeietorii acestui orășel, Troia, veniseră împreună cu cei care botezaseră o altă așezare Homer ?), Vandalia, Xenia, Palestine, Toronto și, apoi, Euclid, Napoleon și, se înțelege, Washington (sînt în Statele Unite 27 de orașe, destul de mari ca să fie trecute pe hartă, care se cheamă Washington, 30 de state cu cîte un comitat purtînd acest nume și încă alte cîteva lacuri, insule, munți, ba chiar și hibridul Washingtonville).

Dincolo, însă, de această istorie subiectivă, în care fiecare comunitate își proclamă apartenența la cîte o tradiție culturală, știam că în aceste locuri se ascunde o istorie care așteaptă, în pămîntul acoperit cu păduri și orașe, să iasă din nou la suprafață. De-a lungul rîurilor cu nume indian — Ohio, Miami, Scioto, Muskinghum —, sub tumulii care ondulează linia orizontului, au dispărut oamenii care au ridicat imense taluzuri și au tăiat mii de copaci ca să facă loc unor construcții ce îi derutează încă pe arheologi. Un popor care a ieșit dintr-o dată din istorie și s-a ascuns sub movile uriașe de pămînt. Oamenii de știință nu au aflat nici măcar cum s-au chemat, cum își spuneau, ei, acești constructori misterioși, și cum le-au spus urmașii lor sau dacă le-au spus în vreun fel. Le-au dat un nume oarecare, eternizîndu-l pe cel al unui fermier — Hopewell — pe pămîntul căruia s-au găsit primele urme ale civilizației dispărute, nu se știe nici astăzi de ce.

Ne-am oprit la marginea unui cîmp care urcă domol spre creasta dealurilor. Priveliștea era copleșitoare, cu toate că o bună parte a construcției a fost distrusă de fermierii care aveau nevoie de pămînt, să cultive porumb și soia, și nu de movilele al căror rost nu îl înțelegeau. (Din fericire, proiectul de a trece pe aici o autostradă a fost blocat la timp.) Cîndva, construcția se întindea pe o arie de peste 1 000 de hectare ; acum, ea poate fi cuprinsă cu privirea din turnul de observație, zidit într-o margine a complexului, pe o culme de deal. Se văd doi pereți de pămînt, apărînd un drum larg, pe care, spun inginerii secolului al XX-lea, pe temeiul unor calcule amănunțite, ar putea să circule și camioanele gigantice produse de industria modernă.

Scanned with OKEN Scanner

Pe balustrada lată a turnului, ceea ce a rămas din complexul de acum 2 000 de ani al hopewellienilor e reconstituit în amănunt : în dreptul fiecărei construcții, o machetă miniaturală explică fiecare detaliu. Sub o lizieră de pădure, se vede, chiar și fără ajutorul binoclurilor fixate pe balconul turnului, o incintă (cu un diametru de 402 metri, precizează macheta), înconjurată de ziduri înalte de 3—5 metri : „Marele Cerc de Pămînt". În centru, un tumul înfățișînd o pasăre cu aripile întinse. Ceva mai departe, rămășițele unei incinte pătrate de care, odinioară, Cercul era legat printr-o terasă de aproape 500 de metri. Amănuntele le aflu dintr-un pliant pe care îl iau dintr-un teanc, rînduit gospodărește, pe o masă, chiar lîngă scara turnului. Spre stînga, un teren de golf, arogant, cu iarba tăiată scurt, punctat de cămășile colorate ale jucătorilor, e o prezență stridentă între aceste ziduri uriașe de pămînt, aduse din tăcerea îndepărtatei istorii trecute. Aflu, tot din pliant, că acolo se afla o altă terasă, legată de o incintă circulară și de o alta, în formă de octogon, cu o latură tangentă la cerc. Cînd au fost netezite aceste ziduri ca să se aducă aici, în lumea încă nedeslușită, a unor înțelesuri ascunse, obsesia mișcării și a aerului curat, luate cu porția de spaima caloriilor și a kilogramelor excedentare ? E ca și cum s-ar instala o masă de ping-pong în Parthenon sau s-ar organiza un campionat internațional de table în Turnul Londrei, lîngă celula unde au fost înjunghiați copiii lui Edward.

În Sud-vest, însă, în Noul Mexic sau în Arizona, asemenea impietăți sînt inimaginabile. Nici în cele 19 *pueblos*, nici în cele patru rezervații ale indienilor Apache, Navajo sau Ute, nu au rămas monumente de dimensiunile vaste ale celor de pe valea lui Mississippi sau de pe afluenții rîului Ohio. Așezările indiene de aici sînt încă vii ; în multe dintre ele, oamenii trăiesc de 6—700 de ani. În *pueblo* Acoma (aproape 120 000 de hectare), pe culmea unei *mesa* de stînci gălbui, pe întinsul căreia cîte un arbust cu frunzișul rar își aruncă umbra zadarnică, istoria a început în jurul anului 1000, acum un mileniu. Cînd au venit spaniolii, la mijlocul secolului al XVI-lea, *Akome* (cum se cheamă așezarea în limba localnicilor) era o comunitate puternică, de care noii veniți se temeau. Au trimis un detașament de soldați, sub comanda unuia dintre cei mai destoinici ofițeri, Juan de Zaldivar, să ceară biruri

Scanned with OKEN Scanner

pentru costisitoarea administrație. Detașamentul a fost nimicit și printre morți s-a aflat și Zaldivar.

Represiunea a fost înspăimîntătoare. După trei zile de luptă, sute de indieni înarmați cu arcuri și măciuci au fost uciși de spaniolii cu pieptare de oțel, cu chivăre, puști și bombarde. Prizonierii au fost judecați și osîndiți : femeile peste 12 ani și bărbații peste 25 au fost luați să muncească douăzeci de ani pentru învingători : bărbaților li s-a tăiat și un picior, ca nu cumva să încerce să fugă. Nici copiii nu au fost iertați : fetițele au fost date în dar bisericii catolice și băieții lui Vicente, fratele lui Juan de Zaldivar. Documentele nu spun cum a răzbunat memoria fratelui și orgoliul rănit acest nobil spaniol adus aici de preapiosul gînd de a-i civiliza pe sălbaticii indieni : se știe numai că, din cei 5 000 de locuitori ai Acomei, cîți erau la sosirea primilor soldați ai Maiestății Sale Catolice, rămăseseră în viață mai puțin de o mie.

Dar nici ei, nici urmașii lor nu au renunțat la luptă : Acoma a luat parte la marea răscoală dn 1680 a indienilor Pueblo împotriva ocupanților spanioli ; aici, pe platoul înalt spre care duceau poteci scobite pe sub stînci, s-au refugiat indienii altor *pueblos,* urmăriți de detașamentele de represiune. Asediul spaniolilor a durat o vară întreagă și a fost zadarnic : atacatorii s-au retras, însă numai după ce au distrus semănăturile din vale și canalele de irigație.

Văzut din elicopter, satul pare așezat pe un altar de piatră albă ; *mesa* e o prismă hexagonală căreia i s-a prăbușit o latură și în locul ei s-a deschis o scorbură imensă. O parte a Acomei plutește pe o aripă uriașă de piatră, deasupra podișului ce se întinde pînă în marginile orizontului. Spre marginea satului, monumentală, biserica San Estevan, ridicată de franciscani în 1629 ; lîngă mărunțele căsuțe de *adobe,* clădirea albă acoperită cu olane are o măreție frustă. Dar ghidurile pe care le-am găsit la magazinul de reproduceri al muzeului din Santa Fe pomenesc un fapt ce nu se potrivește deloc cu imaginea de navă a salvării, așa cum e reprezentată biserica din Acoma într-o pictură a unui călugăr spaniol din secolul al XVIII-lea, păstrată la Muzeul de Artă din Albuquerque: ea a fost clădită cu munca forțată a tuturor locuitorilor din *pueblo.* Încă o răzbunare pentru înfrîngerea din 1598 ?

Peste cîteva zile, zburam cu un avion de patru locuri pe deasupra imensei rezervații a indienilor Navajo, argilă

Scanned with OKEN Scanner

arsă de soare și transformată într-o pulbere cafenie. Din loc în loc, neverosimili stîlpi de stîncă roșcată se ridicau deasupra cîmpiei, singurele umbre ce se văd pe pămîntul cu tufișuri scunde ale unor arbuști cu frunză măruntă. Înrudiți cu apaches, împreună cu care au coborît din nordul Canadei acum o mie de ani, indienii cărora li se spune astăzi *Navajos* își ziceau *Dine,* ceea ce în limba lor înseamnă, pur și simplu, „oameni" ; actualul nume le vine de la un cuvînt al unor *Pueblos,* adică „ogoare". Înainte de a ajunge pe podișurile ce se înalță deasupra rîurilor Colorado și Little Colorado, nu cunoșteau agricultura ; au învățat-o de la Pueblos și au devenit cei mai pricepuți agricultori de pe aceste pămînturi deșerte unde, cum spunea un antropolog de la Universitatea din Los Angeles, „orice cultivator de cereale din Marile Cîmpii ar renunța cu groază la orice încercare de a face să rodească pămîntul prăfos și fierbinte și ar lua-o la goană spre alte locuri mai primitoare". Nu văzuseră pînă atunci oi și au devenit păstori. Au cumpărat primii cai prin secolul al XVII-lea, de la spanioli, și au ajuns să fie temuți și de rudele lor de sînge, apaches, pe care îi întreceau în fugă și în lupte. Au învățat meșteșugul țesutului, și astăzi cele mai scumpe covoare din marile magazine ale Americii sînt aduse de pe rezervațiile navajos.

Cînd Noul Mexic a fost anexat, în 1846, de „anglos", noii stăpîni ai teritoriului au încercat să-i stăpînească pe Navajos, dar nu au izbutit : posturile lor militare, construite pe pămîntul pe care nu pătrunseseră pînă atunci soldați străini, erau atacate și arse pînă la temelii de călăreți ce se pierdeau în noapte, înainte ca sentinelele să fi apucat să dea alarma. Tîrziu, după aproape 20 de ani, americanii au trimis un regiment sub comanda celebrului colonel Kit Carson, „pacificatorul". Pacificatorul a evitat orice întîlnire cu luptătorii Navajos (care, între timp, învățaseră și mînuirea fără greș a puștilor — cumpărate pe lînă și țesături) : actele sale de bravură au constat în măcelărirea vitelor și a oilor, în smulgerea din rădăcini a pomilor fructiferi sădiți aici cu mare trudă, arderea recoltei și a colibelor.

Kit Carson-Pacificatorul își atinsese obiectivul : inamicii s-au predat !...

În primăvara lui 1864, 8000 de bărbați, femei și copii au început un marș de 500 kilometri spre Bosque Redondo,

Scanned with OKEN Scanner

noua rezervație pe care le-o destinaseră administratorii teritoriului Noului Mexic. Pămîntul era și mai neprimitor și, în cei patru ani din cei ce au fost internați aici, peste 2 000 au murit de epidemii și de foame. Li s-a îngăduit să se întoarcă în îndepărtatele locuri de unde fuseseră aduși, acum pustiite cu totul. Rațiunea — spun istoricii americani — nu a fost umanitară, ci economică : era mai ieftin să-i lași pe Navajos să-și procure, cum or ști, hrana, decît să-i ții într-o temniță unde să trebuiască să-i hrănești tu.

Lîngă Taos, casa lui Kit Carson a devenit muzeu (puștile pacificatorului, sabia, șaua și o colecție de obiecte de artă indiană, adunate probabil ca niște curiozități de cel care a crezut toată viața că indienii sînt incapabili să învețe vreodată binefacerile civilizației). Pădurea cu frunzișul de un roșu aprins, pe care am văzut-o, dincolo de șosea, urcînd primele pante ale Munților Sangre de Cristo, poartă tot numele pacificatorului.

Dar episodul Kit Carson nu a fost ultima nenorocire a triburilor Navajo. Oamenii albi, convinși să sub pămîntul cafeniu și prăfos se ascunde mult aur, nu au contenit să încerce să-i alunge mai departe, spre defileele abrupte ale lui Colorado. Luptele se țineau lanț. Școlile făgăduite prin tratatul din 1868, semnat de președintele Grant, au fost concepute ca niște „forme de convertire a indienilor, în sfîrșit, la o viață productivă“ (*în sfîrșit*, ca și cum operațiile militare ale lui Carson sau internarea la Bosque Redondo ar fi avut drept scop eradicarea obiceiurilor neproductive ale indienilor) și au devenit foarte curînd un nou motiv de aversiune față de albi.

Încetul cu încetul, creșterea vitelor și a oilor a ajuns să dea triburilor de pe podișurile deșerte Kaibito și Shato destule resurse ca să-i facă să supraviețuiască. Vindeau lînă și piei, prețul covoarelor și podoabelor de argint și de turcuoază, pe care Navajos le lucrau cu un neîntrecut meșteșug, a început să crească. Dar, pe la 1930, oile s-au înmulțit atîta, încît nu a mai fost destulă iarbă pentru ele. Nu exista decît o singură soluție : sacrificarea unei părți însemnate a turmelor. Deci, sărăcia, o sărăcie teribilă, mai curînd, însă, decît pieirea.

Cînd în rezervație s-au găsit petrol, gaze naturale și, mai de curînd, uraniu, s-a crezut că economia acestui te-

Scanned with OKEN Scanner

ritoriu indian, cel mai întins din Statele Unite (cam de dimensiunile Irlandei), va prospera. Deocamdată nu s-a întîmplat așa ceva : puțini Navajos lucrează în industrie, cei mai mulți muncitori sînt aduși din comunitățile albilor, iar contractele de concesiune sînt întocmite de avocații marilor societăți (de un timp încoace, indienii și-au trimis copiii să învețe nu numai inginerie, ci și dreptul, cu speranța că nu vor mai fi înșelați de oamenii firmelor din Albuquerque, Phoenix sau Los Angeles).

Din avion, se vedeau pe alocuri mici turme de oi și de capre, păzite de ciobani călări îmbrăcați cu bluze roșii care punctau întinderea nesfîrșită cafenie și albă. Din loc în loc, țîșneau spre noi turnuri de stîncă, ziduri incredibile, late de cîțiva metri, șerpuiau prin priveliștea plană și se prăbușeau pe neașteptate în prăpăstii în adîncul cărora se deslușea sclipirea metalică a unui pîrîu. Forme ciudate, o faună împietrită, făpturi venind din nu știu ce depărtări ale vieții pămîntului, înghețate pentru vecie în soarele ce le alunga umbrele de-a curmezișul platoului. Era aproape de ceasul amurgului, dar totul se vedea cu o claritate de neînțeles ; în cele din urmă, mi-am dat seama — canicula nu avea de unde să ridice aburi din pămîntul lipsit de apă.

Zburam spre centrul rezervației, acolo unde pe aproape 300 000 de hectare se aflau satele indienilor Hopi. Cel mai uscat pămînt locuit de oameni de pe întregul întins al Statelor Unite. Micul avion bimotor lăsase în urmă platourile navajos și acum culoarea întinderii de dedesubt se schimbase — era vineție, aproape neagră. Ne însoțea în călătoria aceasta un antropolog de la Muzeul Arizonei de Nord, Raymond Nash. „Numele meu hopi e Nahsohnhoya (și și-a înmînat o carte de vizită), dar nici un amecan nu a fost în stare să-l pronunțe".

Numele națiunii lui, *Hopituh*, înseamnă „cei pașnici"; ei cred că se află aici de la începutul lumii, de cînd oamenii s-au ivit, asemenea plantelor, din pămînt. Unul cîte unul. De ce, oare, tocmai pămîntul acesta, unde plantele ies atît de rar de sub bolovanii mari, vineții ?

Satele sînt așezate pe culmile unor *mesas* înalte ; pe timpul ocupației spaniole, nici unul nu a plătit tribut trimișilor Coroanei, iar misiunile franciscane nu au izbutit să schimbe cu nimic vechile tradiții ale celor care se socoteau la fel de bătrîni ca pămîntul însuși. Mai mult, ei

Scanned with OKEN Scanner

s-au alăturat răscoalei indienilor Pueblos de la 1680, i-au alungat pe preoți și au dărîmat bisericile (de fapt, niște capele de dimensiuni cu totul modeste). Un singur sat, îmi spune Raymond Nash, a pactizat cu spaniolii : ceilalți Hopi l-au atacat și l-au distrus. E una dintre foarte rarele acțiuni militare ale acestui popor cu adevărat pașnic ; a păstrat raporturi prietenești cu cei din *pueblos* — în anii de secetă se refugiau acolo, deși cele mai apropiate așezări erau la 150—200 de kilometri. Niciodată, însă, la vecinii lor, Navajos, cu care au avut relații deloc amicale : în limba hopi, numele acestora a însemnat întotdeauna „tîlhar". Expedițiile prădalnice ale călăreților veniți din podișurile Shato și Kaibito sînt povestite și azi în cîntecele celor de pe înaltele *mesas*. Să fi fost necunoaștere a istoriei sau cinism în stabilirea unei rezervații Hopi înconjurată de pretutindeni de dușmanii tradiționali ? Oricum, contactul cu noii stăpîni ai Arizonei, „anglos", care s-a produs mai tîrziu decît în cazul oricărei alte populații din Sud-vest, în 1826, a avut efecte dezastruoase asupra existenței „celor pașnici". Politica aberantă a Biroului pentru Problemele Indiene (care i-a tratat pe Hopi cu aceeași unitate de măsură ca pe cei din Marile Cîmpii sau de pe valea lui Rio Grande, fără să țină seama de diferențele dintre tradițiile politice) și activitatea misionarilor protestanți a stîrnit grave conflicte între satele hopi și a determinat o îndîrjită rezistență față de tot ce însemna civilizație „anglos".

În ultima vreme, Hopi au început, însă, să adopte unele obiceiuri aduse în aceste ținuturi de oamenii albi. Zburînd pe deasupra satului Shipaulovi, clădit pe o ridicătură de piatră deasupra celei de-a doua *mesa* (satele hopi sînt adunate pe trei imense *mesas*, din preajma unor pîraie ce abia se văd de la înălțimea de 500 de metri), am zărit, suind de-a lungul unui drum de pămînt bătătorit, stîlpii de electrică, tulburînd peisajul de stîncă și de tufișuri mărunte. Iar la Hotevilla, tot pe cea de-a doua *mesa*, un lucru poate și mai neobișnuit într-o comunitate hopi : garduri care despart grădinile unde, miraculos, se văd pomi iviți, nu înțeleg cum, din piatră. „Piersici", îmi explică Nash și îmi spune că, foarte aproape de suprafața pămîntului, e o pînză freatică din care se hrănește și izvorul răsfirat printre bolovanii de la poalele dealului.

Cu atît mai surprinzător cu cît Hotevilla a fost întemeiat în 1906 de un grup de locuitori din Oraibi, ne-

Scanned with OKEN Scanner

mulţumiţi de felul în care ceilalţi acceptaseră unele măsuri ale Biroului pentru Problemele Indiene. Oraibi e şi azi centrul cel mai important de pe cea de-a treia *mesa* (şi, cîndva, cel mai populat sat din întreaga rezervaţie hopi). Dar, atunci, în 1906, cineva trebuia să-l părăsească, pentru că unii îşi schimbaseră obiceiurile şi nu voiau să se întoarcă la cele vechi, iar ceilalţi nu le încuviinţau pe cele noi. Conflictul s-a rezolvat într-un chip caracteristic pentru morala satelor hopi : s-a organizat o întrecere între cele două facţiuni, simulînd războiul, un război fără săgeţi şi fără sînge. Cei care au pierdut au plecat. La Flagstaff, cînd ne-am întors, Raymond Nash (care, am aflat, era chiar din Oraibi) mi-a arătat o fotografie : lespedea aşezată de căpeteniile celor două facţiuni la intrarea în satul unde avusese loc întrecerea ; întărită cu semnele clanurilor adverse, o inscripţie — „Ei bine, aşa trebuie să fie acum, că dacă vei trece, lucrurile se vor împlini, 8 sept. 1906".

Oraibi împarte cu Acoma cinstea de a fi cea mai veche aşezare, locuită fără întrerupere, din Statele Unite. Cam de pe la 100, se pare. De aici au plecat nu numai cei din Hotevilla (care au refuzat cu consecvenţă orice fel de cooperare cu guvernul federal), dar şi cei dintr-un alt sat, Kiakochomovi, aceştia pentru că, la sfîrşitul secolului trecut, au vrut să fie mai aproape de şcoală şi de postul de schimburi în natură cu albii. Şi, cam de pe atunci, cei dintr-un sat numit astăzi Moenkopi, cel mai vestit dintre toate satele hopi, cîndva un fel de fermă a lui Oraibi, proclamat autonom de o căpetenie răzvrătită : Moenkopi e singurul sat hopi ale cărui ogoare, aflate în apropierea unui rîu mai mare, sînt fertilizate de un sistem de canale de irigaţie şi care e înconjurat de livezi.

La un an de la întemeierea Hotevillei, un grup dintre cei plecaţi a vrut să se întoarcă în Oraibi, dar nu li s-a îngăduit : inscripţia de la 8 septembrie nu putea fi batjocorită. Aşa încît, pentru căi, totuşi, erau nemulţumiţi de despotismul căpeteniei din Hotevilla, şi-au ridicat propriul lor sat, Bakabi, pe o culme de *mesa*, la fel de săracă şi de dezolantă ca toate culmile de *mesa* pe care s-au aşezat comunităţile hopi.

Şi, cu toate acestea, şi în cele cinci sate locuite de urmaşi ai celor din Oraibi, şi în celelalte şase, oamenii se

Scanned with OKEN Scanner

îndeletniceau cu agricultura. Pămîntul e chiar mai potrivnic, mai îndărătnic decît cel unde trăiesc Navajos. Zilele sînt fierbinți, noaptea, uneori chiar și vara, e un frig de miez de decembrie ; vînturile izbesc în pereții caselor pe care nu le apără nici un copac. Și nimeni, în afară de Hopi, nu ar fi în stare să facă să crească în pămîntul uscat, tare, prin care rarele ploi trec fără să lase urme, porumb, fasole, dovlecei, bumbac. La Flagstaff, Raymond Nash mi-a dat o piersică, luată dintr-un coș pe care i-l adusese un văr, venit de la Oraibi : cum, de unde or fi ajuns sucurile parfumate în fructul acela auriu, mare cît pumnul ?

Neîndoielnic, marele mister al satelor hopi nu e numai Dansul șarpelui — în care bărbații dansează ținînd între dinți un șarpe veninos ce-și agită întruna, neliniștit și amenințător, capul teșit, dezgustător (așa cum am văzut într-un film ce rula din jumătate în jumătate de oră, într-o sală a muzeului din Denver). E și puterea lor de a scoate sucuri și parfumuri dintr-un pămînt uscat și dur ca piatra și de a le purta pînă în globurile unor fructe cum se văd rar și în ținuturile mănoase ale Georgiei și Californiei.

Trecerea prin cel mai celebru *pueblo* din întregul Sud-vest, Taos, a fost întrucîtva o dezamăgire. Fusesem, cu foarte puțin timp înainte, la Jemez și plecasem de acolo cu amintirea unei vitalități sobre, a unei conștiințe — lipsite de complexe — a valorii propriei tradiții. Poate și fiindcă avusesem ocazia să intru într-o casă, să cinez, să stau de vorbă cu gazda ; iar gazda era unul dintre cei mai reprezentativi pictori tradiționaliști din Noul Mexic și discuția cu el mă ajutase să înțeleg multe lucruri pe care, altminteri, le-aș fi înregistrat doar ca pe niște elemente pitorești, parte dintr-o lume văzută, totuși, de departe, unde tot ceea ce nu seamănă cu lecturile anterioare devine ciudat și de neînțeles. Văzusem, de dimineață pînă seara tîrziu, Dansul Recoltei, una dintre cele mai semnificative ceremonii a indienilor de pe Rio Grande ; mi se înfățișase un *pueblo* și la întîlnirea lui, devenită obișnuită, cu televizorul și mașina de spălat rufe, ca în casa lui José Rey Toledo, și într-una din zilele cînd se întorcea spre tradițiile lui vechi. Și, în afară de asta, la Jemez nimeni nu ne-a tratat ca pe niște turiști : eram *oaspeții* cuiva din sat, ai unei personalități a obștei.

Scanned with OKEN Scanner

La Taos, eram *turiști*. Încă doi din vizitatorii chemați aici de faima unor locuri, prezentate pe larg în ghiduri și prospecte. Într-un *pueblo* în care singurele venituri sînt cele provenite de la acești musafiri de cîteva minute, e normal ca raporturile cu cei din afară să aibă un fel de politețe comercială. Indienii nu știu să simuleze căldura, atunci cînd nu o simt, nu au învățat la școală cum să surîdă, cum să fie agreabili. La asta se adaugă și aversiunea, poate subconștientă, a celor săraci față de cei avuți care plătesc să le vadă sărăcia. Niciodată cei din afară nu au adus la Taos altceva decît tristețe și umilință.

Cînd, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, au venit spaniolii, prima măsură pe care au găsit de cuviință să o ia a fost aceea de a schimba numele satului, dîndu-i-l pe acela al unui sfînt catolic, așa cum au făcut în atîtea alte *pueblos* de pe Rio Grande. Dar nimeni nu mai rostește numele spaniol, San Miguel, uitat pentru totdeauna. La fel cum nici o urmă nu a rămas din vechea misiune, San Geronimo, clădită de franciscani la începutul veacului al XVII-lea ; ruinele care se văd acum în marginea satului sînt ale unui alt San Geronimo, construit cu un secol mai tîrziu. Cea-dintîi a fost dărîmată cînd întregul *pueblo*, exasperat de abuzurile spaniolilor, s-a răsculat, în 1680, ucigîndu-i pe toți spaniolii din sat. Imediat i s-au alăturat și celelalte *pueblos* și, împreună au atacat Santa Fe, silindu-i pe spanioli, în frunte cu guvernatorul, să fugă spre sud ; provincia nu a fost recucerită decît peste 12 ani. Taosul a fost părăsit și localnicii s-au adăpostit în văile adînci ale munților din apropiere. (Mai fusese abandonat o dată, în 1639, cînd cei din Taos s-au mutat la cîteva sute de mile de aici, în actualul Kansas, unde au trăit mai mulți ani împreună cu un trib apache, pînă cînd au fost aduși înapoi cu sila.) Cea de-a doua biserică a fost clădită mult mai tîrziu — tot cu muncă forțată, ca și cealaltă.

Taosul nu s-a supus nici stăpînilor de după 1846 ai Noului Mexic, anglo-saxonii : în 1847 s-a răsculat iarăși. Au murit atunci guvernatorul și alți șapte funcționari. Garnizoana din Santa Fe a atacat satul și a ucis 150 de răzvrătiți care se refugiaseră în biserica reconstruită de americani — evident, tot cu muncă forțată — între timp. Alți 15 au fost executați puțin după aceea. Ruinele celei de-a doua misiuni San Geronimo au rămas ca document al Senatului de independență al Taosului.

Scanned with OKEN Scanner

Mai tîrziu, în primii ani ai secolului al XX-lea, cei din Taos au trebuit să lupte cu noii coloniști care încercau să le ia pămînturile de cultură din jurul satului. La acestea s-au adăugat conflictele interne dintre facțiunea conservatoare și cea care dorea unele schimbări, pe măsura nevoilor de adaptare la situația creată de ocupația oamenilor albi. În 1690, după ce vechiul *pueblo* a fost distrus de un incendiu, supraviețuitorii l-au reconstruit la cîteva sute de metri mai la sud, pe locul actualului Taos ; satul cel nou a fost clădit întru totul aidoma celui distrus — două grupuri de case, despărțite de pîrîul Taos. De la începutul secolului nostru, conservatorii s-au așezat în Hlaukvima („Casa de Sud"), și ceilalți în Hlauuma („Casa de Nord"). Cei dintîi constituie o comunitate închisă, unde vizitatorii nu sînt deloc bine primiți.

Așa încît intrăm, de fapt, în jumătatea de nord a satului. Semnele turismului se văd pretutindeni. Lîngă poartă, un fel de gheretă pe geamul căreia se citește foarte clar : „Taxa : 4 dolari pentru fiecare automobil, 10 dolari pentru aparatul de fotografiat". Turismul începea chiar de aici. Casele cu patru și cinci caturi, cuburi puse unul peste altul, la întîmplare, au ceva, parcă, din habitatul lui Le Corbusier de la Marsilia. În ușa multora dintre ele, pe o măsuță, ilustrate pe care, pentru 50 de cenți, se poate aplica o ștampilă cu data, scrisă cu cifre și cu litere bogat ornamentate. În penumbra coridorului, silueta celui care, ghemuit pe vine, își așteaptă clienții. Măsuțe cu vase și coșuri miniaturale, *katchinas,* felicitări cu desene reprezentînd copii indieni bucălați, cu obrajii rozalii și o pană mare pusă în păr cu o bentiță colorată. Ne-am oprit lîngă masa în spatele căreia un bărbat între două vîrste, cărunt, cu fața plină de riduri adînci, vindea xilogravuri. Înainte de a-l întreba, fără să ne privească, spune : „Doi dolari bucata". Citesc semnătura, imprimată cu litere mari de tipar : Gordon Archuleta. Un nume pe care îl întîlnisem în istoriile artei indiene din Sud-vest.

Mă uit cu luare-aminte la desenul cu linii suple, de o anume simplitate elegantă. Aceleași scene pe care le-am văzut în prăvăliile din Albuquerque și Santa Fe, în fostul „post de schimb", devenit magazin universal, de la intrarea în micul *pueblo* Sandia, la cîțiva kilometri de Albuquerque (unde cumpărătorii vin, însă, mai ales pentru țigări și whisky, scutite de impozite pe teritoriul

Scanned with OKEN Scanner

indienilor). Aceleaşi dansuri ceremoniale, în interpretări care exclud efectele de perspectivă, sfaturi ale bătrînilor, călăreţi cu vaste penaje urmărind un cerb, femei la războiul de ţesut sau la cuptorul unde sînt arse vasele de argilă. Aleg două gravuri, de dimensiunile unei cărţi poştale. Archuleta, privind tot pe deasupra noastră, murmură : „Aşteptaţi". Se ridică, intră în casă şi se întoarce cu un alt teanc. Fără să se uite nici de data asta la noi, şopteşte : „Tot doi dolari".

Întîmplarea m-a întristat mult. Arta adevărată, exhibată alături de mici jucărioare de o graţie convenţională şi rece, avea un aer stingher. A fost sentimentul pe care, în urmă cu mulţi ani, l-am încercat la un tîrg de artă din Greenwich Village, la New York, unde kitsch-ul năpădea panourile sprijinite de ziduri, de grilaje, de copaci, punînd în umbră arta şi alungînd-o spre ungherele îndepărtate, unde nu erau decît puţini cumpărători.

Gravuri — e drept, în serie şi cu subiecte ascultînd cuminţi de preferinţele publicului — puse în rînd cu obiecte evident destinate comercializării turistice şi preţuite de autorul lor însuşi doar ca nişte produse comerciale, vîndute la preţul unor cărţi poştale ilustrate, iată un semn al renunţării, o dureroasă recunoaştere a înfrîngerii. Bineînţeles, sînt artişti indieni a căror celebritate e susţinută cu fermitate şi cu forţă de persuasiune de muzee şi de marile galerii. La San Francisco — oraşul, probabil, cu cele mai multe galerii de artă raportat la numărul de locuitori — aveam să văd tablouri de Fritz Scholder şi sculpturi de Allan Hauser, doi dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai artei amerindiene, al căror preţ era de 40 000 de dolari. În casa unui avocat din Denver, colecţionar de artă europeană modernă (pe un perete, în *living-room,* o pasăre albă a lui Braque îşi desfăcea larg aripile pe un fundal de un galben transparent, lumină devenită din nou imaterială), picturile tinerilor indieni stăteau lîngă acelea ale lui Dufy, Marquet şi Severini. (În treacăt fie spus, am apreciat că am fost lăsat să mă uit la ele în linişte şi nimeni nu a intervenit să-mi explice cît de valoroase sînt şi cu cîte eforturi financiare au fost obţinute, că nu a fost tulburată clipa întîlnirii cu ele.) Un vas al celebrei Maria Martinez din San Ildefonso *pueblo* costă 20—25 000 de dolari.

Scanned with OKEN Scanner

Dar aici, în amiaza din Taos, unde umbra fugise din piața înconjurată de casele de culoarea lutului și de cuptoarele mirosind a pîine caldă, arta era doar un suvenir oarecare. Și, ceea ce era și mai dureros, artistul însuși nu o considera altfel.

La Jemez sau în rezervațiile din Nord-vest (pe care le văzusem la începutul anilor '70), indienii nu erau îmbrăcați altfel decît oamenii albi. Dar mai sărăcăcios. La Taos, însă bătrînii și tinerii deopotrivă trec solemn pe uliță, traversează piața bătută de soare, în veșminte pe care în alte părți nu le poți vedea decît la ceremoniile rituale. Merg, invitînd parcă declicul aparatelor de fotografiat, conștienți că și aceasta face parte din comerțul turistic al satului. Costumele lor seamănă, de fapt, mai mult cu cele ale indienilor din Marile Cîmpii, decît cu ale celorlalte *pueblos*. Construcțiile cu mai multe etaje, în care pătrunzi prin acoperiș și, după aceea tragi scara după tine (ușile au fost introduse, mi se spune, abia în secolul trecut) vorbesc limpede despre rostul lor militar, de apărare împotriva triburilor dușmane și cuceritorilor albi. Întregul sat e o citadelă. Și, în același timp, afli că aici se întîlneau trimișii triburilor Ute, Comanche și Apache să schimbe carnea și pieile animalelor vînate de ei pe legumele, fructele, lîna, brînzeturile și textilele indienilor Pueblo. Taos era și unul dintre cele mai active centre comerciale ale Sud-vestului.

S-ar putea ca unele detalii de ornamentație să fi fost aduse, în urmă cu o mie de ani, de strămoșii celor ce trăiesc azi în Taos și într-un alt *pueblo* mai mic, la cîțiva kilometri spre sud, Picuris. Veneau de undeva, de prin ținuturile de dincolo de Marile Lacuri și au împrumutat cîte ceva din obiceiurile și din portul triburilor întîlnite în drum. Poate că influențele sînt, totuși, de dată mai recentă, legăturile Taosului și ale Picurisului cu cei din est și din nord fiind cele mai active din întreaga zonă a lui Rio Grande. Și poate că, la urma urmelor, veșmintele tradiționale nu sînt purtate din rațiuni comerciale ; poate că așa îi îndeamnă legile neclintite de sute de ani ale acestei comunități, totuși închise, în pofida întîlnirilor zilnice cu civilizația albilor. Pentru că tocmai conservatorismul ierarhiei religioase care conduce Taosul i-a făcut pe atîția săteni să plece departe în căutarea unor slujbe : numai

Scanned with OKEN Scanner

ceva mai mult de jumătate din cei înregistrați de catagrafii trăiesc astăzi în *pueblo*.

Imaginea indianului Pueblo primindu-i pe oaspeții albi fără teamă și fără resentimente, cu ospitalitatea celui care a uitat tot ce a fost în trecut e numai parțial adevărată. Sandia, la cîțiva kilometri de Albuquerque (și, cum observă sociologii, în calea expansiunii marelui oraș), nu îngăduie nici unui străin să asiste la dansurile lui ceremoniale ; cu toate că unul dintre ele celebrează o sărbătoare a oamenilor albi — Ajunul Anului Nou. E destul să vezi figurinele de ceramică făcute la Cochiti, un *pueblo* de pe malul lui Rio Grande, ca să-ți dai seama cît de lipsită de simpatie e, în fond, atitudinea indienilor față de oamenii albi : caricaturi ale unor personaje purtînd toate semnele ostentative ale turismului : *bluejeans*, bluză violent colorată, șepcuță cu reclama unei firme de detergenți, ceas electronic, aparat de fotografiat, țigară extralong.

La biblioteca Universității din Albuquerque se păstrează o scrisoare din 1649 a preotului din San Felipe, un *pueblo* de pe malul lui Rio Grande, la poalele sumbrei Tamita Mesa. „Dau de știre înălțimii voastre că, de-acum încolo, cucerirea păgînilor din acest *pueblo* e deplină : începînd din acest an, ei sărbătoresc nașterea Mîntuitorului nostru printr-un dans cuviincios, așa cum, astă vară, l-au cinstit pe San Felipe, patronul creștin al așezărilor". Pe San Felipe, indienii nu îl mai cinstesc de mult ; de altminteri, numai albii mai folosesc numele sfîntului catolic pentru a desemna acest *pueblo* ; chiar și cînd vorbesc cu oaspeții veniți de departe, indienii îi spun așa cum se numea înainte de cucerirea spaniolă : Katishtya. Cucerirea nu a fost niciodată deplină : în timpul marii răscoale de la 1680, păgînii aveau să dărîme biserica și să se fortifice, împreună cu indienii din alte *pueblos*, la Cieneguilla, în munții de lîngă Santa Fe. Abia după treisprezece ani ei au fost convinși să se întoarcă pe vechile locuri ale satului lor.

În multe *pueblos*, chiar și în acelea întemeiate de captivii de după marea răscoală, stabiliți acolo unde hotărîseră pacificatorii (cum e Santo Domingo, la cîțiva kilometri de San Felipe), în afara ceremoniilor creștine, vechile dansuri erau practicate în taină și cel care ar fi divulgat locul și data celebrării lor era alungat din

Scanned with OKEN Scanner

pueblo și se afla în primejdie să nu mai fie primit în nici o comunitate indiană. Nici astăzi, etnografii nu sînt siguri că la Acoma, Isleta, Cochiti, Taos, San Felipe, Santa Ana, Santo Domingo, Santa Clara, Laguna, unde se sărbătoresc Crăciunul sau Ziua lui San Juan, a lui San Pedro sau San Antonio, în afara dansurilor tribale înregistrate și bine studiate de specialiști, nu mai sînt și altele neștiute decît de indieni.

Între timp, clerul catolic a dobîndit mai multă înțelepciune. La Jemez, l-am văzut pe preotul din *pueblo,* așezat la loc de cinste, asistînd calm la Dansul Recoltei, fără să pară deloc îngrijorat de perpetuarea necreștinelor obiceiuri. Și nici nu a tresărît cînd, în final, din cortul unde se odihneau pe rînd cele două grupuri de dansatori, al Porumbului și al Turcuoazei (și care avea în vîrf o cruce), au ieșit trei copii cu umerii pudrați cu galben și cu albastru-verzui, așa cum cerea ritualul indian, dar purtînd însemnele celeilalte religii — crucea, chipul Madonei și al pruncului Crist. La rîndul lor, dansatorii, în straiele lor ceremoniale — galbenul porumbului, albastrul-verzui al turcuoazei —, au îngenuncheat dinaintea micii procesiuni catolice. Scena era, într-adevăr, uluitoare.

Mi-au explicat-o, mai tîrziu, la New York, doi antropologi : Jimmy Smith și Nadema Agard. Lămuririle primite de la ei erau cu atît mai prețioase cu cît veneau din partea unor cercetători ai culturilor din ținuturi îndepărtate de acelea locuite de Pueblos. Ceea ce demonstra, dincolo de tradițiile specifice ale fiecărei regiuni, o surprinzătoare unitate de concepții ce caracterizează, în ansamblul ei, nu numai viziunea spirituală, ci și atitudinea morală a indienilor din epoca ulterioară cuceririi europene. Și, poate, și din aceea mai veche. De totdeauna.

Multă vreme, europenii au confundat practicile ceremoniale ale indienilor cu manifestări ale unei religii constituite. Încercările grele, dureroase la care erau supuși tinerii triburilor din Marile Cîmpii, de pildă, au fost asemănate cu ritualurile de sacrificiu ale aztecilor. Deși, dacă e nevoie de o comparație, aceasta se poate face mai curînd cu educația bărbătească, aspră, brutală a spartanilor. Tradiția europeană nu putea gîndi experiențele spirituale în afara unui sistem coerent articulat, cu ierarhii zeiești riguros stabilite, cu biografii — nu lipsite de

Scanned with OKEN Scanner

picanterii — foarte asemănătoare celor ale ființelor omenești. Pentru indieni (unitatea concepțiilor e remarcabilă pe un teritoriu imens, unde se întîlnesc atîtea forme diverse de civilizație), lumea transcendentă li se ivea muritorilor numai în vis și conștiința existenței ei era identică întru totul contemplării naturii atotcuprinzătoare.

Cea mai mare distanță care îi separă pe oameni nu e spațiul ci diferențele între culturi.

Nici misionarii spanioli din Sud-vest, nici cei francezi de pe valea lui Mississippi, nici protestanții din celelalte regiuni ale Americii nu și-au dat seama că indienii nu practicau o religie, în sensul în care înțelegeau ei cuvîntul, ci transformau în poezie tot ceea ce vedeau și tot ceea ce li se ascundea privirii. Nu putea fi vorba de o *convertire* : indienilor li se propunea un alt mod de interpretare a lumii, trebuiau să înțeleagă altfel decît fuseseră deprinși pînă atunci pămîntul și iarba și bizonul și peștii și cerul și apa. Pentru că știau că aceia care rostiseră pentru întîia oară poveștile despre toate cîte se află în preajma omului nu le inventaseră, ci le văzuseră în vis. Și nu s-au putut schimba visele strămoșilor.

Așa încît, întru totul firesc, le-au adoptat și pe cele la care oamenii albi țineau atîta. Mai ales că unele lucruri se și potriveau între ele : și unii și alții credeau că rosturile tuturor oamenilor sînt hotărîte de o ființă supremă, căreia indienii îi spuneau Manitou. Celelalte făpturi — duhuri ale munților, ale ploii, ale porumbului, ale vînatului — nu le regăseau în poveștile oamenilor albi : se vede că ei nu le visaseră niciodată. Atunci de ce să le alunge, dacă noii veniți nu le propuneau nimic în loc ? Unde erau, în poveștile lor, Măicuța-Țărînă și Tăicuțul-Porumb, la fel de importante pentru ei ca și Manitou însuși ?

Puțini au fost indienii care au acceptat credințele protestanților fundamentaliști — evanghelici, congregaționaliști, baptiști, discipolii lui Cristos —, pentru că aceștia le cereau să renunțe la *toate* tradițiile lor și să accepte o doctrină întunecată a unui Manitou răzbunător care nu îngăduie nici o bucurie trupească. Pe ceilalți misionari i-au alungat și le-au dărîmat bisericile pentru că îi socoteau asociați cu cei care le luaseră pămînturile și deviaseră cursul rîurilor, lăsîndu-le semănăturile fără apă. Nu pentru că ar fi interzis vechile povești despre duhuri.

Scanned with OKEN Scanner

Jamake Highwater, antropolog și romancier, descendent din indienii Blackfeet și Cherokee, povestește că a fost internat, cînd era elev de școală, într-un orfelinat ; cînd a început să învețe englezește, s-a înspăimîntat aflînd că în această limbă există, printre multe altele, două cuvinte pentru *pămînt — soil* și *dirt* și că amîndouă înseamnă „murdărie". Mai mult, cînd e vorba de un film sau o carte deșănțată, de un individ cu o fire ticăloasă, se spune *dirty.* Cum poate pămîntul, lucru cu desăvîrșire sfînt pentru un indian să dea naștere unor asemenea cuvinte murdare ?

Indienii americani au trăit cea mai mare tragedie a istoriei lor în 1890, la Wounded Knee : soldații guvernului din Washington au tras în mulțimea adunată să celebreze tradiționalul Dans al Spiritelor. Atunci au murit nu numai peste o sută de bărbați, de femei și de copii, ci și speranțele că indienii vor putea rămîne liberi pe pămîntul pe care s-au născut strămoșii lor, că își vor păstra identitatea etnică și culturală. Profetul Wovoka le făgăduise că îi va face să fie invulnerabili ; dar gloanțele și-au atins ținta. De atunci, indienii vorbesc de Wounded Knee ca despre „Ziua în care au aflat că nu e loc pentru ei în propria țară".

Dar și civilizația oamenilor albi a suferit atunci o lovitură dintre cele mai grele. Istoricii sînt astăzi de acord că, în criza care s-a declanșat la sfîrșitul secolului trecut, efectele inimiciției dintre urmașii europenilor și cei ai primilor locuitori ai Americii au fost mult mai profunde și mai nocive decît s-a crezut atunci. Imaginea unei națiuni unite s-a estompat repede și noțiunea însăși de *progres,* în care oamenii albi aveau atîta încredere, și-a pierdut sensul. De la debarcarea lor în Lumea Nouă, au crezut neabătut în destinul de popor ales să stăpînească pămînturile acestui continent. Temeiurile rației ale acestui etnocentrism s-au prăbușit ; dar nici astăzi unii urmași ai invadatorilor de acum patru secole sau imigranților mai recenți nu își dau seama de asta.

Aculturația, asimilarea, genocidul nu i-au ucis pe indieni, în pofida tehnologiei pe care misionarii și soldații o aveau la îndemînă. Indienii au supraviețuit și au găsit vocile proprii ale tradiției și ale noilor împrejurări trăite de ea. Așa cum mi-am dat seama din lungile discuții pe care le-am avut cu unii dintre ei, din cărțile și din revistele lor, pentru indieni, însăși noțiunea de *univers* e o aberație :

ei cred într-un *multivers*, pentru că nu socotesc că ar exista *un singur* adevăr, neclintit și etern. Hannah Arendt a înțeles acest concept al realității indiene cînd, în ultima ei carte, *Viața minții*, a spus că, la ei, scopul rațiunii nu e descoperirea *adevărului*, ci a *sensului*.

Aș fi fost fericit dacă, în zilele în care mă aflam aproape de capătul miticului Santa Fe Trail, aș fi descoperit mai mult din *sensul* acestei lumi.

Scanned with OKEN Scanner

CEI CARE AU VENIT ŞI CEI CARE AU RĂMAS

Un tînăr scriitor din Santa Fe, Scottie King, îşi începe astfel carteà despre sosirea celei dintîi expediţii a oamenilor albi pe valea rîului Rio Grande : „Coiful îi strălucea în soarele de iulie şi în ochi îi străluceau imagini ale aurului şi ale gloriei. Cel dintîi conquistador al Sud-vestului". Un nobil spaniol, plin de îndrăzneală, don Francisco Vásquez de Coronado, finanţase călătoria din 1540 a soldaţilor comandaţi de el, plecaţi în căutarea celor şapte cetăţi de aur ale Cibolei. Părintele Marcos, un călugăr franciscan, le văzuse cu un an înainte. Dar aurul Cibolei s-a dovedit a fi grăunţele de mica amestecate în lutul cu care se clădiseră casele dintr-un *pueblo*, Zuni, aflat la peste 400 de kilometri de graniţa viceregatului Mexicului. Soarele din El Dorado poate juca feste.

Şi expediţia lui Coronado şi aceea — cu zece ani mai tîrziu — a lui don Juan de Oñate au trecut pe lîngă vestigiile unor civilizaţii foarte vechi şi nu le-au văzut. Oñate a întemeiat aici, lîngă un *pueblo* care se chema Oke şi el l-a botezat San Juan, pe Rio Grande, un oraş, San Gabriel, cea dintîi aşezare a oamenilor albi de la apus de Florida. Era în 1598. Dar nu peste mult timp, Oñate a fost alungat de ai săi şi, în 1610, don Pedro de Perlata a stabilit capitala provinciei Noul Mexic la Santa Fe. Era la un an de cînd englezii debarcaseră la Jamestown, pe coasta Atlanticului, cel dintîi oraş al lor în America. Din San Gabriel nu a mai rămas nici o urmă.

Curînd, spaniolii au mai construit încă un sat, Taos, la cîţiva kilometri de aşezarea indiană al cărei nume îl luaseră (după ce, ironie a istoriei, îi dăduseră acesteia un nume spaniol, San Miguel, pierdut pentru totdeauna).

Scanned with OKEN Scanner

Conquistadorii au devenit plugari, dar, în ochii indienilor, ei rămăseseră oamenii cu coifuri strălucitoare, cu tunuri şi archebuze, veniţi să le ia pămîntul. În 1680, sub conducerea lui Popeh, vraciul din Oke-San Juan, s-au răsculat şi i-au gonit pe toţi spaniolii din Noul Mexic. Abia peste 12 ani, conquistadorii de odinioară au încheiat o pace onorabilă care le îngăduia să se întoarcă în Santa Fe.

Vreme de un secol şi jumătate, coloniştii, aflaţi la mii de leghe de ţara lor, au modelat o cultură în care elementul spaniol e, de cele mai multe ori, estompat de multiplele influenţe indiene. Bisericile franciscanilor, de o simplitate incomparabilă cu monumentele baroce înălţate de ei în Mexic, adaptau arhitectura indienilor Pueblos la necesităţile unui cult pentru care, în alte părţi ale imperiului unde soarele nu apunea niciodată, fuseseră înălţate catedrale impunătoare. Caravanele venite de la sud de Rio Grande nu aduceau destule ţesături şi obiecte de ceramică şi, atunci, spaniolii au început să le lucreze, luînd drept model rafinata artă din *pueblos*, dar care se potrivea prea puţin tradiţiilor lor. Cioplitori în lemn şi feronieri lucrau obiectele de mobilier ale caselor şi bisericilor ; amintirea celor de acasă era ştearsă şi stilul lor „colonial" îl imită pe cel al localnicilor, dar îi lipsea îndemînarea acestora. Arta spaniolă din Noul Mexic e, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, mai naivă decît aceea a indienilor Pueblo.

Femeile au învăţat să gătească mîncăruri indiene, cu carne de oaie, cu porumb, cu dovleac, cu ardei iute, bărbaţii să clădească locuinţe din *adobe*, cu prispă şi le-au înconjurat cu ziduri ; într-o fotografie, la Universitatea din Albuquerque, am văzut un sat unde trăiesc urmaşii coloniştilor spanioli — Villanueva — care, în afara acoperişurilor de şindrilă, în pantă, seamănă întocmai cu un *pueblo*.

S-au construit sate şi stîne de-a lungul lui Rio Grande. Cei dintîi *vaqueros* (strămoşi ai legendarilor cowboy) au apărut în văile bogate în păşuni ale rîurilor de munte. Indienii îi alungau adesea de pe pămîntul pe care nu-l cedaseră niciodată. Coloniştii nu aveau destui soldaţi să-i păzească. Se simţeau părăsiţi şi de regele de la Madrid şi de viceregele din Ciudad de Mexico. Azi, numai aproximativ o treime din locuitorii statului sînt de origine spaniolă.

Scanned with OKEN Scanner

Doar o dată pe an, în cea de-a doua zi de vineri a lunii septembrie, o paradă în care apar uniformele armatei lui Las Vergas, cel care în 1692 s-a întors din provincia de unde ai lui fuseseră alungați, străbate vechile străzi din Santa Fe. Urmează trei zile de cîntec și de dans. Dar soldații vorbesc englezește (e drept, cu accent) și se îmbulzesc la chioșcurile unde se vînd hamburgeri și mîncăruri indiene. Prezența lor în viața Noului Mexic e de domeniul istoriei.

Încheierea episodului spaniol, prevestită de multă vreme, s-a produs, de fapt, într-o zi de noiembrie 1821, cînd o cireadă mică, mînată de oamenii din slujba căpitanului William Becknell din Missouri, a ajuns în piața lui Santa Fe. Se deschisese Santa Fe Trail.

Pe drumul lung și primejdios au început să vină, tot mai dese, căruțele cu coviltir plecate din Marile Cîmpii. La început, negustorii : aduceau puști, șei, hamuri, fier pentru potcoave, țesături, vite, și primeau în schimb lînă, piei, carne. Unii dintre ei făceau drumul pe „Scurtătura Cimarron", mai puțin anevoioasă decît Santa Fe Trail care urca pînă în munți, ca să coboare prin defileuri înguste și prăpăstioase ; dar aici, pe platouri, erau pîndiți de atacurile indienilor. Un sfert de secol, cavaleria Statelor Unite nu a avut cum să-i protejeze pe teritoriul străin. Pînă în 1846. Atunci, în fruntea unui detașament bine înarmat, generalul Stephen Kearney a intrat în Noul Mexic și a declarat că îl anexează în numele guvernului din Washington. Armata a construit forturi care protejau drumurile de incursiunile indienilor : cucerirea provinciei era un fapt împlinit.

Negustorii aveau acum drum deschis spre acest teritoriu, mai mare decît Italia, slab populat și, în unele zone, cu un sol foarte fertil. Dar negustorii de după 1846 nu mai cumpărau piei și lînă. Ci pămînt. La un preț aproape de nimic. Un anume Lucien B. Maxwell, care își cîștigase pînă atunci existența ca vînător prin Marile Cîmpii, a devenit proprietarul celui mai mare domeniu din istoria Americii, aproape un milion de hectare. A ridicat un orășel, Cimarron (care, în spaniolă, înseamnă „pămînt virgin"), unde a stabilit capitala acestui imperiu, și l-a chemat pe prietenul său, Kit Carson, să se așeze și el în aceste ținuturi. Carson avea să devină cel mai faimos

Scanned with OKEN Scanner

comandant al detaşamentelor de pedepsire împotriva indienilor : nimeni nu a numărat nici satele arse de el, nici indienii ucişi sau luaţi în sclavie.

După războiul civil din 1861—65 (ale cărui ecouri s-au auzit foarte slab în această regiune, cu toate că Santa Fe a fost ocupată cîteva săptămîni de sudişti, dar nu li s-a opus nici o rezistenţă, pentru că soldaţii unionişti erau prea puţini în jurul oraşului), Noul Mexic a devenit o zonă foarte reprezentativă pentru neliniştea ce cuprinsese Vestul îndepărtat. Vestul Sălbatic.

Încă din 1828, aurul fusese descoperit în munţii din nordul provinciei. În 1848, spaniolii din jurul Taosului au fost văzuţi spălînd nisipurile din cîteva pîraie care curgeau în apropiere de orăşel ; dar zvonurile despre această bogăţie, pînă atunci neştiută, a Noului Mexic au început să se răspîndească abia după război. În anii '70 ai secolului trecut, tabere tipice de căutători de aur şi de argint s-au ivit în apropiere de Santa Fe, de Cimarron şi de Taos. Case de scîndură negeluită, nelipsitul *saloon*, încăierări, averi cîştigate cu trudă şi pierdute peste noapte, cavalcade. Armata a construit noi forturi în preajma taberelor.

Dar s-a dovedit repede că în pîraiele Noului Mexic era mult mai puţin aur decît se crezuse. Căutătorii de aur au plecat să-şi încerce norocul în alte părţi. În locul lor au apărut din nou marii negustori de vite ; au coborît spre cîmpiile unde, de cînd se ştia, păşteau mii de bizoni ; noii veniţi au început un măcel înspăimîntător, ca să facă loc cirezilor de vaci şi tauri. Negustorii de vite au tăiat drumuri prin ţinuturile sălbatice, mînîndu-şi cirezile din Texas, prin Noul Mexic, spre Arizona şi Colorado.

Indienii s-au împotrivit acestei înaintări care nu ţinea seama de distrugerea acestor vietăţi ce asigurau, de zeci de generaţii, hrana triburilor. Navajos şi apaches au ieşit la luptă. Cei dintîi au fost învinşi şi purtaţi, cale de sute de kilometri, spre unul dintre cele mai aride ţinuturi ale Americii. Dar ceilalţi au continuat lupta. Guvernul din Washington a trimis împotriva lor două regimente de cavalerie a căror cruzime devenise faimoasă în timpul reprimării răscoalelor indiene din Marile Cîmpii. Dar sfatul căpeteniilor triburilor Apaches a hotărît să

se retragă şi să continue lupta din ascunzişurile bine ocrotite ale munţilor împăduriţi. Războiul de guerilla va continua pînă la începutul secolului nostru.

Cimarron a devenit locul de adunare al celei mai eterogene lumi a Vestului : geambaşi mexicani, vizitii de diligenţe, indieni Apache şi Ute — mînă ieftină de lucru —, căutători de aur, soldaţi, călători pe Santa Fe Trail, negustori în trecere prin Noul Mexic, actori în căutarea unui angajament, lumpeni în căutarea norocului, trişori în căutarea victimelor naive, tot soiul de indivizi care nu ştiau să facă nimic anume, dispuşi să facă orice să se îmbogăţească. Încăierările izbucneau din orice fleac şi ţineau uneori zile şi săptămîni în şir, împărţind mulţimea de vîntură-lume în adevărate detaşamente de pistolari, mînuind cu egală îndemînare pumnalul şi carabina. În cimitirul de la marginea satului au rămas zeci de lespezi roase de vînt amintind de „moartea prea timpurie“ a unor nefericiţi veniţi aici, voind să-şi schimbe destinul, din mari depărtări, din Marile Cîmpii, de pe Coasta de Est sau chiar de peste Atlantic. Multe lespezi nu poartă nici un nume.

Personaje ale filmului western au trăit şi unele au fost ucise aici : Clay Allison, cel despre care se spunea că „îşi descarcă magazia Coltului mai iute decît apucă să-şi ia batista din buzunar“ ; Black Jack Ketchum, faimosul tîlhar de trenuri, „mai bogat decît trezoreria federală“ ; Doc Holiday, Bat Masterson, fraţii James. La o prăvălie de suveniruri din Santa Fe am cumpărat o reproducere după un anunţ din cele care, la cererea şerifului din comitatul Union, au fost afişate la 13 decembrie 1888 în oficiile poştale, la staţiile de schimb ale diligenţei, în tavernele din Noul Mexic, în Colorado, Oklahoma, Texas : „10 000 de dolari premiu pe capul lui Black Bart, jefuitorul de diligenţe, predat viu sau mort în mîna autorităţilor din oraşul Clayton“. Tîlharul era celebru pentru că ataca trenurile, cu faţa acoperită cu un sac (deşi toată lumea ştia cine e) şi nu lua niciodată, aşa cum făceau alţii, banii şi bijuteriile călătorilor, ci numai aurul transportat în lada cu emblema poştei federale. Era şi poet : dezamăgit de prada neînsemnată pe care a găsit-o în cufărul blindat al diligenţei de Lamy (orăşelul unde e şi acum gara de cale ferată a lui Santa Fe, la 20 de kilometri

Scanned with OKEN Scanner

de oraş), a improvizat nişte versuri pe care le-a prins cu un cuţit de capra diligenţei :

Lovit eram de vînturi şi de ploaie :
Stam şi-auzeam al brazilor suspin,
La dracu' ! pentru-atîta de puţin
Mi-am pus sărmana piele la bătaie ?

Pentru alţi trei tîlhari, Bob, Emmet şi Grat Dalton (vii sau morţi), şeriful comitatului Harris din Arizona oferea un premiu de 50 000 de dolari. Ceea ce nu e chiar atît de mult, dacă ne gîndim că faimosul Jesse James (despre care s-a făcut cîndva un film cu Tyrone Power în rolul principal) valora, el singur, aceeaşi sumă, promisă de un şerif din Missouri. Maxwell şi-a vîndut uriaşul domeniu şi noii stăpîni nu au mai fost dispuşi să tolereze această lume pestriţă de ucigaşi şi de pungaşi care mişunau pe pămînturile lor. Întregul ţinut s-a împărţit în aliaţi şi în adversari ai proprietarilor de la Cimarron : războiul care a izbucnit — Războiul din Comitatul Colfax, cum e cunoscut în toate istoriile Statelor Unite — a durat 20 de ani.

Pe autostrada numărul 85, între Santa Fe şi Albuquerque, ne-am oprit, şi la dus şi la întoarcere, să luăm prînzul la nişte restaurante mici, de felul celor produse în serie de reţele McDonald, Wimpy, Howard-Johnson ; de fiecare dată, cineva s-a apropiat de tonomat şi, apăsînd butonul, a ales acelaşi cîntec. O melodie *country*. O auzisem şi la Albuquerque, în holul hotelului, într-o librărie, transmisă de difuzoarele unui magazin de discuri. Aveam s-o aud şi în Arizona, la Phoenix şi la Flagstaff. Era povestea unui personaj de la sfîrşitul secolului trecut, Elfego Baca. Asediat într-o baracă din apropierea frontierei dintre Noul Mexic şi Arizona, a rezistat celor 80 de atacatori şi, în cele din urmă, i-a pus pe fugă. Mai tîrziu a fost ales şerif al unui comitat, Socorro, pe care avea să-l facă, în cîţiva ani, cel mai paşnic ţinut din întregul Sud-vest.

I-am văzut fotografia într-o colecţie a Universităţii din Albuquerque înfăţişînd figurile de altădată ale Noului Mexic. Un domn între două vîrste, voinic — mai curînd rotofei —, ceas cu lanţ, baston cu măciulie de argint, mustaţă tunsă cu grijă, pălăria pusă hîtru într-o parte,

Scanned with OKEN Scanner

pe părul ondulat. Dar ochii tăiați drept au o lucire metalică, iar despre cei trei prieteni care stau lîngă el nu-ți dai bine seama dacă sînt oameni ai legii sau briganzi.

La Fort Sumner, pe locul unui fost post militar, a rămas un orășel — de fapt un sat ceva mai mare, cu 2—3 000 de locuitori. În cimitirul vechi de o sută de ani, lîngă mormîntul lui Lucien Maxwell, atotputernicul proprietar de pămînturi și de vite, se află o lespede sub care sînt îngropați trei tîlhari uciși într-o ciocnire cu oamenii șerifului. Unul dintre ei e cel mai celebru răufăcător din aceste ținuturi : Billy-Puștiul, Billy the Kid. Nu departe, un muzeu i-a fost consacrat și se pare că e una dintre cele mai vizitate instituții de acest fel. Fort Sumner era departe de drumurile noastre, la aproape 300 de kilometri de Santa Fe ; trebuie să mărturisesc că, totuși, copiii din noi au regretat că nu am văzut muzeul acestui erou îndrăgit din cărțile de aventuri de altădată ale Vestului Sălbatic.

Ne-am procurat un ghid cu multe ilustrații. Un portret naiv, al unui pictor de la sfîrșitul secolului trecut : tînărul brigand, cu o figură de copil, ținînd în mîini o carabină împodobită cu ferecături de argint. Cînd a fost ucis, la 21 de ani, s-a spus că avea pe conștiință 21 de victime : două dintre ele, ajutoare ale șerifului din comitatul Lincoln, doborîte în timpul spectaculoasei evadări din clădirea judecătoriei, clădire devenită și ea muzeu. O diorama povestind moartea lui Billy, atras într-o noapte de iulie din 1881 într-o cameră de hotel unde îl aștepta în întuneric șeriful comitatului, înarmat : brigandul nu ar fi putut să fie răpus decît prin viclenie ; în luptă dreaptă nimeni nu îl putuse învinge.

Billy — pe adevăratul nume William H. Bonney — a fost transformat de literatură în cel mai popular erou al Noului Mexic din romantica epocă a sfîrșitului de secol al XIX-lea. Ironic, dușmanul lui înverșunat a fost guvernatorul teritorial pe care tot literatura l-a făcut celebru : Lew Wallace, autorul lui *Ben Hur*. Fostul ofițer nordist care apărase Washingtonul, amenințat de armatele confederate, amestecat apoi în intrigile politice din capitala Mexicului unde îl susținuse în secret pe unul dintre pretendenții la președinție, se afla acum în Casa Guvernatorilor din Santa Fe și își scria romanul care, peste scurtă vreme, va atinge cel mai mare tiraj de pînă atunci al unei

Scanned with OKEN Scanner

cărți americane — 2 000 000 de exemplare. El i-a comandat personal — se spune — pe soldații care l-au capturat pe Billy. În piața din Santa Fe am văzut locul unde, legat în lanțuri, brigandul a stat o zi întreagă pentru ca mulțimea să-l vadă și să creadă că un asemenea om poate fi, totuși, prins. Și tot nu a crezut : lumea a fost convinsă că Wallace adusese acolo un soldat îmbrăcat în haine civile ca să potolească frica negustorilor de vite. Billy furase numai cirezi întregi, niciodată nu își pierduse timpul cu mai puțin de 2—3 000 de capete de vaci. Era, de fapt, un comandant de oști ; participa la un război a cărui miză era extrem de importantă : obținerea contractelor de furnizare a cărnii pentru armată și pentru rezervațiile indiene. Guvernatorul Wallace a chemat aceleași regimente care învinseseră rezistența indienilor Apache ; dar nici lor nu le-a fost ușor să pacifice comitatul Lincoln unde Billy-Pușțiul, după ce evadase, conducea din nou lupta uneia dintre cele două facțiuni și îi înlătura pe rînd pe adversari. I se atribuiau fapte de un neînchipuit curaj : escadroane întregi ale armatei americane atrase în capcane unde au pierit, oameni ai geambașilor inamici, mult mai mulți la număr, jefuiți ziua-n amiaza mare și alungați în pielea goală sub soarele arzător, urmăriri în care calul lui Billy sare peste prăpăstii largi, iar caii dușmanilor se prăvălesc în adîncuri, tînărul brigand doborînd cîte 5—6 dușmani înainte ca aceștia să fi avut răgazul să scoată pistolul...

Nu se poate să treci pe autostrăzile moderne de lîngă Santa Fe fără să-ți aduci aminte că pe aici, cu un secol în urmă, coborau din munți indienii Apache și oamenii lui Billy the Kid. În mijlocul pieței orașului, un obelisc comemorează bătălia de la Glorieta unde armata federală i-a învins, la sfîrșitul veacului trecut, pe războinicii tribului Jicarilla care ocupaseră aproape tot nordul teritoriului Noul Mexic. În jurul lui, copiii se joacă acum cu mingea de fotbal și cu cercul.

La Taos, orășelul întemeiat în 1617, deci cu o sută de ani înainte de a se ridica prima clădire din Albuquerque, amintirile sîngeroaselor întîmplări de odinioară sînt mult mai puține. Aproape nimeni nu mai știe că primul guvernator american al Noului Mexic, George Bent, a cărui casă, astăzi muzeu, poate fi văzută pe o străduță lăturalnică, a fost ucis în 1847 de indienii Pueblos, porniți să-și recuce-

Scanned with OKEN Scanner

rească pămînturile răpite. Oamenii trec pe lîngă o casă veche oarecare şi îi admiră veranda cu lemn traforat, ferestrele largi, în spatele cărora se deslușesc poliţe cu vase mari de porţelan, uşa de stejar sculptat ; împrejurările morţii lui Bent au fost uitate.

Spre deosebire de Santa Fe, puţin a rămas din aşezarea de acum trei secole şi jumătate. Cele mai vechi clădiri sînt din secolul trecut. Seamănă adesea cu cele ale ţinuturilor din sudul influenţat de arhitectura colonială spaniolă : acoperişul de tablă, cu lucarne din lemn, verande largi (unele cu fier forjat, ca în New Orleans), împodobite cu globuri de sticlă colorată. Pereţii de *adobe* sînt zugrăviţi de multe ori în alb ; soarele se răsfrînge în zidurile caselor şi învăluie întregul oraş într-o lumină care se vede licărind printre copaci, de departe, îndată ce cobori dinspre defileul lui Rio Grande.

La sfîrşitul secolului trecut, primii artişti veniţi din California şi de pe Coasta de Est au ajuns aici. Casa celui dintîi pictor european din Taos, un german, e la cîteva minute de piaţa centrală a orăşelului, pe o stradă care numără doar 8—10 curţi şi apoi iese în pajiştile de culoare albăstruie, devenind un drum de pămînt bătătorit, cu mult praf şi hîrtoape adînci. Curţi împrejmuite cu garduri din buşteni groşi, aproape lipiţi unul de altul, aşa încît nu se vedea nimic dincolo de ei. Unde sînt pajiştile ce coborau lent din pragul casei de-a dreptul în drum, fără garduri, aşa cum le ştiam de la Portland şi de la Seattle, de la Aspen şi Princeton şi, acum, de la Red Hook, Tulsa şi Denver ? Poate că, atunci cînd şi-au clădit locuinţele, cei veniţi aici se temeau de atacurile indienilor (Taos *pueblo* e la numai un kilometru şi jumătate) şi au crezut că e mai chibzuit ca, în locul peluzelor cu flori, să ridice aceste costisitoare fortificaţii. Cîteva porţi au rămas deschise ; pămîntul adus de ploile zecilor de ani le-a înţepenit şi ele lasă acum să se vadă casele şi acareturile. Îţi poţi da seama care sînt cele mai noi : verande cu geamlîc, ferestre largi, uşi cu două canaturi ; multă sticlă, îngăduind soarelui să intre. Celelalte, cuburi de *adobe*, cu ferestre ca nişte ambrazuri, uşi înguste ce puteau fi apărate dacă atacatorii treceau cumva de gardul pe creasta căruia se mai văd ţepuşele de fier. Casa lui Hermann Hesch e clădită — aşa cum explică placa de la intrare — în 1898 ;

Scanned with OKEN Scanner

în secolul al XX-lea cîteva zeci de artiști — mai ales pictori — s-au așezat în orașul unde aerul e atît de pur, unde contururile și culorile sînt atît de nete. În 1915 a venit aici și un arhitect, asociat al lui Frank Lloyd Wright : vienezul Rudolph Schindler căuta sugestii pentru crearea unui stil specific american. Și casa Lovell pe care, în 1925, o va construi la Newport Beach, în California, și va constitui un punct de referință al multor istorici ai arhitecturii din Statele Unite în primele decenii ale secolului mărturisește că s-a inspirat din structurile clădirilor de *adobe*, cu ritmurile lor sacadate care, totuși, nu amenință unitatea formei. (Mai tîrziu, Frank Lloyd Wright însuși va dovedi, într-o construcție celebră din 1948, la Middleton, în Wisconsin, cît de fertile puteau fi ideile strămoșilor indienilor, Mogollon și Hohokam, cît de organic se putea integra locuința în peisaj).

În iarna lui 1922 a ajuns aici și D. H. Lawrence. După lungi peregrinări prin sudul Europei și prin Australia, unde medicii îl sfătuiseră să-și caute vindecarea de tuberculoză. Colonia artiștilor din Taos l-a primit cu entuziasm pe cel care simboliza pe atunci nonconformismul — în urmă cu cîțiva ani i se interzisese un roman și, tot cam în aceeași vreme, i se interzisese rezidența într-un orășel din Cornwall, pentru ideile sale pacifiste, atît de violent contrastante cu atmosfera de șovinism agresiv a Angliei acelor ani. O admiratoare le-a dăruit soților Lawrence o fermă ; dar starea sănătății scriitorului nu s-a îmbunătățit și ei au plecat spre sud, în Mexic, în căutarea unui loc mai prielnic.

Avea să se întoarcă peste doi ani și să se instaleze, pentru cîtva timp, într-un hotel, la cîțiva pași de piața centrală. O clădire posacă, de o culoare incertă, între cenușiu și vînăt, nepotrivită cu albul strălucitor al orășelului. Ferestre înguste, tipice caselor spaniole din acest climat, cu delicate gratii de fier forjat, așa cum se mai văd și în vechile cartiere din San Diego sau Los Angeles. În holul întunecos, unde miroase vag a scorțișoară, și pe coridorul de la parter, sînt înșirate tablouri, desene și fotografii ale artiștilor care, de-a lungul anilor, au trecut prin Taos. Îndatoritor, portarul aprinde toate luminile. Nu știu cîte muzee americane au o asemenea colecție cuprinzătoare de peisaje ale lui Marsden Hartley, Ansel Easton Adams, Cady Wells, Andrew Dasburg, Raymond

Scanned with OKEN Scanner

Jonson, Maurice Sterne, la care se adaugă mai multe fotografii ale lui Alfred Stieglitz și cîteva pînze de tinerețe ale Georgiei O'Keeffe.

Cercetăm cu privirea, cu de-amănuntul holul și coridoarele : nici urmă de picturile lui Lawrence pe care le anunță la intrare, în vitrina hotelului, un afiș cu litere șterse de soare. Portarul ne face semn spre o ușă de lîngă magazinul de suveniruri din hol și ne informează pe un ton lipsit de culoare : „Intrarea — un dolar". Ne plătim obligațiile care iau drumul buzunarului din șorțul de modă veche al portarului. Evident, nu ni se dă nici un bilet ; dar, cînd ne gîndim cît de puțini clienți are acum vechiul hotel, cînd de-a lungul drumului dinspre Santa Fe așteaptă atîtea moteluri moderne, și cu cîți încă sînt mai puțini cei dornici să vadă picturile lui Lawrence, trecem cu vederea această abatere de la regulile comerțului : afacerile cu arta ale portarului din Santa Fe sînt atît de modeste !

Într-o cameră de vreo 5 pe 5 metri, luminată destul de slab, care pare a fi biroul cuiva din administrația hotelului, sînt adunate 15 sau 20 de tablouri. Probabil cea mai importantă colecție de picturi ale lui Lawrence din cîte se păstrează astăzi în lume. Cele două becuri gălbui nu ne îngăduie să vedem prea bine tablourile. Domnul Ruth iese în pragul ușii și cu o politețe căreia nu i-ar putea rezista nimeni, îl roagă pe portar să deschidă una din ferestrele ce dau spre stradă. Lumina tare de afară (Taos e la aceeași latitudine ca Atena sau Palermo) năvălește în cameră și face să se iște culorile tablourilor de pe pereți. Culori spectrale, albastruri transparente, tonuri de verde abia încălzite de cîte un brun sau un galben-pal. Liniile se întretaie în unghiuri tăioase. O pictură aflată undeva, la întîlnirea vorticismului, a cubismului și a postimpresionismului. Stranie, pătrunsă de o tristețe în care pare că e prevestită moartea apropiată, viziunii pictorului îi lipsea robustețea vitalistă a scriitorului.

Dar, ca și în romanele lui, Lawrence nu părea interesat de inovări stilistice ; pictura sa e o simplă confesiune a unei stări de spirit. O simbolistică pe care nu o putem înțelege decît dacă o raportăm la amănunte ale biografiei. În multe tablouri, se întrevede portretul Friedei, soția lui Lawrence, aceea care, după moartea, în 1930, a soțului ei, a venit să-și aștepte sfîrșitul în Noul Mexic. Cînd a

Scanned with OKEN Scanner

murit și ea, nimeni nu a mai știut să explice simbolurile picturii lui. Și, cred că nu greșesc, nici un istoric de artă nu a avut curiozitatea să o întrebe. Într-o cămăruță dosnică a unui hotel aproape gol dintr-un orășel de la poalele Munților Sangre de Cristo stă, încă nedescifrată, o pagină de mare importanță din biografia spirituală a unuia dintre cei mai de seamă scriitori ai Angliei și ai lumii din acest secol. Picturile de la Taos sînt, neîndoielnic, *artă*.

Un univers tulburat de conștiința lucidă a apropierii morții. Un Lawrence întîmpinîndu-și destinul cu demnitate și cu un curaj care îi îngăduie să se autoironizeze. Cu atît mai impresionant cu cît, deși nu sînt datate, e foarte sigur că tablourile au fost pictate înainte ca autorul lor să fi împlinit 40 de ani. Cele mai multe, proiecții ale unei imaginații febrile, exprimîndu-se într-o simbolistică obscură. Dar un peisaj montan, evident lucrat după motiv, atrage imediat atenția. Se recunosc contururile Munților Sangre de Cristo, decupate pe un orizont de un albastru limpede ; probabil într-o zi de toamnă tîrzie cum era și aceasta în care trecusem pe sub pădurile, pe alocuri, încă de un roșu încins. În prim plan, verdele alburiu al nalbei și, ceva mai departe, cu o claritate aproape nefirească în aerul înghețat al dimineții de noiembrie, trunchiurile negre ale miilor de brazi ce urcă povîrnișurile acoperite cu brunul frunzelor căzute din anii trecuți. Și, în fundal, plutind parcă deasupra întregii priveliști, vîrful înzăpezit al Muntelui Wheeler (aproape 4 000 de metri), ciudată alcătuire de stînci mari, aruncate unele peste altele, ca într-un început al lumii. S-ar putea ca lui Lawrence să i se fi înfățișat această priveliște de la vreo fereastră de pe latura de nord a hotelului. Simplă supoziție ; pentru că, împotriva obiceiului de a fixa pe ușile camerelor plăcuțe cu numele pasagerilor iluștri, hotelul din Taos nu a marcat trecerea scriitorului. Cel puțin așa ne-a spus portarul — care ne-a lăsat, răbdător, să ne uităm îndelung la picturile din odaia de lîngă intrare.

Era puțin trecut de ora trei cînd am pornit pe autostrada ce ducea înapoi, la Santa Fe. Dar, după ce trecusem de jumătatea drumului și ne apropiam de un orășel, Española, unde, la venire, văzusem că se ramifică mai multe șosele, domnul Ruth m-a întrebat pe un ton indiferent, privind înainte, spre o reclamă imensă care atrăgea

Scanned with OKEN Scanner

atenția asupra nevoii urgente a fiecăruia de a folosi o anumită pastă de dinți și numai pe aceea, dacă vrea să aibă dinții strălucitori ca actrița care-și împrumutase surîsul acestui scop :

— Mai vreți să mergeți la Georgia O'Keeffe ?

Încă de cînd pornisem din Santa Fe, îi spusesem cît de mult aș fi dorit să o văd pe această pictoriță nonagenară, devenită de mult o adevărată legendă. Mi-a răspuns, ezitînd, că o să încerce, dar nu știe exact ce șanse are, pentru că doamna O'Keeffe nu prea mai primește vizitatori. La Muzeul Millicent A. Rogers de lîngă Taos, în vreme ce asistentul directorului, un tînăr muzeograf originar dintr-un *pueblo* mai dinspre sud, Nambe, îmi scotea mapele cu gravuri și desene ale artiștilor indieni și mi le explica, domnul Ruth și-a cerut scuze și a plecat să dea un telefon. Cînd s-a întors, nu am băgat de seamă că și-ar fi schimbat cumva zîmbetul lui mereu bine dispus. Am aflat abia acum că vorbise cu secretara artistei, că aceasta o întrebase pe loc pe Georgia O'Keeffe și că primise imediat încuviințarea de a ne invita. Rămăsese stabilit ca, numai dacă se ivește ceva, s-o anunțăm că nu mai putem ajunge pînă la ferma ei, la 40 de kilometri spre nord-vest de Española. Ne ruga ca, în acest caz, să-i telefonăm pînă la 4 seara. Era 3 și jumătate dar, bineînțeles, am trecut prin Española fără să ne oprim să dăm vreun telefon.

Din mersul mașinii, Española mi s-a părut un fel de sat mai mare, cu două sau trei străzi ce se întretaie într-o piață centrală vegheată de cîțiva brazi, cu casele roz de *adobe* cuibărite într-o vale îngustă ce se deschide apoi spre defileul lui Rio Grande. Firmele de neon ale restaurantelor și ale stațiilor de benzină puneau pete de culoare în priveliștea aproape monocromă. De aici, drumul începea să urce pe serpentine încolăcite în jurul unor stînci uriașe cu forme ciudate. Trecem printr-un alt sat cu nume spaniol, Hernandez, un pumn de case azvîrlite pe dealurile din dreapta și din stînga unui rîuleț care bolborosește între maluri de beton. Șoseaua urcă întruna. De la Hernandez încolo, nu se mai vede nici o casă, ci numai brunul roșcat al podișului, lipsit de vegetație. Din loc în loc, fixată într-un stîlp, o țeastă de bizon, introducînd un element, totuși, convențional în peisaj ; voi afla mai tîrziu, chiar de la Georgia O'Keeffe că așa se mai însemnau încă, la începutul secolului, drumurile în aceste părți izolate

din Noul Mexic și din Arizona și că țestele fuseseră păstrate în amintirea acelor vremuri.

Dintr-o dată, culoarea podișului se schimbă, devine de un cenușiu deschis, aproape alb. Blocuri mari, de formă ciudată — lavă pietrificată —, stau azvîrlite la poalele unui munte întunecat, aproape negru, și alte dealuri de culoarea coralului, scunde dar cu pereții foarte abrupți. Pe un pod îngust, pe care nu ar fi putut trece două automobile unul pe lîngă altul, traversăm un rîu aproape secat, din malurile căruia țîșnesc, ca niște vîrfuri de suliță, aschii uriașe de piatră albăstruie. Încă vreo cîteva minute și citim o tablă cu un nume straniu : Abiquiu.

Domnul Ruth scoate din buzunar o hîrtie și citește lămuririle transmise prin telefon de secretara pictoriței. Privește în jur și cotește la dreapta, pe un drum plin de hîrtoape, aproape năpădit de iarbă. Se oprește în fața clădirilor roșcate de *adobe* ale unui *ranch*. Le recunosc : le-am văzut fotografiile în unele monografii despre Georgia O'Keeffe. Mărunte, cu un singur cat, așezate într-un larg semicerc ; în spate, acareturi înconjurate de garduri înalte ; între ele, porți deschise larg, una după alta, așa încît, din locul unde mă aflu, par că nu se opresc decît în zidul verzui al *mesei* din fundal. Trecem în curtea interioară, unde ierburi înalte, cu frunze țepoase, cresc în voie. Sincer vorbind, mi s-a părut întotdeauna că în recluziunea aceasta a artistei era și o anume poză. Totuși, o poză care ținea din 1949... De 35 de ani, Georgia O'Keeffe trăia aici, în mijlocul unui podiș de lavă cenușie, tăiat adînc de văile negre ale torenților. Dar încă de și mai multă vreme, pictura ei explora acest spațiu, munții clădiți din mari bolovani de lavă, canioanele roșii, albastre și verzui, deșertul unde albesc oasele muflonilor și cerbilor, norii adunați în marginea orizontului în zilele în care furtunile mocnesc deasupra satelor de *adobe* de culoarea lutului.

În prag ne așteaptă secretara artistei. O femeie tînără, suplă, cu părul castaniu, tăiat scurt. Ne întinde mîna, zîmbind, și se recomandă : Carol Merrill. Apoi ne invită în casă. O urmăm. Un salon mare, cu pereții văruiți, de un alb aspru. Un geamlîc îl înconjoară pe trei laturi. Încăperea e aproape goală : cîteva scaune, o masă pătrată, masivă, și o sofa acoperită cu o velință navajo, roșie, neagră și albă. Deasupra, o țeastă imensă de cerb. Pe podeaua albă, un covor navajo ; la ferestre, o perdea albă, simplă.

Munții sînt aproape, de parcă s-ar urca spre noi chiar din spatele casei.

În mijlocul camerei, o siluetă fragilă, într-o fustă neagră, lungă, pînă la glezne. Jachetă neagră, de sub care se vede bluza albă. Se sprijină în baston, dar stă dreaptă, deloc adusă de spate. Părul alb, strîns la spate cu o panglică neagră. Obrazul foarte zbîrcit, ochii verzi, întîmpinîndu-ne cu un surîs. Ne strînge mîna cu o putere nebănuită la făptura aceasta firavă. I-am adus un album de pictură românească, pe care i-l pregătisem încă de la Washington, cu nădejdea (îndoielnică, mărturisesc) că s-ar putea s-o întîlnesc. Se așază pe sofa, ne face semn să luăm loc pe scaunele neconfortabile și începe să răsfoiască albumul.

Carol Merrill ne sugerase că o vizită prea lungă „ar obosi-o pe Georgia : ieri a avut oaspeți. Cîțiva prieteni care au sărbătorit-o : a împlinit 97 de ani". Așa încît o lăsăm pe ea să vorbească. Mă roagă să-mi trag scaunul lîngă ea ; se oprește din cînd în cînd din răsfoitul albumului și mă întreabă cîte ceva despre o imagine. În răstimpuri, o aud șoptind : „Admirabil" !. Stăruie asupra artei medievale. Apoi, asupra celei moderne, a artiștilor din prima jumătate a secolului și a celor contemporani. „Mai ales peisagiști și pictori ai florilor. Ca și mine", încheie ea. „Se vede — și se întoarce spre mine — că aveți peisaje frumoase care pot să-i inspire pe pictori, să-i facă să înțeleagă foarte bine cît de aproape sîntem de natură și cît de puțin știm despre ea." Închide albumul ; Carol Merrill îl ia și începe să-l răsfoiască și ea.

Georgia O'Keeffe ne arată, cu un gest larg, fereastrele : „Uitați-vă la grădină !". Sub ultimele raze ale soarelui, ierburile au devenit roșiatice și, în fundal, munții sînt de un violet aproape transparent. Un munte cu vîrful retezat domină întregul masiv spre nord. Artista ne explică : e Pedernal, de unde indienii își luau cîndva cremenea pentru vîrfurile săgeților. În mitologia navajo se povestește că aici s-a născut „Femeia Schimbătoare", cea care le aducea norocul sau nefericirea, după cum o îndemna firea ei nestatornică. Apele au tăiat coasta dinspre vest a muntelui (cea care se vede de aici, din Abiquiu) într-un unghi foarte ascuțit. Îl știam: Îl văzusem în multe reproduceri ale tablourilor artistei americane. Culmea piezișă, pereții coborînd perpendicular pe dealurile de un roșu

Scanned with OKEN Scanner

sîngeriu de dedesubt. Înconjurat cu mari corole roze sau violacee. Încununat de stele și de lună. Proiectat pe un cer senin, adînc, sau pe unul cenușiu, posomorît. Pedernal, „Femeia Schimbătoare" a indienilor, era un laitmotiv al picturii Georgiei O'Keeffe.

— E muntele meu, zîmbește ea. L-am luat în stăpînire : așa a fost convenția cu Femeia Schimbătoare — dacă o pictez de cîteva sute de ori, nimeni nu mi-o mai poate lua. Și sînt sigură că am făcut mai mult de două sute de peisaje cu ea.

Ieșim în curte. Din colțul casei, cuprindem cu privirea întregul lanț de munți deasupra căruia se ridică Femeia Schimbătoare. Mai aproape, spre stînga, acolo unde se ridică niște stînci, parcă despicate cu dalta, pe care nu le puteam vedea din salon, un șir de piscuri gălbui, ca un fantastic castel de nisip cu turnuri și metereze tăiate ca niște dinți de fierăstrău. La bază, sînt de un roșu închis.

— Acolo a fost cîndva o pădure, ne spune Georgia O'Keeffe. Acum cîțiva ani, o echipă de arheologi de la Berkeley a găsit amprentele unor labe de dinozauri. M-am dus și eu să le văd. Aș fi vrut să le pictez, dar nu aveam timp să stau acolo cîteva zile și ei nu au vrut să mi le împrumute.

O spune cu un fel de amestec de ciudă și de nedumerire : de ce țineau neapărat cercetătorii de la Berkeley să păstreze bucățile de piatră cu urmele dihăniilor dispărute de acum cîteva sute de mii de ani ? Pe ea o interesa nu numai istoria acestor pietre, ci și forma lor plastică. Avea mai mult drept decît ei să le ia.

Carol Merrill se uită, surîzînd semnificativ, la noi : Asta e Georgia ! Știam și eu, dintr-o biografie a lui Laurie Leslie, citită nu de mult, că artista nu accepta să fie contrariată. Și-a pierdut mulți prieteni din pricina asta. Nu concepea că s-ar fi putut să nu fie lăsată să facă exact ce vrea ea.

— Vedeți stratul de deasupra ? E aproape de culoarea aurului, continuă Georgia O'Keeffe. Sînt dune de nisip, solidificate. Mai sus, stratul acela albicios e ghips. Plin de fosile. A fost cîndva fundul unei mări interioare. Am adunat de acolo, de la 3 000 de metri, niște cochilii foarte frumoase. Le-am și pictat. Am expus tablourile la Washington, în 1972...

Scanned with OKEN Scanner

Se întoarce, întrebătoare, spre Carol ; secretara confirmă : da, în 1972, la o expoziţie deschisă la Galeria Naţională, în ziua în care Georgia împlinea 85 de ani.

— Ar trebui să staţi aici o zi întreagă, urmează artista. Să vedeţi cum se schimbă culorile stîncilor la fiecare ceas al zilei. Dimineaţa sînt de un galben pal, pe urmă au culoarea piersicii, apoi a coralului, a trandafirilor roşii şi devin, spre seară, cenuşii şi negre. Cînd trece un nor în dreptul soarelui, culorile au un dramatism care te sperie. Dar umbrele ! Alunecă tot timpul, se rotesc, sînt cînd lungi de ajung pînă în marginea cealaltă a podişului, cînd par a fi fost înghiţite de munţi. Ştiu că totul e real, dar de multe ori mi s-a părut că nu poate fi decît un vis. Oricum, am o curte amuzantă, nu-i aşa ? De aici pînă în vîrful Pedernalului !

Se opreşte un moment.

— Nicăieri, în tot Noul Mexic, nu e o privelişte atît de frumoasă. De sus, de pe acoperiş, e încă şi mai frumoasă. Ar trebui să încercaţi. Eu, de acum doi ani, nu am mai urcat acolo.

Zîmbeşte din nou, mucalit :

— Am avut ambiţia să-mi primesc oaspeţii, în ziua în care am împlinit 95 de ani, pe acoperişul *ranch*-ului. Acum îmi adun puterile pentru centenar...

Mă uit pe furiş la Carol Merrill. Ea nu zîmbeşte : se uită, cu o privire foarte serioasă, la silueta firavă îmbrăcată în negru, sorbită de lumina nesigură a amurgului. Georgia O' Keeffe continuă :

— Îmi aduc aminte că, într-o vară, prin 1937 sau 1938, aveam oaspeţi. M-am urcat pe acoperiş dimineaţa, pe la cinci. Era frig, foarte frig. Toată privelişte a era acoperită de brumă şi scînteia. La orizont, Munţii Sangre de Cristo se decupau pe cerul care începuse să se înroşească, aşteptînd răsăritul. Era fascinant, nu mai văzusem niciodată aşa ceva. Am strigat, cu răsuflarea tăiată : „Veniţi ! Veniţi aici, pe acoperiş !". Nu ştiu cum de m-au auzit. S-au năpustit, s-au îngrămădit pe scară, crezînd că mi s-a întîmplat cine ştie ce. Unul dintre ei, un ziarist din Londra, era mai durduliu şi abia izbutea să pună piciorul pe fuşteii scării. Toţi erau somnoroşi şi speriaţi. După ce şi-au dat seama că nu au de ce să se alarmeze, au aruncat o privire distrată spre podişul care mie mi se părea feeric

și au coborît unul cîte unul, probabil bombănindu-mă în gînd că le-am stricat somnul.

Rîdea cu poftă și ochii verzi, tăiați oblic spre tîmple, înconjurați de o țesătură deasă de riduri, aveau o lucire tinerească.

— I-am scris lui Stieglitz despre toată întîmplarea. Cînd a venit și el în vacanță, a făcut mult haz.

Alfred Stieglitz fusese soțul ei. Se căsătoriseră în 1924, cînd ea avea 37 de ani și el 61. Devenise celebru refuzul Georgiei, fruntașă a mișcării feministe americane de pe atunci, de a rosti la cununie sacramentala formulă „îl voi iubi, îl voi cinsti, îl voi asculta". Și totuși, îl iubise și îl cinstise. Nu îl ascultase, deși o parte însemnată a carierei ei se datora lui Stieglitz. El a fost unul dintre marii fotografi ai primei jumătăți a secolului și un partizan hotărît al artei moderne ; la galeria Photo-Secession, pe care a fondat-o în 1902, a organizat multe expoziții ale artiștilor acelei vremi. Printre altele, prima expoziție personală a lui Brâncuși, în primăvara lui 1914.

— Cînd m-am mutat aici, povestește mai departe pictorița, obișnuiam să mă urc pe acoperiș mai ales noaptea. Priveam cum răsare luna de după munți. Știți, aici, luna e mult mai mare decît în orașe. Nu glumesc. E imensă. Aruncă o lumină stranie pe întregul podiș. Stîncile devin negre. Ani în șir am dormit pe acoperiș : știți ce extraordinar e că, atunci cînd deschizi ochii, să vezi stelele mari ale pustiului și, în depărtare, umbrele palide ale munților ? Am încercat să le pictez din memorie. Dar nu am izbutit să surprind senzația aceea incomparabilă de dinaintea răsăritului soarelui.

Georgia O'Keeffe continuă să vorbească. Ne uităm îngrijorați la Carol Merrill : nu cumva ar fi timpul să plecăm ? Secretara clatină din cap. Stăm pe banca de rafie împletită și o ascultăm pe pictoriță. Ne povestește întîlnirea ei cu Aldous Huxley. Nu l-a putut suferi. Scriitorul englez și soția lui veniseră la Taos prin 1937, să stea cu Frieda, văduva lui D. H. Lawrence, și cu copilul lor, Angelito : știau că Frieda are mari greutăți financiare și încercau, astfel, să preia o parte din grijile ei. Georgia a apreciat gestul lui Huxley, dar nu l-a iertat niciodată pentru că spusese despre deșertul din jurul Taosului că ar fi „ostil".

Scanned with OKEN Scanner

Artista nu a purtat deloc ochelari de soare, fiindcă falsificau culorile. O vreme, a urmat metoda prescrisă de un medic newyorkez, Bates, care recomanda un „antrenament al ochilor" ; el era convins că, de cele mai multe ori, slăbiciunile vederii sînt provocate de obiceiurile proaste ale suferinzilor. Una dintre indicațiile lui Bates era ca bolnavul să se uite, clipind des, la soare. Georgia O'Keeffe a urmat cu consecvență acest sfat ; nu a avut niciodată nevoie să poarte ochelari, dar e greu să se știe dacă aceasta era o consecință a exercițiilor practicate de-a lungul anilor. Huxley a învățat și el, de la un medic, adept al lui Bates (pe care, poate l-a consultat la îndemnul Georgiei), tehnica ameliorării vederii ; în 1942, a publicat o carte, declarînd că vede atît de bine, încît nu mai are nevoie de ochelari. „Atunci, rîde pictorița, mi-a devenit simpatic".

— Să știi, că nu a fost numai poezie. Viața de aici a fost, mai ales la început, foarte grea. Nu prea aveam apă, lumina electrică nu fusese adusă pînă la Abiquiu : am instalat, ceva mai tîrziu, un generator, dar motorina trebuia s-o aducem cu asinii de la Española — cale de 40 de mile, dus și întors —, pentru că automobilul nu putea să ajungă pe drumurile care, așa de rele cum sînt azi, sînt mult mai bune decît acum 30—35 de ani. De la Española aduceam și conserve și făină : pîinea o făceam singură. Trebuia să mergem pînă la Santa Fe, la 60 de mile de aici, să cumpărăm alimentele proaspete. Multă vreme, cînd ieșeam să pictez ceva mai departe de casă, îmi luam cu mine și o lopată : prin tufișuri erau șerpi cu clopoței și, dacă se apropia vreunul, îl luam cu lopata și îl aruncam. Mi-era milă să-i omor, dar nici plăcere nu-mi făcea să-i știu în preajmă.

Face o pauză și, uitîndu-mă la domnul Ruth, mă pregătesc să mă ridic. Georgia O'Keeffe se întoarce pe neașteptate spre mine și îmi spune :

— Trebuie să știți că Brâncuși a spus cel mai adevărat lucru despre mine : „Nu are inhibițiile europenilor : e o adevărată forță liberă care eliberează și pe alții".

Ne conduce spre automobil. Îi șoptește ceva lui Carol Merrill și secretara aduce din casă o carte poștală — reproducerea unui tablou al Georgiei, o fereastră neagră, făcînd și mai adîncă liniștea ciudată a peretelui de *adobe*

ce acoperă întreaga suprafață a picturii. Artista se așază pe o treaptă, ia pixul pe care i-l întinde Carol, scrie cîteva cuvinte și îmi întinde, cu același surîs, cartea poștală.

S-a făcut aproape întuneric. Simt îngrijorarea lui Eric Ruth : va trebui să conducă pe un drum plin de gropi și de bolovani, mai multe mile. Gloria O'Keeffe îl încurajează :

— Aveți noroc că n-ați ajuns aici după vreo ploaie. Tot drumul devine atunci un rîu mîlos. N-ați mai fi putut pleca și ar fi trebuit să suportați cîteva zile, poate chiar o săptămînă, compania unei bătrîne copleșite de amintiri.

Proiectată pe geamurile largi ale casei în care se răsfrîng ultimele licăriri ale amurgului, silueta delicată, îmbrăcată în negru, s-a văzut multă vreme, pînă cînd am început să coborîm spre șoseaua care ducea la Hernandez și la Española. Aveam senzația că l-am întîlnit pe ultimul supraviețuitor al epocii Frontierei, al acelei vremi cu oameni austeri, energici, trăind cu simplitate înfruntarea unei naturi potrivnice, dar recunoscîndu-i frumusețea, aspră, sălbatică.

Peste un an, aveam să citesc în revistele culturale că Georgia O'Keeffe murise.

Scanned with OKEN Scanner

UN NOU MUZEU IMAGINAR ?

Un eveniment ştiinţific ocupa în toamna lui '84 pagina întîi. a ziarelor. La 26 octombrie, inima unui babuin fusese implantată în pieptul unui copil de două săptămîni, născut cu o gravă insuficienţă care l-ar fi ucis în foarte scurtă vreme. Citisem şi eu ziarele, urmăream la televizor, în programele de ştiri din fiecare seară, comunicatele doctorilor de la Centrul medical al Universităţii Loma Linda din Riverside, în California. La început, s-a spus că s-a recurs la o inimă de maimuţă pentru că nu se găsise nici o inimă omenească şi că operaţia era absolut urgentă, „moartea copilului fiind o chestiune de zile". Apoi, doctorul care condusese echipa de chirurgi a recunoscut că, de fapt, nici nu se căutase o inimă umană şi că totul era o problemă ştiinţifică, un „experiment care putea să conducă la rezultate foarte importante".

Controversa angajase categorii dintre cele mai variate ale opiniei publice. Punctele de vedere şi chiar perspectivele din care se aborda discuţia erau extrem de diverse. Rubricile de scrisori primite din partea cititorilor ocupau un spaţiu mult mai mare decît de obicei. Unii susţineau că era îndreptăţită orice încercare de a prelungi viaţa unei făpturi omeneşti. Ceilalţi replicau că nu era vorba decît de o extravaganţă a unor medici care voiau neapărat să se afirme. Se protesta împotriva sacrificării animalului. Împotriva chinului inutil îndurat de biata „Baby Fae (numele adevărat al micii paciente nu a fost dat în vileag). Ba, s-au auzit şi glasuri care condamnau operaţia pentru că trupul unui om fusese batjocorit şi umilit, de vreme ce a fost folosit organul unui animal inferior omului ; nu mai lipsea mult să se contureze o atitudine asemănătoare celei din anii '40, cînd bigoţii din Tennessee

ceruseră demiterea și condamnarea unui profesor, partizan al teoriei darwiniste, și puseseră la cale, în plin secol al XX-lea, faimosul „proces al maimuțelor". S-au auzit și citate din Biblie, folosite ca argumente într-o dispută care încetase de mult să aibă un caracter strict științific.

Discuția nu a contenit nici după ce, la sfîrșitul lui noiembrie, s-a anunțat că Baby Fae a respins transplantul și a murit. Singurii care nu au intervenit, dar au știut să tragă profituri din tragicul, neobișnuitul destin al bietei fetițe, au fost cîțiva comercianți cu spirit întreprinzător. S-a mizat — și, așa cum s-a putut vedea, nu fără rezultat — și pe reacția normală la calvarul unui copil. Firească solidaritate cu părinții (rămași necunoscuți) ce au așteptat, cuprinși pe rînd de speranțe și de deznădejdi, să vadă dacă firul de care era suspendată viața fetiței lor va rezista. Au apărut repede săpunuri și paste de dinți pentru copii „Baby Fae", gemuri și biscuiți „Baby Fae", păpuși „Baby Fae" (care, de fapt, nu difereau prin nimic de celelalte, dar aveau desenată pe scutece, în dreptul pieptului, o inimă micuță).

Comerțul e atent la tot ce se petrece în jurul lui. La tot ce ar putea să folosească la sensibilizarea eventualei clientele. Lucrul e bine cunoscut și problemele reclamei comerciale au format subiectul unor cercetări îndelungate ale sociologilor și psihologilor. Mă gîndesc că, la începutul anilor '70, cinismul reclamelor care speculau suferințele unui copil pîndit de moarte nu ar fi lăsat indiferentă generația tînără, radicalizată, potrivnică, în general, declarat, capitalismului și metodelor folosite de el. La universitățile pe la care am trecut în 1984, am răsfoit revistele studențești, încercînd să-mi dau seama de lucrurile ce o puteau interesa acum. Articole privind noile cursuri introduse la diverse departamente, știri despre achizițiile bibliotecilor și ale muzeelor universitare, anunțuri ale căminelor administrate de diverse asociații studențești, camere de închiriat cu preț redus, haine mai ieftine, oferte de a face, în vacanță, călătoria spre casă, împărțind cheltuielile și orele de șofat. În general chestiuni ale vieții imediate. În orice caz, doar pe alocuri, informații — lipsite, îndeobște, de comentarii — despre Baby Fae.

În schimb, comerțul mi s-a părut la fel de implicat în lumea evenimentelor politice ca și cu un deceniu în

Scanned with OKEN Scanner

urmă. Chiar și după ce trecuseră multe zile de la încheierea votării și de la anunțarea tuturor rezultatelor, se vedeau peste tot afișe — de cele mai multe ori, colorate în roșu, alb și albastru, culorile steagului american — anunțînd lansarea sau ieftinirea unor articole, „la prețuri special stabilite cu ocazia alegerilor". Poate că nici campaniile electorale nu au fost conduse cu atîta energie ca aceste ofensive ale negustorilor, concentrate spre convingerea publicului că e spre binele lui să aleagă anume produse și nu altele. Începînd cu proprietarul micii prăvălii de înghețată de pe Guadelupe Street din Santa Fe („Cea mai bună înghețată din univers !"), mîndru că nimic din ceea ce vinde el nu e industrializat, și terminînd cu marea companie aeriană United, răspîndind prin intermediul revistei lunare editată de ea (în 188 de pagini și în cîteva sute de mii de exemplare), pusă gratuit la dispoziția călătorilor, fotografii în culori care laudă „calitatea incomparabilă a dejunului servit la bordul avioanelor" ei, nimeni nu neglijează funcția psihologică a reclamei. Sumele uriașe cheltuite pentru anunțurile atractive de la televiziune o dovedesc. Cu toate că ar merita să se facă o anchetă obiectivă și să se afle cîți americani s-au hotărît să zboare cu United pentru că reclamele i-au convins că pot mînca o friptură de pui mai bună decît în alte avioane, ale altor companii.

Iar în ceea ce privește înghețata de pe Guadelupe Street, mărturisesc că nu sînt chiar sigur că ar fi „cea mai bună din univers" și că, deși reclama din fereastra casei vechi unde se afla prăvălia, susținea că „totul e făcut din produse naturale, numai cu mîna", aceasta ar fi fost neapărat în avantajul produsului finit. Trebuie, de altminteri, să admit că nu atît afișul, desenat naiv, m-a atras spre înghețata micii prăvălii din Santa Fe, cît pitorescul căsuței de *adobe,* cu ferestre mici, cu ușă scundă. O clădire de un singur cat, despre care nu știi prea bine cînd ar fi putut să fie construită, pentru că și astăzi se văd mici șantiere de construcții în Santa Fe unde se ridică locuințe, magazine, chiar și bănci în stilul caracteristic, hispano-indian, de acum două sau trei secole : *adobe,* acoperișuri de olane și eventual o verandă largă, umbroasă, unde oamenii stau de vorbă, sorbindu-și cafeaua, la adăpostul soarelui fierbinte. În orice caz, nici aici, nici în centrul istoric de la Seattle sau de la Albuquerque, nici în car-

tierele de pe dealurile vechiului San Francisco, nu au pătruns supermagazinul și zgîrie-norul. De altfel, la San Francisco, unde străzile urcă într-o pantă atît de abruptă încît tramvaiul, faimosul tramvai de aici, a fost special conceput, nici nu văd unde s-ar fi putut construi clădiri moderne, în ambianța ce evocă atît de puternic începutul secolului ; cartierul financiar, cu cele 38 de clădiri ale lui mai înalte de 100 de metri, e în vale, aproape de cheiuri, separat de casele cu cîte șase și șapte etaje, de hotelurile, de prăvăliile și de galeriile de artă cu aer parizian.

Fără îndoială, și soluția de la Santa Fe (deși puțini dau impresia că ar înțelege proporțiile fenomenului) prezintă unele riscuri. E foarte adevărat că în toată lumea — mai ales în epoca modernă — a avut loc un asemenea proces care implică modificarea semnificațiilor originale ale arhitecturii. Foste prăvălii de mărunțișuri transformate în galerii de artă, palate ale regilor Franței în muzee, gări de cale ferată, hale, depozite de mărfuri în centre culturale. Uneori funcția lor s-a schimbat chiar de mai multe ori, la intervale relativ scurte. Dar la Santa Fe mi s-a părut că aceste readaptări au căpătat proporții prea mari. Străzi întregi din cartierul istoric au păstrat vechile construcții —, sau dacă le-au reparat, le-au păstrat aspectul original —, dar le-au schimbat destinația. Pe Guadelupe, Aztec, Montezuma, Aqua Fria (fostul Drum Regal care venea de la Ciudad de Mexico pînă în îndepărtata capitală provincială, Santa Fe), nu se văd decît case mărunte din *adobe* cu acoperișul plat. Dar majoritatea au devenit restaurante, saloane de coafură și cosmetică, prăvălii de rame, băcănii, magazine de lenjerie și de îmbrăcăminte, birouri ale comerțului cu valori imobiliare, ateliere de ambalaje, firme de expediție prin poștă, birouri ale avocaților specializați în calcularea impozitelor. Așa încît, la o privire mai atentă, întregul oraș pare — cel puțin pe cele cîteva străzi din jurul lui Guadelupe — un decor de teatru al unei piese istorice folosit pentru un spectacol modern.

Am avut aceeași senzație în anii '70, cînd m-am oprit cîteva ceasuri la Plymouth, un orășel nu departe de Boston. Aici, lîngă piața care marchează acostarea, în 1620, a corăbiei „Mayflower", aducîndu-i pe aceste țărmuri pe întîii coloniști din Anglia, clădirile din secolul al

Scanned with OKEN Scanner

XVII-lea au fost restaurate ; moara își rotește marile aripi și încă macină grîu și orz, la fierărie ciocanele bat pe nicovală și îndoaie fierul încins, în atelierul dulgherului bardele cioplesc căpriori ai unor case ce nu vor mai fi clădite niciodată. Dar elementul de o naivă falsitate era acela al costumelor de epocă purtate de studenții care veniseră de la Boston și se angajaseră cu cîțiva dolari pe oră să participe la spectacolul regizat de muzeografi. În ateliere, în prăvălii, pe puntea corăbiei, de-a lungul cheiului, plimbîndu-se perechi-perechi în veșmintele de acum trei secole și jumătate, ei încercau să aducă din nou la viață o lume dispărută. Efortul scenografic conducea spre un fel de carnaval care atrăgea în primul rînd atenția, estompînd înțelesurile obiectelor expuse, ale arhitecturilor originale și chiar ale vechilor îndeletniciri, admirabil reconstituite, dar, parcă, din păcate, frivol prezentate de tinerii actori.

Am preferat imobilitatea tăcută, masivă a misteriosului monument de la Cahokia pe care îl explică planșele și marile diapozitive dintr-o clădire alăturată, înțelept despărțită de monumentul propriu-zis. Sau singurătatea turnurilor de piatră, năruite probabil acum patru sau cinci sute de ani (înaintea venirii primilor oameni albi) la cîteva minute de șoseaua care trece acum pe lîngă Bernalillo, depărtîndu-se de valea lui Rio Grande și îndreptîndu-se spre Santa Fe. Turnuri luminate noaptea de reflectoare inteligent plasate, astfel încît să accentueze măreția austeră a acestor construcții străvechi. *Iluminatul operei de artă și de arhitectură* e una dintre materiile principale ale oricărui curs de muzeografie. La cîteva mile la răsărit de Phoenix, pe șoseaua spre Tempe, un alt oraș mare al Arizonei, în fundul unei mari livezi de portocali, se afla o clădire din secolul al XVIII-lea, *Casa de los Apaches*, Casa apașilor. În realitate, locuința unor colonișți spanioli, familia Olmeda, ai cărei primi reprezentanți erau geambași, iar urmașii din secolul trecut — hoți de cai, tovarăși cu unele căpetenii ale indienilor Yavapai și Apaches de la San Carlos, care au și dat numele casei. Una dintre puținele construcții din Arizona rămase din vremea celor dintîi colonișți europeni. Pe dinafară, *Casa de los Apaches* pare destul de modestă : pereții de lemn sînt scunzi, veranda nu prea largă, ferestrele mici, lucrătura stîlpilor lipsită de finețe. Numai ușa cu două canaturi,

Scanned with OKEN Scanner

tăiată dintr-o singură bucată de stejar, e sculptată cu motive vegetale — cîrcei de viță, frunze de acant și flori de măr, — risipite cu dărnicie pe întreaga suprafață.

Ne întîmpină Tony Pinto, un tînăr de 27—28 de ani, muzeograful principal ; dăm întîi ocol casei și el ne arată cîteva amănunte pe care nu le băgasem de seamă. Cercevelele unei ferestre sînt împodobite cu ținte de fier, bătute în șiruri ondulate, întrerupte din loc în loc.

— Dacă vă uitați cu atenție, ne spune Tony Pinto, sînt semilune. Motiv împrumutat de ornamentica spaniolă de la mauri, încă de prin secolul al X-lea, și adus în America de primii cuceritori. A fost folosit în obiectele de piele și de metal, în veșmintele bărbaților și în harnașamentele cailor. O să-i regăsiți și în bijuteriile navajo și zuñi.

Pe fața dinspre interior a mai multor stîlpi ai verandei, sînt săpate linii adînci. E un fel de registru, ni se explică : lungimea și înclinația fiecărei linii diferă de ale celorlalte și, la majoritatea, se deslușesc și urme de culoare ; se marca astfel cîte sute de capete de vite au fost vîndute diverșilor clienți din Noul Mexic, Utah, Colorado și de la sud de Rio Grande, în Mexic.

Pragul are o scobitură : aici se punea un mic vas cu lapte pentru șarpele casei care era privit ca un spirit protector al casei. La cîțiva pași în spatele clădirii, se văd temeliile unei alte construcții : atît a rămas din sauna din secolul al XVIII-lea, al cărei model fusese împrumutat de la triburile indiene din Marile Cîmpii cunoscute de familia Olmeda în călătoriile ei de afaceri. Apa era adusă dintr-un bazin de piatră unde se adunau două pîrîiașe care nu curgeau decît primăvara și toamna.

Intrăm în casă ; în camera cea mai mare, în lumina slabă a unor lămpi evocînd opaițele, descoperim picturile ce umplu pereții din tavan pînă în podele. Senzația e copleșitoare : grupuri de oameni îmbrăcați cu veșminte bogate, roșii, albastre și verzi ; unii merg călări (mișcarea cailor e foarte bine surprinsă), alții sapă pămîntul. Pe un perete întreg, o nuntă, mirele în haine violete, împodobite cu țesături aurii, mireasa în alb, nuntașii — înfățișați nu într-o ordine hotărîtă de legile perspectivei, ci, ca în majoritatea picturilor naive, în registre : cei mai apropiați, aproape de baza frescei, ceilalți din ce în ce mai sus, cei aflați imediat sub plafon însemnînd că erau departe de

Scanned with OKEN Scanner

pictor. Alaiul trece printre copaci cu înfățișare fantastică, pe crengile cărora rodesc fructe ciudate. În marginea din stînga a picturii pîndesc animale stranii, lupi cu boturile larg deschise, însîngerate, lei cu coame de cal, tigri a căror coadă sfîrșește într-un cap de șarpe. Printre ei, un inorog de un alb curat, strălucitor.

— Nu era mai bine să se fi instalat o lumină mai puternică, să se vadă mai clar pictura ? întreabă domnul Ruth.

— Nu. Aceasta era lumina în care au fost pictate și tot în lumina asta erau văzute. Am făcut studii de aproape jumătate de an. Am adus întîi opaițe adevărate, așa cum erau cele folosite în jurul lui 1700, cînd au fost făcute frescele. Le-am măsurat luminozitatea și am comandat la Phoenix, la o fabrică, becuri de aceeași intensitate. Cînd le-am instalat, am observat că toate culorile reci devin stridente. Am folosit filtre, dar atunci luminozitatea scădea și toate culorile erau falsificate. Departamentul Culturii și Educației al Arizonei a făcut un contract cu Catedra de optică a Universității din Tempe. Au venit specialiști, au măsurat lungimea de undă a fiecărei culori în parte și au transmis fabricii din Phoenix proiectul noii lămpi.

Dificultăți asemănătoare întîmpină expozițiile organizate în interior și în care sînt prezentate lucrări de artă menite să fie văzute în aer liber. La New York, o antologie de vero 60 de obiecte indiene de artă era deschisă în sălile noi ale Muzeului Indianului American. Unele dintre aceste obiecte fuseseră create sub soarele Sud-vestului — o pictură cu nisip, o pictură pe stîncă din perioada arhaică —, altele — mai ales picturi pe corturile de piele de bizon — din Marile Cîmpii, în sfîrșit altele — totemuri sau stîlpi colorați ai caselor de pe malul Pacificului din statul Washington din Columbia Britanică și din Alaska. Spațiul de expoziție fusese împărțit în mai multe camere, izolate între ele, fiecare cu lumina caracteristică fiecărei zone reprezentate, astfel încît efectul era apropiat de cel produs de aceste obiecte în locul de unde fuseseră aduse.

Încă un lucru vrednic de luare-aminte : noul sediu al muzeului se afla în demisolul unei aripi recent construite a celebrei clădiri IBM. Arhitecților li s-a cerut să creeze un spațiu în care să se poată organiza asemenea expoziții temporare ; fusese ales Muzeul Indianului American pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru că sediul lui tradițional, găzduit într-o construcție de un sever stil neoclasic (destul de nepotrivit cu exponatele prezentate aici), se află departe de centru, pe Broadway tocmai la încrucișarea cu strada 155, drum lung cu metroul sau autobuzul. În mai multe clădiri construite în ultimii 10—15 ani au fost proiectate asemenea spații de expoziție : la Exxon, pe Avenue of the Americas (unde, în noiembrie 1984, se prezenta o selecție de picturi americane de la începutul secolului), la un sediu al lui New York Telephone, tot pe Avenue of the Americas (cu sculpturi din Malaezia), la Olympic Tower (firește, cu artă modernă din Grecia)... La fel, în holuri de bănci, de-a lungul coridoarelor ce duc spre unele mari restaurante, în spațiile verzi din fața noilor construcții.

Folosul e reciproc : scad impozitele societăților în proprietatea cărora se află clădirile respective și se fac cunoscute opere de artă de obicei păstrate în depozitele muzeelor, pentru că nu e destul loc pentru ele în expunerea curentă. În general, instituțiile muzeistice au adoptat o politică numită de criticii de artă americani „agresivă". Foarte multe au părăsit incinta tradițională și au ieșit în întîmpinarea publicului. Nu numai din motive strict educative. Ci și pentru că bugetul alocat de autoritatea federală, de statul sau de orașul respectiv, sumele primite de la donatori, de la abonați sau de la cumpărătorii reproducerilor, replicilor, diapozitivelor, cărților au devenit insuficiente. Cheltuielile de întreținere a localurilor, prețurile operelor de artă sau ale obiectelor arheologice au crescut enorm. Ca și acelea ale pieselor destinate completării colecțiilor din muzeele științifice.

Așa se întîmplă că, nu departe de cartierul universitar din Greenwich Village, la New York, un muzeu a închiriat un atelier meșteșugăresc de sticlărie unde specialiștii fac cópii după vitralii celebre. Taxa de intrare e mică : un dolar ; dar, așa cum ne spunea muzeograful care conducea atelierul, aproape nimeni nu iese fără să cumpere o copie de 15—20 de dolari, pe care a văzut-o cum s-a închegat, sub ochii lui, în sticla colorată din boțul incandescent învîrtit de meșter în cuptorul încins. Știam mai de mult, din anii '70, că Muzeul Metropolitan organizează anual, pe la începutul toamnei, un festival în pajiștile din jurul sediului său — *The Cloisters* — unde sînt expuse opere de artă

Scanned with OKEN Scanner

medievală. O săptămînă întreagă, newyorkezii, mai ales copiii şi părinţii lor, vin aici să vadă spectacole de teatru din Evul Mediu, să asculte concerte ale formaţiilor de muzică veche. Dar, în primul rînd, să se bucure de priveliştea unui iarmaroc din Anglia de acum patru sau cinci sute de ani. Negustorii îmbrăcaţi în costume de epocă, perechi de cavaleri şi de prinţese, de tîrgoveţi şi de păstoriţe plimbîndu-se pe sub copacii cu frunza care începe să bată în galben şi în roşu. Fotografi care îşi eternizează clienţii, mari şi mici, înveşmîntaţi în minunatele costume (nu întotdeauna, e adevărat, foarte exact asortate), ale vremilor de demult. Dar şi o baracă la ferestrele largi ale căreia se adună lumea să vadă cum se fac vitraliile, o alta unde se lucrează fierul forjat, altele mai mici unde meşteri bijutieri migălesc inele, broşe, pandantive cu pietre semipreţioase.

Întrebarea *cum* ? e aceea căreia muzeele caută să-i dea răspunsul. La cursurile pentru copii de diferite vîrste, se proiectează scurte filme documentare prezentînd, pe înţelesul micilor spectatori, diversele tehnici ale picturii de şevalet, ale gravurii, ale sculpturii — cioplirea, construirea eşafodajelor pentru modelajele de mari dimensiuni, apoi turnarea în ghips sau în metal. Fresca, mozaicul, acuarela, guaşa, tempera, pictura cu acrilice, turnarea temeliilor marilor clădiri, *cum* se ridica un templu grecesc, o catedrală sau un castel medieval, *cum* se tipărea o carte acum patru sute de ani şi *cum* se tipăreşte acum. Se organizează apoi concursuri al căror premiu e o tabletă de ciocolată : cine poate să deosebească, de pildă, o pictură în ulei de una cu acrilice, să descrie pe o jumătate de pagină *cum* se construiau clădirile de piatră şi *cum* cele de beton, metal şi sticlă cîştigă premiul şi îl duce acasă ca pe un trofeu.

Exemplul muzeelor, de artă, de arheologie, de ştiinţe naturale, de tehnică a fost preluat mai de mult şi de cele de artă populară, de etnografie şi antropologie. Şi la Tulsa, şi la Colorado Springs, şi la Denver, la Albuquerque, la Santa Fe, Taos, Phoenix sau Flagstaff am întîlnit pe coridoare grupuri gureşe, copii de toate vîrstele, cu planşete sau cu blocuri de desen sub braţ. În sălile muzeelor, ca să atragă mai bine atenţia, şi nu în încăperi plasate în afara circuitului, aparate de proiecţie cu comandă automată transmit, potrivit unui orar afişat la vedere, scurte

Scanned with OKEN Scanner

filme despre obiceiurile indienilor de astăzi şi despre viaţa strămoşilor lor. Totul într-un limbaj foarte simplu, elementul principal fiind imaginea, realizată mai întotdeauna de etnografii înşişi, care au învăţat încă din universitate mînuirea aparatului de filmat, ca şi pe aceea a casetofonului şi computerului, instrumente absolut necesare îndeletnicirii lor.

La Berkeley am văzut un film făcut de Gerald Vizenor şi care, după cum am înţeles, se prezenta la peste o sută de muzee din Statele Unite, Canada, Anglia, Franţa, Australia, Japonia. Un film care nu dura decît vreo 20 de minute, dar care izbutea să sugereze înţelesurile unuia dintre misterele semnalate de antropologii începutului de secol, dar nelămurite decît de curînd. În Marile Cîmpii, ei descopereau, cioplite în trunchiurile unor copaci, figuri omeneşti, cu înfăţişare ciudată. Vizenor a cîştigat încrederea unui cioplitor Sioux din Minnesota pe care l-a urmărit o dimineaţă întreagă cu aparatul de filmat. Încă înainte de răsăritul soarelui, indianul şi-a vopsit faţa în culorile rituale ale tribului — roşu şi negru — şi a pornit spre pădure. A căutat îndelung un arbore potrivit scopului său, acela de a da chip pădurii protectoare a tribului. În tot acest timp îngîna un cîntec despre puterile binefăcătoare ce domolesc vînturile aspre şi arşiţa, alungă molimile şi le dau oamenilor gînduri bune şi îi ajută să-şi păstreze dreapta măsură în toate. După ce a găsit copacul, a îngenuncheat dinaintea lui şi a început să-i vorbească, implorîndu-l să-l ajute şi să nu-i stea împotrivă ; îl ruga să-l lase să-i cioplească trunchiul, asigurîndu-l că nu o să-i facă nici un rău. Apoi, cu gesturi precise, cîntînd aceleaşi cuvinte despre puterea pădurii de a-i apăra de toate cele rele pe indienii Sioux din cîmpii, a început să cioplească trunchiul ; din timp în timp, se apleca şi aduna aşchiile într-o grămăjoară. E foarte greu, intervenea comentatorul, ca, scobind adînc în lemn, să nu atingă un vas vital, ceea ce ar ucide copacul şi ar zădărnici truda aducătoare de bine. Cioplitorul ia apoi aşchiile şi le îngroapă lîngă tulpina arborelui. Cu vremea, copacul creşte şi trăsăturile măştii sînt deformate.

Misterul căruia, pînă la filmul lui Vizenor, i se dădeau explicaţii dintre cele mai felurite, a fost lămurit simplu ; filmul e acum material didactic folosit în mai mult de o sută de muzee.

Scanned with OKEN Scanner

Un gen artistic încă învăluit în taină e pictura cu nisip ; cu toate că multe piese de acest fel sînt astăzi păstrate în muzee şi în colecţii particulare (sau, mai curînd, tocmai de aceea), semnificaţia lor originală e prea puţin cunoscută. Totul a început în 1919, cînd un foarte respectat fruntaş al populaţiei Navajo, Hosteen Klah — „Stîngaciul" —, a stîrnit o mare agitaţie printre ai săi şi, dacă nu ar fi fost prestigiul lui de făcător de bine şi de tămăduitor, s-ar fi putut să fie osîndit pentru blasfemie. El îşi folosise marele talent de ţesător de covoare şi cunoştinţele lui privind ceremoniile secrete ale tribului, creînd o amplă tapiserie în care transpunea o pictură cu nisip. La Muzeul Indianului American din Santa Fe, am văzut o fotografie în culori a ţesăturii Stîngaciului ; originalul era trimis într-o expoziţie la Chicago. Pictura pe care o reproducea aparţinea uneia dintre cele opt „căi" ale ceremonialului navajo — *Calea polenului*. Patru tulpini de porumb, urcînd în unghiuri drepte pînă în marginea de sus a imaginii, unde se desfac în cîteva fire delicate, deasupra cărora bate din aripi cîte o pasăre albă, neagră, albastră, sau galbenă, cele patru culori sfinte ; pe fiecare unghi al tulpinei, ca în nişte căsuţe suspendate deasupra pămîntului, cîte două făpturi omeneşti, Femeia şi Bărbatul, Perechea Eternă, binecuvîntează seminţia tuturor celor ce se vor naşte din dragoste. Întregul simbol e închis din trei părţi : e lăsată liberă numai partea de sus, care, în tradiţiile navajo înseamnă răsăritul şi aici e apărată de silueta unui personaj binefăcător — Paznicul Curcubeului.

Legea străveche a tribului Navajo cerea ca o pictură cu nisip, înfăţişînd faptele eroilor sau ale făpturilor din Lumea Visului, să fie ştearsă de îndată ce era adusă în preajma ei acela din trupul căruia trebuia alungată boala sau care trebuia tămăduit de spaime, de gînduri rele ori de patimi urîte ale cugetului. Bucuria nu era căutată în dăinuirea acestor imagini, ci în puterea de *a le face* ; ele trebuiau să fie asemenea tuturor lucrurilor din natură, frunzelor aruncate la pămînt de vînturile toamnei, apei pe care o seacă arşiţa verii, fiinţelor doborîte de moarte. De aceea sînt ele făcute cu nisip, ca o dată cu nisipul să se risipească în cele patru puncte cardinale.

„Stîngaciul" le schimbase înţelesul : ele nu mai erau semne magice, menite să alunge răul, ci forme care tre-

Scanned with OKEN Scanner

buiau să sporească frumusețea lumii. Dar pictura cu nisip e încă practicată în comunitățile Navajo ; ea înseamnă efortul unui om de a aduce din nou sănătatea și armonia vieții. Tribul Navajo numește această stare a oamenilor *hozho*. Și hozho e condiția însăși a existenței lumii, condiție ce trebuie reinstaurată dacă făptura umană, tribul sau locurile din preajmă sînt amenințate de urît sau de lipsă de armonie. Cîntecul și culorile sînt cele care le lipsesc și ele le sînt aduse de picturile cu nisip. Navajos au ceremonii pentru tămăduirea oamenilor, a locurilor, a caselor. Pentru orice : deschiderea unui magazin, plecarea unui tînăr la armată, întoarcerea altuia din lumea din afara rezervației. Cîntecul și culorile re-creează lumea, așa cum era ea în timpuri primordiale. Ele sînt centrul unor întîmplări miraculoase ale trecutului mitic, al unei vremi în care totul era cu putință, cînd Gemenii cei Mari, fii ai Tatălui Cer și ai Mamei Țărîne, au învins forțele răului și ale întunericului și li s-au făgăduit în schimb toate picturile cu nisip pe care oamenii le vor face cîndva pe pămînt. De aceea, nisipul e risipit, pentru ca vînturile să le poarte pînă la sălașurile Marilor Gemeni.

Pictura cu nisip e parte a unui ritual complex care poate dura uneori nouă zile. Poate fi cerută nu numai de un individ ce simte ivindu-se unele semne ale bolii, ci și de acela care bagă de seamă că armonia dintre el și ceilalți, dintre el și lume s-a tulburat. Alteori cineva pleacă la drum sau vrea ca scoarța pe care o va țese să fie cu adevărat frumoasă. Orice abatere a tămăduitorului de la ordinea strictă a figurilor, a culorilor, a gesturilor face pictura cu nisip zadarnică ; sînt cu totul, se spune, cam 25 de ceremonialuri, fiecare din ele cu mai multe sute de cîntece, și pînă acum s-au identificat cam patru sau cinci sute de picturi. Ceremonia Grindinii, care alungă urmările înghețului, este — se spune — una dintre cele mai scurte și e alcătuită din 447 de cîntece !

Pictura cu nisip nu e începută înainte de cea de-a cincea zi ; pînă la căderea nopții, ea trebuie să fie distrusă și dată din nou naturii. De fapt, pictura nu folosește *nisip*, ci bucăți de rocă din anumite stînci, pisate mărunt pînă devin pulberi foarte fine. Stîncile sînt trupurile împietrite ale unor dușmani ai binelui și armoniei, uciși de Gemenii cei Mari, așa încît ar fi nespus de primejdios

Scanned with OKEN Scanner

să le îngăduí să capete din nou trup. Pulberile sînt amestecate cu cenuşa unor rădăcini, adăogîndu-li-se astfel puterea Poporului-care-sălăşluieşte-în-plante.

De aceea, muzeele nu pot avea, de fapt, o *pictură cu nisip autentică*, în înţelesul de parte a unui întreg ceremonial. Cel mult o reproducere (aşa cum fac, în ultimele două sau trei decenii, indienii Navajo) sau schema, lipsită de sens, a unui desen colorat, scos din lumea simbolică din care făcea parte. O adevărată pictură cu nisip nu se justifică şi nu se defineşte pe sine decît în momentul în care e distrusă şi se pierde din nou în natură. O pictură păstrată nu numai că transmite o semnificaţie cu totul parţială a sa înseşi, dar e de-a dreptul un nonsens. Şi, în acest caz, chiar şi filmul ce completează, de obicei, expunerea nu spune mare lucru, pentru că îi lipseşte tocmai atmosfera celor cîteva zile de pregătire minuţioasă. Întotdeauna, însă, în picturile comandate de muzee, artiştii-tămăduitori introduc modificări subtile, pentru a nu compromite prin banalizare formele magice.

Prin anii '40, cîţiva artişti irlandezi şi englezi care îşi vindeau tablourile în tîrgurile din Arizona, Noul Mexic şi California, au fixat cu clei nisipurile colorate pe panouri de placaj. Amatorii pentru noul gen de artă, foarte exotic pe vremea aceea, s-au ivit îndată ; nici muzeele nu au ezitat prea mult, pentru că altfel nu aveau cum să aducă în colecţiile lor operele artiştilor navajo. Oamenii albi schimbau astfel întregul înţeles al formelor create printr-o evoluţie a convenţiilor inflexibile, transmise din generaţie în generaţie şi cunoscute numai de cîţiva iniţiaţi : ele deveneau *scop* şi nu mai erau doar un *mijloc* de a dărui semenilor armonie, tărie a trupului şi a cugetului. Pictura navajilor aspira acum, potrivit legilor atît de diferite ale oamenilor albi, la permanenţă, orgolioasă şi narcisistă ; era o pictură la fel ca oricare, numai că folosea un material neobişnuit. Ceea ce stîrnea curiozitatea colecţionarului şi a publicului muzeelor, înstrăinîndu-se de sensurile ei iniţiale.

Dar muzeele erau mulţumite că rezolvau o problemă altminteri nerezolvabilă. Ce bine ar fi fost să se fi găsit o soluţie şi pentru ceea ce artiştii contemporani proclamă a fi „artă antimuzeistică" ! Încă din 1947, Isamu Noguchi a creat un portret hieratic, o *Sculptură ce urmează să fie văzută din Marte ;* cinci movile de nisip — ochii, nasul,

Scanned with OKEN Scanner

fruntea, gura — pe care, apoi, acest admirator al eternităţilor brâncuşiene le-a distrus. Cum s-ar putea expune lungile şanţuri ce taie adînc faţa pămîntului, urmele paşilor în mîlul rîurilor, grămezile de pietre, farurile astfel instalate încît să ridice lumina din adîncul lacurilor, făcînd-o să izbucnească la suprafaţă, asemenea unor explozii stelare ? Tot ceea ce, în ultimele două sau trei decenii, oamenii moderni au imaginat, într-un efort — deocamdată derizoriu — de întoarcere la vîrsta inocenţei netulburate. Cum altfel decît prin intermediul peliculei fotografice, al imaginilor pe 16 milimetri (de multe ori filmate de artistul însuşi), pot fi înfăţişate publicului din muzeu insulele ambalate ale lui Christo, gardurile lui de pînză ce străbat dealurile Californiei, pe o lungime de 40 de kilometri, asemenea unei flotile oprite pentru totdeauna între ierburile arse de soare ?

Nu cumva — întrebarea se pune destul de des — muzeul a devenit o formă insuficientă pentru cuprinderea fenomenului contemporan ? Întrebarea mi se pare lipsită de sens : de ce să transformăm unele tendinţe culturale din această vreme într-o confruntare dintre artă şi muzeu ? De la bun început, întoarcerea spre modelele primordiale, spre semnele adesea nedesluşite încă ale începuturilor a ignorat muzeul. Artiştii au creat o lume ce voia să se integreze în existenţa naturii şi refuzau declarat muzeul, colecţia de artă, licitaţia, comerţul. De ce să-i silim să se întoarcă spre muzeu, spre colecţionari şi spre un comerţ pe care nu l-au vrut ?

Cîndva, muzeele au crezut că netezesc drumul spre public al unor sculpturi menite aerului liber, efectelor de lumină ale soarelui şi ale cerului întunecat, şi au creat grădini unde, printre arbori şi peluze cu iarbă, formele monumentale rămîneau într-un mediu familiar, ferite de inflexiunile — totuşi didactice — ale luminii artificiale. Dar cînd un artist scrie cuvîntul *Ecologie* cu trupurile peştilor ucişi de o maree neagră, revărsată din pîntecul unui petrolier, şi fotografiază apoi întoarcerea treptată în natură a literelor ce dau o teribilă alarmă, e limpede că muzeul nu mai poate fi implicat în această înţelegere nouă a rosturilor artei.

Muzeul fără ziduri a încetat să mai fie o metaforă. In apropierea tuturor monumentelor gigantice de pămînt

Scanned with OKEN Scanner

de pe valea lui Mississippi și din Ohio s-au montat observatoare înalte, de unde se poate cuprinde cu privirea întregul ansamblu pe lîngă care, altminteri, poți trece fără să-l presupui. Urmele străvechii civilizații din Sud-vest, ruinele de la Aztec și de la Mesa Verde, stîncile înalte în care au fost scobite satele celor de acum o mie de ani, aflate uneori în locuri inaccesibile, pot fi văzute din cabina elicopterului : după ce treci pe deasupra văilor despicate în munți, peste podișurile unde s-au rostogolit bolovani uriași, rupți de vînturi din pereții de rocă roșiatică, se ivesc pe neașteptate clădirile cu trei și patru etaje, adăpostite sub streașina înaltă de piatră, ca într-o peșteră ciclopică.

Dar și artiștii moderni pretind uneori ca opera lor să fie privită de departe, de acolo de unde vederea o poate îmbrățișa în întregime, împreună cu peisajul lui în care a fost creată. În Parcul Artelor, la Lewiston, un orășel de pe malul rîului Niagara, la cîțiva kilometri de cascadă, au fost construite mai multe terase sub care se desfășoară priveliștea uneia dintre cele mai mari colecții de artă ambientală din Statele Unite. De pe la mijlocul anilor '70, Consiliul Artistic din Lewiston a invitat artiști din generația tînără, sugerîndu-le ca, folosind peisajul de pe malul rîului neliniștit, cu povîrnișurile abrupte din preajmă, cu brazii care coboară pînă în marginea apei, zidurile rămase din clădirile unui fort militar, părăsit acum o sută de ani, resturile unui terasament de cale ferată, năpădit acum de iarbă, să sugereze legăturile oamenilor cu natura și cu istoria.

Unul dintre cei dintîi care au răspuns invitației celor din Lewiston a fost Charles Simonds. El a ales un mic promontoriu unde se vedeau încă foarte bine ruinele unei guri de tunel ; le-a excavat și, apoi, de-a lungul întregii veri a lui 1974, le-a adăugat elementele altor patru stadii ale istoriei. O stîncă prăvălită chiar lîngă apă, pe care a săpat cîteva semne, asemănătoare celor găsite ceva mai departe, tot în statul New York, într-o veche așezare a strămoșilor de acum două mii de ani a indienilor irochezi. O grotă săpată în creasta muntelui, unde a aprins focuri și a lăsat să se adune cenușă și oase carbonizate. Mai multe grămezi de pietre — cu înălțimi variind între 20 de centimetri și 3 metri —, semne rituale de hotar ale indienilor de acum două-trei sute de ani. Și, modelată în argilă,

macheta unei așezări a Poporului Piticilor din folclorul irochez. În interpretarea lui Simonds, Poporul Piticilor umblă prin ruinele străvechilor așezări și se ascunde în zidurile năruite ; el a înălțat stîncile de-a lungul rîurilor Niagara, Genesee, Cattaraugus și Conewango. Tema întregii construcții e *întoarcerea la obîrșii*, spre tărîmul unde legenda și basmul au început să se topească în lumea reală.

Un alt tînăr, Dennis Oppenheim, a copiat pe un suport de cauciuc amprenta degetului mare al mîinii sale drepte, apoi pe aceea tot a degetului mare al fiului său ; a întins cauciucul, l-a fotografiat, a mărit mult imaginea și, suprapunînd o parte a celor două amprente, le-a redesenat cu păcură pe pămînt. Surprinzător, păcura a avut efectul unui îngrășămînt și a făcut să crească iarba de-a lungul semnelor de identitate ale celor doi Oppenheim — tatăl și fiul. Din observatorul instalat ceva mai sus, pe o stîncă, semnăturile lor cu iarbă erau puse pe întreaga priveliște. Simbolic era și cráterul pe care Alan Sonfist îl construise din pietre și nisip în jurul unui loc unde, în anii '60, o fabrică de produse chimice din Lewiston arunca reziduurile otrăvitoare ; dar, curios, efectul nu era deprimant, pentru că printre pietre începuseră să se vadă mărunte flori de mușețel, ca un semn al vieții mereu reîncepute. Așa văzusem în vara lui 1970, lîngă un orășel din statul Washington, Clipper, cum începuse să crească iarba pe coaja unui riuleț de lavă împietrită, coborînd din coasta unui vulcan, Mount Baker, a cărui erupție distrusese cîteva case și le acoperise apoi, pînă aproape de acoperiș, cu mîlul revărsat din povîrnișurile roase de ploi. Lîngă resturile negre ale zidurilor, peticele rare de iarbă anunțau miracolul întoarcerii vieții pe pămîntul pustiit cu doi sau trei ani în urmă.

Nancy Holt, o altă artistă care a răspuns invitației primarului din Lewiston, a imaginat o ilustrare a unei legende a irochezilor : în pămîntul aspru, acoperit de țăndări de granit, a săpat mai multe fîntîni circulare, umplute ochi cu apă. Ele sînt astfel aranjate, încît sugerează stelele Carului Mare, căruia indienii din aceste părți îi spuneau *Gaon Yah*, „Stelele-din-mijlocul-cerului" și credeau că această constelație hotărăște direcția în care curg rîurile, nivelul pînă la care urcă apa în fîntîni, ziua începutului și sfîrșitului ploilor primăverii și toamnei. „Stelele-din-mijlocul-cerului" au coborît pe pămînt ; pe fața liniștită a apei din fîntîni, la ora la care le-am privit,

Scanned with OKEN Scanner

se reflecta un cer de un albastru palid, foarte liniştit, în vreme ce rîul, la cîţiva paşi de acolo, părea că poartă la vale verdele pădurii de pe ţărm, spart în ţăndări. Pe o stîncă, artista a scris : „Fîntînile trăiesc şi mor acolo unde au fost săpate".

Cei mai mulţi artişti care au trecut prin Parcul Artelor de la Lewiston s-au dedicat arhitecturii peisagiste ; dar nu în parcuri, ci pe străzile marilor oraşe. Sonfist, de pildă, a creat în apropiere de Greenwich Village, cartierul studenţesc şi al boemei artistice din sudul New Yorkului, „un monument care evocă viaţa şi moartea naturii". Între zidurile vechi, înnegrite de fum, pe o suprafaţă de aproape 2 500 de metri pătraţi, a plantat o dumbravă cu arborii pe care primii colonişti europeni i-au găsit cînd au debarcat, acum o jumătate de mileniu, în Manhattan. Imaginea unui ţinut precolonial în mijlocul unui cartier îmbîcsit, cu vitrine de prăvălii şi de bănci opace de praf şi de fum.

Într-o altă zonă a oraşului, în dezolantul South Bronx, Sonfist a montat pe calcanul unei clădiri de patru etaje fotografia imensă a unui alt proiect ecologic : cum va arăta acest loc peste 20 de ani, după ce vor creşte copacii plantaţi de el. Într-o revistă a ecologiştilor americani, *Natura Integrale*, am văzut un alt *monument*, implantat, de data aceasta, într-o piaţă din Atlanta. Sonfist a ridicat un parapet în care se văd straturile de pămînt de sub oraş ; deasupra a plantat mai mulţi copaci, iar rădăcinile se văd coborînd adînc, metaforă pentru rădăcinile întregii comunităţi şi ale fiecărui individ în parte.

Evident, întrebarea e dacă se poate trasa un hotar precis între opera de artă şi aceea de arhitectură peisagistică. Au apărut muzee noi, nu numai în oraşele importante, ci şi în unele sate cu cîteva sute de locuitori. Dintre cele 91 de muzee ale Noului Mexic, 29 sînt în aşezări pe care hărţile automobilistice le indică printr-un punct, semn că nu depăşesc 5 000 de locuitori. În afara celor deschise în preajma monumentelor istorice, deopotrivă ale celor din evidenţa statului Noul Mexic şi ale celor administrate de guvernul federal. La fel, în Arizona, unde sînt 176 de muzee, dintre care aproape jumătate se află în sate sau pe rezervaţii.

Văzusem Marele Canion al lui Colorado, ultima dată în 1970 ; pe atunci, improvizată într-o baracă, la cîţiva

Scanned with OKEN Scanner

paşi de marginea prăpastiei de 1 600 de metri, o colecţie îndeajuns de disparată. Roci din adîncul acestei lumi fantastice de piatră, fotografii ale primilor exploratori, ale trenului care-i aducea pînă aici în primele decenii ale secolului pe turiştii plecaţi din Flagstaff (linia ferată trece şi acum printr-o margine a ceea ce a devenit între timp o staţiune ; bariera şi semnalele sînt vopsite proaspăt, stema de alamă a companiei de cale ferată străluceşte ca nouă, dar de o jumătate de secol nici un tren nu a mai urcat pînă aici ; în schimb, s-au tăiat şosele largi şi s-a construit un mic aeroport, la cîţiva kilometri, în vale). Crengi ale copacilor implantaţi în coasta rîpei imense, aplecaţi peste adîncurile în care soarele coboară doar cîteva minute pe zi, în preajma solstiţiului de vară. Animale împăiate. Ambarcaţiunile cu care cei cîţiva îndrăzneţi au trecut prin canion, pe apele ce se rostogolesc, de parcă ar fi izbucnit dintr-un zăgaz rupt ; din aventura unora dintre aceşti exploratori nu au mai fost recuperate decît sfărîmăturile luntrii, adusă cu pietate în muzeu, iar trupul navigatorului a fost purtat cine ştie unde, printre colţii ce ţîşnesc de pretutindeni sau se ascund sub ape, sfîşiindu-le.

Între timp, pe marginea giganticei prăpăstii, s-au mai construit vreo zece moteluri şi hoteluri noi. În urmă cu un deceniu şi jumătate, erau două sau trei, unul dintre ele — celebrul „El Tovar", impunător, cu o arhitectură întrucîtva stranie, amestec de *châlet* elveţian şi de palat baroc al coloniştilor spanioli din Arizona. S-au asfaltat potecile. Măgăruşii pe care coboară pînă spre malul rîului, abia ghicit din înălţimea zidului înalt de un kilometru şi jumătate, cei ce vor să se întoarcă acasă cu o fotografie cu adevărat de efect, trec parcă mai umili decît altădată printre automobilele parcate în marginea pădurilor de pin. Locuri de parcare la Marele Canion, pneuri fîşîind în liniştea aceasta de început al lumii... Şi, firește, noi prăvălii cu suveniruri. Comerţul se instalează, trèptat, lîngă uriaşul semn al istoriei pămîntului.

Am impresia că, totuşi, a dispărut, din fericire, spectacolul — de un pitoresc violent comercial — al grupului de indieni Havasupai care, în fiecare seară, înainte de apusul soarelui, pe o scenă improvizată lîngă un magazin de suveniruri, Casa Hopi, dansau şi cîntau pentru turişti. Dansurile şi cîntecele a căror semnificaţie rămîne adesea ascunsă chiar şi pentru cei mai perseverenţi etnografi şi

Scanned with OKEN Scanner

antropologi, dansuri și cîntece ce nu pot fi dansate și cîntate decît în anumite zile și cu o îndelungă pregătire sufletească... Și, la sfîrșit, turiștii aplaudîndu-le ca pe un spectacol oarecare, comentîndu-le între ei în termeni potriviți pentru un *musical* de pe Broadway...

A apărut, în schimb, un muzeu organizat pe temeiuri riguros științifice. Panouri cuprinzînd date despre această prăpastie lungă de aproape 400 de kilometri și care, chiar în dreptul muzeului, atinge lărgimea maximă — 29 de kilometri. Geologii au calculat că, dacă s-ar aduna aluviunile purtate de fluviu de-a lungul celor un milion de ani cîți i-au trebuit să sape Marele Canion, s-ar putea acoperi în întregime Statele Unite cu un strat gros de 30 de centimetri. Fotografii semnate de unii dintre cei mai de seamă fotografi americani, înfățișînd uimitoarele alcătuiri de turnuri, ziduri, cupole, colorate în alb, brun, roșu, verde, galben, aruncînd uriașe umbre de-a curmezișul acestei prăvăliri de stînci care, în unele locuri, pare o imensă cetate năruită de cutremure, iar în altele un straniu oraș modern cu zgîrie-nori colorați.

Ne-a adus de la Phoenix, cale de peste 350 de kilometri, un avion de opt locuri al uneia dintre companiile care fac curse între aeroportul capitalei Arizonei și poalele Marelui Canion. Domnul Ruth și cu mine eram singurii pasageri din acea zi. Pilotul, un băiețandru de 20—21 de ani, s-a gîndit să ne facă în dar o călătorie de-a lungul Canionului, „pentru care alții plătesc 25 de dolari", cum ne-a anunțat el în treacăt.

Avionul a pornit din Phoenix pe la începutul după-amiezei, cînd în văile munților de la vest de oraș începuse să se adune umbra. Zburam pe deasupra unor vîrfuri pleșuve, de un roșu-maroniu, care se ridicau din verdele întunecat al brazilor. Din loc în loc, cîte un pîlc de case, suspendate aproape neverosimil pe o margine de prăpastie. Pilotul ni le numește pe toate. Zboară de mai bine de un an pe distanța asta. Nu în fiecare zi : turiștii sînt mai puțini acum decît cu 10—12 ani în urmă. S-au înmulțit micile companii care zboară la Marele Canion. Nu numai de la Phoenix și de la Flagstaff, ci și de la Las Vegas, în Nevada, de la Cedar City, în Utah, de la Durango, în Colorado. Unele iau ființă pentru cîteva luni și dau faliment. Nici slujba lui nu e sigură : în 1983, firma a avut pierderi mari și, dacă o să se întîmple la

Scanned with OKEN Scanner

fel și în '84 (și, deocamdată, așa s-ar părea), nu se știe dacă va supraviețui. Ei, dacă și-ar găsi un post la o companie mai mare, de pildă la Southwest Airlines !

Se întrerupe ca să ne mai arate un munte, un curs de apă, un lac, un sat. Peisajul se schimbă : un imens platou cuprinde întregul orizont. Traversăm o depresiune adîncă, de-a lungul căreia se văd combine înaintînd încet, lăsînd în urmă baloturi, asemenea unor miniaturale cuburi.

— Sub șirul acela de munți e Castelul lui Montezuma.

Aveam să-l văd peste două zile. Sub o uriașă streașină de stîncă, geometriile unui *habitat* (de la începutul secolului al XIII-lea, au stabilit arheologii). Geometriile unei clădiri cioplite direct în munte, amintind de unele case din Amalfi. Locuințe cu 4 sau 5 etaje, suprapunîndu-se fără nici un fel de regulă aparentă. Ferestre lipsite de viață te privesc : nu poți ajunge la ele decît urcînd 10—12 metri pe scări înguste, sprijinite de stîncă, deloc ademenitoare. O arhitectură uimitor de complexă a unui popor despre care se știe doar că a dispărut în jurul lui 1450. Unde și de ce a plecat — acesta e unul dintre misterele încă nedezlegate ale arheologiei americane. Senzația că ai ieșit dinaintea unei fantome venite din depărtările unei istorii necunoscute e atenuată de semnele puse cu grijă de muzeografi, indicînd locul de unde e mai bine să faci fotografii la diferite ceasuri ale zilei. Intervenția tehnicii moderne risipește mult din atmosfera stranie ce învăluie construcția (care, firește, nu are nimic a face cu împăratul aztec înfrînt de Cortez în 1520). Ceva mai încolo, un panou care nu se poate să nu te facă să te simți foarte bine : administrația monumentului îi invită candid pe vizitatori să anunțe dacă li s-a întîmplat să întîlnească prin acele locuri vreo viperă sau vreun șarpe cu clopoței.

Avionul a făcut un ocol larg spre dreapta, pînă cînd în podișul presărat doar cu tufe de ienupăr și cu pădurici de molid, o prăpastie adîncă s-a despicat sub noi. Ne aflam — ne-a explicat pilotul — la vreo 120 de kilometri de punctul unde aterizează de obicei avioanele pe aeroportul de la Marele Canion. Zburam sub nivelul podișului : piscurile roșii, verzi și maronii izbucneau din adînc și se repezeau drept spre noi. Mi se oferise scaunul din dreapta pilotului, chiar în față, în carlinga de sticlă ; eram înconjurat de pretutindeni de această învolburare încremenită a elementelor. O vedeam prin podeaua de

Scanned with OKEN Scanner

sticlă, trecea de-a dreapta și de-a stînga noastră, uneori ridicam ochii ca să văd prin plafonul carlingii vîrfúl acelor turnuri cu nume ciudate — Templul lui Buddha, Piramida lui Shiva — care au mai rămas, în mijlocul Canionului, din platoul ros de apele lui Colorado. Era, parcă, un zbor spre începuturile lumii. Aveam în permanență senzația că o să ne ciocnim de pereții stîncilor ; m-am surprins cu mîinile încleștate de brațele scaunului, mă gîndeam că eram, probabil, palid și mi-era rușine. Dar trebuie să recunosc că domnul Ruth avea dreptate : la fel de jovial ca totdeauna, mi-a zîmbit cînd am coborît din avion și mi-a spus :

— Cu așa ceva e greu să te întîlnești de mai multe ori într-o singură viață.

Cum li s-o fi arătat această priveliște lui don Garcia Lopez de Cardenas și oamenilor lui care, în 1540, ajunseseră pînă aici în căutarea cetăților de aur și de diamant ale Cibolei ? Pesemne că au fost foarte dezamăgiți, de vreme ce nu au aflat nici aur, nici diamante, nici urmă de viață omenească și, spune istoria, nu au socotit de cuviință să ia în stăpînire aceste locuri neprietenoase în numele maiestății sale catolice, regele Spaniei. Și cum li s-o fi înfățișat celor din expediția căpitanului John W. Powell, cea dintîi care, în 1869, a coborît cu bărcile de-a lungul fluviului, cale de aproape 400 de kilometri ? În jurnalul lui Powell, cuvîntul *paradis* revine ori de cîte ori își întorcea privirea spre zidurile luminate de soare de deasupra lui și *infern*, cînd povestea întîmplările navigației peste pragurile ascunse sub vîltori, prin tunelurile în care apele se repezeau pe neașteptate, purtîndu-i pe exploratori prin întuneric vreme de cîteva ore, sau cînd nota cum a descoperit cîte un șarpe cu clopoței ascuns în sacul de dormit. În muzeul de la Marele Canion am văzut fotografia lui Powell și a tovarășilor lui, ajunși la capătul călătoriei : bărbile încîlcite, ochii obosiți, hainele sfîșiate. Unul dintre ei are un bandaj mare la mîna stîngă. Îi poți crede că s-au întors dintr-un drum prin infern ; mai greu se vede că ar fi întîlnit și paradisul pe care, totuși, îl pomeneau atît de des în jurnalele lor.

Statisticile dovedesc că muzeele de artă au, în America, mai mulți vizitatori decît cele de istorie sau de științe. Mi-e teamă că nu s-a ținut, totuși, seama de miile de turiști care intră în micile muzee de lîngă unele monu-

Scanned with OKEN Scanner

mente istorice sau ale naturii, din dorința de a cunoaște mai exact lucrurile pe care le-au văzut afară, în aer liber. Și, firește, să-și cumpere un suvenir care să ateste, mai tîrziu, în discuțiile cu prietenii și colegii rămași acasă, trecerea lor pe aici. Dar acestea nu sînt, la drept vorbind, instituții precumpănitor muzeistice, ci mai curînd turistice.

Cu toate că turismul nu e ignorat defel nici de muzee. Asociația pentru Istoria Naturală de la Marele Canion tipărește o publicație care apare de șase ori pe an și se distribuie gratuit. Patru pagini de ziar de format mic, cuprinzînd informații și sfaturi. Ce s-ar cuveni să vezi dacă stai numai două sau trei ceasuri, o jumătate de zi, o zi întreagă sau dacă poți rămîne aici mai multă vreme. Regulile elementare ce trebuie respectate chiar și de cei care nu își propun isprăvi ieșite din comun : simplul amănunt că podișul se află la înălțimea de 2 133 de metri deasupra nivelului mării impune o anume comportare a copiilor, a părinților și, în general, a celor neobișnuiți cu muntele. Lista și tarifele hotelurilor. Adresele frizerilor, magazinelor care închiriază materiale sportive, ale restaurantelor. Un calendar cu ora răsăritului și a apusului de soare în toate zilele dintre două apariții ale buletinului. Orarul diverselor conferințe, al filmelor de la muzeu și de la centrul turistic, al vizitării vechiului hotel „El Tovar", clădit la începutul secolului. Locul de unde se pot închiria scaune pentru persoanele handicapate. Și o coloană întreagă rezervată unei chestiuni, se vede, foarte importantă : cum să te porți cînd te întîlnești pe potecile Canionului cu măgărușii care sînt atît de sperioși, încît pot să o ia la fugă la orice mișcare bruscă, necugetată a celui din fața lor.

Toate muzeele pun la îndemîna vizitatorilor broșuri explicative. La Metropolitan, Muzeul de Artă Modernă, Galeria Națională, pe un raft chiar lîngă intrarea în fiecare sală se găsește un pliant în care sînt explicate pe scurt operele expuse în încăperea respectivă. Publicațiile de tot felul rezervă artelor un spațiu mai larg decît altădată. Comentariului plastic i se acordă, în paginile ziarelor, aceeași importanță ca și celor mai populare cronici săp-

Scanned with OKEN Scanner

tămînale — teatrală și cinematografică. În revistele editate — în foarte bune condiții grafice — de companiile aviatice, apar acum, mai des decît în urmă cu 10—15 ani, relatări privitoare la viața artistică. Nu numai programul galeriilor din orașele pe aeroporturile cărora aterizează avioanele companiei respective ; ci și unele articole cu pretenții mai mari. Numărul din noiembrie '84 al revistei companiei *United*, de pildă, publica un interviu cu Roy Lichtenstein, unul dintre fruntașii generației care, în urmă cu 20 de ani, a declanșat virulenta polemică a artei *pop* cu arta abstractă. O companie mai mică, *Ozark*, populariza două colecții de artă modernă — una din St. Louis, cealaltă din Kansas City. Prima, cu adevărat remarcabilă : Dali, Miró, Max Ernst, Chagall, Louise Nevelson. În revista companiei *Frontier* se prezenta un muzeu de artă contemporană americană care urma să se deschidă în acele zile la Billings ; primul de acest fel din statul Montana.

În schimb, unele cataloage de muzee și de expoziții au început să aibă o înfățișare ciudată : între filele cu reproduceri se strecoară cîteodată reclame ale unor produse care au o legătură destul de aproximativă cu arta. Piese de schimb ale automobilelor, rețele de hoteluri sau de restaurante, casete de muzică și videocasete, companii de asigurări, materiale sportive, rețete verificate de diverse vedete de cinematograf care au știut să-și păstreze silueta...

Publicitatea se strecurase și pînă acum, dar cu o anume discreție, în acest domeniu în care, pentru mulți colecționari, valorile artistice însemnau o reflectare a valorii pecuniare. „Vă place ? M-a costat atîtea mii de dolari" ; o judecată estetică pe care mi-a fost să o aud nu o dată. De aceea, lucrările oferite de galerii la un preț mai mic îi atrag mai puțin pe colecționarii temători de riscuri. Sigur, trebuie să fim drepți : nu toți colecționarii americani au fost atrași exclusiv de operele artiștilor recunoscuți. Nu toate colecțiile seamănă cu cele ale lui Frick sau Morgan de la New York, Phillips de la Washington, Barnes de la Merion, lîngă Philadelphia. Superbe, adunate cu un simț evident al valorii ; nimeni nu poate pretinde că are elementele necesare unei concluzii referitoare la muzeistica americană, fără să le fi văzut. (Chiar și pe aceea, atît

Scanned with OKEN Scanner

de bizară, a doctorului Barnes ; în primul rînd, condiţiile vizitării ei pot descuraja pe oricine — numai vinerea şi sîmbăta, între 9,30 şi 4,30. Sînt admişi 100 de vizitatori care şi-au făcut din timp rezervaţia şi alţii 100 fără rezervaţie. Dacă s-ar fi respectat principiile colecţionarului, numai elevii şcolii înfiinţate de el ar fi fost acceptaţi în camerele unde sînt expuse cîteva sute de opere de pictură. La moartea lui Barnes, în 1951, statul Pennsylvania a intentat acţiune juridică împotriva moştenitorilor şi, în cele din urmă, a ajuns la un compromis, cel pe temeiul căruia e fixat programul de vizitare şi interdicţia reproducerii oricărei opere din colecţie. O colecţie cu peste două sute de picturi de Renoir, aproape o sută ale lui Cézanne, peste şaizeci ale lui Matisse, douăzeci şi cinci ale lui Picasso din perioadele roz şi albastră. Atîrnate unele deasupra altora, într-o dezordine absolut năucitoare, o capodoperă lîngă un obiect de artizanat local ; cu răbdare, foarte multă răbdare, se descoperă un adevărat muzeu al operelor necunoscute).

Colecţionarii americani de la începutul secolului au riscat : Stieglitz şi John Quinn, de exemplu, au cumpărat sculpturile lui Brâncuşi înaintea multor celebri colecţionari francezi (dar, se cuvine să ne aducem aminte, după unii români). Şi în aceste ultime două decenii am avut prilejul să văd, în unele case unde nimeni nu a crezut de cuviinţă să-mi comunice preţul la care le-a achiziţionat, opere cu care s-ar fi putut mîndri multe muzee importante. Şi, nu rareori, lucrări ale unor tineri necunoscuţi. E tot atît de adevărat, însă, că şi în discuţiile cu unii muzeografi argumentul „cotei“ la care e preţuit un artist anume revenea adesea în discuţie.

În depozitul unui mic muzeu din statul New York, mi s-a arătat o pînză a unui artist american de la începutul secolului, William Glackens :

— E ultima săptămînă în care îl mai avem aici. Cota lui Glackens a scăzut mult în ultima vreme. Consiliul de administraţie a hotărît să-l vîndă repede, înainte de a se produce o catastrofă.

Consiliul de administraţie, alcătuit din notabilităţi pe deplin onorabile ale oraşelului (nici un istoric de artă şi nici un pictor), a procedat cu tabloul — de altminteri

Scanned with OKEN Scanner

foarte caracteristic pentru stilul artistului — cum ar fi procedat cu orice altă investiţie devenită nerentabilă. Şi, totuşi, cine o fi riscat să cumpere un obiect care îşi pierdea treptat valoarea ? Nu ştia de scăderea „cotei“ lui Glackens ? Sau, nu îi păsa, pentru că, pur şi simplu, îi plăcuse o pictură şi nu se mai gîndise la implicaţiile care speriaseră atît de tare un întreg consiliu de administraţie, obişnuit cu fluctuaţiile pieţei ?

Scanned with OKEN Scanner

CONTRABANDĂ CU VULTURI

În vara lui 1984, agenţii Departamentului pentru Protecţia Mediului au făcut o descoperire care, la sfîrşitul toamnei, încă îi mai preocupa pe ziarişti şi pe comentatorii de televiziune. După doi ani de investigaţii, au găsit într-o fermă din Dakota de Sud 23 de schelete de vulturi pleşuvi, îngropate într-o movilă de pămînt. Era, totuşi, o parte neînsemnată din cele peste 300 de păsări despre care se ştia că au dispărut în ultima vreme. Vulturul pleşuv, emblemă a Statelor Unite, e una dintre cele 27 de specii de animale declarate, încă de la începutul deceniului trecut, „ameninţate să dispară". Supravegheate de un aparat costisitor de veterinari, guarzi forestieri, paznici ai parcurilor naţionale şi de mulţi, foarte mulţi voluntari, ecologişti, mai ales tineri.

S-a aflat că se organizase o adevărată bursă neagră internaţională : un vultur ucis era vîndut cu 1 000 de dolari ca să i se ia penele şi ciocul din care meşteşugari răspîndiţi în toată lumea făceau obiecte de artizanat, imitînd modelele tradiţionale indiene. „Rentabilitatea era de pînă la 1 000% : din penele aripilor unui vultur scoteam mai multe cununi ceremoniale care se vindeau cu 1 500—2 000 de dolari bucata, iar ciocul îl foloseam la confecţionarea unei panoplii irocheze — încă 1 500 de dolari", mărturisise cu cinism unul din traficanţii de vulturi, arestat în Dakota de Sud.

La mijlocul lui noiembrie '84, reţelele de televiziune americane relatau un eveniment al cărui înţeles era mai curînd simbolic : la un centru de cercetări din Tennessee, trei pui de vultur, ieşiţi din ou cu cîteva luni mai devreme, îşi luaseră zborul spre munţi. Trei păsări, în locul celor 300 ucise... Dar gestul cercetătorilor din Tennessee con-

Scanned with OKEN Scanner

ținea, cel puțin, o speranță : nu numai în supraviețuirea emblematicei zburătoare, ci și în puterea științei de a salva existența unor ființe amenințate de degradarea mediului natural. Aceasta fiind o faptă a omului : după ce i-a vînat, crezînd — greșit — că răpesc oile și caprele din turme, după ce i-a otrăvit (interzicerea DDT-ului, care pătrundea în apele subterane și, de aici, în rîuri, s-a legiferat abia în 1972), i-a ucis și le-a comercializat penele și clonțul în scandaloase kitsch-uri.

Contrabandă de vulturi... Penibilă împerechere de cuvinte. Nu cu multă vreme în urmă, s-a descoperit o rețea care comercializa în Europa așchii din pădurile împietrite ale Arizonei și ale statului Washington. Deși protejate prin lege, ele au fost jefuite ani în șir : la anchetă s-a stabilit că aproape 15 tone de lemn pietrificat au fost vîndute negustorilor de curiozități din Franța și Italia. Și turiștii americani se întorceau acasă mîndri de achizițiile lor neobișnuite, etalîndu-le alături de micile capete de ceramică (autentice sau contrafăcute) aduse de peste graniță, din Mexic, de alți contrabandiști.

Demonstrația tinerilor ecologiști în fața stației de poliție din Dakota de Sud unde au fost aduși contrabandiștii de vulturi avea o limpede semnificație morală. Dar era și protestul unei generații care a proclamat echilibrul naturii drept principiu fundamental al omului modern. „Întoarcerea la natură" din anii '60 și '70 s-a dovedit a fi o simplă utopie ; eșecul doctrinelor *hippie* a fost provocat de motive complexe, între care negarea totală a civilizației secolului al XX-lea nu e, probabil, cel mai puțin important. Extremismul de acest fel s-a pierdut treptat, lăsînd locul unor atitudini în care generația „protestului global", de acum 15—20 de ani nu se mai recunoaște.

De pe la începutul deceniului nostru, sociologii vorbesc insistent despre o modificare rapidă a criteriilor după care americanii își judecă reușita în viață. Nu numai tinerii, ci și cei ajunși la o vîrstă la care, în general, se declarau mulțumiți dacă aveau o casă confortabilă, o slujbă bine plătită, un fiu cu diplomă la Harvard sau Columbia și o fiică măritată cu un tînăr de viitor. Un comentator al realităților americane contemporane, Daniel Yankelovich (ale cărui concluzii au fost de multe ori controversate, dar i s-a recunoscut puterea de observație), consemna cazul a doi soți care abia împliniseră 45 de ani,

Scanned with OKEN Scanner

dar se gîndeau să renunțe la carierele lor, deși pînă atunci avuseseră parte numai de succese. Se hotărîseră să se mute într-un oraș liniștit, să caute posturi care să le aducă mai puține cîștiguri materiale, dar să le lase destul timp pentru viața personală. Prea nu avuseseră prilejul, în ultimii ani, să mai stea de vorbă între ei.

Doi soți a căror viață corespundea perfect standardelor fericirii stabilite în societatea americană imediat după război, cînd egalitatea femeii cu bărbatul însemna dreptul ei de a petrece între pereții biroului tot atîtea ceasuri cîte petrecea și soțul ei și de a sta acasă la fel de puțin. E greu de spus dacă mentalitatea care cuprinde astăzi categorii sociale tot mai largi e o consecință a răzvrătirii pașnice a generației *hippie*. Dar fapt e că mai mulți oameni simt acum nevoia de a medita asupra semnificațiilor propriei existențe. La începutul anilor '70, protestul devenise violent și căpătase o formă categoric politică ; el venea, în chip firesc, mai ales din partea tinerilor, pentru că aceștia erau, în primul rînd, amenințați de implicațiile războiului din Asia de Sud-Est. Dar actualizarea sentimentului de solidaritate umană, una dintre valorile tradiționale ale americanilor din epoca Pionierilor, a Frontierei, a fost un cîștig pe care l-au păstrat și cei din cea de-a doua jumătate a deceniului al 8-lea.

Nevoia unei echități reale s-a manifestat divers : feminismul, proclamarea egalității rasiale, opoziția decisă față de orice fel de discriminare. Vastele campanii ecologiste, cele avînd drept scop apărarea consumatorului împotriva tendinței fabricanților și comercianților de a vinde scump produse de calitate proastă și de a sfida regulile medicale elementare, întreaga etică a participării, a implicării în problemele ce privesc o comunitate, un oraș, un ținut — toate acestea sînt, de fapt, prelungirea activismului social din deceniul trecut.

Și, la fel, întoarcerea spre natură, în care se recunosc și ecourile unor îndemnuri lansate, în anii '60, de tinerii *hippies*. Se înțelege, nu în forma lor extremă, ostentativă, de despărțire de civilizația tehnologiei moderne. A devenit, însă, normală căutarea unui mod de viață în care ziua de lucru începe cu o oră de alergare prin parc, iar săptămîna se încheie cu o excursie la munte, eventual cu cortul sau cu rulota. Yankelovich distinge semnificații noi ale existenței, care încurajează o mai mare

Scanned with OKEN Scanner

toleranţă şi contrazice vechile principii ale abnegaţiei şi sacrificiului de sine.

Principii, fără îndoială, contradictorii. Pentru că ele nu exclud încrederea tradiţională în valoarea bunăstării materiale, dar îi adaugă dorinţa unei exprimări mai depline a propriei personalităţi, a „unui dram de aventură". E adevărat că în cărţile anilor '80, în discuţiile televizate, se rostesc mai des cuvinte cum ar fi *creativitate, participare, aventură, vitalitate* şi, foarte elocvent pentru noile valori proclamate acum, *afecţiune*. Sînt toate acestea semne ale unei aspiraţii de a da succesului un sens mai cuprinzător decît acela atît de clar limitat la *eficienţa* individului care a pornit în viaţă hotărît să obţină îndestularea pecuniară ; el înseamnă, pentru mulţi, *obligaţia* de a te bucura de viaţă.

Cu toate contradicţiile ce decurg de aici. Un egocentrism agresiv pretinde societăţii, în numele „exprimării de sine", să garanteze bunăstarea individului. Şi, aşa cum observă majoritatea sociologilor, neîmplinirea — îndeajuns de frecventă — a acestui scop, conduce la un sentiment de însingurare şi de nesiguranţă. Unii comentatori manifestă un optimism bizar ; ei consideră că prosperitatea de la sfîrşitul anilor '70 a încurajat un asemenea egocentrism (pe care, simptomatic, nu îl neagă nimeni, observîndu-i, dimpotrivă, formele diverse de afirmare) ; în consecinţă, declară că o nouă perioadă de „dificultăţi economice", cum e cea prezentă, va determina „o căutare mai profundă şi întru totul legitimă". E un fel de speranţă că, dacă vei trăi mai prost, vei preţui mai exact valorile ce condiţionează bunăstarea...

Deplasarea problemei în planul psihologiei nu rezolvă, însă, prea multe. Pentru că aceiaşi comentatori constată că fenomenul, foarte caracteristic anilor '60 şi '70, al căutării unor locuri de muncă de către femei nu are o motivaţie strict limitată la dorinţa de a-şi cîştiga independenţa faţă de soţ. Şi că el se datorează şi necesităţii de a obţine un cîştig suplimentar. Aşa încît campania pentru egalitatea în drepturi dintre cele două sexe are şi un pronunţat temei economic.

Egalitatea în alte domenii ale vieţii civice, explică Yankelovich, face ca „negrii, alte minorităţi etnice, tinerii şi oamenii trecuţi de vîrsta pensionării să se concureze tot mai acerb pe piaţa locurilor de muncă şi să-şi revendice,

Scanned with OKEN Scanner

la fel de acerb, dreptul de egalitate în privința remunerației". Rezultatul e „un grad enorm de confuzie" și necesitatea „unei serii de reacții de adaptare deosebite de cele cerute de perioada de dinaintea anilor '70".

Progresul economic asigurase, în anii '50 și '60, o anume prosperitate a multor categorii ce constituie societatea americană. Oamenii au cunoscut un grad nou de libertate pe care li-l îngăduia situația lor materială și au început să considere creșterea nivelului de trai ca pe un proces firesc. A urmat ceea ce analiștii numesc, întrucîtva eufemistic, „o turnură drastică" și americanii s-au trezit „într-o lume necunoscută" : „în vreme ce cultura se extindea, viața economică devenea din ce în ce mai restrictivă". S-a trecut, într-un răstimp foarte scurt, spun ei, de la o cultură rigidă într-un cadru economic dinamic, la o cultură dinamică într-un cadru economic rigid.

Egocentrismul e una dintre consecințele acestei evoluții contradictorii. Cealaltă, asupra căreia sociologii insistă la fel de mult, e relevarea unei „etici a participării". E prezumțios să se creadă că un observator, oricît de atent ar fi, oricîte șanse i s-ar oferi să cunoască elementele vieții într-o lume atît de complexă cum e America anilor '80, oricît noroc ar avea să se întîlnească exact cu faptele cele mai semnificative (dar cum își poate da el seama cît de semnificative sînt lucrurile văzute din pură întîmplare și cum să fie sigur că nu a trecut pe lîngă altele, la fel de importante, fără să le bage de seamă ?), ar avea destul discernămînt ca, în cîteva săptămîni, să tragă unele concluzii cu adevărat cuprinzătoare. Mi se pare, de aceea, mai onest să consemneze, fără pretenția unor judecăți generalizatoare, faptele la care a fost martor.

De pildă, cum se poate interpreta declarația unui pensionar, obosit de anii lungi în care a stat într-o casă cu cîteva zeci de apartamente și nu izbutise să-și cunoască vecinii (și, de fapt, nici nu-l interesase să-i cunoască), că a participat la inițiativa unui grup de locatari de a repara imobilul, nu numai pentru că voia să trăiască în condiții mai civilizate, ci și pentru că simțea nevoia *participării* la o acțiune a mai multor oameni ?

E, oare, de ajuns pentru a se constata că americanii de astăzi caută să se integreze mai decis în viața colectivității ? Nu cumva e, pur și simplu, semnul dorinței de a

Scanned with OKEN Scanner

ieşi din singurătate a unui om care se apropie de bătrîneţe şi se vede singur, între pereţii apartamentului, lipsit şi de rutiniera variaţie a drumului zilnic pînă la slujbă, a discuţiilor cu colegii (probabil, destul de asemănătoare de la o zi la alta), a frugalei mese de prînz la acelaşi restaurant cu servire rapidă sau a ritualului pungii de hîrtie cafenie din care îşi scotea sandviciurile ? Poate fi judecată această declaraţie a fostului funcţionar de bancă din Minnesota ca o mărturie a unei caracteristici a americanului de o anume vîrstă care l-ar deosebi, să zicem, de europeanul de aceeaşi vîrstă ?

Spaima de izolare e, probabil, o trăsătură sufletească pe care chiar şi călătorul cel mai grăbit o observă la americani. Lucru lesne de înţeles. Într-o ţară a cărei densitate de populaţie e mai mică decît a multor state africane, unde, în Nevada, cele două Dakote, Wyoming, Montana — pentru a nu vorbi şi de Alaska, pe care chiar şi americanii o văd ca pe un ţinut îndepărtat şi misterios — oamenii trăiesc la distanţe de 15—20 de mile unul de altul, sentimentul e, poate, mai explicabil. Fugind din ţări adesea suprapopulate, veniseră în America în căutarea unor spaţii unde să poată ara în voie pămîntul şi să-şi crească vitele. Şi, de pe la mijlocul secolului trecut, au trebuit să se aşeze în locuri din ce în ce mai puţin prielnice, pentru că sosiseră tîrziu. Doborîseră copaci, sfărîmaseră stînci, neteziseră pămîntul (uneori, fără să ştie, păgubind grav cultura străveche a ţării sau punînd în mari primejdii mediul ambiant), creaseră cea mai eroică perioadă a istoriei Americii — Epoca Frontierei. Aveau nevoie de ogoare, de păşuni ; dar trăiau îngrozitor de singuri. Am cunoscut mai mulţi fermieri, la ei acasă sau veniţi să-şi viziteze rudele de la oraş ; erau din cele mai diverse colţuri ale Statelor Unite — California, Oregon, statul Washington, Texas, Pennsylvania, New Jersey, din centrul statului New York, Massachusetts, Connecticut, Maine, Oklahoma, Arizona, Montana, Iowa. Unii comunicativi, alţii — majoritatea — foarte tăcuţi. Absolut toţi, însă, după cîteva minute de conversaţie, începeau să vorbească despre singurătatea lor.

Se poate înţelege de ce foarte multe cluburi, asociaţii, ligi, uniuni, societăţi fraternale s-au constituit în localităţi rurale. Măcar din cînd în cînd, fermierii — locuind

Scanned with OKEN Scanner

la sute de kilometri de orice oraș cu teatru sau cu sală de concert — mai puteau să vadă și altceva decît păduri și grîne. „Nu pot să sufăr șahul, îmi spunea unul dintre ei ; nu vreau să tac și atunci cînd mă mai întîlnesc cu cîte cineva". Asociațiile s-au format pe temeiul celor mai diverse comunități de interes ; dar membrilor lor le pasă destul de puțin dacă trebuie să ia decizii privitoare la găsirea unor mijloace de a-i convinge pe alții să hrănească păsările pădurii sau de a determina guvernul să aplice alt sistem de taxe la pescuitul somonilor.

Abia ieși din orașele cu zgîrie-nori de zeci de etaje și ajungi prin sate cu cîteva case risipite printre dealuri. Dar cu nume orgolioase : Imperial (215 locuitori, în Pennsylvania), Universal (163 locuitori, în Indiana) sau Royal (139 locuitori, în Carolina de Nord). Și mai sînt și alte sate, la fel de mari, care se cheamă tot Imperial, Universal și Royal. Oameni simpli, continuînd ocupațiile părinților și ale bunicilor, aceștia, la rîndul lor, aducîndu-le cu ei din Europa : seamănă grîu, cosesc fînul, taie copacii în pădure, mulg vacile. Chiar dacă folosesc mașini perfecționate, au rămas țărani în sufletul lor. Mîndri de valorile tradiționale pe care le apără cu îndîrjire. Și-au botezat satul cu un nume răsunător. Unii au avut mai mult umor : un orășel din Mississippi se cheamă *Why-not* (De ce nu) ; mi-l imaginez între dealurile rotunde, la poalele cărora rîurile curg încet, în meandre mari, să întîlnească Marele Fluviu. Pămînt negru, fertil, păduri cu lemn de esență tare, fînețe și pășuni. Veniți de cine știe unde, cei dintîi colonișți s-au așezat aici. De ce nu ?

Populația rurală nu reprezintă decît ceva mai mult de 20% din întregul număr al locuitorilor din Statele Unite. Dar constituie unul dintre cele mai bogate rezervoare ale tradiției americane ; s-a tras prea repede concluzia că fermierul e interesat exclusiv de propriile probleme. Complicate, oricum mai complicate decît ale orășeanului. A fost privit prea des în ipostaza lui de individ singuratic, care trebuie să bată drum lung ca să ajungă la cel mai apropiat vecin. S-a uitat, însă, că el îl cunoaște bine, că îi știe necazurile, ceea ce nu s-ar putea spune despre omul de la oraș ; acesta se întîlnește în lift, în fiecare dimineață, cu aceiași vecini de apartament și, cel mult, îi salută și schimbă cu ei cîteva banalități despre vreme. În ultimul deceniu, sociologii americani au început să țină

Scanned with OKEN Scanner

seama, în analizele lor, și de locuitorul marilor întinderi, de pionierul vremii moderne, pus la încercare, la fel ca și înaintașii lui, de elementele potrivnice ale naturii. Că își lucrează pămîntul cu mașini de o extraordinară eficiență, că privește aceleași programe de televiziune și e membru al acelorași cluburi de carte sau de discuri ca și orășeanul, asta nu schimbă prea mult lucrurile.

Egocentrismul, născut din însingurarea celui venit să se așeze acolo unde găsea ceea ce îi mistuia visurile de acasă — *pămînt*. (Numele unui sat din Louisiana sună ca un strigăt, e emblematic pentru această dorință adusă de acasă, din Europa : *Moreland* — mai mult pămînt). Și aspirația de a-și găsi semenii, de a se asocia cu ei, de a descoperi un scop comun pentru care să lucreze împreună, dorință născută și din spaima de singurătate. Amîndouă au apărut în ținuturile nesfîrșite, în această permanentă Frontieră care e lumea rurală a Americii.

Credința mea e că de aici s-au răspîndit în toată țara și că, din timp în timp, ies la suprafață din nou, după ce s-ar fi părut că au pierit cu totul. Am avut prilejul, în toamna lui '84, să mă întîlnesc și să stau de vorbă cu mai multă lume din afara campusurilor universitare decît avusesem într-un semestru sau chiar într-un an întreg la începutul deceniului trecut. Și mai ales din acele state îndepărtate pe care le știam puțin sau nu le știam deloc : Oklahoma, Colorado, Noul Mexic, Arizona. Am căutat să desprind din știrile și comentariile ziarelor, ale televiziunii și radioului ce probleme îi preocupă cel mai mult pe americanii anilor '80. Sînt, fără îndoială, dovezi — deocamdată, poate, fragmentare — că se simte nevoia unei noi etici sociale. Cuvintele *armonie socială* erau pronunțate mai des decît în urmă cu 10—15 ani. Oamenii mi s-au părut sincer interesați de crearea unor relații mai strînse între indivizi ; am auzit adesea rostindu-se convingerea că egocentrismul conduce la o atitudine fatalmente superficială, la o lipsă de înțelegere a contradicțiilor ieșite la iveală în ultimele două sau trei decenii în societatea americană.

Siguranța de sine, pînă nu de mult una dintre virtuțile fundamentale din codul eficienței și al succesului, e privită acum ca una dintre cauzele importante ale conflictului dintre scop și mijloace. I se spune, mai întotdeauna *aroganță* și e socotită ca o mărturie nu numai a

unei opacităţi totale, dar chiar şi ca una a gustului prost. Evident, asta nu înseamnă că nu o întîlneşti pe străzile oraşelor americane, că nu ţi se întîmplă să fii obligat să te dai, încurcat, la o parte, pentru că din partea cealaltă vine spre tine un grup care înaintează cu un fel de caraghioasă solemnitate şi nu are de gînd să-ţi facă loc, fiindcă vrea să demonstreze neapărat că nu face nimănui nici un fel de concesie. Ceea ce contrastează flagrant cu surîsul politicos al celorlalţi, al celor mai mulţi, surîsul bine învăţat, deprins de-a lungul unei tradiţii — superficiale, poate, dar trebuie să recunoaştem, agreabile.

Foarte semnificativ, adesea se încearcă o redefinire a cuvîntului *prietenie* ; un ziar din Los Angeles iniţiase chiar o anchetă cu titlul *Aveţi prieteni ? Cît de apropiaţi ?* Am citit cîteva răspunsuri publicate de redacţie (se pare că sosiseră mult mai multe decît se aşteptase cineva). În afara povestirilor unor împrejurări dramatice în care fuseseră verificate adevăratele prietenii (americanul preferă, se ştie, povestirea cu valoare de exemplu oricărei definiţii), a unor eseuri lirice, dar cam puerile, ceilalţi corespondenţi declarau că nu pot da un răspuns exact, pentru că nu ştiu prea bine ce înseamnă un *prieten*.

O statistică dedicată acestei probleme dovedeşte că americanii simţeau de mai multă vreme nevoia unor raporturi personale mai calde ; semnificativ, prima creştere importantă a cifrei care îi exprimă pe indivizii dornici să se elibereze de egocentrism se înregistrează la începutul deceniului trecut, adică în plină epocă de activism al grupurilor ce se opuneau închistării sociale : 32% din americanii adulţi îşi declarau dorinţa de a compensa aspectele impersonale ale modului de viaţă tradiţional prin identificarea propriilor aspiraţii cu acelea ale altor indivizi, aparţinînd aceluiaşi grup etnic sau aceleiaşi categorii de vîrstă. Dar, foarte interesant, puţini îşi căutau prieteni printre oameni de aceeaşi profesie ; de teamă, probabil, să nu mute în orele de răgaz discuţiile din fabrică sau de la birou. În 1984, cînd tocmai se publicaseră aceste cifre comparative, proporţia celor care îşi declarau o asemenea conştiinţă de grup ajunsese la 48,7% ; înseamnă că, în cifre absolute, adversarii egocentrismului, ai „narcisismului social", cum e numit adesea, sînt în minoritate. Dar, simptomatic, „datoria faţă de sine însuşi", formulă cu un clar conţinut egoist care a

Scanned with OKEN Scanner

definit vreme îndelungată mentalitatea Frontierei și a urmașilor ei, începe să cuprindă tot mai des ideea că oamenii ceilalți trebuie priviți ca semeni și nu ca virtuali contraconcurenți. Prietenia devine, implicit, o „datorie față de sine".

Unul dintre posturile de televiziune din Tulsa transmitea, în intervalul rezervat reclamelor, un anunț publicitar în care o pereche între două vîrste se prezenta la judecătorul de pace și „întemeia o familie, pentru că niciodată nu e prea tîrziu să începi fericirea". Anunțul era plătit de o asociație locală a „Americanilor în căutarea unei vieți frumoase". La Albuquerque, o altă asociație locală plătea pentru transmiterea unui anunț, la fel de naiv, înfățișînd un grup de oameni ieșiți din iarbă verde, jucîndu-se și rîzînd din toată inima, în violent contrast cu un tînăr cu obrazul veștejit, îmbrăcat cu o stîngăcie elocventă (pălărie mototolită, cravata prea scurtă, pardesiu prea lung), uitîndu-se la ceilalți cu o privire pe care regizorul a intenționat s-o facă jinduitoare ; un glas puternic suna, baritonal, din *off* : „Nu șovăi ! Implică-te !". Și, imediat, convins de această elocință simplă, tînărul își azvîrlea pălăria, cravata, pardesiul demodat și alerga spre grup. Și la Phoenix idealul căsătoriei era apărat de o secvență publicitară. Insistența pare de prisos, de vreme ce sondajele de opinii care, în 1970, relevau că 96% dintre americani consideră căsătoria ca pe o formă desăvîrșită a existenței omului, dădeau, în 1984, aceeași cifră, ceea ce demonstra că mentalitatea nu se schimbase. Numărul divorțurilor și al celibatarilor scăzuse întrucîtva (nu foarte spectaculos, e drept), dar comentatorii statisticilor își exprimau convingerea că principiile comunităților *hippie* rămăseseră un simplu experiment, fără vreun ecou semnificativ și că americanii vor continua să creadă neabătut în virtuțile morale ale tradiției. Cel puțin în această privință, a familiei pe care ei au cultivat-o întotdeauna ca pe unul din înțelesurile sacre ale existenței.

Am întîlnit semnalarea tot mai frecventă a unei tendințe, prezentă nu numai în rîndurile tinerei generații, ca odinioară, de a se respinge concepția potrivit căreia mecanismul moral al vieții s-ar întemeia exclusiv pe un raport constant între ofertă și răsplată, între ceea ce dai celorlalți și ceea ce au ei obligația să-ți dea în schimb. Nu cred că această viziune implică neapărat, așa cum e

Scanned with OKEN Scanner

tradusă în termeni concreți de americani, ideea *sacrificiului-de-sine*, ca opoziție la *datoria-față-de-sine* ; dar literatura lor sociologică din ultimii ani insistă asupra nevoii de a nu ține seamă de recompensele materiale, de a căuta *un scop* mai cuprinzător, altul decît propria bunăstare.

Două forme de revendicare a acestui ideal par a se manifesta în societatea americană a anilor '80. Opuse ca mod de acțiune, dar aproape identice în formulare și, în orice caz, suprapunîndu-se ca opoziție față de pragmatismul social de odinioară. Cea dintîi e un recurs la fundamentalismul protestant, tradițional ; ea îndeamnă la redescoperirea unor valori ale transcendentalului și, în consecință, apelează la acțiune, în numele unei vagi frății universale, frăție în sensul exact al cuvîntului, de vreme ce toate făpturile umane s-au născut ca fii ai Domnului. Dar, așa cum observa un sociolog al comportării, Christopher Lasch, se pare că această conștiință a gradelor de rudenie nu se manifestă decît înăuntrul grupului : universalitatea rămîne un simplu cuvînt, de vreme ce confreria respectivă își proclamă superioritatea față de ceilalți pe care îi privește cu un fel de milă, pentru că pășesc pe drumuri greșite și nu înțeleg adevăratul sens al frăției umane și, ca urmare, nu își propun — spun fundamentaliștii — un *scop* pe măsura nevoilor umanității, în ansamblul ei.

Cealaltă tendință e aceea a unui umanism laic, hotărît să nu facă nici un fel de concesii egocentrismului ; și ea își exprimă scepticismul față de ideile pragmatice, formulîndu-și, însă, o conștiință mai profundă a limitelor acestora și căutînd valori primordiale în care, cum spunea unul dintre reprezentanții acestei concepții, „să ancoreze tehnologia și raționalismul". Nu o negare totală, deci, a instrumentelor, ci o încercare de reorientare a lor spre un scop social mai larg. În cuprinsul direcției (defel unitară, cu nuanțări uneori greu de sesizat că ar aparține unor idealuri comune de viață), se conturează ceea ce un filosof, Henryk Skolimowski, numea „gîndire reverențioasă", un respect adînc față de tot ce înseamnă natură, de la microorganism, la om ; e și firesc, deci, ca multe grupări ecologiste să fi aderat, declarat sau tacit, la umanism. Nu există, cît mi-am putut da seama, un program unitar, al tuturor curentelor ce fac parte dintr-o

Scanned with OKEN Scanner

asemenea tendinţă. Dar credinţa în *etica angajării* (indiferent cum e numită de fiecare în parte) se desluşeşte, la o privire mai atentă, în declaraţiile reprezentanţilor lor.

Totuşi, sugerează Daniel Yankelovich, nu se poate ajunge la concluzia că o nouă etică socială s-ar afla pe cale de cristalizare. „O etică socială eficace, precizează el, implică angajamente ce promovează bunăstarea societăţii, şi nu numai pe aceea a individului. Pentru ca oamenii să ofere asemenea angajamente, au nevoie să primească semnale clare din partea societăţii — din partea liderilor politici, a instituţiilor de informare publică, din partea liderilor vieţii economice, religioase, pedagogice, artistice şi ştiinţifice, ca şi dintr-un schimb de opinii cu prietenii şi vecinii lor. Aceste semnale ar trebui să comunice condiţiile noului acord privind raporturile ofertă-recompensă, faptul că am şi păşit într-o eră nouă, cu alternative, posibilităţi şi constrîngeri noi. Semnalele trebuie să permită oamenilor să înţeleagă modul în care îşi pot corela aspiraţiile cu noile realităţi economice".

Or, se pare că asemenea semnale lipsesc deocamdată. Etica „datoriei faţă de mine însumi" e încă adînc înrădăcinată în tradiţiile mentalităţii americane ; cristalizată în condiţiile de viaţă ale unor oameni veniţi aici din toate colţurile lumii ca să dobîndească, pe pămîntul încă virgin, o bunăstare necunoscută în ţările lor de baştină, ea nu se poate modifica, firește, în cîţiva ani. Experienţele celor din '60 şi '70 (mai ales ale tinerilor) s-au dovedit ineficiente, pentru că vizau — e adevărat, spectaculos, dar derutant de naiv — aspectele superficiale, şi nu acele straturi de la care Yankelovich şi mulţi alţi sociologi aşteaptă să vină „semnalele" noilor condiţii prielnice.

Confuziile nu au dispărut nici din actualele tendinţe de reevaluare morală. Reacţia „realizării-de-sine" faţă de egocentrism este, mi-e teamă, uneori la fel de globală ca şi aceea dictată în urmă cu 15—20 de ani de principiul „înapoi la natură" şi ameninţă, cred conservatorii, valorile fundamentale ale tradiţiei. De aici, împotrivirea unor oameni care, altminteri, ar fi de acord cu ideea unei evoluţii morale, dar se înspăimîntă la gîndul unui „haos al imoralităţii". Atitudine pe care o folosesc oamenii politici de toate nuanţele conservatoare. Şi, mai mult, e adoptată, chiar cu o anume ostentaţie, de mulţi tineri,

Scanned with OKEN Scanner

dornici, mai presus de orice, să li se ofere *certitudini*. Şi, în primul rînd, certitudinea că nu le e ameninţată cariera profesională : studiile universitare sînt luate mult mai în serios decît acum un deceniu şi din acest motiv. Se înţelege, nu numai pentru asta, dar cariera îi atrage pe unii studenţi mai mult decît ideile — între timp, culoarea lor violentă de altădată s-a estompat —, indiferent de valoarea lor. Cu alte cuvinte, eventual implicare, dar cu măsură.

În oraşele Americii, în aeroporturi, în holurile de hotel, în casele cărora le-am fost oaspete, chiar şi în *pueblos* sau rezervaţiile indiene, acesta mi s-a părut a fi cuvîntul cheie — *moderaţie*. Ceea ce sună cam bizar, de vreme ce atîta lume vorbeşte despre necesitatea unei înnoiri a criteriilor în funcţie de care se apreciază valorile.

S-ar spune că America se redescoperă pe sine. Cu o anume prudenţă. Dar, ceea ce-i sigur e că istoria, tradiţiile culturale, muzeele, şantierele arheologice, clădirile ridicate cîndva, în vremurile trecute, toate acestea nu mai sînt curiozităţi, o modalitate decentă de petrecere a timpului liber. Am avut tot timpul senzaţia că deopotrivă partizanii şi adversarii noilor tendinţe de realizare-de-sine au nevoie de aceleaşi temeiuri pentru apărarea certitudinilor.

Tradiţia redevine actuală. Istoria Americii, semnificaţiile ei sînt discutate tot mai des în paginile cărţilor şi ziarelor, în programele de radio şi de televiziune, în convorbirile cele mai obişnuite. Argument în consfătuirile şi seminariile, tot mai numeroase, pe teme privind contradicţiile aspre şi năzuinţele societăţii americane moderne. Argumente ale istoriei. De data aceasta, ale unei istorii integrale, de dinainte şi de după Columb.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

INTÎLNIRE CU AMINTIRILE 5
ORGOLIILE PROVINCIALULUI 9
NELINIȘTILE MARELUI ORAȘ 43
STATISTICI ALE VIOLENȚEI 72
ABSENȚE 102
ERA CALCULATORULUI 132
SANTA FE TRAIL 160
CEI CARE AU VENIT ȘI CEI CARE AU RĂMAS 214
UN NOU MUZEU IMAGINAR ? 234
CONTRABANDĂ CU VULTURI 259

Scanned with OKEN Scanner